MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXIX/II
2013

SATU MARE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

XXIX/II

Colegiul de redacție:
Dr. Caludiu Porumbăcean
Dr. Paula Virag
Péter Levente Szőcs
Adela Dobrescu

Secretar de redacție:
Gianina-Diana Iegar

Colegiul ştiinţific:
Dr. L. Balogh Beni, Arhivele Naţionale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Traşcă, Institutul de Istorie "George Barițiu", Cluj-Napoca, România

COPERTA: Iulian Petrescu, Aurel Cordea
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: Gianina-Diana Iegar

Răspunderea pentru conţinutul ştiinţific al studiilor, formularea şi calitatea rezumatelor în limba străină revine, în exclusivitate, autorilor.

The authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of the foreign languages summaries.

SATU MARE - STUDII şi COMUNICĂRI

Orice corespondenţă se va trimite pe adresa:
Any mail will be posted to next address:
Toute corespondance sera envoyée à l'adresse:
Richten Sie bitten jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEŢEAN
B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria
ISTORIE • ETNOGRAFIE • ARTĂ • RESTAURARE-CONSERVARE

XXIX/II

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2013

CUPRINS – TARTALOM – CONTENTS

ISTORIE

Gianina-Diana Iegar
Istoria familiei şi istoria moşiei nobiliare în comitatul Ugocea. Mobilitatea domeniului nobiliar medieval 11

Viorel Ciubotă
Relaţii sociale în comitatul Satu Mare în primele trei decenii ale veacului al XVIII-lea 23

Irina Liuba Horvat – Mihailo Delegan
Fonduri din Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia privind coloniştii germani din Transcarpatia 53

Viorel Câmpean
Familia Demian – noi contribuţii documentare 59

Paula Virag
Legislaţia matrimonială ecleziastică şi civilă aflată în vigoare în a doua jumătate a secolului XIX şi începutul secolului XX în Transilvania şi Ungaria 69

Claudiu Porumbăcean
Sistemul bancar sătmărean interbelic (1919-1939) 85

Daniela Bălu
Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în perioada interbelică 113

Diana Kinces – Anca Deaconu
Căi de comunicaţii terestre în Tăşnadul interbelic. Amenajări urbane 127

Marinela Vasvari
Aurel Popp în încercarea de organizare a activităţii artiştilor plastici din Ardeal şi Banat 137

Sárándi Tamás
Problema refugiaţilor în timpul administraţiei militare maghiare din nordul Transilvaniei. Cazul judeţului Satu Mare 143

Marius Baloş
Interpretări ale Holocaustului în cadrul curentului religios hasidic 157

ETNOGRAFIE

Maria Lobonţ Puşcaş
Evoluţia instituţiei năşitului în Ţara Oaşului 163

Tóth Zoltán
Arhitectura maramureşeană în gospodăriile românilor din dreapta Tisei..... 171

RESTAURARE – CONSERVARE

Adela Dobrescu
Consideraţii generale asupra unor textile arheologice descoperite la Ciumeşti..... 187

Gheorghina Olariu
Diagnostic şi deteriorări ale monumentelor din piatră:
„Monumentul Ostaşului Român de la Carei”..... 193

Cristina Oana Busuioc
Metode şi tehnici pentru integrare cromatică în restaurarea picturii..... 203

ISTORIA CULTURII

Bura László
Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai..... 213

Felicia Grigorescu
Simboluri religioase în cimitire evreieşti din nord-vestul României..... 223

Kereskényi Sándor
A Szent és a Szép.
Páskándi Géza és Szilágyi Domokos költői versengése..... 231

ISTORIE

ISTORIA FAMILIEI ŞI ISTORIA MOŞIEI NOBILIARE ÎN COMITATUL UGOCEA. MOBILITATEA DOMENIULUI NOBILIAR MEDIEVAL

Gianina-Diana IEGAR

Keywords: *Middle Ages, Ugocea county, Káta kindred, noble families, noble domain, judicial procedures*

Abstract: The numerous Káta kindred descendant families in the area of Ugocea, Bereg and Satu Mare Counties and their history in the 13th till the 16th century represent a suggestive case study regarding the connection between the noble family, its status and behaviour in a certain period, and the structure of the land they possess. The composition of the noble domain is actually changing a lot during short periods of time, mainly because of the internal divisions between heirs, but also because of the trials and property conflicts which often appear between the land owner and his neighbours or relatives. In the same time, the ascension of social status or different services provided to the king, mainly military ones could bring increases to the noble domain.

The loss of a trial would diminish significantly the noble domain. That is why the strategy of the owner becomes decisive in regard to managing trials. The case of the noble family of Lazuri is relevant from this point of view: poor management of the trial with the descendant of the Gútkeled kindred leads to defeat and loss of a large part of their domain. The family of Lazuri, the most significant descendant of the Káta kindred in the second half of the 13th century, becomes thus, in only 20 years, the poorest of the entire lineage. In the same time, the Csarnavoda family benefited the most from the losses of their kin. They took the trial in their own hands and retrieved the properties lost by Ioan in the course of the juridical actions. However, the largest extension of the Csarnavoda family domain took place after the extinction of their relatives, the Lazuri and Vasvári families. The trail of the inheritance can thus be traced from the first ancestor of the Káta kindred back to the hands of one descendant family, the family of Surány, at the end of the 15th century, after the death of the last member of the Csarnavoda family.

In only two centuries, three of the four descendants of the Káta kindred disappeared. Their domain went through a lot of changes during this period of time, illustrating the mobility of the noble property, especially in the case of a kindred heritage. The means and mechanisms of change differ from one case to another, and this is why the structure of the noble property in the Middle Ages can only be revealed by numerous case studies and inquiries over individual noble domains.

*

* *

Structura şi dimensiunile domeniului unei familii nobiliare reprezintă indicatorul comportamentului social şi, din acest motiv, un punct de plecare reprezentativ pentru explicarea fenomenelor mai complexe, care presupun interrelaţionări şi influenţe reciproce. În cazul neamurilor nobiliare, care pornesc de la un domeniu unitar, divizarea în familii descendente duce spre o evoluţie total distinctă a fiecărei ramuri, care creează în acelaşi timp diferenţe de statut importante. Aceste diferenţe sunt însă extrem de mobile, o familie putând sărăci sau evolua mult pe parcursul unei singure generaţii.

Pentru a ilustra mobilitatea domeniului/statutului nobiliar, am ales să analizăm prin metoda studiului de caz exemplul a două familii descendente din ramura de Satu Mare – Ugocea a neamului Káta,

nobilii de Lazuri şi de Csarnavoda. La finalul secolului al XIII-lea şi începutul celui următor, strămoşul familiei de Lazuri, Toma, este cel mai reprezentativ membru al neamului. Ca urmare a carierei sale militare, acesta cumulează prin donaţie regală şi într-o perioadă scurtă de timp proprietăţi funciare importante, situate din punct de vedere administrativ în comitatele Ugocea, Satu Mare şi Bereg. Toate aceste beneficii economice, care ar fi putut conferi şi descendenţilor un statut social important, sunt pierdute însă de fiul său, Ioan, în mai puţin de 30 de ani. Marii beneficiari ai pierderilor familiei de Lazuri sunt tocmai rudele acestora, nobilii de Csarnavoda, care preiau treptat toată moştenirea descendenţilor lui Toma.

Analiza modului în care domeniul cumulat de Toma de Lazuri este pierdut de descendenţi reprezintă într-adevăr o situaţie particulară, însă consecinţele acestui proces pot constitui o explicaţie pentru structura proprietăţilor funciare ale familiilor descendente din neam pe tot parcursul evului mediu. Cu alte cuvinte, chiar dacă desfăşurată în alte circumstanţe sau prin alte mijloace, schimbarea componentelor şi a structurii domeniului nobiliar în perioada medievală manifestă drept caracteristică o mare mobilitate, o dinamică accentuată care poate fi deslușită prin intermediul a numeroase studii de caz reprezentative.

Formarea domeniului economic al familiilor descendente din neamul Káta este consecinţa unor diviziuni de proprietate care au avut loc între membri neamului pe parcursul mai multor generaţii. Cea din 1261[1] şi mai ales cea din 1284[2] au dat naştere familiilor de Lazuri şi de Vasvári. Anul 1323 reprezintă un moment semnificativ, deoarece acum are loc cea de a treia diviziune de posesiuni în cadrul neamului, cea care marchează apariţia familiei de Csarnavoda[3]. În acelaşi timp, anul 1323 precede o mare schimbare în sistemul de moştenire al proprietăţii imobile, care influenţează în mod direct structura domeniului familiei nobile: trecerea de la avicitas la portiones possessionarias. Avicitas reprezintă sistemul bazat pe moştenirea strămoşului comun (avus), specifică neamului. În mod concret, modul de divizare al pământului este unul simplu, constând în atribuirea moşiilor întregi unuia sau altuia dintre membrii neamului. Divizarea proprietăţii imobile în portiones possessionarias este unul mai complex şi mai greu de urmărit, presupunând împărţirea fiecărei moşii în părţi proporţionale, care sunt apoi atribuite moştenitorilor. Astfel, fiecare dintre moştenitori va dispune de o parte a fiecărei moşii divizate, de unde rezidă şi dificultatea de definire cantitativă a proprietăţii funciare nobiliare în evul mediu.

Împărţirea care va da naştere la începutul secolului al XIV-lea familiilor de Lazuri şi de Csarnavoda are loc între Ioan, fiul lui Toma (strămoşul familiei de Lazuri) şi cei 5 veri ai săi: Gabriel, Ioan, Ştefan, Toma şi Gheorghe, fiii lui Ioan (strămoşul familiei de Csarnavoda). Punctul de plecare pentru delimitarea celor două domenii îl reprezintă diviziunile anterioare, de pe urma cărora această ramură, încă unică, rămăsese cu moşiile: Lazuri şi jumătate din *Mixy/Mikusi* în comitatul Satu Mare, Papi şi Fejércse în comitatul Bereg, Băbeşti, cu tot cu dealul cetăţii, în comitatul Ugocea. Satele care se formaseră între timp în hotarul moşiilor vechi (Tămăşeni cu siguranţă, probabil şi Csarnavoda) sunt privite, cu ocazia împărţirii din 1323, ca unităţi separate şi divizate, ca urmare, între cele două ramuri. Şi Fejércse este considerată moşie de diviziune, fiind repartizată, alături de celelalte moşii din Bereg – Papi şi Csarnavoda – celor 5 fraţi care vor fi cunoscuţi sub numele de familia de Csarnavoda. Familiei de Lazuri îi va reveni, tot în 1323, firește, moşia Lazuri din comitatul Satu Mare, al cărei nume îl poartă, precum şi Băbeşti şi Tămăşeni, din comitatul Ugocea. În ciuda eforturilor ramurii de Lazuri de a păstra muntele cetăţii din hotarul Băbeştiului exclusiv în posesia sa, locul cetăţii Tămăşeni[4] rămâne, după această diviziune, în folosinţa comună a celor două familii, probabil în speranţa unei refaceri a fortificaţiei. În afara moşiilor specificate şi împărţite, fiecare dintre cele

---

[1] Nagy Imre (coord.) s. a., *A zichi és vásonkeoi gróf Zichy-család idosb ágának oklevéltára (Documentele familiei Zichy)*, Pest, 1871, vol. I, doc. 14.

[2] *Ibidem*, doc. 57.

[3] *Ibidem*, doc. 275.

[4] *Loco castri* (Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. I, doc. 275). Presupunem că cetatea fusese distrusă deja până în anul 1323, în timpul perioadei de neliniște de la începutul secolului al XIV-lea.

două ramuri păstrează pentru sine proprietăţile dobândite (achiziţionate sau primite prin donaţie regală) de către predecesorul imediat[5]. Desluşirea nominală a moşiilor dobândite este, pe baza datelor actuale, posibilă doar în cazul familiei de Lazuri, care îl moştenea pe Toma. La domeniul familiei de Lazuri, al cărui nucleu era situat la graniţa dintre comitatele Ugocea şi Satu Mare se adaugă astfel: din comitatul Ugocea, moşiile Porumbeşti, Halmeu, Keresztúr şi Pást; din comitatul Satu Mare, jumătate din moşia *Mixy/Mikust*[6] şi Dorolţ[7]; din comitatul Bereg, moşiile Surány, Marok şi Balazsér.

Trebuie să precizăm că, în cazul familiilor de Csarnavoda şi de Lazuri, situaţia domeniului este complicată datorită apariţiei, din ramura de Csarnavoda, a unei noi familii: familia de Surány. Ca de obicei, delimitarea unei noi familii este însoţită de o diviziune de moşii, care asigurau nucleul de existenţă şi dezvoltare a noii linii de rudenie. În mod firesc, necesitatea de proprietăţi a noii familii trebuia să fie asigurată prin diviziunea trunchiului din care ramura se trage direct, respectiv de familia Csarnavoda. În cazul lui Sebastian însă, pretenţiile nu s-au limitat la unchiul său, Toma şi verii săi de gradul I din familia de Csarnavoda (Nicolae şi Ştefan), ci au cuprins şi ramura de rude mai îndepărtate din familia de Lazuri. Soluţia la care au recurs cele (deja) trei familii a fost reluarea şi modificarea divizării din anul 1323. Motivele pentru care familiile mai „vârstnice" (de Lazuri şi de Csarnavoda) au fost de acord cu această reîmpărţire nu sunt cunoscute. Datorită situaţiei avantajoase pentru familia de Csarnavoda, care nu era silită astfel să-şi dividă în două propriul domeniu, presupunem însă că reîmpărţirea în sistem de portiones possessionaria era şi în interesul familiei cu centrul în Bereg.

Împărţirea din anul 1348 (cea de a patra între familiile descendente din neamul Káta)[8] ne oferă informaţii destul de exacte privind structura moşiilor familiilor de Csarnavoda şi de Surány. Astfel, familia de Csarnavoda, care rămăsese după divizarea anterioară cu proprietăţi situate exclusiv în Bereg, va obţine jumătatea moşiilor Csarnavoda şi Balazsér din comitatul Bereg, Keresztúr din comitatul Ugocea. Noua familie desprinsă cu acest prilej şi din punct de vedere material din trunchiul comun, cunoscută mai târziu sub denumirea de familia de Surany, obţine în 1348 jumătate din moşiile Papi, Fejércse şi Surány din Bereg, precum şi părţi mai mici din moşiile Csarnavoda, Balazsér (tot comitatul Bereg) şi Keresztúr din Ugocea. Restul jumătăţilor de posesiuni rămase vor fi divizate între familiile de Csarnavoda şi de Lazuri.

În ceea ce priveşte dreptul familiei Csarnavodai în comitatul Ugocea, deşi documentul prezentat mai sus nu face referire decât la Keresztúr, suntem tentaţi să credem că acesta era mult mai extins, cuprinzând cel puţin părţi consistente din fiecare moşie din Ugocea. Omiterea Ugocei dintre proprietăţile enumerate în 1348 poate fi cauzată eventual de pierderea documentului, indicii în acest sens fiind oferite chiar de actul de diviziune prezentat, care precizează că se împart moşiile rămase comune după divizarea anterioară[9]. Tot în acest sens, un argument ar fi apariţia ulterioară a unor părţi din moşiile Ugocei în proprietatea familiei de Csarnavoda[10].

Pentru a întregi astfel virtual domeniul familiei Csarnavoda, trebuie să presupunem că părţile de moşie din comitatul Ugocea care lipseau din proprietatea familiei de Lazuri, cu un

---

[5] *Hoc specialiter eciam declarantes, quod Idem magister Johannes alias possessiones per patrem suum scilicet magistrum Thomam aquisitas in regno Hungarie vbique quas haberet similiter pacifice possidende remansissent eidem, Item econuerso memorati fily Johannis Similiter possessiones per patrem eorundem aquisitas quas haberent perhempniter possidende, Ipsis remanentibus haberi. Ibidem*, doc. 275. Este vorba despre o diferenţă de statut, vizibilă în multe cazuri, între moşiile ancestrale şi cele dobândite.

[6] Este posibil ca jumătatea moştenită de familia de Lazuri din această proprietate, situată înspre moşia Lazuri, să fi intrat deja nominal în componenţa acesteia. Mixy/Mikusi nu mai apare în documente după divizarea sa în anul 1284.

[7] În acelaşi an 1323, regele Carol de Anjou restituie posesiunea *Darouch* din comitatul Satu Mare (Dorolţ), alături de alte moşii, lui Ioan, fiul lui Toma; Georgius Fejér (coord.), *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. VIII/2, doc. 193.

[8] *Ibidem*, vol. IX/1, doc. 330.

[9] *Ibidem*, doc. 330.

[10] Este şi cazul Halmeului, din care jumătate aparţinea familiei de Csarnavoda la 1348.

domeniu mult mai bine documentat[11], aparţineau deja în prima jumătate a secolului al XIV-lea familiei Csarnavoda. Astfel, în afara celor menţionate mai sus, familia de Csarnavoda mai poseda părţi din moşiile Halmeu, Băbeşti, Tămăşeni şi Pást (Ugocea), Lazuri, Dorolţ şi probabil Császló[12] (Satu Mare).

În ceea ce priveşte domeniul familiei de Lazuri, avantajul faţă de rude se micşorează semnificativ pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XIV-lea. La începutul veacului, familia de Lazuri fusese de departe cea mai înstărită dintre descedenţii neamului şi chiar din această zonă. Ca urmare a diviziunilor cu familiile de Charnavoda şi mai târziu de Surany, aceştia îşi pierd însă o bună parte a teritoriului. O lovitură importantă a reprezentat-o însă şi pierderea procesului cu familia de Varda, descendentă din neamul Gútkeled.

Ciocnirea dintre neamul Kata şi Gutkeled în Bereg, în zona posesiunilor învecinate Marok şi Papi datează din secolul al XIII-lea, însă jumătatea secolului al XIV-lea aduce cu sine o agravare a situaţiei. Sentinţa din 1299[13], care propusese divizarea în părţi egale a ambelor moşii şi atribuirea jumătăţilor celor două familii implicate în conflict nu a rămas satisfăcătoare pentru mult timp. Procesul se reia aproape imediat şi se prelungeşte fără decizii importante pe parcursul a mai multe decenii. Situaţia devine abruptă, în mod paradoxal, după o încercare de rezolvare pe cale amiabilă a conflictului: în 1343, ambele familii implicate acceptă utilizarea juzilor pentru elaborarea unei sentinţe[14]. La data stabilită însă, în faţa capitlului din Agria nu se prezintă nici Ioan de Lazuri, şi nici arbitrii aleşi de el[15]. Situaţia se repetă de încă două ori în anul următor, când, citat în cadrul aceluiaşi proces, Ioan de Lazuri nu se deplasează în faţa instanţei de judcată[16]. Anul următor aduce cu sine încă două citaţii, ultima dintre ele în faţa palatinului[17], rămase şi acestea fără răspuns. Palatinul emite în 1345 un document care evocă toate aceste forme de ignorare a justiţiei prin care s-a manifestat Ioan de Lazuri, şi decide ca adversarul său, Ioan de Varda, să fie pus pentru 15 zile în posesia moşiilor sale, timp în care va avea drepturi depline, exceptând orice mod de distrugere a bunurilor[18]. Nu ştim care a fost efectul acestei decizii, dar probabil că a fost unul nul. Aceeaşi decizie, împroprietărirea temporară, este luată de palatin un an mai târziu[19], şi se soldează cu împotrivirea lui Ioan de Lazuri[20]. În 1347, după atâtea încercări nereuşite, palatinul Nicolae aplică ultima soluţie şi îl amendează pe capul familiei de Lazuri cu 62 de mărci[21]. În ciuda amânării obţinute, Ioan de Lazuri nu plăteşte, iar amenda se dublează, apoi se triplează, ajungând la uriaşa sumă de 186 de mărci, dintre care, conform legii, două părţi reveneau palatinului, iar una familiei de Varda[22]. Suma datorată familiei de Varda este în curând micşorată, nu se ştie din ce motiv, ajungând la 55 de mărci şi jumătate[23]. Aceasta este perioada în care Ioan de Lazuri începe să-şi dea seama de gravitatea situaţiei şi încearcă să procure suma necesară. În 1348, Ioan de Lazuri se adresează palatinului cerând ca în schimbul datoriei contractate Ioan de Varda să fie pus în posesia moşiei sale Balazsér, din Bereg.

---

[11] În anul 1347, în cadrul familiei de Lazuri se face o divizare internă de posesiuni, temporară, dar care oferă o listă a posesiunilor familiei la acel moment din timp; MOL, *Mohács Elotti Gyujtemény, Diplomatikai Levéltár – DL (*Arhivele Nationale ale Ungariei, *Colectia documentelor de dinainte de Mohács, Arhiva Diplomatica - DL)*, DL 96287.

[12] *Chaslou*, comitatul Satu Mare, azi Császló, Ungaria. Este prima dată când această moşie apare în proprietatea neamului, modalitatea sa de obţinere nefiind clară; *Ibidem.*

[13] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. I, doc. 103 şi doc. 104.

[14] Cele două familii îşi aleg câte doi juzi, iar soluţia la care ajung cei patru împuterniciţi împreună va trebui acceptată de ambele părţi; Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. II, doc. 52.

[15] *Ibidem,* doc. 60.

[16] *Ibidem,* doc. 80 şi doc. 91.

[17] *Ibidem,* doc. 101.

[18] *Ibidem,* doc. 109.

[19] *Ibidem,* doc. 132.

[20] *Ibidem,* doc. 144.

[21] *Ibidem,* doc. 155.

[22] *Ibidem,* doc. 172

[23] *Ibidem,* doc. 232.

Deşi permisiunea îi este acordată, introducerea în proprietate a nobilului de Varda se loveşte de împotrivirea Elisabetei, sora lui Ioan de Lazuri, care îşi solicită sfertul filial cuvenit după tatăl său din aceeaşi moşie Balazsér şi din posesiunea Surány[24]. Aceeaşi tactică este încercată de Ioan şi cu partea sa din moşia Csarnavoda, un an mai târziu, eşuată însă tot în ultima clipă, când se încearcă executarea punerii în posesie: în faţa reprezentanţilor legali se prezintă un anume Simion de Monak, omul palatinului, care afirmă că partea familiei de Lazuri din moşiile Csarnavoda, Halmeu şi Lazuri aparţine deja stăpânului său (palatinul), fiind confiscată în schimbul amenzii datorate de fiul lui Ioan, Mihai[25]. Situaţia se înrăutăţeşte pentru Ioan când, aflat tot în incapacitate de plată, nu se prezintă la termenul stabilit în faţa palatinului, iar amenda se dublează din nou[26]. Ne mai având încotro, Ioan de Lazuri apelează la zălogire, oferind comitelui secuilor din acea vreme, Andei Lackfy, jumătate din moşia Császló. Condiţiile sunt extrem de dezavantajoase pentru proprietarul de drept: dacă perioada de zălogire depăşeşte o jumătate de an, Ioan de Lazuri este nevoit să plătească dublul sumei primite în momentul zălogirii, adică 200 de mărci[27]. Deşi rudele din familia de Csarnavoda se opun înstrăinării, fie ea şi temporară a moşiei[28], Ioan duce până la capăt iniţiativa de zălogire. Probabil suma de 100 de mărci obţinută pe urma zălogirii a fost utilizată pentru achitarea datoriei faţă de palatin, deoarece acesta nu mai solicită cele două părţi cuvenite începând din această perioadă[29]. Rămânea totuşi datoria faţă de familia de Varda, care devine din ce în ce mai insistentă în solicitarea drepturilor sale. Punctul culminant este în anul 1351, când, după mai multe amânări şi neprezentări ale lui Ioan de Lazuri, nobilul de Varda cere şi obţine de la palatin citaţia publică a adversarului său, în trei târguri din comitatele Satu Mare, Bereg şi Szabolcs[30].

Este foarte posibil ca Ioan, care trebuia să fi fost destul de vârstnic, să nu fi supravieţuit dezonoarei citării publice, pentru că nu mai apare în documente după 1351. Cei care duc procesul mai departe sunt fiii săi mai mari, Toma şi Ladislau. După încă o încercare nereuşită de procura bani prin zălogirea moşiilor Keresztúr şi Porumbeşti[31], procesul se va încheia în sfârşit în anul 1352, prin intervenţia familiei de Csarnavoda. Toma şi Filip de Csarnavoda plătesc atunci toate datoriile neachitate ale familiei de Lazuri către nobilii din neamul Gútkeled, devenind în schimb proprietarii unici ai moşiei al cărei nume îl poartă: Csarnavoda[32].

Procesul întortocheat şi de lungă durată dintre descendenţii neamurilor Káta şi Gútkeled este important din mai multe puncte de vedere. Esenţial este că mersul procesului, reconstituibil până la nivel de amănunt prin intermediul numeroaselor documente păstrate, reflectă structura moşiilor şi a domeniului nobiliar al familiilor descendente din neamul Káta, prin intermediul său putând fi explicate şi demonstrate adevărate fenomene economice cu efect social, cum ar fi strategiile de păstrare sau mărire al domeniului şi pauperizarea unor familii mari într-un răstimp scurt.

---

[24] *Ibidem.*

[25] *Ibidem,* doc. 256. Este greu de crezut că Ioan nu ştia ce se întâmplase cu propriile-i moşii, mai ales că fiul său nu avea dreptul de a dispune liber de acestea. Mai degrabă presupunem că Ioan, depăşit de situaţie, a sperat într-o defecţiune a sistemului, frecventă la acea vreme, aceea că palatinul nu ţinea o evidenţă foarte exactă şi actualizată a domeniilor confiscate. Datoriile lui Mihai sunt până la urmă plătite de ruda sa colaterală, Paul de Vasvari. În schimb, acesta solicită şi primeşte jumătate din moşia Halmeu; Tringli István (coord.), *A Perényi család levéltára 1222-1526 (Arhiva familiei Perényi 1222-1526)*, Budapest, 2008, doc. 76.

[26] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. II, doc. 260.

[27] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 497. Ioan de la Lazuri nu va putea, firește, să plătească suma de 100 de mărci într-o jumătate de an, din moment ce nu fusese capabil să adune o sumă mai mică în doi ani.

[28] *Ibidem.*

[29] Komáromy András, „A Káta-nemzetségről", in *Turul*, 1887, p. 172.

[30] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. II, doc. 323.

[31] *Ibidem*, doc. 336. Încercarea de punere în posesie a lui Ioan de Varda asupra moşiei Porumbeşti este oprită de Petru Zonga de Vetiş, care pretinde o zălogire anterioară a pământului pe seama sa. Deşi nu are câştig de cauză în prima fază, intervenţia sa este suficientă pentru a amâna rezolvarea conflictului dintre familiile de Varda şi de Lazuri, împingându-i pe aceştia din urmă spre găsirea unei alte soluţii.

[32] *Ibidem*, doc. 351.

O imagine cât mai exactă a pierderilor suferite de familia de Lazuri în prima jumătate a secolului al XIV-lea, ca urmare a diviziunilor cu rudele din Bereg, a procesului, şi, de ce să nu o spunem, a unei proaste administrări a domeniului şi a relaţiilor inter-familiale, este oferită de următorul tabel[33]:

Moşiile familiei de Lazuri în anii 1323	**Moşiile familiei de Lazuri în anul 1347[1]**	**Moşiile familiei de Lazuri în jurul anului 1352**
Lazuri	½ Lazuri	½ Lazuri
½ Mixy/Mikusi	½ Dorolţ[2]	½ Dorolţ
Băbeşti (excepţie dealul cetăţii)	½ Băbeşti (excepţie dealul cetăţii)	Băbeşti *porcio possessionaria*
Tămăşeni	½ Tămăşeni	Tămăşeni *porcio possessionaria*
Porumbeşti	Porumbeşti	~
Halmeu	½ Halmeu	~
Past	½ Past	Past *porcio possessionaria*
Keresztur	½ Keresztur	~
Surany	~	Surany *porcio possessionaria*
Marok	~	~
Balazser	Balazser	Balazser
	½ Papi	Papi *porcio possessionaria*
	½ Fejercse	Fejercse *porcio possessionaria*
	½ Csaszlo	~

Familia de Lazuri nu mai are ocazia revigorării economice după pierderile din jurul anilor 1350, stingându-se câteva decenii mai târziu. Astfel, dintre cei trei fii ai lui Ioan de Lazuri, doar unul are descendenţi. Este vorba despre Toma, probabil cel mai vârstnic dintre fraţi, cel care preia, după moartea tatălui său, procesul împotriva nobililor de Varda. Fiul acestuia, Nicolae, moare la rândul său fără descendenţi cândva după anul 1384, de când datează ultima sa apariţie documentară[34].

Toate moşiile care se mai aflau în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea în posesia familiei de Lazuri vor fi moştenite de familia de Csarnavoda. Nu există documente contemporane care să ateste transferul de proprietate prin moştenire, însă în secolul al XV-lea moşiile care făcuseră parte din domeniul familiei de Lazuri aparţin nobililor de Csarnavoda. Astfel, prima detaliere a moşiilor familiei de Csarnavoda după dispariţia celei de Lazuri, datând din anul 1435[35], conţine enumerate şi posesiunile familiei dispărute: Lazuri (*Lasar*), Dorolţ (*Dorothy*), Băbeşti (*Babon*), Tămăşeni (*Baralya*), Past (*Pasyth*), Balazser (*Balase*), Papi (*Papyfalu*), Fejercse (*Feyerche*)[36]. Un argument în plus al calităţii de moştenitor unic al familiei de Csarnavoda este susţinerea pe care le-o oferă în 1384 Nicolae, ultimul descendent al familiei de Lazuri, în faţa pretenţiilor familiei de Vasvari, unul dintre puţinele semne ale solidarităţii simbolice de neam.

Familia de Charnavoda a început, de altfel, să recupereze pe seama sa moşiile pierdute de Ioan de Lazuri încă din timpul procesului care a provocat declinul acestuia. Astfel, după zălogirea moşiilor Porumbeşti şi Keresztúr către Petru Zonga de Vetiş în anul 1351, nobilii de Csarnavoda

---

[33] Tabelul a fost realizat pe baza informaţiilor documentare care s-au păstrat. În lipsa informaţiilor din jurul perioadei propuse privind unele moşii, am presupus păstrarea configuraţiei anterioare.

[34] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 248.

[35] MOL, DL 13959; documentul datează din anul 1483, însă în el se face referire la documentul din anul 1435.

[36] *Ibidem*. Din păcate, în lipsa unor documente detaliate, nu ne putem da seama în ce proporţie au fost transmise aceste posesiuni familiei de Csarnavoda. Caracteristică perioadei şi sistemului de transmitere al pământului în *porcio possessionaria* este proprietatea parţială, niciodată totală, asupra unei moşii. În cazul majorităţii proprietăţilor moştenite pe urma familiei de Lazuri putem însă presupune că este vorba de jumătate sau mai puţin din totalul moşiei, la care se adaugă însă partea deţinută probabil deja de familia de Csarnavoda, în urma împărţirilor mai vechi.

alături de rudele lor din familia de Vasvari încep o acţiune judecătorească pentru recuperarea din mâini străine a respectivelor proprietăţi. După mai multe amânări, familia Zonga renunţă să prezinte documentele probatoare ale propriilor drepturi, iar cele două sate rămân familiei de Csarnavoda[37].

Un alt sat înstrăinat de Ioan de Lazuri şi recuperat apoi prin strădania familiei de Csarnavoda a fost Császló. În acest caz este vizibil probabil cel mai deplin spiritul strategic şi administrativ care-i lipsea lui Ioan de Lazuri, dar cu care au fost înzestraţi mai mulţi dintre membrii familiei de Csarnavoda din secolul al XV-lea. Császló (jumătatea care-i aparţinea lui Ioan de Lazuri) fusese zălogit lui Andrei Lackfy cu o clauză dură, aceea de dublare a sumei în decurs de 6 luni de la încheierea contractului[38]. Nereuşind să-şi recupereze banii, Lackfy a donat moşia unor fideli ai săi[39], păstrând însă posibilitatea de recuperare a acesteia de către proprietarii anteriori, în schimbul uriaşei sume de 200 de mărci convenite cu Ioan de Lazuri. Ştefan de Csarnavoda a apreciat extrem de bine strategia care merita urmată, refuzând să plătească suma datorată şi iniţiind în schimb un proces pentru recuperarea moşiei, ajuns în faţa palatinului în anul 1378. Argumentul său suprem era acela că familia sa se împotrivise încă de la început, în scris, încheierii contractului, cerând din acest motiv evaluarea moşiei şi recuperarea sa în schimbul unei sume mai rezonabile[40]. Palatinul i-a dat dreptate şi, după efectuarea unei evaluări oficiale, Ştefan a primit jumătate din satul Császló pentru doar 61 de mărci[41], ceva mai mult decât un sfert din suma cerută iniţial.

Dacă domeniul familiei de Lazuri a dispărut definitiv, cel al rudelor din familia de Csarnavoda a continuat să se extindă şi la începutul secolului al XV-lea. În acest caz însă, dispariţia ramurii colaterale de Vasvári vine în avantajul familiei de origine din Bereg. Nicolae de Vasvári (care apare deseori în documente cu porecla *Fekech*) este cel mai de seamă, dar şi ultimul reprezentant al familiei. Cu o carieră importantă la nivelul curţii regale, acesta iniţiază acţiuni de o amploare fără precedent înspre îmbogăţirea domeniului familiei. Cea mai semnificativă este, de bună seamă, încercarea sa de a rediviza întreg domeniul neamului Káta, ramura de Satu Mare-Ugocea, pentru a repara astfel ceea ce el considera probabil o împărţire injustă a moşiilor ancestrale. Acţiunea lui Nicolae *Fekech* i-a coalizat împotriva sa pe toţi reprezentanţii celorlalte familii descendente din această ramură a neamului Káta: de Lazuri, de Csarnavoda şi de Surány. Procesul a ajuns în anul 1379 în faţa judelui curţii regale Iacob Szepesi, unde au fost prezentate toate documentele de diviziune din cadrul neamului Káta (1261, 1284, 1323). Decizia judelui curţii regale este încă o dată total defavorabilă lui Nicolae de Vasvári: considerând că strămoşii săi au aprobat aceste împărţiri, obligându-şi urmaşii la aceeaşi atitudine, Szepesi l-a condamnat pe Nicolae de Vasvári *in poena calumpnie* la confiscarea tuturor bunurilor sale şi la plata homagiului strămoşului său Rafael[42], cel al cărui cuvânt fusese încălcat de descendenţi.

Ulterior acestui document nu mai avem date privind procesul dintre familiile descendente din neamul Káta, şi, ca o consecinţă, nu ştim cum a reuşit Nicolae de Vasvári să-şi uşureze amenda la care fusese condamnat în urma acţiunii în instanţă. Acesta nu a revenit însă nici mai târziu la sentimente mai bune faţă de rudele în faţa cărora pierduse. În lipsa descendenţilor de sex masculin, acesta preferă să-şi transforme fiica cea mare în băiat pe cale juridică (*prefectio*)[43] şi să-şi transfere

---

[37] Komáromy András, *op. cit.*, p. 173.

[38] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 637.

[39] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 634.

[40] Komáromy András, *op. cit.*, p. 175.

[41] Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 634. Partea recuperată de Csarnavoda cuprindea, în afara fâneţelor şi a locurilor mlăştinoase, 10 pluguri, mintegy 1500 holduri de pământ arabil, 20 de sesii iobăgeşti locuite, 2 pustii, o curie nobiliară şi o mănăstire veche, ruinată.

[42] *...ipsum Nicolaum dictum Fekech, actorem, pro indebita requisitione predicte possessionarie divisionis et retractari attemptacione prelibate prioris divisionis in emenda omagii seu homicidii predicti Raphaelis prothavi sui nec non estimatione universarum possessionum et possessionariarum porcionum eiusdem convictum fore decernentes atque conmittentes*; Nagy Imre (coord.) s. a., *op. cit.*, vol. IV, doc. 87.

[43] Despre „îmbăieţirea" Margaretei aflăm dintr-un document mai târziu, datat în 1407, după moartea lui Nicolae *Fekech*; Mályusz Elemér–Borsa Iván (coord.), *Zsigmond-kori oklevéltár (Documente din perioada lui Sigismund de Luxemburg)*, vol II, doc. 5520.

astfel moştenirea soţului acesteia, decât să lase moşiile pe mâna ramurilor colaterale, îndreptăţite să le primească legal în caz de defectus seminis. Nicolae *Fekech* de Vasvári moare în anul 1406 şi, în ciuda drepturilor fiicelor sale, în primul rând ale celei mai vârstnice, moşiile sunt transferate, probabil dintr-o greşeală administrativă, regelui[44]. Familia de Csarnavoda a reacţionat prompt, plătind palatinului 40 de mărci în schimbul moşiilor familiei de Vasvári. În paralel, soţul Margaretei, Baltazar de *Zenthelsebeth* pretinde în instanţă respectarea drepturilor soţiei sale, prevalente oricăror pretenţii ale ramurilor colaterale. Regele Sigismund decide într-o primă fază excluderea familiei de Csarnavoda, în ciuda preţului plătit, din moşiile lui Vasvári şi încredinţarea acestora Margaretei şi celor două surori ale sale, Dorothea şi Clara[45]. Se pare însă că decizia regală şi-a pierdut valabilitatea pe termen lung, deoarece, în anul 1435, găsim ca proprietari ai moşiilor lăsate moştenire fiicelor de Nicolae de Vasvári pe aceeaşi familie de Csarnavoda.

Odată cu dispariţia familiei Vasvári, singurele două reprezentante ale ramurii de Satu Mare-Ugocea a neamului Káta rămân familiile de Csarnavoda şi de Surány. Aceasta din urmă nu se remarcă prin nici o strategie semnificativă de îmbogăţire pe tot parcursul secolului al XV-lea, păstrându-şi aceleaşi moşii pe care le primise în urma diviziunii din anul 1348, respectiv părţi din Papi, Fejércse, Surány, Csarnavoda, Balazsér şi Keresztúr. În schimb, familia de Csarnavoda a fost marea câştigătoare a dispariţiei rudelor sale colaterale. Cel mai relevant pentru extinderea domeniului familiei rămâne un document din anul 1483[46], care reia documente mai vechi (1435, respectiv 1446) şi în care este înşiruită totalitatea posesiunilor familiei de Csarnavoda, păstrate relativ intact pe parcursul secolului al XV-lea. Este vorba de:

- Tămăşeni (Baralya), Keresztúr (*Kerezthwr*), Halmeu (*Halmi*), Pást (*Pasyth*), Porumbeşti (*Kewkenyes*), Băbeşti (*Babon*), Turţ (*Thyrch*) din comitatul Ugocea;
- Csarnavoda (*Chornawoda*), Bence (*Benoche*)[47], Fejércse (*Feyerche*), Papi (*Papyfalw*) şi Balazsér (*Balase*) din comitatul Bereg;
- Császló (*Chaslo*), Dorolţ (*Dorothy*), Lazuri (*Lasar*), Nisipeni (*Homok*), Agriş (*Eway*)[48], Noroieni (*Saar*), *Zygeth* din comitatul Satu Mare[49].

În afara celor enumerate mai sus, familia de Csarnavoda mai deţinea moşia Halabor, achiziţionată în ultima parte a secolului al XIV-lea şi în a cărei proprietate familia fusese întărită, cu titlul de noua donaţie, în anul 1398[50]. Nobilii de Csarnavoda deţineau şi în zălog moşii din comitatul Bereg. Este vorba de părţi din Badaló (*Bodolo*), Papi (*Papifalu*), Macsola(*Mocsola*), Gulács (*Gwlach*), Tivadar (*Thyuadar*), Kismuzsály (*Kysmuse*) şi Námeny (*Namen*)[51], asupra cărora au fost puşi în posesie în anul 1397.

În mod firesc, şi familia de Csarnavoda are anumite pierderi de moşie pe parcursul secolului al XV-lea. Cele mai importante se înregistrează în favoarea familiei de Vetiş, de origine din neamul Kaplony, şi cu centrul de domeniu în localitatea omonimă din comitatul Satu Mare. Procesul juridic

---

[44] *Ibidem*, doc. 5427. Doar moşiile nobililor fără nici un fel de descendenţi ajungeau în mâna regelui. Situaţia de faţă nu se încadra în nici un sens într-o astfel de speţă, pentru moştenire fiind apte nu doar ramurile colaterale, ci în primul rând Margareta, transformată juridic în băiat.

[45] *Ibidem*, doc. 5520.

[46] MOL, DL 13959. Documentul constituie sentinţa finală într-un proces prin care Ştefan de Vetiş urmărea să obţină moştenirea pe parte feminină din moşiile familiei de Csarnavoda.

[47] Moşia Bence fusese obţinută prin alianţă matrimonială, cândva după anul 1410, de la familia de Takos; Mályusz Elemér–Borsa Iván (coord.), *op. cit.*, vol. V, doc. 1611.

[48] O parte din moşia Agriş fusese zălogită lui Ioan de Vasvari în anul 1366, de către nobilii din familia de Agriş; Georgius Fejér (coord.), *op. cit.*, vol. IX/3, doc. 21. Probabil zălogul nu a fost răscumpărat, iar moşia a ajuns, odată cu toate posesiunile familiei de Vasvari, la moştenitorii lor din familia de Csarnavoda.

[49] MOL, DL 13959. Trebuie să luăm în considerare, în fiecare caz, doar proprietatea parţială (în multe cazuri însă majoritară), în sistem de *portio possessionaria*, a moşiilor înşiruite.

[50] C. Tóth Norbert (coord.), *A Leleszi Konvent Statutoriae sorozatának 1387-1410 közötti oklevelei*, Nyiregyháza, 2006, doc. 79.

[51] MOL, DL 78230.

cu acest neam începe în urma unor neînţelegeri privind drepturile de moştenire pe linie feminină, complicate de acuzaţia de cotropire de moşii la adresa lui Egidiu şi Grisogonus de Csarnavoda. În 1446, sentinţa palatinului îi condamnă pe ambii la confiscarea moşiilor, iar pe Egidiu la pedeapsa capitală. Grisogonus scapă din cauza apartenenţei sale la tagma preoţească, însă este nevoit să plătească o amendă de 50 de mărci[52]. Cum se întâmplă de obicei în astfel de cazuri, sentinţa nu este aplicată în toată duritatea sa, reprezentând doar un impuls pentru a determina cele două părţi să ajungă la o înţelegere. Perdanţii din familia de Csarnavoda plătesc în moşii preţul procesului: părţile din moşia Cázló din Satu Mare[53], o treime din moşia Tămăşeni, un sfert din Porumbeşti, ambele din comitatul Ugocea, partea lor din moşia Ősi şi restul moşiilor din Bihor pe care le posedau[54].

Nici familia de Csarnavoda, care devenise o forţă zonală importantă, nu supravieţuieşte însă secolului al XV-lea. Aflat într-o situaţie asemănătoare lui Nicolae *Fekech* de Vasvári, Egidiu de Csarnavoda, ultimul descendent al familiei, îşi transformă în moştenitori cu drepturi depline toate cele patru fiice pe care le avea[55]. Situaţia se complică însă după moartea sa, survenită în jurul anului 1489. Averea uriaşă pe care o lăsase în urmă Egidiu a stârnit numeroase pretenţii, cele mai îndreptăţite, în afara fiicelor sale, fiind ale familiei înrudite de Surány. În ciuda unei înţelegeri la care au ajuns reprezentanţii celor două familii (fiicele lui Egidiu şi familiile lor, respectiv Gheorghe de Surány) în anul 1494[56], procesul se complică în anul 1500 prin manifestarea pretenţiilor noilor familii ale fiicelor lui Egidiu asupra averii lui Ioan de Csarnavoda[57]. Prin prelungirea procesului pe o perioadă mai lungă de 30 de ani[58], au crescut numeric atât cei decedaţi (în jurul anului 1520 moare Gheorghe de Surány, penultimul reprezentant al acestei familii), cât şi pretendenţii la moştenire. Astfel, pe lângă rudele prin alianţă matrimonială (căsătoriile contractate de fiicele lui Egidiu de Csarnavoda)[59], îmbogăţite pe parcursul procesului cu descendenţi de ambele sexe, s-au prezentat la judecată şi familiile înrudite prin sânge cu soţii celor patru fiice ale lui Egidiu. Se ajunge astfel ca o înfăţişare în faţa instanţei, la încheierea procesului, să se refere la interesele a nu mai puţin de 24 de persoane provenind din 10 familii diferite[60]. Ca un deznodământ al uriaşului proces, doar moşiile familiei Csarnavoda din comitatul Ugocea, respectiv Halmeu, Porumbeşti, Tămăşeni, Turţ şi Pást, şi în plus moşia Csarnavoda din Bereg au rămas singurului descendent al neamului Káta care mai era în viaţă: Sebastian de Surány[61]. Celelalte moşii din Bereg şi proprietăţile din Satu Mare urmau să fie divizate între restul pretendenţilor.

În mod ironic, Sebastian de Surány moare la rândul său fără moştenitori de sex masculin, cândva înainte de anul 1560. O parte a moşiilor familiei sale şi cele moştenite după stingerea familiei Csarnavoda le lasă soţiei sale, Sofia Dersi. Drumul moşiilor, care devine acum extrem de întortocheat datorită moştenirii pe linie feminină poate fi urmărit cu destulă siguranţă până la jumătatea

---

52 MOL, DL 13959.

53 În text greşit comitatul Ugocea. *Ibidem.*

54 *Ibidem.*

55 MOL, DL 82061. Regele Vladislav Jagello le recunoaşte pe fiicele „îmbăieţite" ale lui Egidiu de Csarnavoda ca urmaşi cu drepturi depline asupra moşiilor sale din comitatele Ugocea, Satu Mare şi Bereg, la dorinţa acestuia.

56 MOL, DL 24590.

57 Ioan împărţea cu Egidiu proprietatea asupra următoarelor moşii: Turţ, Tămăşeni, Băbeşti, Halmeu, Porumbeşti din Ugocea, Lazuri, Nisipeni şi Dorolţ din Satu Mare; MOL, DL 24590.

58 Procesul se încheie în faţa regelui Ludovic II în anul 1525; MOL, DL 82695.

59 Cele patru fiice (Ana, Sofia, Margareta şi Elisabeta) s-au căsătorit în familiile Tarkany, Vetesy, Derencheny şi Arthandy.

60 În 1 februarie 1525, la proces sunt prezenţi, şi în numele rudelor lor, următorii: Sebastian de Swran, Nicolae, Ladislau şi Francisc de Tharkan, Ladislau Thegzes de Anarch, fiul lui Petru de Derenchen: Paul, Emeric Ormos de Chychyo, Ecaterina, fiica lui Sebastian de Swran, fiii lui Gheorghe de Swran: Ioan, Grigore şi Gheorghe, şi fiicele acestuia: Sofia şi Ecaterina, Francisc şi Ladislau de Tharkan, fiica lui Egidiu de Charnawoda şi văduva lui Martin de Wethes: Sofia, copiii lui Nicolae de Tharkany: Gaspar, Nicolae, Wolfgang, Ana, Sofia, Magdolna; copiii lui Ladislau de Tharkan: Ştefan şi Petronella; MOL, DL 82695.

61 MOL, DL 71193.

secolului al XVIII-lea[62]. Deşi nu dorim să insistăm asupra perioadei ulterioare secolului al XVI-lea, care nu se încadrează în tema de cercetare propusă, calitatea documentelor păstrate merită o încercare de clarificare a statutului satelor din comitatele Ugocea şi Bereg de-a lungul perioadei premoderne.

În anul 1560, văduva lui Sebastian de Surány, Sofia Dersi, renunţă la drepturile sale asupra moşiilor soţului, transferându-le asupra unicei sale fiice, Ecaterina, şi a nepoatelor sale: Susana şi Sofia Mátuznai[63]. Aflăm cu această ocazie care au fost posesiunile deţinute de Sebastian de Surány, atât cele moştenite după familia de Csarnavoda, cât şi cele proprii familiei sale: Csarnavoda (*Charnavoda*), Nagy Surány (*Nagy Suran*), Papi (*Popy*), Balazsér (*Balase*), Kis Surány (*Kis Suran*), Fejércse (*Fejerse*), Asztely (*Oszthe*), Dorolţ (*Darocz*), Kis Muzsály (*Kis Musaly*) şi o vie care ţine tot de Kis Muzsály, în comitatul Bereg, iar în comitatul Ugocea, Halmeu (*Halmi*), Porumbeşti (*Kokenyesd*), Tămăşeni (*Varallya*), Turţ (*Thurcz*), Băbeşti (*Babony*) şi prediul Pást (*Pasth*)[64]. Cele două nepoate ale lui Sebastian de Surany duc moştenirea bunicului lor matern în familiile în care se căsătoresc, transmiţând-o urmaşilor tot pe linie feminină. Astfel, Susana, cea mai mare dintre surori, devine soţia lui Valentin Salgai, iar Sofia a lui Blasius Szabó de Szoklyo. Cele două surori îşi împart între ele moşiile din comitatul Bereg în anul 1586[65], prin medierea rudelor din partea tatălui, din familia Matuznai. Ecaterina Salgai, fiica Susanei şi a lui Valentin Salgai este cea care rupe şirul succesiunilor pe linie faminină: în anul 1624, ea renunţă la drepturile sale, înscriindu-şi bunurile de moştenire ca bunuri comune, însă pe numele soţului ei (cel de al doilea): Gabriel Perényi[66].

Pe cealaltă parte, pe linia Sofiei Matuznai, moştenirea se împarte în două: prima parte ajunge în familia Ratoni, iar cealaltă în familia Csomáközi. În anul 1659, cele două fiice ale lui Petru Csomakozi renunţă la moştenirea pe linie feminină în favoarea familiei Perényi[67]. Aceleaşi drepturi sunt vândute într-o perioadă apropiată şi de familia Rátoni. Astfel, Perényi a acaparat treptat toate moşiile care aparţinuseră cândva lui Sebastian de Surány şi neamului Káta. Spre sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea însă, reprezentanţii familiilor Rátoni şi Csomáközi încep un proces juridic în vederea recuperării moştenirii pe linie feminină, deci a mult pomenitelor moşii din Ugocea şi Bereg. În anul 1747, procesul ajunge în curiei regale. După arătarea tuturor documentelor menţionate mai sus, a actelor care demonstrau liniile de succesiune şi a documentelor emise de organele locale cu competenţe judiciare, câştigătorii procesului vor fi, în 1762, cei din familia Perényi. Elementul cheie în demonstraţia acestora este Ecaterina Salgai, cea care a reunit prin achiziţie moştenirea pe linie feminină a lui Sebastian de Surányi, iar apoi a trecut-o pe numele soţului ei, asigurând astfel păstrarea succesiunii în familia Perényi.

Mobilitatea domeniului nobiliar este astfel sugestiv ilustrată de cazul familiilor descendente din neamul Káta pe parcursul secolelor XIV-XVI. Multitudinii de documente care ilustrează structura domeniilor de familie în anumite momente temporale li se adaugă dispariţia treptată a ramurilor colaterale şi posibilitatea de a urmări cu destulă precizie transferul de proprietate şi modalităţile de moştenire. Este relevantă uşurinţa cu care un proces juridic prost gestionat, spre exemplu, poate determina un declin economic important unei familii puternice la nivel comitatens. În momentul în care domeniul regal nu mai reprezintă este o sursă infinită de donaţii, adică mai ales începând cu perioada angevină, pentru familiile descendente din neamuri cele mai semnificative mijloace de extindere a proprietăţii rămân moşiile ramurilor colaterale. De aici izvorăşte şi interesul constant manifestat de acestea pentru strategiile economice ale rudelor, în special în momentul încercărilor

---

[62] În anul 1762 este emisă sentinţa finală a Mariei Tereza privind moştenirea lui Sebastian de Surány. Documentul conţine copii ale scrierilor mai timpurii pe care părţile implicate le folosesc ca argumente în susţinerea dreptului de succesiune; Arhiva de Stat a Transcarpatiei, Fond 674 - *Comitele Suprem al Comitatului Ugocea*, opis 7, dosar 13.

[63] *Ibidem*, f. 6-7.

[64] *Ibidem*, f. 6v.

[65] *Ibidem*, f. 7-7v.

[66] *Ibidem*, f. 7v-9.

[67] *Ibidem*, f. 24v-27.

de înstrăinare a moşiei considerate ancestrale. Un moment de slăbiciune în cazul familiei de Lazuri a oferit, spre exemplu, posibilitatea pentru familia de Csarnavoda de a-şi însuşi părţi consistente din domeniul acesteia. În mod cert, cea mai benefică situaţie pentru un descendent din neam este dispariţia totală a unei rude colaterale, deoarece în acest caz moştenirea este mult mai uşor de revendicat. Deşi există tendinţe de a înfrânge drepturile rudelor din neam, acestea au mai întotdeauna de câştigat atunci când este vorba despre alegerea destinatarului moştenirii, într-un sistem unde drepturile familiilor colaterale sunt bine cunoscute. În cazul familiilor din neamul Káta, drumul moştenirii este unul ciclic: de la donaţia iniţială, domeniul (părţile rămase din acesta) se întoarce în proprietatea unei singure familii descendente, odată cu stingerea treptată a tuturor pretendenţilor.

Diana Iegar
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
dianaiegar@yahoo.com

Bibliografie:

Arhiva de Stat a Transcarpatiei, Fond 674 - *Comitele Suprem al Comitatului Ugocea.*

MOL, *Mohács Előtti Gyujtemény, Diplomatikai Levéltár – DL (*Arhivele Nationale ale Ungariei, *Colectia documentelor de dinainte de Mohács, Arhiva Diplomatica - DL).*

Fejér, Georgius (coord.), *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. VIII, IX, Budae, 1832-1842.

Komáromy András, „A Káta-nemzetségről", in *Turul*, 1887, p. 160-181.

Mályusz Elemér–Borsa Iván (coord.), *Zsigmond-kori oklevéltár (Documente din perioada lui Sigismund de Luxemburg),* vol II, V, Budapest, 1956-1997.

Nagy Imre (coord.) s. a., *A zichi és vásonkeoi gróf Zichy-család idosb ágának oklevéltára (Documentele familiei Zichy)*, vol. I, II, IV, Pest, 1871-1878.

C. Tóth Norbert (coord.), *A Leleszi Konvent Statutoriae sorozatának 1387-1410 közötti oklevelei*, Nyiregyháza, 2006.

Tringli István (coord.), *A Perényi család levéltára 1222-1526 (Arhiva familiei Perényi 1222-1526)*, Budapest, 2008.

RELAȚII SOCIALE ÎN COMITATUL SATU MARE ÎN PRIMELE TREI DECENII ALE VEACULUI AL XVIII-LEA

Viorel CIUBOTĂ

Keywords: *Satu Mare County, Romanian serfs, peasants, freeman, gentry, servants, voivodes, Romanian villages*

Abstract: The author presents two censuses from the years 1701 and 1729-1730, showing mainly the existence of some settlements considered extinct by older historiography, especially around the city of Carei.

The conclusion of both censuses it that a widespread phenomenon determined the fleeing of the serfs and peasants from Satu Mare county townships. Especially Romanian serfs left their land, rather than the Hungarians.

Romanian serfs set out towards the settlements of Sătmar, then towards Middle Solnocu and Bihor Counties. Most of the Romanian serfs headed towards Romanian serfs localities and the Hungarians chose the Hungarian localities.

The land record of 1729-1730 shows that the population was divided into serfs (1849 heads of family), peasants (320 persons), freeman (132 people), newcomers (117 persons), gentry-small nobility (447 people), departed (452 persons), serfs who paid taxes (328 people); what is striking is the large number of exempt population (439 people), who was generally represented by servants of the landlords: domain masters, mercenaries, outlaws, keepers, millers, growers, gardeners and not least the 32 Romanian voivodes, which are preserved in Romanian villages and which provided much the same service as the domain masters.

From the localities which had such rulers we list the most important ones: Beltiug, Pişcari, Mădăras, Chegea, Gereuşa, Supuru de Sus, Supuru de Jos, Negreşti Oaş, Bixad, Cămărzana, Târşolţ, Certeze, Călineşti-Oaş etc.

*

* *

De-a lungul timpului au existat mulţi cercetători care s-au aplecat asupra realităţilor sociale din comitatul Satu Mare în veacurile XVI-XVIII, semnalând aspecte foarte importante privind cuprinsul uman al aşezărilor în evul mediu, sarcinile feudale, regimul juridic al pământului, monopolurile senioriale, structura socială a supuşilor, structura socială a privilegiaţilor, etc.

Dintr-o lungă listă amintim câteva nume. Primii la care ne oprim sunt autorii monografiei comitatului Satu Mare apărută în anul 1908 la Budapesta[1] care pentru perioada menţionată ne prezintă o viziune apocaliptică asupra realităţilor din comitatul Satu Mare (ei îşi şi intitulează un subcapitol „Pustiirea comitatului 1657-1711") care are în centru ideea că într-o perioadă de 50 de ani populaţia comitatului a suferit schimbări esenţiale mai ales în ceea ce priveşte componenţa etnică a acesteia. Bineînţeles că ei se referă la populaţia maghiară care s-ar fi diminuat foarte mult şi la „înmulţirea" populaţiei româneşti sau rutene care în această perioadă ar fi „crescut"!

Amintim mai departe contribuţiile excepţionale în domeniu ale academicianului David Prodan,

[1] *Szatmár vármegye,* Budapest, f. a.

care în lucrările sale monumentale despre iobăgia din veacurile XVI[2]; XVII[3], XVIII[4] în Transilvania, consacră pagini însemnate şi comitatului Satu Mare. Prin apelul la documentele răspândite într-un mare număr de arhive precum şi la mărturiile contemporane, contribuţiile lui David Prodan rămân cele mai importante din toată istoriografia română şi maghiară de până acum!

Vom aminti încă preocupările din domeniu al unor istorici locali care au ca obiect părţi ale comitatului Satu Mare sau diferite aspecte din viaţa socială a lui.

Astfel, Ioan Török se ocupă de relaţiile urbariale din zona Careiului având la bază urbariile întocmite în anii 1722-1774[5]. Bujor Dulgău scrie despre raporturile feudale din Ţara Oaşului în veacurile XVI-XIX folosind mai ales surse arhivistice[6].

Victor V. Dragoş scria prin anul 1987 despre voievozi români din fruntea satelor sătmărene în veacul al XVIII-lea, prezentând încă 7 nume noi care se adăugau la cele publicate până atunci[7].

Ultimele contribuţii aparţin istoricului Marius Diaconescu şi priveşte conscripţiile cetăţii Sătmar din anii 1569-1570[8] şi lui Takács Péter, un istoric din Ungaria care publică urbariile din anii 1772-1775 din plasa Nyir având ca centru oraşul Carei[9]. Sigur că mai există şi alte contribuţii referitoare la secolele XVII-XVIII şi mai ales la realităţile sociale şi economice dar ele privesc doar o localitate sau când sunt generale sunt scrise atât de tendenţios încât nu merită să fie amintite decât în lucrările consacrate istoriografiei.

În rândurile care urmează ne vom referi la două documente extrem de importante din punct de vedere al realităţilor sociale în primele trei decenii ale veacului al XVIII-lea. Primul document este reprezentat de o conscripţie întocmită în anul 1701 de provizorul cetăţii Satu Mare, Andras Etey şi George Onodi primar al oraşului Satu Mare cuprinzând iobagii şi inquilinii aparţinând domeniului Satu Mare, domeniu aflat în proprietatea împăratului. El este important pentru că înregistrează atât pe cei prezenţi, dar şi pe cei fugiţi, arătând totodată şi unde erau fugiţi.

Cele 21 de sate care sunt conscrise ca aparţinând domeniului (Buzeşti, Sârbi, Poiana Codrului, Borleşti,Crucişor, Săcălăşeni, Bicău, Măriuş, Sâi, Solduba, Sărătura (cătun al satului Gereuşa), Gereuşa, Hurezu Mare, Racova, Mădăras, Medişa, Cuţa, Soconzel, Socond, Stâna, Bolda), bineînţeles că prezintă doar partea deţinută de împărat, în conscripţie nefiind trecuţi şi proprietarii nobili[10].

Din cei 436 de supuşi conscrişi 141 erau prezenţi iar 295 erau fugiţi[11].

După locul unde au ajuns cei fugiţi ei se repartizează în felul următor: 131 în alte localităţi din comitatul Satu Mare (44,4%), 103 în comitatul Solnacul de Mijloc (34,9%), 5 în Chioar (1,69%), 3 în comitatul Crasna (1%), 1 în comitatul Ugocea, 16 în Transilvania, Bonţida, Bârsău Mare, Suatu, Blaj, Stejăriş, Agârbiciu) (5,42%), 11 în Bihor (3,72%), 3 în Szabolcs (Ungaria) (5,4%) şi 16 nu se ştie unde au fugit (5,42%)[12].

Conscripţia din 1701 o completează pe cea publicată de Liviu Borcea în anul 1980 şi care

---

[2] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I-II, Bucureşti, 1967-1968.

[3] Idem, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I-II, Bucureşti, 1986-1987.

[4] Idem, *Problema iobăgiei în Transilvania* 1700-1848, Bucureşti, 1989.

[5] Ioan Török, „Relaţii urbariale în oraşul Carei şi în împrejurimi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, VII-VIII, 1986-1987, p. 191-206

[6] Bujor Dulgău, „Raporturi feudale în satele din Ţara Oaşului în sec. XVI-XIX", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, IX-X, 1992-1993, p. 91-101. El publică 8 nume de voievozi din Oaş în primele două decenii ale veacului al XVIII-lea.

[7] Victor V. Dragoş, „Voievozi locali în ţinuturile sătmărene în secolul al XVIII-lea" în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, VII-VIII, 1986-1987, p. 239-245.

[8] Marius Diaconescu, *Izvoare de antroponimie şi demografie istorică Conscripţiile cetăţii Sătmar din 1569-1570*, Cluj-Napoca, 2012.

[9] Takács Péter, *Documente urbariale din plasa Nyir a comitatului Satu Mare*, Nyiregyháza, 2010.

[10] Arhivele Naţionale. Direcţia judeţeană Cluj, fond *Prefectura judeţului Satu Mare. Acta publico- politicorum*, cutia 53, 1700-1701, f. 456-461.

[11] *Ibidem*, f. 461.

[12] *Ibidem.*

cuprindea fugiţii de pe domeniile nobiliare ale familiei Károlyi, conscripţie efectuată în anul 1724 şi referindu-se la 48 de sate din domeniile Carei (9 sate), Olcsva (7 sate), Ardud (21 de sate), Beltiug (9 sate), Oaş (2 sate)[13]. Conscripţia consemna numele a 622 de capi de familie fugiţi împreună cu 446 de fii apţi de muncă, deci un total de 1068 de persoane apte de muncă[14].

Este interesant şi unde fug oamenii? Majoritatea şi în acest document sunt consemnaţi fugiţi în comitatele învecinate (Solnocu de Mijloc - 398 persoane, Bihor - 254 persoane, Chioar - 42 persoane, Crasna - 27 persoane, Békés - 24 persoane, oraşul Debreţin - 21 persoane, Szabolcs - 17 persoane, Heves - 7 persoane, Zemplen - 6 persoane, Cluj - 6 persoane, Dăbâca - 4 persoane, Borsod - 3 persoane, Zarand - 3 persoane, Ugocea - 3 persoane, Maramureş - 2 persoane, Abauj - 1 persoană, Bereg - 1 persoană, alte localităţi - 43 persoane, nu se ştie - 69 persoane)[15].

Din analiza celor două conscripţii se desprind următoarele concluzii.

În primul rând se observă tendinţa iobagilor de a fugi în localităţi situate nu departe de locul de baştină, situate atât în cadrul aceluiaşi comitat cât şi în comitatele învecinate: Solnocu de Mijloc, Bihor, Chioar, Crasna, etc. Dacă iobagii de pe domeniile nobiliare fug în număr mare în Bihor sau în Solnocu de Mijloc, iobagii erariali fug mai ales pe moşiile nobiliare în majoritate aflate în Comitatele Satu Mare şi Solnocu de Mijloc. Principala cauză a acestei situaţii credem că stă în modul cum puteau fi recuperaţi iobagii de către stăpâni. Un stăpân ca şi contele Károlyi şi-ar fi recuperat extrem de dificil iobagii din comitatele Solnoc şi Bihor. La fel şi autorităţile imperiale îşi recuperau greu iobagii fugiţi pe moşiile nobiliare[16]!

În al doilea rând se observă că fugeau mai ales iobagii români din aşezările situate în zonele muntoase ale comitatului: Sâi, Măriuş, Crucişor, Bicău, Borleşti, Sârbi, Poiana Codrului, Bolda, Soconzel, Medişa , Socond, Sărătura, Hurezu Mare, Racova etc.

De remarcat că ei fug mai ales în zonele populate tot de români.

În al treilea rând în conscripţia din 1701 apar localităţile româneşti Medişa, Cuţa, Socond, Stâna şi Bolda ca „pustii în totalitate" (totaliter deserta) fapt contrazis de conscripţia din 1724 unde iobagii nobiliari sunt pomeniţi ca trăind în localităţile respective şi după anul 1702!

Deci atunci când folosim un document din perioada respectivă trebuie să analizăm extrem de atent sensul cuvântului „deserta" (pustiu), el nefiind întotdeauna o reflecţie a adevărului de pe teren!

Localităţile n-au dispărut în totalitate niciodată. Atunci când populaţia a plecat, numele localităţii a rămas în documente sau în memoria colectivă printr-un toponimic situat în hotarul altei localităţi.

Chiar şi localităţi pomenite în istoriografia maghiară ca dispărute încă din veacurile anterioare[17] sunt atestate de conscripţia din 1702 ca existând încă: Kozar vár, Bobald, Vada[18], unele fiind consemnate şi de conscripţia din anul 1724: Vada, Bobáld[19].

Oricum în ceea ce priveşte datele din conscripţiile veacului al XVIII-lea ele trebuie mereu confruntate cu alte surse documentare, altfel ele au un mare grad de relativitate.

Şi nu în ultimul rând în cele două conscripţii apar numele unor voievozi români locali.

La Medişa apare ca fugit la Mădăras voievodul Ioan Medesi[20], iar în cele două localităţi conscrise din Ţara Oaşului, Certeze şi Călineşti, sunt pomeniţi în 1724 voievozii Koncza Urszuly şi Paczy Jakab care depun mărturie despre cei fugiţi[21].

---

[13] Liviu Borcea, „O conscriere privind fuga iobagilor de pe domeniile sătmărene la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea", în *Crisia*, X, 1980 p. 454.

[14] *Ibidem,* p. 459.

[15] *Ibidem,* p. 459-460.

[16] *Ibidem,* p. 454.

[17] Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*, Nyiregyháza, 2008, p. 32, 156, 326-327.

[18] Arhivele Naţionale. Direcţia judeţeană Cluj, fond *Prefectura judeţului Satu Mare. Aca publica politicarum,* cutia 53, p. 456-457.

[19] L. Borcea, *op. cit*, p. 465-466.

[20] Arhivele Naţionale. Direcţia judeţeană Cluj, cutia 53, f. 458.

[21] L. Borcea, *op. cit.*, p. 478-479.

De ce fug iobagii de pe domeniile nobiliare sau erariale? Probabil că David Prodan a dat cel mai bun răspuns la această întrebare: „Sarcinile noi fiscale, militare, care se revarsă peste cele vechi, cad cu toată greutate în primul rând asupra aceleaşi iobăgimi. O secătuiesc. Creşte alarmant proporţia emigrărilor"[22].

Odată cu venirea împăratului Carol al VI-lea la tron în anul 1711 se constată începuturile unei politici de protejare a iobagilor împotriva asupririi domnilor de pământ.

Acest lucru se putea realiza în primul rând printr-o stabilire în scris a obligaţiilor iobăgeşti şi prin urmare a realizării unui urbariu cât mai exact. Este exact ceea ce se întâmplă în anii 1715 şi 1720, când s-a încercat o consemnare riguroasă a condiţiei economice a contribuabilului iar pe această bază o creştere a resurselor fiscale a statului.

Din păcate aceste iniţiative pozitive, cu toate precauţiile luate de autorităţile imperiale, au eşuat în mod lamentabil, nobilimea maghiară opunându-se din răsputeri şi sabotând aceste iniţiative de sus, astfel încât s-au făcut omisiuni masive, ceea ce a dus de fapt la eşecul celor două conscrieri.

Ce a reuşit Curtea de la Viena în aceşti primi ani a fost să reglementeze anumite aspecte ale situaţiei iobagilor, în sensul ocrotirii lor vis-a vis de stăpânii de moşii. Astfel prin Art. 101 din 1715 al Dietei de la Pojon după ce se statuează procedeele legale de readucere a iobagilor fugiţi (era un fenomen de masă!) se menţionează şi obligaţia comitatelor să apere pe supuşi de opresiunea domnilor. Aticolul 18 din 1723 statua iarăşi ca iobagii să nu fie încărcaţi cu sarcini peste obicei sau peste cele înscrise în urbarii, încredinţând iarăşi comitatele să supravegheze şi să apere pe supuşi de opresiunea stăpânilor[23].

Revenind la cazul concret al comitatului Satu Mare, menţionăm că în fruntea comitatului se află încă din anul 1702 baronul şi apoi contele Károlyi Alexandru o personalitate extrem de pozitivă din toate punctele de vedere care a reuşit în decurs de mai multe zeci de ani să stavilească multe dintre abuzurile nobilimii faţă de iobagi ceea ce duce într-un final la diminuarea fugii iobagilor de pe moşii.

Dovadă stă un alt urbariu întocmit în anii 1729-1730 extrem de complex în care sunt consemnate date amănunţite despre iobagi, inquilini, nobilimea armalistă, noii veniţi pe moşii, scutiţii de sarcini, fugiţii de pe moşii şi locurile unde au fugit, morţii. De asemenea se consemnează inventarul mobil şi imobil a celor recenzaţi. La iobagi erau rubrici şi pentru străinii care locuiau în casa lor, fiii şi fraţii[24].

Din păcate din conscripţie lipsesc înregistrările privind plasa Nyir păstrându-se în schimb un centralizator al localităţilor din plasă care cuprinde toate rubricile pe care le găsim la celelalte localităţi.

Deşi după părerea noastră, datele nu sunt complete, ne vom opri asupra populaţiei localităţilor comitatului şi mai ales asupra diferitelor categorii din lumea satelor.

Trebuie să remarcăm că structura socială a localităţilor nu diferă cu nimic de cea întâlnită în veacul anterior.

Populaţia este împărţită în categorii care se aflau în diferite stări de dependenţă faţă de stăpânul feudal. Într-o localitate se întâlnesc nobili, iobagi, libertini, jeleri, scutiţi, meşteşugari, etc[25].

În toate localităţile comitatului locuiau un număr de 4787 de capi de familii de contribuitori şi scutiţi, din aceştia 2277 erau iobagi (47,56%), 328 jeleri (6,85%), 447 nobili armalişti (9,33%), 49 noi veniţi (1%), 328 taxalişti (6,85%), 439 scutiţi (9,1%), 68 străini (1,42%), şi 147 persoane nenominalizate (3%).

---

[22] D. Prodan, *Problema iobăgiei...*, p. 7.

[23] *Ibidem*, p. 15.

[24] Arhivele Naţionale Direcţia judeţeană Cluj, fond *Prefectura judeţului Satu Mare. Acta Conscriptionum et repartitionum*, fascicula 6, nr. 178-195.

[25] *Ibidem.*

În şirul nobililor care figurează ca stăpâni ai localităţilor sau al unor părţi din ele se detaşează figurile unor mari proprietari, din familii cu rosturi însemnate în destinul Transilvaniei şi Ungariei, atât în trecut cât şi în secolele următoare: Károlyi Banfi, Pethö, Szentmarjasi, Andrassy, Eötves, Böszerménnyi, Pogany, Csomaközi, Tholdi, Haller, Wesselényi, Perényi, Kornis, Gyulaffi, Teleki, Kölcsey, ş.a. Sunt alte câteva zeci de mici proprietari care stăpânesc câte 1-2 iobagi în diferitele localităţi ale comitatului.

Din rândul proprietarilor mai atrag atenţia iezuiţii din Satu Mare şi Baia Mare care stăpâneau părţi de moşie în hotarele unor localităţi situate în jurul lor, precum şi oraşul Baia Mare care avea în proprietate localităţi situate în zona înconjurătoare: Recea, Băiţa, Firiza, etc.

Deasemenea erariul (fiscul) imperial deţinea localităţile tot din zona Băii Mari: Unguraş, Şişeşti, Şurdeşti, Negreia, Cetăţele, Dăneşti, Bontăieni, Şindreşti, Rus, Dumbrăviţa[26].

De departe cel mai mare proprietar din comitat era contele Károlyi Alexandru (1668-1743) care deţinea multe localităţi întregi sau părţi din ele, Şandra (întreagă), Craidorolţ, Supuru de Sus, Supuru de Jos, Doba (întreagă), Stâna (întreagă), Bolda (întreagă), Cuţa (întreagă), Socond (întreagă), Homorodu de Sus (întreagă), Homorodu de Mijloc (întreagă), Medişa (întreagă), Solduba (întreagă), Gereuşa (întreagă), Beltiug, Mădăras (întreagă), Tătăreşti, Valea Vinului, Săcălăşeni (întreagă), Buzeşti (întreagă), Poiana Codrului (întreagă), Bicău (întreagă), Borleşti (întreagă), Măriuş (întreagă), Sâi, târgul Csenger, Tiszabecs, Negreşti, Certeze, Târşolţ, Călineşti Oaş, Ilba, Săbişa, Cicârlău, Merişor. La acestea se adăugau cele din plasa Nyir, situate în general în jurul oraşului Carei: târgul Carei, Petreşti, Căpleni, Foieni, Vada, Vezendiu, Bobald, Ciumeşti, Urziceni, Moftinu Mare ş.a.[27].

Datorită calităţilor sale excepţionale Károlyi Alexandru ajunge unul dintre cei mai importanţi oameni ai Imperiului habsburgic: conte, membru al Consiliului locumtenenţial, generalissim, consilier intim al împăratului Carol al VI-lea.

Datorită resurselor sale enorme poate să-şi permită să întreţină un regiment de cavalerie în fruntea căruia numeşte pe fiul său Francisc[28].

De menţionat că acest domeniu care se întindea din Slovacia până in judeţul Arad sau Sălaj, a fost în marea lui majoritate dobândit prin cumpărări, moşteniri, zălogiri sau în urma păcii de la Satu Mare (1711), de către contele Alexandru Károlyi însuşi!

Alături de această nobilime mare există în localităţile sătmărene o nobilime mică, de o sesie, o nobilime condiţionară ridicată din rândurile iobagilor sau a libertinilor în general pentru merite ostăşeşti înfăptuite în slujba regilor sau principilor, dar şi marilor seniori. Acest lucru nu reiese din documentul de faţă dar, din fericire, se păstrează un fond arhivistic valoros la Arhivele din Nyiregyháza, care cuprinde o bună parte din actele de înobilare a acestor mici familii nobiliare[29].

La sfârşitul veacului aceste mici familii nobiliare ajung la un număr impresionant de membri. În cele 260 de aşezări, în 1797, au fost conscrişi 4677 de nobili mari şi mici gata de luptă împotriva francezilor lui Napoleon[30].

Există şi un centralizator al nobilimii armaliste din districtul Baia Mare datând din 1729 şi din care se pot observa nenumărate inadvertenţe cu conscripţia pe care o analizăm ceea ce ne întăreşte convingerea privind relativitatea datelor din documentele epocii. Astfel datele nu corespund privind numărul armaliştilor din Cămârzana, Lazuri, Gacsály, Certeze, Medieşu Aurit, Bercu, Seini[31].

---

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem*, şi Kóvács Ágnes, *Károlyi Sándor*, Budapest, 1988, p. 202-203.

[28] Szirmai A., *Szatmár vármegye,* vol. I,Budapest, 1808, p. 116-118.

[29] Arhivele Comitatului Szabolcs-Szatmár-Bereg, IV, A. 501. *Actele adunării generale nobiliare a Comitatului Satu Mare 1517-1848. Acte de nobilitate.*

[30] Szirmai A., *op. cit.*, p. 70.

[31] Arhivele naţionale Direcţia judeţeană Cluj, Fond *Acta Conscriptionum et repartitionum*, fascicola 6, nr. 178-195. Este vorba despre documentul "Conscriptio Armalistarum pro Anno 1729 in districtus N<agy> Banyaiensi partim

Sunt câteva localităţi care se disting prin numărul mare de armalişti sau chiar sunt nobiliare în totalitate: Giungi cu 11 armalişti, Csenger cu 11 armalişti, Salyi cu 18 armalişti, Porcsalma cu 10 armalişti, Tyukod cu 23 armalişti, Tunyogh cu 9 armalişti, Kisnamény cu 8 armalişti, Nagyszekeres cu 8 armalişti, Tiszabecs cu 13 armalişti, târgul Fehergyarmat cu 59 armalişti, Fülpösdaroc cu 13 armalişti, târgul Seini cu 23 armalişti, Bixad cu 8 armalişti, Medieşu Aurit cu 10 armalişti, Dumbrăviţa cu 6 armalişti[32].

Oricum situaţia majorităţii armaliştilor nu diferea mult de cea a celorlalţi supuşi, mulţi dintre ei trăind pe pământurile nobiliare şi plătind cens sau taxă. Spre sfârşitul veacului al XVIII-lea numărul micilor nobili creşte extrem de mult. Istoricul Bujor Dulgău a publicat numărul nobililor din plasa Baia Mare: Orasul Nou - 21 de nobili, Racşa - 20 nobili, Tur - 43 de nobili, Certeze - 51 de nobili, Bixad cu 56 nobili, Târşolţ cu 23 nobili etc[33].

Categoria cea mai numeroasă este cea a iobagilor aflaţi în diferite grade de dependenţă fată de stăpânul feudal, fiind departe de a fi uniformă. În centrul acesteia se găsesc fără îndoială iobagii şi jelerii, aceştia subdivizându-se în alte categorii.

Iobagii care alcătuiesc categoria cea mai numeroasă se divizau după natura dărilor pe care le plăteau: iobagii veşnici, taxaliştii, noii veniţi care erau scutiţi de dări. Trebuie remarcat numărul mare de scutiţi, care se întâlnesc în localităţile Sătmarului.

Sunt scutiţi în primul rând noii veniţi în localităţi. Aici intră şi colonişti germani, care încep să fie colonizaţi în satele sătmărene şi mai ales în zona Careiului, unde lipsesc din păcate documentele urbariului. Se păstrează în schimb numele locuitorilor germani aduşi în localitatea Nagyszekeres şi scutiţi de dări pe 12 ani de către Congregaţia nobiliară a Comitatului Satu Mare ţinută în 15 noiembrie 1723 în oraşul Satu Mare. Apar 14 nume: J. Pittmaÿr (jude), Fux, Walter, Wiszman, Fisher, Jofer, Zikl, Schirt, Hanzman, Weisz, Pitmaÿr, Pitmar, Wirntis, Kokes. Este de observat că nu au fost aduşi toţi odata: erau 7 veniţi înainte cu 6 ani, 3 de 2 ani, 2 de 3 ani, 1 de 4 ani şi unu de o jumătate de an[34].

Sunt apoi scutiţii stăpânului de pământ care sunt într-un număr foarte mare, 439 de persoane (exceptând plasa Nyir de unde nu avem date). Aici intră cele mai diverse categorii de slujbaşi dominiali: juzi, păzitori, păstori, ciurdari, mercenari, haiduci, morari, cârciumari, paraclisieri, şi nu în ultimul rând voievozii dominiali întâlniţi doar în satele româneşti. Luăm câteva exemple la întâmplare. La Dobra printre cei 4 scutiţi apare un viticultor şi un morar. La Chegea apăreau 4 scutiţi: un haiduc al contelui, un paraclisier al bisericii greco-catolice (*aeditus Ecclesiae Graeci Ritus*...), un păstor (*armentarius seu pastor pecorum*), un jude domenial sau voievod.

La Beltiug erau scutiţi un haiduc, un voievod şi un păzitor. La Lipău erau 7 persoane scutite (1 voievod, 2 mercenari, 2 crâşmari, 1 văduvă, 1 rotar).

La Pomi sunt notaţi 3 juzi dominiali scutiţi de cens.

Scutiţi apar mai puţin în satele ungureşti din zona de câmpie. Astfel la Istvandi apar doar 3 scutiţi (1 jude domenial, 1 mercenar şi 1 sărac (miserabiles)).

La Penyige 1 scutit (grădinar). Singura localitate cu un număr mare de scutiţi este Jank unde sunt notate nu mai puţin de 13 persoane scutite: 1 păstor, 5 mercenari, 1 păzitor (*claviger*), 2 crâşmari, 1 pantofar, un jude dominial, 1 săpător[35].

Însă cea mai deosebită situaţie pe care o găsim doar în satele româneşti, aşezate atât la câmpie cât şi în zona muntoasă este prezenţa în rândul scutiţilor a unui număr mare de voievozi, retrogradaţi e drept din statutul avut în secolele anterioare, şi care erau puşi acum în slujba stăpânilor domeniilor.

Libertinorum".

[32] *Ibidem.*

[33] Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 95.

[34] Arhivele Naţionale. Direcţia judeţeană Cluj, fond *Prefectura*..., fasc. 6, act nr. 195.

[35] *Ibidem.*

Statutul lor era probabil echivalent cu acel al judelui domenial. Dar probabil existau anumite diferenţe de atribuţii pentru că la Târşolţ conscriptorul îl notează pe Filip Bilczu ca voievod al Domnului Sigismund Petheö, revenind apoi şi tăind peste voievod, suprascria jude dominial[36].

Într-un singur caz la Mădăras este notat Petru Pop care este în acelaşi timp judele anual al localităţii precum şi voievod dominial al contelui Alexandru Károlyi[37].

Redăm în continuare numele celorlalţi voievozi precum şi localităţile unde funcţionau:

Pomi:	Grigore Filip, voievod domenial al Domnului Sigismnund Ajtaj
	Ioan Câmpan, voievod domenial al Domnului Iosif Tholdi
	Lupu Avasi, voievod domenial al lui Iosif Ajtaj
Aciua:	Ursu Pop, voievod al domnului Gabriel Miski
Fărcaşa:	Gabriel Maxim, voievod al Domnului Ioan Perény
	Marcu Bran, voievod al Domnului Fran. Kallay
Târşolţ:	Vasile Doross, voievod al Domnului Andrei Csernatoni
	Andrei Pop, voievod al Domnului Ladislau Gyulaffi, din vechime (ab antiqua)
Cămârzana:	Vasile Fekete, voievod al Domnului Janniani
Negreşti:	Constantin Taploş, voievod al Excelenţei sale contele Alexandru Károlyi
	Simeon Hottyka, voievod al Domnului Emeric Horvath
Bixad:	Ioan Bányász, voievod al Domnului Sigismund Petheö
Călineşti-Oaş:	Alexandru Haisa, voievod al Domnului Dujardin de 2 ani
Cicârlău:	Teodor Kozma, voievod al Domnului Alexandru Károlyi
	Ioan Czinka, voievod al Dmnului Ladislau Gyulaffi
	Vasile Zetye, voievod al Domnului Vesselenyi
Merişor:	Ioan Lázár, voievod al Domnului Nicolae Eötves de 7 ani
Şişeşti:	Petru Czimerman, voievod al Majestăţii Sale Sacratisime de 34 de ani
Chilia:	Dumitru Keresi, voievod domenial al Domnului conte Sigismund Petheö
Gereuşa:	Petru Borsa, voievod al Excelenţei Sale Alexandru Károlyi
Beltiug:	Ioan Szapanos, voievod al Excelenţei Sale Al. Károlyi fugit cu 10 ani înainte
Amaţi:	Ioan Boros, voievod domenial al Domnului Nicolae Eötves
Lipău:	Simeon Flontas, voievod al Domnului Ladislau Horti
	Ioan Raduly, voievod fugit în Ciumeşti
	Mihai Lupşa, voievod al Domnului Niskocz
Chegea:	Laurenţiu Csorba „pro judici D<ominia>li seu vajvoda"
Supuru de Jos:	Simeon Pop, voievod al Domnului Alexandru Sandorházi
Terebeşti:	George Makove, voievod domenial
Pişcari:	Grigore Hentes, voievod al Domnului Baltazar Szodoraj
	Mihai Pap, voievod al Domnului Christina Szodoraj
Dumbrăviţa:	Mihai Petrovaj, voievod al Fiscului

Este mai mult ca sigur că şi în alte localităţi existau voievozi care nu apar în conscripţia principală. Astfel într-un tabel cu repartiţia dării palatinale pe anul 1729, din plasa Baia Mare apare un voievod nenominalizat la Hideaga, care a plătit un ban de aur[38].

Exista un număr nu lipsit de importanţă de meşteri atât printre iobagi, dar şi printre jeleri sau armalişti.

La Csenger sunt notaţi printre iobagi: 1 morar, 4 cismari, 2 croitori. Între jeleri (inquilini) este notat un croitor. În Szamosujlak între iobagi apar notaţi 2 croitori, 3 olari. În Jank 1 croitor şi un pantofar sunt trecuţi printre scutiţi.

---

[36] *Ibidem*, fasc. 6, act nr. 193.

[37] *Ibidem.*

[38] *Ibidem*, fasc. 6, act nr. 178-195.

La Sonkad la jeleri era trecut Ştefan Üveges sticlar (vitriarius). La Botpalad între cei 7 iobagi se găseau şi 4 meşteri de acoperiş din şindrilă. La fel se găseau asemenea meşteri în Kispalad, Nagypalad. La Csaholc între libertini se află şi un rotar.

La Penyige între cei 14 iobagi apăreau şi un pantofar şi doi fabricanţi de piepteni.

Între libertini apărea notat un bucătar.

În târgul Fehergyarmat apăreau notaţi între armalişti: 5 pantofari, 6 cismari, 1 meşter,4 meşteri fierari (faber), 2 măcelari, 2 cojocari.

La târgul Tăuţii de Jos apăreau notaţi printre cei 39 iobagi, 6 olari şi 2 meşteri lemnari.

La Vama în Ţara Oaşului apărea 1 olar printre cei 18 iobagi, 2 olari armalişti şi 2 olari printre cei 13 jeleri.

La Boineşti şi Lechinţa, apăreau 2 rotari printre cei 10 iobagi. În târgul Oraşul Nou apar notaţi 2 măcelari între cei 29 de iobagi. La Beltiug între cei 4 nobili armalişti găsim şi 3 olari (figulus). La Fărcaşa găsim iarăşi un olar aşezat pe pământul lui Ioan Perenyi[39].

O ultimă problemă asupra căreia dorim să ne oprim este cea a fugii iobagilor şi jelerilor de pe moşiile nobiliare sau ale fiscului. Avem astfel un total de 452 fugiţi din localităţile Comitatului Satu Mare. Ca şi în documentul anterior iobagii fug în primul rând în alte localităţi din comitatul Satu Mare, şi apoi în comitatele învecinate, cu precădere în Solnocu de Mijloc sau în Districtul de Piatră (Chioar).

Se fuge mai ales din localităţile româneşti şi mai puţin din cele maghiare, din câmpie. Pe primele locuri la fugiţi figurează Hurezu Mare cu 15 fugiţi, Socond cu 8 fugiţi, Beltiug cu 12 fugiţi, Săcălăşeni cu 10 fugiţi, Ardusat cu 10 fugiţi, Groşi cu 10 fugiţi, Ocoliş cu 9 fugiţi, Hideaga cu 18 fugiţi, Racşa cu 7 fugiţi, Negreşti cu 10 fugiţi, Cămărzana cu 16 fugiţi, Bârgău cu 11 fugiţi, Apa cu 11 fugiţi, Şişeşti cu 10 fugiţi, Dăneşti cu 10 fugiţi, Rus cu 13 fugiţi[40].

Vom exemplifica unde fug iobagii din câteva localităţi. Cei 6 fugiţi din Gereuşa se îndreaptă 3 spre Cig, unu la Totfalău şi unul la Haraszti. Cei 9 fugiţi din Oacoliş se îndreaptă spre Districtul Chioarului, Săsar, Cărbuneşti, Baia Mare, Culcea si Laczkonya.

Iobagii unguri fugeau în număr cu mult mai mic decât cei români, îndreptându-se întotdeauna spre alte localităţi maghiare.

Cei 8 fugiţi din Tunyogh se îndreaptă spre Kocsard, Matolcs, Ker, Matolcs, Medieşu Aurit, Matolcs şi Mada[41].

Ce putem constata studiind aceste date şi ţinând seama că lipsesc datele pentru oraşele libere regale Satu Mare, Baia Mare şi Baia Sprie?

În primul rând este clar că datele sunt incomplete ele nereflectând în totalitate situaţia de pe teren. Totuşi ele ne asigură posibilitatea să ne facem o imagine de ansamblu a societăţii sătmărene din primele trei decenii ale veacului al XVIII-lea.

În al doilea rând datele ne oferă imaginea unei societăţi care a rămas cantonată in tiparele veacurilor anterioare, relaţiile feudale şi tot ce presupuneau ele rămânând preponderente. Sunt prea puţine elemente de înnoire chiar şi în târgurile sătmărene (în număr de 12), care rămân închistate în aceleaşi tipare ale relaţiilor feudale. Din acest punct de vedere, comitatul Satu Mare nu face excepţie faţă de celelalte comitate din Ungaria, trebuind să mai aştepte peste o sută de ani, când va începe cu adevărat un proces de modernizare şi desfiinţare a rânduielilor feudale.

Viorel Ciubotă
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
ciubotasm@yahoo.com

[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem.*

Bibliografie

Documente

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj, Fondul *Prefectura judeţului Satu Mare. Acta publico-politicarum.*

Arhivele Naţionale, Direcţia judeţeană Cluj, Fondul *Prefectura judeţului Satu Mare. Acta Conscriptionum et repartitionum.*

Arhivele Comitatului Szabolcs-Szatmár-Bereg, IV A. 501. *Actele adunării generale nobiliare a Comitatului Satu Mare 1517-1848. Acte de nobilitate.*

Lucrări generale şi speciale

Borcea, Liviu, "O conscriere privind fuga iobagilor de pe domeniile sătmărene la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea", în *Crisia*, X, 1980, p. 453-482

Diaconescu, Marius, *Izvoare de antroponimie şi demografie istorică. Conscripţiile cetăţii Sătmar din 1569-1570,* Cluj – Napoca, 2012.

Dragoş, V. Victor, "Voievozi locali în ţinuturile sătmărene în secolul al XVIII-lea", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, VII-VIII, 1986-1987, p. 239-245.

Dulgău, Bujor, "Raportări feudale în satele din Ţara Oaşului în sec XVI-XIX", în *Satu Mare Studii şi comunicări,* IX-X, 1992-1993, p. 91-101.

Kóvács Ágnes, *Károlyi Sándor*, Budapest, 1988.

Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*, Nyiregyháza, 2008.

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I-II, Bucureşti, 1986-1987.

Idem, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, Bucureşti, 1989.

Takács Péter, *Documente urbariale din plasa Nyir a Comitatului Satu Mare*, Nyiregyháza, 2010.

Török, Ioan, "Relaţii urbariale în oraşul Carei şi împrejurimi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, VII-VIII, 1986-1987, p. 191-206.

Anexa I. Conscripția iobagilor de pe domeniul Satu Mare (1701)

Consignatio
Bonorum Suae Ma<ies>t <a>tis Sacra<tissi>mae ad Dominium Szatthm<a>r <ien>se pertinentium modo Sequenti per Pagos deducta

Nomina Pagorum	Qui sunt presentis tam inguilini quam haecreditarium	Nomina profugorum subditorum	Defacto ubi coimmorantes
Ola= Uyfalu (Buzeşti)	Ioannes Kis Alexius Szaszi Gabriel Makari Ioannes Csiucza Martinus Gergelj Lazar Szasz Ladislau Petras Berenczan Petras Zachari Zacharias R <e>kict>a Andrae Pavalj	Alexius Gyorgyta Csiucza Vanani Gregorius Szasz Theodorus Borhidi Theodorus Rohon Gregorius Pokol Stephanus Lazar Gregorius Rovini Ioannes Orba	in Csőg (Cig) in Bussak (Buşag) in Tamanj (Tămaia) in Kis falu (Satu Mic) in Darocz (Dorolţ) in Hoszufalv (Satulung) in Csőg (Cig) Kiralj Darocz (Craidorolţ) Kiralj Darocz (Craidorolţ)
In Ola Uy falu Ola Toth falu (Sârbi)	Praesentes Nr. 10 Petrus Filep Emericus Topany Ioannis Vatucza Kosztin Topany Stephanus Szilagyi Ioannis Holban Ioannis Magur Blasius Dragis Simeon Szilagyi Teodor Vancsa	Absentes Nr. 9 Demetrius Csonka Gregorius Baan Petrus Bondor Morgo Lupulj Wolffangus Laposi Ioannes Kracson	- in Pribek falva (Pribileşti) in Lenartfalu (Recea) in Transylvania in Kozar var* in Portelek (Portiţa) Vezend (Vezendiu)
Olah Totfalu Selyestÿe (Poiana Codrului)	Praesentes Nr. 10 Gregorius Balkis Petrus Csolnika Petrus Erdelyi Martinus Kiricze Ladislau Laposi Petrus Szilagyi Teodorus Szavalj	Absentes Nr. 6 Major Petrus Csokan Alexius Csokan Martinus Csokan alter Petrus Csokan Ioannes Csokan Ioannes Paszka Petrus Erdelyi Georgius Szilagyi Lucas Csokan Nyisztor Csokan	 in Szilvas (Silvaş) in Felső Barso (Bârsău) in Szilvas (Silvaş) in Szilvas (Silvaş) in Szilvas (Silvaş) in Szoka (Săuca) in Portelek (Portiţa) in Vezend (Vezendiu) in Felső Szivagy (Asuaju de Sus) in Gordan falu

		Junior Ioannes Csokan	in Belső Szovny (Asuaju de Jos)
		Ioannes Szabo	in Bonczida (Bonţida)
		Olah Janos	in Szilvas (Silvaş)
		Georgius Puskas	in Vezend (Vezendiu)
Selÿestÿe Barlafalu	Praesentes Nr. 7	Profugi Nr. 14	-
	Buda Lupsa	Ioannes Karacson	in Also Burszo (Bărsău de Jos)
(Borleşti)	Ioannis Csorczika	Ladislaus Miklos	in Farkas aszo (Fărcaşa)
	Gabriel Csorczika		
	Ioannis Miklos	Nicolaus Buda	in Remete mező (Pomi)
	Gabriel Miklos		
	Lazarus Vannya	Wolffang Karacson	Kiss falu (Satu Mic)
	Junior Gabriel Miklos	Simon Katon	Portelek (Portiţa)
	Ladislaus Miklos	Gregorius Kadar	ibidem
	Nicolaus Jakab	Joannis Santha	ibidem
	Major Ioannis Miklos	Ignatius Erdelj	ibidem
	Lucas Miklos	Wolffgang Miklos	ibidem
	Thomas Lippoi	Theodor Erdelyi	ibidem
		Chas Miklós	ibidem
		Gabriel Hegedus	ibidem
		Ioannis Kozma	ibidem
		Demetrius Kanicza	ibidem
		Michaël Kozma	Portelek (Portiţa)
		Demetrius Miklos	Csőg (Cig)
		Ladislaus Miklos	Csőg (Cig)
		Gregorius Miklos	Csőg (Cig)
		Joachimus Miklos	Felső Szovagy (Asuaju de Sus)
		Theodorus Katona	Portelek (Portiţa)
		Lazar Kerekes	Remete mező (Pomi)
		Stanislaus Orosz	ibidem
		Lucas Moldovan	ibidem
		Paulus Orosz,	Csőmakőz (Ciumeşti)
		Stephanus Orosz	Bobald
		Theodorus Puskas	Veresmart (Roşiori)
		Theodorus Miklos	Felső Burszo (Bârsău de Sus)
Barlafalu Valaszut (Crucişor)	Praesentes Nr. 12	Absentes Nr.27	
	Ioannes Borssa	Jaannis Nagy	Veresmart (Roşiori)
	Wolfgangns Borsa	Georgius Magyorosi	Veresmart (Roşiori)
	Wolfgangns Miklos	Laurentius Szilagyi	Vezend (Vezendiu)
	Gregorius Borsa	alter Laurentius Szilagyi	Egerbegy (Aghireş)

		Theodor Lucas falusi Ioannis Lupuj Theodorus Miklos cum quatuor filÿs manet Joannes Lukacs falusi Joannes Pőrrő Gregorius Lukacs falusi Michaël Nagy Nicolaus Bete Theodorus Gliga Ladislau Flintas Ladislau Vida Kosztina Flintas	Pórtelek (Portiţa) Veresmart (Roşiori) in Kövar (Chioar) Vezend (Vezendiu) ibidem ibidem Veresmart (Roşiori) Veresmart (Roşiori) ibidem Remete mező (Pomi) Szilvas (Silvaş) ibidem
Valaszut Szakallas Biko (Săcălăşeni)	Praesentes Nr.4 Lazar Bran Joannis Fűrgye Andreas Turgyan Gregorius Sandor Stephanus Mikes Michaël Gabra Jodocus Jakos Theodorus Maramorosi Lucas Avassy Gregorius Erdelj	Profugi seu absentes Nr.16 Theodorus Csorcza Paskulj Braan Joannis Gabra Lucas Gabra Stephanus Dragis Nicolaus Dragis Gabriel Balkas Petrus Balkis Philippus Sándor Michaël Sándor	- Vassad (Văşad) Farkas Aszszo (Fărcaşa) Csőg (Cig) Csóg (Cig) Csomafalu (Podişu) Burszló (Bârsău Mare) Balatafalu (Aciua) Puszta hidegkút (Hideaga) Portelek (Portiţa) Puszta hidegkút (Hideaga)
Szikalkas Biko Pap Biko (Bicău)	Praesentes Nr. 10 Theodorus Czigany Andreas Czigany Joannis Czigany Demetrius Csorczika Gregorius Szilagyi Theodorus Vak	Absentes Nr. 11 Joannis Cserczika Gregorius Cserczika Ladislau Cserczika Ladislau Papp Ladislau Kadar Filÿ Simon Ladislau Alter Ladislau Papp Joannis Gabris Theodorus Vajdis Onani Vajdis Frater Alexander Simon Pap	- Borszo (Bârsău Mare) Szilvas (Silvaş) Vezend (Vezendiu) Bürszo (Bârsău Mare) Bürszo (Bârsău Mare) Bürszo (Bârsău Mare) Bürszo (Bârsău Mare) Bürszo (Bârsău Mare) Bürszo (Bârsău Mare) Csőg (Cig) A<ranyos> Megyes (Medieşu Aurit) A<ranyos> Megyes (Medieşu Aurit)

		Joannis Szilagyi Lucas Erdőszadi Petrus Kővari Theodorus Dan Gregorius Szilagyi Ladislau Erdelyi Tomas Gaza Gabriel Kövari Demetrius Papp Casimiris Szilagyi	Bobald Portelek (Portiţa) Szovath (Suatu) Vezend (Vezendiu) Vezend (Vezendiu) Gyöngy (Giungi) Csőg (Cig) Csőg (Cig) Csőg (Cig) Borhid (Valea Vinului) Vezend (Vezendiu)
Pap Bikó Magyoros (Mărius)	Praesentes Nr. 6 Theodorus Bratan Dan Gombos Ioannis Alik Gregosrius Kadar Joannis Czuczoras Lazar Dan Theodorus Dragan Andrean Szilagyi Theodorus Kordan	Absentes nr.23 Jannos Kodrar Elias Alik Kosztin Dan Joannis Bratan Theodor Kis Ignatius Dan Wolffgang Marasy Joannis Erdelyi Ladislau Koszta Thomas Kövari Michaël Armas Joannes Kadar Ladislau Marasy Demetrius Orosz Joannes Avassy Theodorus Kittner Joannis Lengyel Gabriel Dan Nicolaus Kövariczky Thomas Toman Lucas Maryitaj	- Szilvas (Silvaş) Balas falva (Blaj) ibidem Szilvas (Silvaş) ibidem Piskolt (Pişcolt) Bojan (Boian) Szilvas (Silvaş) Csőg (Cig) nescitur Kerczban (Cristelec) in cottu Kraszna Csőg (Cig) Szilvas (Silvaş) - Veresmart (Roşiori) in Szilagy (în Sălaj) Szilvas (Silvaş) Lippo (Lipău) Szilvas (Silvaş) Szilvas (Silvaş)
Magyoros Szinfalu (Sâi)	Praesentes nr. 9 Joannes Abraham Demetrius Tomjan Theodorus Kozma Joanis Képiro Stephanus Bajta Theodorus Papp	Profugi seu absentes nr.21 Georgius Abraham Simon Tarcza Petrus Kozma Philippus Kozma Stephanus Kozma Joannis Képiro	- Szakaszt (Răteşti) Béltek (Beltiug) Csőg (Cig) Giroth (Ghirolt) Lukacsfalu (Lucăceni) -

		Gregorius Varga Gregorius Varga Michaël Varga Junior Kis Varga Gregely Gregorius Kozma Lukas Kirinczan Gregosrius Kirniczan Petrus Képirö Michaël Horgas Andreas Kozma Ignatius Horgas Alexander Horgas Kosztin Kepiro Thomas Bajta Pintye Bencze Matrinus Liks Ladislau Bandula Joannes Bandula Martinus Képiró	Csőg (Cig) Csőg (Cig) Csőg (Cig) Közepső Homorod (Homorodu de mijloc) Csőg (Cig) Armatus factus - Csőg (Cig) Veresmart (Roşiori) Krasso (Cărăşeu) Szilvas (Silvaş) Szilvas (Silvaş) Szarvad (Sărăuad) Csőg (Cig) Csőg (Cig) Paczafalu (Chilia) Csőg (Cig) Csőg (Cig) Hidegkuth
Szinfalu Szoldobagy (Sâi)	Praesentes Nr. 6 Philipus Sztaniszlaj Theodorus Kis Mattheeus Pintye Philippus Buda Nicolaus Szilagyi Emericus Dan Georgius Szilagyi	Profugi seu Absentes Nr.25 Petrus Pintye Joannis Pintye Joannis Buda Wolfagnus Buda alter Joannes Pintye Gregorius Pintye Demetrius Pintye Joannes Dorsan alter Jaonnes Dorsa Ladislau Margitan	- Ilyes falu (Băşeşti) ibidem Illyes falu (Băşeşti) ibidem Egerbegy (Aghireş) Egerbegy (Aghireş) Egerbegy (Aghireş) Rente (Homorodu de Mijloc) - Résztelek (Tătăreşti)
Szoldobagy Medes deserta totaliter	Praesentes Nr. 7 Vajvoda	Absentes Nr.11 Joannes Madesi Joannes Andreka Lauretntius Istok Joannes Mihaljka Demetrius Baszga Alexander Andreka Joannes Szilagyi Ladislau Dan Georgius Puskas Laurentius Ignat Ladislau Csaloka	 Madarasz (Mădăras) ibidem Csomaköz (Ciumeşti) Kiralj Darocz (Craidorolţ) Verecza (Veriaţa) Gyürüs (Gerăuşa) Szakasz (Răteşti) - Csomaköz (Ciumeşti) - -

Medes Lophagy totaliter deserta (Cuţa)	Deserta totaliter	Profugi seu Absentes Nr. 11 Elias Kövari Simon Csula Theodorus Domnucza Theodorus Bratan Nicolaus Domnucza Theodorus Lophagy Simon Domnucza Joannes Domnucza Fekete Kosztel Georgius Csula Petrus Csula Joannes Csula Marias Csula Ladislau Csula Martinus Csula Ignatius Csula Fekete Marias	- Hodas (Hodişa) Resztelek (Tătăreşti) Gyürüs (Gereuşa) Szoldobagy (Solduba) Sóos (Sărătura) Szantó (Santău) ibidem in Szilagy (în Sâlaj) Patakfalva (Văleni) Illyes falu (Băseşti) Also Varcsa (Oarţa de Jos) Uj Nemeth (Unimăt) ibidem Illyes falu (Băseşti) Vezend (Vezendiu) Illyes falu (Băseşti) Uj nemeth (Unimăt)
Laphagy Kiss Szokond totaliter deserta (Soconzel)	Totaliter deserta	Profugi seu Absentes Nr. 17 Varcsan Andras Theodorus Puskas Pintye Fekete Joannes Varcsan Negye Asszony Demetrius Tomsa	- Sandorfalu (Şandra) Hodos (Hodişa) Rakos Terebes (Racova) Nantö (Hurezu Mare) Olah Hodos (Hodişa) Keres (Cristelek)
Kis Szokond Nagy Szokond totaliter deserta (Socond)	-	Absentes Nr. 6 Andreas Bibarcz Joannes Bibarcz Nicolaus Bibarcz Ladislau Bibarcz Theodorus Lakata Martinus Filep Theodorus Jadri Thomas Balasi Martinus Totfalusi Gabriel Keresi Gaspar Bombar	- Resztelek (Tătăreşti) Csőg (Cig) ibidem Csőg (Cig) ibidem Sandorfalu (Şandra) ibidem Csomakőz (Ciumeşti) Szakasz (Răteşti) ibidem Szakasz (Răteşti)
Felsó Boldad totaliter deserta (Stâna)	-	Profugerunt Nr.11 Andreas Danka Petrus Varró Laurentius Varró Jacobus Varró	 Sandorfalu (Şandra) Piskolt (Pşcolt) Csomokőz (Ciumeşti) Győngy (Giungi)

		Georgius Varró Martinus Hora Joannis Hora	ibidem Rakos Terebes (Racova) Rakos Terebes (Racova)
Also Bobald totaliter deserta (Boldad)	-	Absentes Nr. 7 Nagy Paskulj Theodorus Gombos Joannis Büz Andreas Sipos	 Uj Nemeti (Unimăt) Vassad (Văşad) Sandorfalu (Şandra) Győngy (Giungi)
Soós (Sărătura)	 Petrus Makany Kracsun Kamiza Gregorius Barlota Lazurus Karacson Gregorius Lazar Ladislau Lazar Petrus Filis Stephanus Szibagyi	Profugi Nr. 4 Stephanus Budulj Theodorus Konja	 Bor Demeter (Săuca) Csaholj (Cehal)
Sóós Gyűrűs	Praesentes Nr. 8 Andreas Imre Joannis Dragus Wolfgang Draga Laurentius Szarka Simon Sara Gregorius Fekete	Absentes Nr 2. Petrus Borsa Philippus Borsa Mathaeus Borsa Daniel Fekete Joannis Filep Joannis Flora Theodorus Flora Chas Kiss Gregorius Fekete Thomas Fekete Gregorius Lihor Joannis Puskas Theodorus Monajla Ladislau Monaila	 Csőg (Cig) ibidem Csőg (Cig) Csőg(Cig) Vassad (Văşad) Aranyas in Szilagyi (Băbeni) ibidem Vada * ibidem Vada Kiss varda (Kisvarda) Kercz (Cristelek) Csőg(Cig) ibidem
Gyűrűs Nantő (Hurezu Mare)	Praesentes Nr. 6 Murguly Gurzó Thomas Zabulj Gregorius Neksse Theodorus Nexe Ignatius Balmas Petrus Nexe Petrus Clapa Soporj Nyisztor Petrus Ontz Nicolaus Rente	Profugi Nr. 14 Gregorius Ravatas Joannis Farbo Joannis Vurvas Theodorus Perse Petrus Kira Joannis Lupulj Joannis Veres Philippus Lupsa Petrus Miszozan	- Szantó (Santău) Kercz (Cristelelec) ibidem Hatván (Hotoan) ibidem Kercz (Cristelec) versus Varad (spre Oradea) Hatvan (Hotoan) Szanthó (Santău)

Nantő Rakos Terebes (Racova)	Praesentes Nr. 10 Joannis Rakos Stephanus Vida Paskulj Vida Chas Dragis Joannis Vida Theodorus Dragis Simon Dragis Darabant Paskulj	Profugi Nr. 9 Theodorus Mikle Gregorius Vida	- Voncza (Onceşti) Kövesdi (Chieşd)
Rakos Terebes Madaras (Mădăras)	Praesentes Nr. 8 Petrus Soós Thomas Kallai Wolfang Csurbinka Georgius Szabo Gregorius Borka Gregorius Deák Petrus Deák Joannes Havassy Joannes Fekete Gregorius Posta Joannes Posta Joannis Borbelj Michael Konacs Petrus Soos Gregorius Kadar Junior Joannes Pap Demetrius Posta Joannes Pap Joannes Kecze Joannes Bires Emericus Kovacs Theodorus Fabian Stephanus Kiss Abraham Bosz Balsius Paál Simon Sosi Laurentius Fohanka Demetrius Gurzó Theodorus Gurzó	Profugi Nr.2 Michael Gergelj Georgius Bancs Gregorius Baba Ignatius Bibarcz Joannes Bosa Petrus Kormos Ignatius Balmos Joannes Flora Laurentius Csurlinka Nicolaus Koki Staphanus Déák Alexander Paál Gregorius Papp Joannes Csikes Petrus Madaraszi Lucas Ravasz Theodorus Paál Gregorius Szabo Trifan Kallaj Petrus Borbelj Theodorus Borsa Gregorius Mazey Emeric Csura Simon Boza alter Tomas Boza Laurentius Sipos Nicôlaus Keresi Gregorius Kis Chas Kiss Petrus Szilagyi Simon Csorba Gregorius Papp Chas Keresi Michaël Balas Ladislau Tomss Petrus Botos	- Kercz (Cristelec) Piskarkos (Pişcari) Bojan (Boian) Piskarkos (Pişcari) Kiralj Darocz (Craidorolţ) ibidem Nantő (Hurezu Mare) Vassad (Văşad) Vassad (Văşad) Csőg(Cig) Szantó (Santău) Vassad (Văşad) Dioszegh (Diosig) Varad (Oradea) Portelek(Portiţa) Sazntó (Santău) ibidem Oroszfalu (Ruşeni) Patohaza (Potău) Vassad (Văşad) Piskolt (Pişcolt) Fenyos Beretyő Kövesd (Chieşd) Fejer To (Ujféiertó) ibidem Oroszfalu (Ruşeni) ibidem Piskarkos (Pişcari) ibidem ibidem ibidem ibidem Oroszfalu (Ruşeni) Piskarkos (Pişcari) ibidem -

		Andreas Kallaj Stephanus Kallaj Theodorus Mihele Joannis Berves Joannis Jdis Joannis Cavassy Michaël Avasi Gregorius Drák Laurantius Tula Nicolaus Orosz Joannis Borhidi Chas Szilagyi Elias Drák	Gyöngy (Giungi) Orosz falu (Ruşeni) Uj Nemeti (Unimăt) ibidem ibidem Sadany (Sătmărel) Zadany (Sătmărel) Bobald* Szilagy (Sălaj) Sadany (Sătmărel) Csőg (Cig) Giroth (Ghirolt) Varad (Oradea)
Madarasz	Praesentes Nr.28	Profugi seu absentes Nr. 29	-

Item Post Peractam Conscriptionem ex Madarasz tres Subditi anfugerunt quam quidem Conscriptionem nos personaliter modo praedeclarato peregimmum.
Datum Szatthmar die 14 Decembris anno 1701
Andreas Etey Provisoratus Zattmar Rationista m.p.
Gregorius Onodi Judex Allodj Szatthmariensi.

f.461
Extractus
Tam praesentium Subditorum quam et Profugarum seu absentiu

Nomina possessionnum	Praesentis Subditi	Profugi Subditi
Olah Ujfalu (Buzeşti)	10	9
Olah Totfalu (Sârbi)	10	6
Selyestÿe (Poiana Codrului)	7	14
Barlafalu (Borleşti)	12	27
Valaszut (Crucişor)	4	16
Szakalas Biko (Săcălăşeni)	10	11
Pobikó (Bicău)	6	23
Magyoros (Mărius)	9	21
Szinfalu (Sâi)	6	25
Szoldobagy (Solduba)	7	11
Soós (Sărătura)	8	2
Gyürüs (Gereuşa)	6	14
Nantő (Hurezu Mare)	10	9
Rakos Terebes (Racova)	8	2
Madarasz (Mădăras)	28	49
Medes totaliter deserta (Medişa)	-	11
Laphagy totaliter deserta (Cuţa)	-	17
Kis Szokond totaliter deserta (Soconzel)	-	6

Nagy Szokond totaliter deserta (Socond)	-	11
Felső Boldad totaliter deserta (Stâna)	-	7
Alsó Boldad totaliter deserta (Bolda)	-	4
Summa	141	295

*Aşezare dispărută situată lângă oraşul Carei.

Anexa II. Conscripţia iobagilor şi scutiților din Comitatul Satu Mare (1729 - 1730)

Localitatea	Data întocmirii conscripţiei	Iobagi	Inquilini	Libertini	Străini	Scutiți	Armaliști	Noi veniți	Fugiți	Morți	Taxaliști	Nenominaliați	Total capi de familie	Proprietari
Sătmărelu Mare (Nagy Zsadany)	17.12.1729	17	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	20	D-na Seredi G. Klobusiczky
Terebeşti (Töke Terebess)	17.12.1729	50	13	-	-	1	-	-	-	-	-	-	64	Contele Banfi
Ghilvaci (Gilvács)	17.12.1729	9	-	-	-	3	5	-	4	-	6	-	27	Familia Banfi
Şandra (Sandor falva)	14.01.1730	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	Alex. Károlyi
Pişcari	19.12.1729	39	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-	47	
Craidorolţ (opppidum Kiraly Darocz)	15.12.1729	14	5	-	-	7	1	5	2	1	-	5	40	Contele Pethö A.Károlyi
Ghirişa (Geress)	15.12.1729	6	1	8	-	1	5	3	-	-	-	-	24	C. George Banffi D-na Desani
Giungi (Győngy)	15.12.1729	7	-	1	-	-	11	-	3	-	-	-	22	G. Banfi D. Ursuly
Homorodu de Jos(Rhente Homorod)	15.12.1729	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	Nu se specifică
Chegea (Kegye)	15.12.1729	10	-	-	-	4	2	-	-	-	-	-	16	G. Banfi
Chilia (Paczafalu)	20.12.1729	6	-	-	-	2	1	-	4	-	-	-	13	Sig. Pethö
Ilişua (Ilosva)	16.12.1729	5	-	-	-	6	1	-	-	1	-	-	13	G. Gencsi Sig. Szentmarjasi

Supuru de Sus (Felső Szopor)	17.12.1729	24	1	2	-	-	-	-	2	-	-	-	29	Al. Károlyi, Fr. Andrassi Petru Sandorházi
Supuru de Jos (Also Szopor)	17.12.1729	15	3	4	-	1	1	-	-	-	-	-	24	I. Zambori Petru Sandorházi Fr. Andrassi Alex. Károlyi
Dobra	18.12.1729	8	6	-	-	4	1	-	-	-	-	-	19	Alex. Károlyi
Hurezu Mare (Nanthü)	18.12.1729	-	-	-	-	-	1	2	15	-	7	-	25	Nu se specifică
Racova (Rakoss Terebess)	18.12.1729	-	-	-	-	-	-	-	6	-	3	-	9	Nu se specifică
Stâna (Felső Boldágy)	19.12.1729	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	-	6	Alex. Károlyi
Bolda (Alsö Boldágy)	19.12.1729	-	-	-	-	-	-	-	7	-	2	-	9	Alex. Károlyi
Cuţa (Lophágy)	19.12.1729	1	-	-	-	-	-	-	8	-	5	-	14	Alex. Károlyi
Socond (Szokond)	19.12.1729	4	-	-	-	-	-	3	8	-	-	-	15	Alex. Károlyi
Hodişa (Oláh Hodoss)	19.12.1729	-	2	-	-	1	-	-	2	-	5	-	10	Nic. Eötves
Homorodu de Sus (Felső Homorod)	20.12.1729	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	Alex. Károlyi
Homorodu de Mijloc (Kőzep Homorod	20.12.1729	13	-	-	-	1	-	1	4	-	-	-	19	Alex. Károlyi
Medişa (Medess)	20.12.1729	4	1	-	-	2	-	-	6	-	-	-	13	Alex. Károlyi
Solduba (Szoldabagy)	20.12.1729	-	-	-	-	-	7	-	2	-	5	-	14	Alex. Károlyi
Homorodu de Jos (Also Homorod)	20.12.1729	-	-	2	-	-	-	-	1	2	10	-	15	-
Gereuşa (Gyürűs)	21.12.1729	-	-	-	-	2	-	-	6	-	12	-	20	Alex. Károlyi
Necopoi (Ivácsko)	21.12.1729	-	1	-	-	-	-	-	5	-	21	-	27	Paul Dobay, Lad. Banffi,Balika, Lad Bagasy, ş.a.
Beltiug (oppidum Erdőd allja Béltek	-	4	-	8	-	4	4	-	12	-	2	-	34	Alex. Károlyi

Ardud (oppidum Erdőd)	05.01.2012	-	-	-	-	6	2	-	2	-	3	21	34	Nu se specifică
Mădăras (Madarasz)	06.01.2012	17	-	1	3	4	-	-	4	2	-	-	31	Alex. Károlyi
Tătărăşti (Réztekk)	06.01.1730	7	-	-	5	-	-	-	1	-	1	-	13	Samuel Böszerményi Alex. Károlyi
Petin (Pettyén)	07.01.1730	3	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	6	Samuel Böszerményi
Ruşeni (Orosz Falu)	07.01.1730	4	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	10	Samuel Böszerményi
Hirip	07.01.1730	19	1	-	2	2	-	-	4	6	1	-	35	G. Darvay, P. Daboj ş.a.
Cărăşeu (Krasso)	08.01.1730	17	-	-	5	7	-	-	-	-	3	3	35	Samuel Böszörményi Sig. Pethö, Darvay, ş.a.
Culciu Mare (Nagy Kólcs)	08.01.1730	6	-	-	5	1	-	-	-	-	1	1	14	L. Bagossy G. Darvay M. Felyegyházi
Culciu Mic (Kiss Kólcs)	09.01.1730	10	3	-	-	-	-	-	5	1	-	-	19	G. Eröss N.Darvay Samuel Böszerményi
Ambud (Ombod)	09.01.1730	8	-	-	4	3	-	-	3	-	4	-	22	-
Amaţi (Amacz)	11.01.1730	7	-	-	4	-	-	-	-	-	13	-	24	Mic.Eötves
Corod (Korogy)	12.01.1730	2	1	-	7	3	-	-	-	-	-	-	13	P. Zoltán
Apateu (Dobracs Aphatj)	12.01.1730	4	-	-	2	4	-	-	2	-	2	-	14	Ladis. Csoba
Valea Vinului (Borhid)	13.01.1730	8	-	1	-	-	-	-	3	-	5	-	17	Alex. Károlyi, ş.a.
Lipău (Lippó)	13.01.1730	9	1	2	3	7	-	-	7	3	-	-	32	Familia Pogany P.Csamaközi Ladis. Horti
Pomi (Remete Mezö)	14.01.1730	13	4	2	-	3	2	-	-	-	6	3	33	J. Tholdi, S. Ajtaj
Aciua (Balota Falu)	15.01.1730	10	1	1	-	1	1	-	5	1	2	-	22	Fr. Szilagyi, J. Tholdi Al. Ajtaj
Ţicău (Czikó Falva)	15.01.1730	9	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1	13	Anna Vesselenyi

Tămaia (Tomany)	15.01.1730	18	6	-	3	1	-	-	-	-	-		28	Baron Samuel Haller
Fărcaşa (Fark Asszo)	16.01.1730	6	2	-	4	3	-	-	-	12	-	-	27	I. Perényi Fr. Kallaj
Săcălăşeni(Szakallos Biko)	18.01.1730	5	-	-	-	-	3	-	10	1	-	3	22	Alex. Károlyi
Buzeşti (Olah Uj Falu)	17.01.1730	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	Alex. Károlyi
Sârbi (Olah Tot Falu)	17.01.1730	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-
Poiana Codrului (Szelestye)	18.01.1730	2	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	6	Alex. Károlyi
Bicău (Pobikó)	18.01.1730	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3	Alex. Károlyi
Ardusat (Erdőszada)	17.01.1730	31	11	-	-	4	-	-	10	5	-	-	61	Samuel Haller
Arieşu de Câmpie (Aranyos)	18.01.1730	5	2	-	-	1	-	-	1	-	-	-	9	Guvernatorul Transilvaniei Sig. Kornis
Borleşti (Barla Falu)	19.01.1730	6	1	-	-	-	1	-	3	2	1	-	14	Alex. Károlyi
Măriuş (Mogyoros)	19.01.1730	7	-	-	2	-	-	-	6	-	-	-	15	Alex. Károlyi
Sâi (Szenfalu)	19.01.1730	5	1	-	2	2	3	-	-	-	-	-	13	Alex. Károlyi
Vetiş (Vetesz)	21.01.1730	15	2	-	7[1]	1	7	-	5	-	-	-	37	L.Gyulaffi,L. Vetisy, Sig. Szunyogh
Doba (Dob)	21.01.1730	8	2	1	-	1	1	4	6	-	-	-	23	G. Banffi
Rapolt	25.01.1730	2		3	-	-	3	-	-	-	-	-	8	St. Nagy
Boghiş (Bagoss)	22.01.1730	5	1	-	-	13	5	-	4	-	1	-	29	D. Vai, M. Bagossy
Oar (Ovarj)	23.01.1730	12	1	-	1	4	7	-	-	-	3	-	28	Fr. Szilagyi, A. Komaromy
Oppidum Csenger	23.01.1730	18	2	4	-	15	11	1	2	1	2	-	56	Samuel Szilagyi, Al. Károlyi, Mich. Teleki, Samuel Károlyi, N. Perenyi
Angyaloss	24.01.1730	1	-	-	-	3	3	-	-	-	-	-	7	St. Domahidi
Csenger Uj Falu	24.01.1730	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	Nic. Eötves

Salyi	25.01.1730	9	-	2	-	3	18	-	5	-	3	-	40	Th. Bader N. Perenyi,ş.a
Porcsalma	25.01.1730	8	1	1	-	4	10	-	-	1	13	-	38	Al. Jekej G. Banffi S. Teleki
Tyukod	26.01.1730	-	1	-	-	-	23	-	2	-	18	-	44	Armalişti
Eőköritó	27.01.1730	11	3	-	-	1	3	-	2	-	3	1	24	Sig. Radics Al. Jekej, ş.a.
Tunyogh	28.01.1730	8	-	2	-	3	9	-	8	-	2	-	32	G. Ilosvaj, I. Gerezsi, ş.a.
Răteşti (Szakasz)	15.01.1730	-	-	-	-	2	-	-	8	-	4	-	14	L. Gyulaffi, I. Castelli, ş.a.
Roşiori (Veres marth)	13.01.1730	-	-	-	-	-	-	-	2	-	72	-	74	-
Hermanszegh	-	9	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	13	N. Eötves M. Ajtaj, ş.a.
Oroszi	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	AdamVay, ş.a.
Szamos Ujlak	26.10.1730	11	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	19	Contesa Teleki
Ricse	29.10.1730	8	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	9	N. Eötves, S. Ajtaj
Gyügye	28.10.1729	9	-	-	-	4	1	-	-	-	-	-	14	N. Eötves, Lad. Darvaj
Kiss Namény	29.10.1729	4	-	2	-	2	8	14	-	-	-	-	30	L. Gyulaffi L. Domahidi G. Almasi
Nagy Szekeress	29.10.1729	-	-	1	-	18^2	8	-	-	-	-	-	27	nobiliară
Oppidum Jank	29.10.1729	7	-	-	-	13	-	-	-	-	-	-	20	D-na Ajtai N. Eötves
Darnó	29.10.1729	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	4	P. Pongracz D. Barczai
Csahólcz	30.10.1729	9	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	15	P. Csomakozi, E. Sennyei, ş.a.

Főlesd	30.10.1729	4	-	-	-	-	4	-	-	-	1	-	9	L. Domahidy, D-na Desani
Istvandi	30.10.1729	8	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	13	Al. Aftaj, D-na Desani
Uszka	2.11.1729	1	-	-	2	-	8	3	-	-	-	-	14	M. Varadj, I. Podhovani
Kölcse	31.10.1729	12	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	15	L. Domahidy
Sonkad	31.10.1729	13	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	18	M.Teleky, N. Eötves
Bot-Palad	01.11.1729	7	-	4	-	-	4	-	-	-	-	-	15	M.Teleky, G. Dalnoky M. Fileş
Magas Liget	02.11.1729	4	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	6	G. Pelsöczi
Kiss Palad	01.11.1729	17	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	19	I.Podhovanyi, M. Foris, N. Eötves, ş.a.
Nagy Palad	01.11.1729	7	-	1	-	1	1	-	4	-	-	-	14	L.Vay, S. Uszkay, M. Teleki, D. Marothi
Tisza Becs	02.11.1729	18		-	-	2	13	-	-	-	1	-	34	A.Belezany, A. Károlyi, ş.a.
Milota	03.11.1729	24	-	2	2	3	5	-	-	-	-	-	36	F. Kölcsey, L.Domahidy
Csécse	03.11.1729	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	L. Kende, ş.a.
Tisza Kóród	03.11.1729	11	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	15	L. Péti L. Kende,ş.a.
Penyige	27.11.1729	14	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	19	F. Kölcsey, ş.a.
Cseke	04.11.1729	16	-	2	-	1	30	-	-	-	-	4	53	Armaliti şi F. Kölcsey
Kömörö	27.11.1729	11	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	14	P. Orosz,ş.a.
Nagy Ar	28.11.1729	14	1	-	-	3	5						23	L. Gyulaffi, ş.a.

Oppidum Tarpa	29.11.1729	-	7	-	-	2	-	-	3	8	-	93	113	
Kiss Ar	01.12.1729	27	2	3	-	-	6	-	-	-	-	-	38	A. Bethlen, ş.a.
Opppidum Feher Gyarmath	01.12.1729	15	-	1	-	9	59	4	-	-	-	-	88	M.Korda Ad. Berle L.Gyulaffi
Nabrad	03.12.1729	22	-	1	-	4	-	-	-	-	7	-	34	G. Nabradi, ş.a.
Oppidum Mátolcs	04.12.1729	56	6	-	-	9	-	-	-	-	-	-	71	E. Perényi St. Vesselenyi ş.a.
Geberjen	05.12.1729	10	3	-	-	4	4	-	-	-	-	-	21	Adam Bethen
Fülpős Darocz	05.12.1729	3	4	4	-	1	13	-	-	-	-	-	25	Lad. Tatay D-na Perényi
Czegeny	05.12.1729	8	-	-	-	6	6	-	-	-	-	-	20	D-na Skotkaiani
Fülpős	05.12.1729	5	-	-	-		5	-	-	-	-	-	10	G. Ilosvai
Danyad	06.12.1729	7	-	-	-	10	2	-	-	-	-	-	19	S. Tholny ş.a.
Groşi (Tökes)	22.09.1729	11	19	-	-	1	-	-	10	2	-	-	43	M. Mikolaj, A. Szilagyi, ş.a
Chechiş (Olah Kekess)	22.09.1729	38	1	-	-	2	-	-	7	1	-	-	49	L.Bagossi L. Gyulaffi Iezuiţi din Baia Mare, ş.a.
Ocoliş (Fekete Falu)	23.09.1729	12	10	-	-	3	-	-	9	1	-	-	35	Lad. Gyulaj S. Szunyagh G. Duca ş.a.
Satu Nou de Jos (Alsó Uj Falu)	23.09.1729	17	13	-	-		-	-	4		-	-	34	Oraşul liber regal Baia Mare
Hideaga (Hidegh Kuth)	23.09.1729	20	-	-	-		-	-	18	3	-	-	41	Contesa Led. Teleki
Recea (Lenard Falu)	24.09.1729	18	-	-	-		-	-	7	1	-	-	26	Oraşul liber regal Baia Mare
Tăuţii de Jos (Oppidum Misztoth Falu)	24.09.1729	39	5	-	-	3	-	-	9	4	-	-	60	Aparţinea contelui George Banffy de Losoncz

Băiţa (Lapos Banya)	24.09.1729	20	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	24	Aparţinea orasului Baia Mare
Seini (Oppidum Szinyer Várallya	26.09.1729	17	2	5	-	10	23	-	3	1	8	-	69	Fr. Kallaj, S. Kornis, G. Becsky, ş.a
Racşa (Raksa)	26.09.1729	16	-	-	-	6	-	-	7	-	-	-	29	M. Pataky, S. Boross, St. Kornis, ş.a
Vama	27.09.1729	19	9	5	-	2	2	-	1	3	-	-	41	Fr. Lonyai, ş.a. St. Palagi
Tur (Turvekonya)	27.09.1729	8	-	4	-	5	-	-	4	-	-	-	21	Sig. Petheö Fr. Kallaj, ş.a.
Negreşti (Felső Falu)	28.09.1729	21	3	1	-	8	2	-	10	5	-	-	50	St. Kornis Al. Károlyi Sig. Petheö, ş.a
Certeze (Avas Uj Falu)	28.09.1729	16	2	-	-	5	5	-	3	3	-	-	34	Sig. Petheö Al. Károlyi ş.a.
Bixad (Bokszád)	29.09.1729	14	-	5	-	2	8	-	4	-	-	-	33	Sig. Petheö
Trip (Terep)	29.09.1729	12	-	-	-	3	-	-	2	-	-	-	17	G. Becsaky, ş.a
Boineşti şi Lechinţa (Bujan Haza cum Lekencze	29.09.1729	10	4	2	-	1	-	1	-	-	-	-	18	G. Becsaky Sig. Petheö St. Szirmaj, ş.a
Târşolţ (Tartócz)	29.09.1729	17	2	1	-	7	-	-	4	1	-	-	32	Sig. Petheö Al Károlyi ş.a.
Cămârzana (Komorzan)	30.09.1729	15	4	8	-		-	-	16	-	-	-	43	G. Gyulaffi Sig. Petheö Sig Kornis ş.a.
Călineşti –Oaş (Kánja Háza)	30.09.1729	13	-	2	-	2	-	-	3	2	-	-	22	Al Károlyi Sig. Eötves Sig. Kornis, ş.a.

Remetea Oaşului (Kőszegh Remete)	01.10.1729	6	1	2	-	6	-	-	1	1	-	-	17	Sig. Boross I. Gyulaj, ş.a.
Prilog (Rosa Pallagh)	01.10.1729	4	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	6	M. Mikolaj G. Becsky
Oraşu Nou (Oppidum Uj Váross)	01.10.1729	39	7	4	-	6	1	-	-	-	-	-	57	Al. Ajtaj St. Palágyi Baronul Dujardin, ş.a.
Berindan (Berend)	30.08.1729	11	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	17	Ad. Pogány Andr. Komároni, ş.a
Cucu (Kak)	30.07.1729	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	Andr. Komároni D-na Skotkai ş.a.
Mărtineşti (Szent Marton)	-	4	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	8	Andr. Komároni D-na Skotkai ş.a.
Botiz (Batiz)	30.07.1729	9	2	-	-	3	-	-	-	-	-	6	20	Mart. Szuhányi Ios. Eötves ş.a.
Rosaly	01.08.1729	3	4	1	-		2	-	-	-	-	-	10	Andr. Komároni
Tiszta Berek	01.08.1729	10	5	-	-	2	-	-	-	-	-	-	17	Ladis. Gyulaffi ş.a.
Kiss Hodoss	02.08.1729	7	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	Mart. Szuhányi Mart. Péter ş.a.
Nagy Hodoss	-	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	Paul Pongracz Lad.Vay ş.a.
Darbocz	02.08.1729	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	G. Szalkaj ş.a
Bercu (Szaraz Berek)	-	5	1	3	-	-	4	-	-	-	-	-	13	G. Szalkaj Gaspar Csató ş.a
Pelişor (Kiss Peleske)	02.08.1729	10	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	14	G. Beecsky
Mehtelek	03.08.1729	11	1	1	-	2	2	-	-	-	-	-	17	Lad. Eröss
Peleşu Mare (Nagy Peleske)	03.08.1729	14	3	-	-	2	-	-	-	-	3	-	22	G. Beecsky M. Máte
Atea (Atya)	03.08.1729	10	3	-	-	2	5	-	-	-	-	-	20	Fran. Barcsaj St. Pap ş.a
Dorolţ (Puszta Darocz)	03.08.1729	3	2	1	-	-	6	-	-	-	-	-	12	N. Eötves ş.a

Vasvári	09.09.1729	-	-	-	-	10	1	-	-	-	-	-	11	I. Eötves ş.a
Sima	09.09.1729	8	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	11	M. Mikolaj ş.a
Bârgău (Kiss Sikállo)	17.09.1729	2	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	13	St. Vesselenyi
Gecz	09.09.1729	8	2	2	-	1	2	-	-	-	-	-	15	G. Csegöldy
Komlod Toth Falu	11.09.1729	13	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	G. Csegöldy
Gacsály	11.09.1729	-	-	-	-	4	2	-	-	-	-	-	6	
Szamos Becs	10.09.1729	10	4	-	-	5	-	-	-	-	-	-	19	Sig. Petheö
Tatar Falva	10.09.1729	6	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	8	Petri Csomaközy
Lazuri (Lázar)	12.09.1729	4	-	-	-	2	5	-	3	-	-	-	14	I. Eötves M. Szuhányi ş.a.
Csegőld	10.09.1729	12	7	-	-	5	-	-	-	-	-	-	24	Maria Petheö ş.a.
Császló	11.09.1729	12	3	1	-	2	1	-	-	-	-	-	19	S. Tolnaj ş.a.
Noroieni (Sáár)	11.09.1729	2	-	-	-	-	-	-	1	2	11	2	18	Iezuiţii din Satu Mare
Băbăşeşti (Berencze)	14.09.1729	3	-	-	-	-	-	-	3	-	10	1	17	Iezuiţii din Satu Mare
Românești (Görbed)	14.09.1729	-	-	-	-	2	-	-	-	-	13	-	15	Susanna Banffi
Medieşu Aurit (Oppidum Aranyos Medgyes)	15.09.1729	3	1	-	-	11	10	-	1	-	-	-	26	Fr. Kallay Emer. Horvath
Potău (Patohaza)	15.09.1729	7	5	2	-	3	1	-	2	1	6	-	27	P.Zoltán, I. Pató ş.a.
Iojib (Josiphaza)	15.09.1729	5	-	-	-	3	-	7	-	-	4	2	21	Susanna Bánffi Emer. Horvath ş.a
Apa	16.09.1729	18	9		-	4	-	-	16	-	-	-	47	I. Pethö St. Vesselenyi
Someşeni (Szamos Telek)	16.09.1729	1	-	-	-	1	-	-	1	-	10	-	13	Gabriel Trencsanyi ş.a.
Ilba cu Săbişa (Illoba cum Sebespatak)	16.09.1729	6	2	-	-	2	1	1	-	-	3	-	15	Lad. Horti Alex. Károlyi
Cicârlău (Nagy Silkalló)	17.09.1729	12	4	-	-	4	6	-	-	-	-	-	26	St. Vesselenyi Alex. Károlyi

Merişor (Monostor)	17.09.1729	6	-	-	-	6	4	-	2	-	5	-	23	Lad.Balogh, N. Eőtves, Alex. Károlyi
Buşag (Busák)	17.09.1729	27	-	-	-		-	-	-	2	-	1 închis la Carei	30	St. Vesselenyi Gaspar Horvath Ladisl. Balog Lad. Gyulaffi
Ferneziu (Also Fernezej)	18.09.1729	15	7	-	-		-	-	-	-	-	-	22	Mich Korda Balth Szodaraj ș.a
Firiza (Felső Fernerzej)	19.09.1729	8	-	-	-		-	-	5	-	-	-	13	Oraşul liber regesc Baia Mare
Satu Nou de Sus (Felső Ujfalu)	19.09.1729	10	16	-	-	-	-	-	7	1	-	-	34	Oraşul liber regesc Baia Mare
Unguraş (Magyar Kekes)	17.09.1729	9	5	-	-	-	-	-		2	-	-	16	Lad. Teleki Fiscul din Baia Mare
Şişeşti (Lacz Falu)	19.09.1729	37	9	-	-	1	-	-	10	3	-	-	60	Fiscul din Baia Mare
Surdeşti (Sűrgye Falu)	20.09.1729	23	5	-	-	-	1	-	6	1	-	-	36	Fiscul din Baia Mare
Negreia (Nigrefalu)	-	7	-	-	-	-	-	-	5	4	-	-	16	Fiscul din Baia Mare
Cetăţele (Györkefalu)	21.09.1729	10	2	-	-	-	-	-	6	1	-	-	19	Fiscul din Baia Mare
Dăneşti (Baj Falu)	21.09.1729	8	-	-	-	1	-	-	10	-	-	-	19	Fiscul din Baia Mare
Bontăieni (Puszta Telek)	21.09.1729	8	3	-	-	-	-	-	4	-	-	-	15	Fiscul din Baia Mare
Şindreşti (Sandor Falu)	21.09.1729	7	6	-	-	-	-	-	3	-	-	-	16	Fiscul din Baia Mare
Rus (Orosz Falu)	21.09.1729	20	5	-	-	-	-	-	13	7	-	-	45	Fiscul din Baia Mare
Dumbrăviţa (Dobravicza)	22.09.1729	9	4	-	-	4	6	-	-	-	-	-	23	Fiscul din Baia Mare

FONDURI DIN ARHIVA DE STAT A REGIUNII TRANSCARPATIA PRIVIND COLONIŞTII GERMANI DIN TRANSCARPATIA

Irina Liuba HORVAT
Mihailo DELEGAN

Keywords: *Germans, colonization, Transcarpathia, archive structures, documents*

Abstract: The German population lived in Transcarpathia even before modern colorizations from the 18th-19th centuries. In the Middle Ages, the Hungarian Royalty tried to apply a fair administration and to encourage the appearance of economic power centers. These were some of the reason of the colonization of "hospites" in the most of the counties from this area. Most of them lived in localities which had royal privileges. The Germans were assimilated by the local populations before the end of Middle Age after the royal politics was changed and the cities were donated to the aristocrats.

The modern colonization started in Transcarpathia in the 1730s, on the huge domains of the Schönborn family, and it had mainly an economical purpose. Most of the documents regarding the German colonization are thus located in the Schönborn family archive, but also in the archives of the Supreme Count and Viscount of the Ujgorod and Ugocea Counties. These written sources could constitute a precious starting point of a systematical historical, ethnographical or anthropological research of the German community in Transcarpathia.

*

* *

Prezenţa germană în Transcarpatia antedatează cu mult colonizările moderne, din secolele XVIII-XIX. În evul mediu, tendinţa regalităţii maghiare de a implementa o administraţie coerentă în această regiune şi de a încuraja formarea unor poli de putere economică determină colonizarea aşa-numiţilor „oaspeţi regali" („hospites") în majoritatea comitatelor care funcţionau atunci în zonă. Mulţi dintre ei de origine germană, aceştia au populat localităţi înzestrate foarte repede şi cu privilegii regale care le confereau un anumit grad de autonomie, în primul rând scoaterea de sub autoritatea comitatensă. Cel mai probabil, etnicii germani s-au asimilat înainte de finalul evului mediu, după ce politica regală se schimbă şi oraşele sunt donate masiv unor nobili, anulându-se astfel privilegiile care le individualizau.

Colonizarea din secolele XVIII-XIX are loc în alte condiţii socio-economice. După răscoala lui Francisc Rákoczi II din 1703-1711, structura de proprietate din zonă se schimbă, iar marile moşii ajung în mâinile învingătorilor. Astfel, în 1726, uriaşele domenii Mukachevo şi Cinagyevo (Szentmiklós), cuprinzând, pe lângă oraşul Mukachevo, trei cetăţi, 6 târguri şi 181 de sate ajung în posesia episcopului de Mainz, Francisc Lothar Schönborn[1]. Colonizarea germanilor pe domeniile menţionate este însă iniţiată de fratele acestuia, Friedrich Karl Schönborn, fost cancelar imperial, episcop de Bamberg şi Würzburg, în anii 1730, când primeşte de la curte permisiunea de a aşeza 100 de familii de germani pe domeniile sale din Transcarpatia. La scurt timp după aceasta, încă 183 de familii de germani sunt colonizate în Transcarpatia. În anii

[1] Georgij Vasziljevics Pavlenko, *A németek letelepedése Kárpátalján (Telephelyek, irányzatok, következmények)*; http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/37-48.pdf.

următori, în diverse locații de pe domeniul conților Schönborn sunt colonizați alte câteva zeci de familii germane, în primul rând servind unui scop economic[2]. O dovedește în primul rând numărul mare al meșteșugarilor[3] colonizați, în special în primul val.

Cele mai multe documente pe tema colonizării germanilor în Transcarpatia se păstrează în fondurile familiei Schönborn, a comiților supremi și vicecomiților comitatelor Ujgorod și Ugocea, și privesc, în primul rând, așezarea acestei populații pe teritoriile domeniilor Mukachevo și Cinagyevo.

Astfel, problematica colonizării germane a Transcarpatiei și rolul acesteia în dezvoltarea social-economică a domeniului Mukacevo și Cenad se regăsește în următoarele documente:

1. Fond 1500, op. 1, dosar 15 – Colonizarea germanilor din regiunea Bamberg și Harbitolen în satele domeniului (1730-1737);
2. Fond 1500, op. 17 – Angajamentul de plată al lui Hans Hester pentru stipendiul acordat de contele Schönborn (1730);
3. Fond 1500, op. 1, dosar 19 – Diploma și actul de recunoaștere a episcopului Friedrich Karl Schönborn din Bamberg privind strămutarea țăranilor germani cu întregul inventar mobil și așezarea acestora în părțile estice ale Ungariei, pe domeniul episcopatului (1731);
4. Fond 1500, op. 1. dosar 27 – Decretul regelui și a episcopului Friedrich Karl - Schönborn din Wurburg privind Numirea lui Conrad Vagner în postul de administrator al pădurilor domeniului (1732);
5. Fond 1500, op. 1, dosar 30 – Acordul administrației domeniului cu Iohan Veinhard privind arendarea morii (1732);
6. Fond 1500, op. 1, dosar 34 – Lista cu țăranii coloniști germani din satul Ober- Schönborn (1733);
7. Fond 1500, op. 37 – Obligația de credit (a țăranului german) Johan George Heltzen privind primirea împrumutului în bani de la administrația domenială. (1734);
8. Fond 1500, op. 1, dosar. 38 – Diploma episcopului Friedrich Karl Schönborn privind scutirea de obligații iobăgești ale lui Heinrich Irnel și a rudei sale (1735);
9. Fond 1500, op. 1, dosar 39 - Raportul admistratorului domeniului privind achitarea datoriei de către urmașii țăranului german Johann Ioannes, pentru cumpărarea pământului (1735);
10. Fond 1500, op. 1, dosar 41 – Lista cu lucrurile personale ale meseriașului decedat, ucenicul Conrad, făcută de maistrul său Johann Kapner (1735);
11. Fond 1500, op. 1, dosar 43 – Acordul încheiat între administrația domeniului și Johann Smidt și George Heider privind darea în arendă a măcelăriei (1738);
12. Fond 1500, op. 1, dosar 48 – Protocoalele administrației domeniului privind achitarea sumelor de bani coloniștilor germani, scutirea acestora de la plata impozitelor și a obligațiilor urbariale în decurs de 10 ani (1739-1741);
13. Fond 1500, op. 1, dosar 102 – Diplomele contesei Schönborn privind scutirea coloniștilor germani de la plata impozitelor pe 6 ani și construirea de case pentru aceștia (1779);
14. Fond 1500, op. 1, dosar 110 – Extras din protocolul adunărilor administrației domeniului privind colonizarea țăranilor germani în satele Gorond și Pausching (1750);

---

[2] Melika Georg, Kulea Fedir, Avstro-nimetki mistechkovi poselenia na Yakarpatti, Novene Zakarpattia, 1996, nr. 47-48.

[3] Fedir Kulea,Ivan Cholos, Natalia Holovchak. Carpatica, Nr. 7. Istoria i kultura Zakarpatia XX stolittya (Do 55 hichchya vozyednannya Zakarpatia z Ukrainoiu, Ujgorod, 2000, p. 254.

15. Fond 1500, op. 1, dosar 211 – Cererea coloniştilor germani din satul Kendereşovo către administraţia domeniului privind acordarea de parcele de pământ (1760);
16. Fond 1500, op. 1, dosar 278 – Ordinul contelui Eugen Schönborn privind ordinea şi condiţiile strămutării coloniştilor germani pe teritoriul domeniului (1764);
17. Fond 1500, op. 1, dosar 467 – Litigiul tribunalului moşieresc privind regularizarea relaţiilor urbariale între administraţia domeniului şi coloniştii germani în satele Alşo-Schönborn şi Felşe-Schönborn (1774);
18. Fond 1500, op. 1, dosar 477 – Ordinul lui Iosif Kvaka din Sighet pe adresa instituţiei comitatului Bereg privind plângerile coloniştilor germani din satele Alşo-Felşe Schönborn, Kişleanfalva, Barthaza împotriva administraţiei domeniului, care a fost înaintat către conducerea maghiară din oraşul Pojon (în plângere se arăta că au fost încălcate condiţiile acordului urbarial de către administraţia domeniului) (1775);
19. Fond 1500, op. 1, dosar 941 – Ordinul guvernării regale maghiare din oraşul Buda privind punerea la dispoziţie de către marii proprietari din comitatul Bereg a unor liste cu numărul necesar de colonişti germani (1795);
20. Fond 1500, op. 1, dosar 960 – Litigiul tribunalului moşieresc privind achitarea banilor pentru parcelele de pământ coloniştilor nemţi din oraşul Beregovo (1795);
21. Fond 1500, op. 1, dosar 1063 – Documentele tribunalului privind returnarea parcelelor de pământ locuitorilor din Mukacevo, care le-au fost luate de către administraţia domeniului, pentru coloniştii germani din satul Felşe-Schönborn (1798-1808);
22. Fond 1500, op. 1, dosar 2722 – Lista coloniştilor germani care trăiesc în satele domeniului (1831);
23. Fond 1500, op. 1, dosar 2867 – Raportul administratorului atelierului de fierărie din satul Şelestovo (către administraţia domeniului) privind acordarea ajutorului coloniştilor germani, constând din animale şi materiale de construcţie (1833);
24. Fond 1500, op. 1, dosar 4264 – Acordul administraţiei domeniului cu Franz Egersberg privind construirea fabricii de prelucrare a fierului în satul Frideşfalva (1866-1868);
25. Fond 1500, op. 1, dosar 4997 – Raportul administraţiei pădurilor către administraţia domeniului privind acordarea de locuri de păşunat coloniştilor germani în satul Vâjniţa (1900)[4];
26. Fond 10, op. 1, dosar 521 – Paşapoartele locuitorilor oraşului Banberg, date acestora pentru plecarea în Ungaria (1731-1738);
27. Fond 10, op. 1, dosar 921 – Raportul contelui Eugen Schönborn privind posibilităţile economice ale domeniului său şi despre relaţiile cu coloniştii germani (1763);
28. Fond 10, op. 1, dosar 957 – Raportul contelui Eugen Schönborn către administraţia generală maghiară privind situaţia economică a moşiei de la Mukacevo - Szantmikloş (1765);
29. Fond 10, op. 1, dosar 1050 – Circulara administraţiei regale maghiare cu cererea către nobili privind primirea familiilor de colonişti din Austria (1771);
30. Fond 10, op. 1, dosar 1410 – Raportul contelui Schönborn de la Viena privind numirea medicului comitatului Mihail Naylea (1795);
31. Fond 10, op. 2, dosar 673 – Urbariul cu situaţia averilor (a ţăranilor germani) din satul Kendereşovo (azi Kopenivţi) şi Pidhorod1818);

---

[4] Astăzi fondul 1500 a fost refăcut de către specialiştii arhivei din Beregovo, de aceea fondul, opisul şi numărul dosarelor nu corespund cu fondul nou creat.

32. Fond 10, op. 2, dosar 1178 – Lista cu situaţia averilor (a ţăranilor germani) din satul Alşo-Schönborn (1829);

33. Fond 10, op. 2, dosar 1408 – Litigiul privind regularizarea relaţiilor urbariale între contele Franz Schönborn şi ţăranii oraşelor şi satelor comitatului Bereg (1832-1833).

Evenimentele legate de consolidarea domeniului Mukacevo - Chenadievo al familiei Schönborn sunt arătate în documentele fondului familiei Schönborn şi în materialele fondului comitelui suprem al comitatului Bereg (la aceste documente se mai include şi consolidarea puterii politice şi administrative în comitatul Bereg, a familiei Schönborn):

34. Fond 1500, op. 1, dosar 18 – Diploma regelui Ungariei Carol al VI-lea privind dăruirea domeniului Mucacevo - Santmikloş contelui Friederich Karl Schönborn (1731);

35. Fond 10, op. 1, dosar 527 – Diploma regelui Ungariei Carol al VI-lea privind dreptul familiei Schönborn de a avea un rol de protejare (1731-1748);

36. Fond 10, op. 1, dosar 590 – Ordinul regelui Ungariei Carol al VI-lea privind numirea contelui Schönborn-Buchaim în funcţia de comite suprem a comitatului Bereg (1740).

37. Fond 10, op. 1, dosar 591 – Dosarul privind numirea în postul de comite suprem a comitatului Bereg a episcopului oraşului Bamberg – contele Friederich Karl Schönborn (1740-1741);

38. Fond 10, op 1, dosar 716 – Scrisoarea comandantului regiunii din oraşul Mucacevo către nobilul Ferentz Santleleki privind interzicerea folosirii pământurilor decedatului Eugen Ervin Schönborn şi despre trecerea acestor pământuri către moştenitorii acestuia (1748);

39. Fond 10, op. 1, dosar 724 – Ordinul reginei Ungariei Maria Tereza privind dăruirea pe viaţă a funcţiei de comite suprem a comitatului Bereg familiei contelui Eugen Ervin Schönborn (1749);

40. Fond 10, op. 1, dosar 1254 – Corespondenţa contelui Schönborn privind administraţia domeniului (1780-1781);

41. Fond 10, op. 1, dosar 1477 – Ordinul regelui Ungariei Carol al VI-lea privind dăruirea moşiei Mucacevo-Santmikloş contelui Schönborn (1786) – copie;

42. Fond 10, op. 1, dosar 1812 – Dosarul privind stabilirea graniţelor pe pământurile contelui Eugen Schönborn şi a ţăranilor din satele Kaidano, Fakoş, Ivani, etc. (1794-1802);

43. Fond 10, op. 1, dosar 1842 – Dosarul privind reînnoirea drepturilor contelui Eugen Schönborn asupra pădurii Nagy Erde, care au fost încălcate de către ţăranii satului Palanka (1795-1805);

44. Fond 10, op. 2, dosar 78 – Acte, protocoale şi alte documente privind numirea în funcţia de comite suprem a comitatului Bereg a contelui Franz Schönborn (1803);

45. Fond 10, op. 2, dosar 435 – Diploma împăratului Austriei Franz I, dată contelui Schönborn privind acordarea dreptului de a încasa taxe (vama) de pod si metode de tarifare.

Problemele legate de viaţa spirituală a coloniştilor germani, înfiinţarea şcolilor germane sunt arătate în documentele fondului Schönborn, a comitelui suprem de Beregovo, în referatele emise de conducerea civilă a Rusiei Subcarpatice.

46. Fond 1500, op. 1, dosar 4409 – Cererea coloniştilor germani din satul Puzneakfalva (Puzneakivţi) privind înfiinţarea şcolii primare germane (1874);

47. Fond 1500, op. 1, dosar 4923 – Rapoartele administraţiei domeniului către contele Ervin Schönborn, în oraşul Viena, privind repartizarea materialelor pentru construirea şcolii germane, în satul Sineak (1898);

48. Fond 28, op. 1, dosar 2693 – Cererea inspectoratului şcolar din Mucacevo privind deschiderea unei şcoli primare germane în satul Palanok (1927-1928);
49. Fond 28, op. 1, dosar 2522 – Raportul inspectoratului şcolar din Mucacevo privind situaţia grădiniţelor cu limba de predare în limba germană (1927-1928);
50. Fond 28, op. 1, dosar 3048 – Corespondenţa cu inspectoratul şcolar din Ujgorod şi cu direcţia şcolii germane primare din Palanka privind acordarea unui ajutor financiar (1927-1928);
51. Fond 28, op. 1, dosar 4509 – Dosarul privind mărirea şcolii primare germane în satul Palanok (1930-1938);
52. Fond 10, op. 1, dosar 639 – Scrisoarea comitelui suprem Friederich Karl Schönborn privind construirea bisericii romano-catolice în oraşul Beregovo (1743);
53. Fond 10, op. 1, dosar 799 – Acordul dintre contele Ervin Schönborn şi preotul Ignat Hoffier privind acordarea ajutorului pentru parohie (1753).

Colonizarea germanilor în Transcarpatia constituie o problematică complicată, care necesită studierea numeroaselor fonduri arhivistice pe această temă, păstrate astăzi pe teritoriul mai multor state. Statisticile perioadei de început a secolului al XX-lea arată diversitatea culturală şi lingvistică a germanilor colonizaţi în sudul Ucrainei de azi[5]: germanii colonizaţi aici vorbeau nu mai puţin de 15 dialecte distincte, fiind împărţiţi în 12 comunităţi distincte, răspândite pe toată suprafaţa Transcarpatiei. Din punct de vedere demografic, acestea erau împărţite astfel: 3 comunităţi[6] cuprinzând mai puţin de 250 de persoane; patru cu 200-500 persoane; 3 în care trăiau între 500-1000 persoane, şi 2 care cuprindeau 1000-2000 de persoane de origine germană. Este vizibilă, astfel, complexitatea tematicii etnicilor germani de pe teritoriul Transcarpatiei, mai ales având în vedere mozaicul etnic şi religios caracteristic zonei.

Documentele privind colonizarea Transcarpatiei, rolul acesteia în viaţa socială şi spirituală a regiunii, în diferite perioade istorice, s-au păstrat şi în alte fonduri din Arhiva de stat a regiunii Transcarpatia. Acestea pot constitui pietre de temelie ale unei cercetări sistematice, în primul rând, din punct de vedere istoric, însă şi din perspectiva altor discipline (antropologie culturală, etnografie etc.), a grupurilor etnice germane colonizate în regiunea Transcarpatia.

Liuba Horvat
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
hrtvira@mail.ru

Mihailo Delegan
Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia,
Ujgorod, UKR
arhiv@uzh.ukrtel.net

[5] Fedir Kulea,Ivan Cholos, Natalia Holovchak, *op. cit.*, p. 271.
[6] Vasili Zubach, *Nimeţkie kolinste v Zakarpatti,* Deny în rubrica *Ukraina Incognito*, nr. 41, 1999, 2 martie.

Bibliografie:

Fedir Kulea, Ivan Cholos, Natalia Holovchak, „Istoria i kultura Zakarpatia XX stolittya (Do 55 hichchya vozyednannya Zakarpatia z Ukrainoiu)". *Carpatica*, Nr. 7. , Ujgorod, 2000.

Georgij Vasziljevics Pavlenko, *A németek letelepedése Kárpátalján (Telephelyek, irányzatok, következmények)*; http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/37-48.pdf.

Melika Georg, Kulea Fedir, „Avstro-nimeţki mistechkovi poselenia na Yakarpatti", *Novene Zakarpattia*, 1996, nr. 47-48.

Vasili Zubach, „Nimeţkie kolinste v Zakarpatti, Deny" în rubrica *Ukraina Incognito*, nr. 41, 1999, 2 martie.

FAMILIA DEMIAN – NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

Viorel CÂMPEAN

Keywords: *Greek-Catholic priest, Sătmar figures, Demian family, Negreşti, Negreia*

Abstract: It is not the first contribution to the genealogy and knowing the Demian family, our approach coming just in addition to the preceding. But the article presents more information about the members of this family who claimed as Greek-Catholic priest in Satmar parts. The one who founded the family was born at Negraia, locality where other members of the Demian family come from too, from the civic branch. Three priest from the Demian family have served with faith at Negreşti-Oaş over half a century. But their loyality was manifested in other parishes from Satu Mare too.

Andrei, Atanasie, Pavel, Iosif sen., Titius Celestin, Cecil Paul şi Iosif jun. represent with shine four generation of priest who turned out the attachment for the moral values learned in the family and schools attended, for nurturing believers that they have served.

*

* *

Familia Demian a dat Sătmarului numeroase personalităţi: profesori, avocaţi, oameni politici de prestigiu, care s-au afirmat în lupta pentru afirmarea drepturilor românilor. De altfel, preocupări de scoatere din uitare a membrilor de frunte ai familiei Demian am înregistrat după 1989, de când se poate vorbi şi scrie liber despre personalităţile autentice[1].

În acest studiu ne vom referi despre ramura preoţească a familiei Demian. Dacă ar fi de amintit doar faptul că preoţii din familia Demian au slujit cu credincioşie enoriaşii români greco-catolici din Negreşti vreme de peste o jumătate de secol, ar fi suficient pentru a se crea un curent de recunoaştere a faptelor membrilor acestei familii, dar preoţi din această ramură a familiei Demian au slujit cu aceeaşi dăruire şi în alte parohii sătmărene. Nu s-au situat nici ei afară de interesele credincioşilor, implicându-se şi în luptele politice, pe aceeaşi baricadă cu cei din ramura mireană-civilă a familiei Demian.

Am putea spune că întemeietor al acestei ramuri a fost părintele Andrei Demian, născut la 1818 în Negreia (azi în jud. Maramureş). Deocamdată nu avem multe certitudini asupra înrudirii Demienilor din ramura preoţească cu cei din cealaltă ramură, implicaţi mai mult în viaţa politică ori culturală sătmăreană, asupra biografiilor cărora s-a oprit Claudiu Porumbăcean în studiul amintit. Cert este însă că, după cum vom vedea, Andrei Demian, „întemeietorul", s-a născut la Negreia. De notat ar fi faptul că Atanasie Demian, mare proprietar la Negreia, memorandist şi constant luptător pentru drepturile românilor mai avea un frate, Gheorghe, care avea să decedeze în 1918; la înmormântarea acestuia au fost prezenţi protopopul Ioan Anca, parohul greco-catolic din Şurdeşti, care deservea şi filia Negreia, Virgil Şurani, dar şi Iosif Demian, pe atunci paroh la Firiza[2]. Acest din urmă preot, după cum vom vedea, era fiul protopopului Andrei Demian, slujitor la Şişeşti şi apoi la Negreşti, născut în neamul Demienilor din Negreia. Credem că prezenţa sa la această înmormântare nu a fost întâmplătoare.

---

[1] Claudiu Porumbăcean, „Figuri ilustre sătmărene (II). Dr. Titu Demian (1896-1958)", *Satu Mare. Studii şi comunicări*, Satu Mare, vol. XIII, 1996, pp. 215-218; Idem, „Familia Demian. Rolul şi locul ei în societatea sătmăreană", în vol. *Familie şi societate. Studii de istoria* Transilvaniei, Cluj, 1999, p. 93-96.

[2] Gheorghe Muntean, Margareta Muntean, *Negreia – satul de sub Mogoşa – schiţă monografică*, Cetăţele, 2006, p. 92.

De mare importanţă considerăm şi faptul că majoritatea intelectualilor din familia Demian au împărtăşit în perioada interbelică acelaşi crez politic: naţional-ţărănişti au fost cei mai mulţi dintre ei. Congresul P. N. Ţ. desfăşurat în luna aprilie 1935 la Negreşti a strâns mai mulţi membri ai familiei Demian, şi nu dintr-o singură generaţie[3].

Revenim acum la întemeietorul ramurii preoţeşti a familiei, Andrei Demian, care s-a născut la 15 noiembrie 1818 în Negreia; facem această afirmaţie dovadă elocventă fiindu-ne documentul repausării sale, care precizează atât anul, ziua şi luna naşterii, cât şi localitatea de obârşie, deşi o altă sursă afirmă că s-ar fi născut în părţile Oaşului[4].

A urmat teologia la Trnava (Târnavia, Nagy Szombat, astăzi în Slovacia)[5]. După căsătoria cu Eufrosina (Josefina) Kerekes (n. 3 martie 1820, Chiuzbaia – m. 3 ian. 1882), a urmat hirotonirea săvârşită în 1842. Soţia sa aparţinea uneia dintre cele mai vestite familii româneşti din Chiuzbaia, un adevărat furnizor de personalităţi pentru comitatul Sătmar de-a lungul secolelor XIX şi XX.

Andrei Demian a slujit o lungă perioadă de timp la Şişeşti, unde se va naşte în 1843 fiica Ana (căsătorită cu pr. Daniel Palfy), în 1846 fiul Atanasie, preot şi succesor al său în parohia Negreşti, iar după aceea fiicele: Maria (1849, Şişeşti, decedată în 1859 tot la Şişeşti de „friguri putrede"), Eufrosina (1850, căsătorită cu pr. Antoniu Huban, a decedat de tânără), Marta (1852, căsătorită cu pr. Emanuil Pop, şi ea a murit de tânără, în 1875), Pavel (1854, a decedat pe când era student la teologie), Rozalia (1856, a decedat la Negreşti în 1873), Vasilie (12 martie 1860, candidat de profesor gimnazial, a decedat în 1886 la Negreşti), Elisabeta (1861, căsătorită cu pr. Iuliu Berinde) şi, în cele din urmă, Maria (n. 1863, căsătorită cu pr. Nicolae Lupan).

Trebuie spus că Şişeştiul acelor vremuri nu a fost o parohie uşoară, la începutul slujirii lui Andrei Demian enoriaşii dând dovadă de îndărătnicie. Însă, mai ales după evenimentele din 1848/1849 un suflu nou parcă a reaprins flacăra speranţei în satele româneşti transilvănene. O Ordinaţiune din 1857 a Episcopiei de Gherla, recent înfiinţată, chema „poporenii de a se îngriji de casele preoţeşti şi toate holatele şi încăperile economice". Părintele Andrei a citit mesajul şişeştenilor, se plângea apoi episcopiei că „degeaba i-a dojenit însă fără de nici un efect, că ferestrele casei parohiale, la chilia cea mică, toate sunt stricate, în locul de vitru, provăzute cu papir şi cârpe...". Solicita episcopului o intervenţie scrisă pe care s-o citească din nou în biserică, iar dacă în timp de opt zile nu s-ar fi remediat lipsurile să fie lăsaţi fără preot[6].

Credincioşii din parohia Şişeşti (cu filiile Bontăieni, Dăneşti şi Unguraş) n-au fost lăsaţi fără preot, dar au continuat să trăiască în delăsare, nepreţuindu-şi cum se cuvine păstorul sufletesc. Patru ani de la citirea acelei circulare, în 1861, Andrei Demian se adresează episcopului Ioan Alexi arătându-i starea critică în care se afla casa parohială şi anexele, precizându-i că: „o junincă i-a pierit de frig, peste caii din grajd ninge, casa se năruie şi că de peste 20 de ani, de când păstoreşte aici, îndeamnă şi stăruie degeaba pe poporeni să contribuie la repararea şi curăţirea acestora"[7]. Şi, corespondenţa lui Andrei Demian, în aceiaşi termeni, cu episcopul nu încetează aici. În cele din urmă, după un sfert de veac de slujire la Şişeşti, părintele va fi recompensat cu transferul la Negreşti. Şişeştenii vor fi scoşi din delăsare de un preot născut în Apa Sătmarului, dr.Vasile Lucaciu; episodul trezirii lor la viaţă naţională şi spirituală este biecunoscut datorită faptului că au fost privilegiaţi de a avea conducător spiritual un adevărat „Leu de la Şişeşti".

Părintele Andrei Demian nu era un delăsător nici în ceea ce priveşte ideea naţională, o mică dovadă fiind faptul că în anul 1862 era abonat la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Aflăm din

---

[3] *Satu Mare*, Satu Mare, nr. 18, 28 aprilie 1935.

[4] *Istoricul parohiei Negreşti*, întocmit de pr. Ioan Ursu, 1967, p. 9.

[5] *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini MDCCCXXXIX*, Cassoviae, 1839, p. 267.

[6] Valentin Băinţan, *Şişeştii părintelui Dr. Vasile Lucaciu – Contribuţii bibliografice*, Baia Mare, 1998, p. 101-102.

[7] *Ibidem*, p. 101.

lista abonaţilor sătmăreni din acel an că părintele era protopop al districtului Baia Sprie[8].

A fost instalat la Negreşti, ca paroh şi protopop, la data de 6 mai 1866. Mutarea aceasta venea ca o recompensă şi când repetăm această afirmaţie nu ne bazăm pe comparaţia între condiţiile din cele două parohii, pentru că în anul 1867, imediat deci după ajungerea părintelui în noua parohie, Şişeştiul număra, împreună cu filiile, 1734 de credincioşi, pe când Negreştiul singur număra 1850 de enoriaşi greco-catolici. Dar, bănuim că erau mult mai bune condiţiile de trai, în orice caz Andrei Demian venea la o parohie care îşi construise în anii premergători revoluţiei paşoptiste o frumoasă biserică de zid, şi prin truda celui care avea să devină vicarul Ioan Anderco-Homorodanu[9].

Pe timpul slujirii la Negreşti părintele Andrei Demian a deţinut şi funcţiile de asesor consistorial şi vice-arhidiacon surogat emerit, iar din 1877 apare în documente cu titlul de vice-arhidiacon emerit al Băii Sprii, semn al preţuirii de care se bucura din partea conducerii episcopiei, ţinându-se seama de anii petrecuţi la Şişeşti.

A păstorit până la repausare la Negreşti (până în 1880 a slujit cu consecvenţă, după aceea, probabil, a fost mai mult bolnav). A fost suplinit uneori de către unul dintre ginerii săi, pr. Emanuil Pop, care funcţiona şi ca director al şcolii confesionale şi cantor la biserica din localitate. A trecut la cele veşnice în 22 septembrie 1881[10], fiind înmormântat lângă biserica din Negreşti.

Cel mai cunoscut dintre băieţii părintelui Andrei a fost Atanasie, a cărui succintă biografie este prezentată de altfel într-unul din dicţionarele de personalităţi sătmărene, precum şi în monografia localităţii Negreşti[11]. Născut în 1846 la Şişeşti, după cum am precizat, Atanasie şi-a efectuat prima parte a studiilor la Baia Mare, a absolvit liceul la Beiuş în 1864, fiind coleg de clasă cu viitorii preoţi greco-catolici Petru Anderco, Demetriu Coroian jun., Andrei Covaci sau cu avocatul sălăjan Florian Cocian[12].

A urmat apoi teologia la Seminarul Regesc din Pesta, între anii 1864-1868[13]. După terminarea studiilor se va muta la Gherla, aşa cum vom vedea. A fost hirotonit în 1874, după căsătoria cu Aloisia Ludovica Bud (născută la 1853 în Vişeu de Mijloc, fiica preotului Ioan Bud şi a Teklei Berger, orfană de ambii părinţi la data căsătoriei, decedată la 25 ianuarie 1924). O legătură puternică a existat între familia Demian şi cel care avea să ajungă vicarul Maramureşului, reputatul folclorist Tit Bud, frate cu soţia lui Atanasie Demian.

Vreme de 18 ani Atanasie Demian a funcţionat ca profesor secundar la Gherla, dobândind gradul de „profesor emerit de sfânta teologie". A predat istoria şi dreptul bisericesc, având, totodată, şi funcţiile de examinator prosinodal, consilier al Tribunalului Matrimonial, membru al Exactoratului diecezan. A fost primul profesor de pedagogie la Preparandia din Gherla[14]. Implicarea lui nu a fost formală, dovadă fiind faptul că o perioadă a deţinut funcţia de conducător al Societăţii de lectură „Alexi-Şincai"[15]. Societăţii îi fuseseră puse bazele în 9 noiembrie 1869, şedinţa de deschidere având loc în data de 1 ianuarie 1870[16].

---

[8] *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, XXV, nr. 46, 31 decembrie 1862.

[9] *Şiematismulu Veneratului Cleru a nou înfiinţatei diecese a Gherlei pre anulu dela Christosu 1867*, Gherla, 1867, p. 183, 188.

[10] *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1882*, Gherla, 1882, p. 257.

[11] **** Negreşti-Oaş. Trecut şi prezent*, Cluj-Napoca, 2012, p. 69, 217-218; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, p. 78-79.

[12] Constantin Pavel, *Şcoalele din Beiuş. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuş, 1928, p. 181.

[13] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, p. 344.

[14] Gheorghe Breharu, *Biserica Română Unită, Greco-Catolică din Gherla şi contribuţia sa la emanciparea social-culturală şi afirmarea naţională a poporului român*, Cluj-Napoca, 2004, p. 70, 88.

[15] *Familia*, Budapesta, an XIII, nr. 25, 19 iunie/1 iulie 1877, pp. 299-300.

[16] Eugenia Glodariu, *Asociaţiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, 1998, p. 101.

Din august 1886 a condus parohia din Negreşti Oaş până la sfârşitul vieţii. Dar iată cum este descrisă sosirea şi slujirea lui în parohie de către unul dintre succesorii săi, preot ortodox, în parohia Negreşti: „preot de vastă cultură, provenit din şcolile teologice ale Blajului (sic!), care conduce şi împlineşte sarcinile duhovniceşti ale parohiei până la moartea sa[...]”[17].

S-a numărat printre memorandiştii sătmăreni, fiind şi el prezent în delegaţia românească de la Viena[18]. Trecând apoi, de la lupta pentru idealul naţional la împlinirea acestuia, notăm faptul că părintele Atanasie Demian a fost ales delegat de drept la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. În aprilie 1919 a fost urmărit de gardiştii lui Kun Béla, pe motiv că a intervenit la Consiliul Naţional Român din Baia Mare pentru a salva comuna de soldaţi. A stat ascuns prin poduri de grajduri, luând chiar calea codrului, până la venirea armatei române[19].

Căsătoria soţilor Demian a fost binecuvântată cu naşterea copiilor: Maria Marta (n. 1876 la Gherţa Mică), fetiţă căreia naşi i-au fost ep. Mihail Pavel şi Cecilia Bud (soţia lui Tit Bud, născută şi ea într-o mare familie preoţească sătmăreană, Szabo), amândoi prin reprezentanţi; Iosif (n. 1878 la Negreşti, paroh şi protopop onorar); Titus Celestin (profesor şi preot greco-catolic); Cecil (1882, paroh şi protopop la Negreşti); Maria Ludovica (1885-1887), Maria Eufrosia (n. 22 aug. 1886[20], soţia preotului Gheorghe Anderco din Bixad, a decedat în 3 sept. 1968); Maria Melania (22 aprilie 1888-m. 1889)[21], Marioara Ana (1890), Maria Gabriela Elena Eleonora (1893-1944), Dumitru Vasile (1895, decedat în acelaşi an) şi Irina Tecla (1897).

A deţinut funcţia de protopop onorar din 1919, a fost asesor consistorial, membru al Exactoratului diecezan şi arhidiacon onorar, de asemenea, documentele vremii precizează că avea o vastă cultură. A trecut la cele veşnice în 2 aprilie (24 mai după o altă sursă) 1923 la Negreşti.

Nu ne îndepărtăm încă de părintele Andrei Demian, pentru că în cele ce urmează vom vorbi despre un al doilea fiu al său care dorea să urmeze cariera preoţească, Pavel. Şi el s-a născut în Şişeşti, la 26 februarie 1854. Era student în anul I la teologie când a trecut la cele veşnice, la 1 noiembrie 1873 în Negreşti, umplând de tristeţe inimile celor dragi. În acel an o epidemie de holeră a făcut multe victime în rândurile oşenilor, cauza morţii lui Pavel fiind însă, după cum înregistrează registrul parohial, „vărsatul sângelui”. A fost înmormântat lângă biserica din Negreşti de un sobor de şapte preoţi[22].

Strict cronologic vorbind, primul dintre băieţii părintelui Atanasie Demian, care i-a călcat pe urme, îmbrăţişând misiunea preoţească, a fost Iosif Andrei sen. S-a născut în 23 septembrie 1878 la Negreşti[23]. Iată deci puternica legătură cu Andrei Demian, „întemeietorul” familiei preoţeşti Demian, dar şi cu Negreştiul, căci tatăl copilului era profesor la Gherla în anul naşterii lui Iosif Andrei.

În primele două clase gimnaziale a studiat la Liceul de Stat din Baia Mare, fiind coleg cu viitorul preot greco-catolic Alexandru Băban, şi cu viitorii profesori Gavril Barbul (la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare) şi Vasile Lohan (întâiul director român al Liceului „Mihai Eminescu” din Satu Mare, apoi profesor la Lugoj, după ce înainte de Marea Unire avusese catedră la Seghedin)[24]. A studiat apoi la Liceul premonstratenşilor din Oradea[25], începând din clasa III-a gimnazială până în

---

[17] *Istoricul parohiei Negreşti*, p. 9.

[18] Vasile Iuga de Sălişte, *Oameni de seamă ai Maramureşului. Dicţionar 1700-2010*, Cluj-Napoca, 2011, p. 366.

[19] Grigore N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului – temniţe şi lagăre*, Bucureşti, 1940, p. 246; Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj-Napoca, 1996, p. 174.

[20] D.J.A.N. Satu Mare, *Colecţia Registrelor de stare civilă şi parohiale*, dosar 1010.

[21] *Ibidem*.

[22] *Ibidem*, dosar 1023.

[23] *Ibidem*, dosar 1008.

[24] *A Nagybányai Állami Főgimnázium Értesitője 1889-1890 Tanévről (Anuarul Liceului de Stat din Baia Mare)*, Nagybányán, Baia Mare, 1890, pp. 106-107; *A Nagybányai Állami Főgimnázium Értesitője 1890-1891 Tanévről (Anuarul Liceului de Stat din Baia Mare)*, Nagybányán, Baia Mare, 1891, p. 77-78.

[25] *A Jázsóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyváradi Főgymnasiumának (Anuarul Gimnaziului Superior aparţinător ordinului premonstratenşilor Oradea)* 1891/1892, p. 160; 1892/1893, p. 116; 1893/1894, p. 119; 1894/12895, p. 166; 1895/1896, p.

clasa III-a liceală, ultimul an liceal absolvindu-l la Beiuş în 1897. Dintre colegii avuţi în acest ultim an îi amintim pe av. Coriolan Şter, dr. în drept Victor Bolchiş şi pe viitorii preoţi greco-catolici: Ioan Aluaşiu, Vasile Başti, Petru Herczeg, Victor Bruchental, Constantin Pavel, Victor Mărcuş[26].

Aidoma tatălui său, şi el a urmat teologia la Seminarul central din Budapesta, între anii 1897-1900[27]. S-a căsătorit cu Irma Irina Rakóczi, „magistră poştală", fiica unui notar romano-catolic din zona Szabolcs. A fost hirotonit în 1903.

O perioadă a funcţionat ca profesor la Preparandia din Gherla, probabil până la preluarea administrării unei parohii. Care parohie va fi Băbăşeştiul, părintele Iosif slujind acolo între anii 1905 şi 1914. A reuşit să ducă la bun sfârşit terminarea construcţiei actualei biserici de zid din Băbăşeşti, cu hramul „Sf. Dumitru", ale cărei lucrări fuseseră începute în timpul slujirii părintelui Alexandru Pop. De asemenea, în timpul cât a slujit la Băbăşeşti părintele Iosif Demian, au fost construite iconostasul, băncile precum şi pardoseala[28]. Anexăm de altfel, imaginea cu ctitoria din Băbăşeşti a părintelui Iosif Demian.

Era mândru de faptul că fusese profesor, cât a fost paroh la Băbăşeşti amintind această chestiune în fiecare consemnare din registrele de stare civilă. Acest lucru îl găsim însemnat şi pe un *Strastnic*, tipărit în Blaj la 1817. Astfel, pe fila de gardă este notat: „Această sf. Carte a cumpărat-o M. Petru Doboşi, preotul Medieşului Aurit, pe sama sf. Beserici din Băbăşeşti. Anul 1912, fiind preot local Iosif Demian, licenţiat în teologie, fost prof[esor] prep[arandial], not[ar (protopopesc)]"[29]. Dar, urmărind şematismele vremii, observăm că şi aceste documente oficiale precizează faptul că preotul Iosif Demian era „licenţiat în S[fânta] Teologie".

De altfel, a fost mereu apreciat pentru erudiţia sa în dieceză, în 1929 făcând parte din comisia care a lucrat la revizuirea cărţilor liturgice[30].

În 1914 era paroh la Firiza (azi cartier al municipiului Baia Mare) şi filiile Blidar şi Valea Neagră. Ar fi interesant de făcut o comparaţie între cele două parohii, Băbăşeşti şi Firiza. Ne ajută *Şematismul* din anul efectuării transferului. În 1914 Băbăşeştiul, considerată o „comună mică", număra 516 suflete greco-catolice, pe când Firiza, împreună cu filiile Blidari şi Valea Neagră număra 2315 suflete greco-catolice, deci o cifră mult mai impresionantă[31]. Hotărârea de a pleca la Firiza a părintelui a fost deci foarte de înţeles.

În perioada Marii Uniri a condus Consiliul Naţional Român din localitate, îngrijindu-se de instalarea noilor autorităţi şi de bunul mers al treburilor[32].

Din februarie 1925 a slujit ca paroh la Călineşti, în judeţul Satu Mare. În acel an Firiza avea în componenţă 2759 de credincioşi greco-catolici. În comparaţie, Călineştiul număra doar 2000 de suflete. Dar, trebuie să ţinem seama şi de faptul că părintele Iosif Demian se întorcea acasă: fratele său Cecil era protopop la Negreşti, locul unde copilăriseră copiii familiei Demian, şi de care erau atât de legaţi[33]. Nu peste mulţi ani fratele Titus va sluji la Trip, iar fiul lui Iosif Andrei, Iosif jun., după o perioadă de slujire la Medieşu Aurit, ajunge paroh tot în părţile oşeneşti, la Gherţa Mică.

Cel puţin din anul 1925 părintele Iosif sen. deţinea deja titlul de arhidiacon onorar, cumulând şi funcţia de asesor ordinar al districtului Ţara Oaşului. Din 1926 a fost cooptat în rândul asesorilor consistoriali.

204, Nagyvárad [Oradea].

[26] *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. şi a Şcoalelor Elementare din Beinşi pre anul şcolastic 1896-1897*, Beiuş, 1897, p. 154; Constantin Pavel, *op. cit.*, p. 253.

[27] Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 349.

[28] *Istoricul parohiei Băbăşeşti*, întocmit de pr. Florea Coteţ, 1972, p. 2, 3.

[29] Elena Bărnuţiu, *Carte românească veche în colecţii sătmărene*, Satu Mare, 1998, p. 300.

[30] *Păstorul sufletesc*, Lugoj, nr. 14 (132), 1929.

[31] *Şematismul Veneratului Cler al Diecezei greco-catolice Române de Gherla pe anul 1914*, Gherla, 1914, pp. 237, 243.

[32] **** Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională: Documente. 1848-1918*, Bucureşti, 1981, pp. 370, 377.

[33] *Şematismul Veneratului Cler Român Unit al Diecezei de Gherla pe anul 1925. De la înfiinţarea Episcopiei anul 72. Dela Sfânta Unire a românilor cu biserica Apostolică a Romei anul 225,* Gherla, 1925, pp. 57, 60.

A reuşit să renoveze biserica din Călineşti, fiind refăcută bolta. A rămas în memoria parohilor (chiar ortodocşi) care i-au urmat întru slujire drept „un foarte bun orator şi bun chivernisitor, cunoscând limbile latină, germană şi maghiară la perfecţie”[34].

La sfârşitul lunii august 1944 a fost arestat de trupele horthyste, dimpreună cu aproape toţi preoţii greco-catolici din Ţara Oaşului. Ioniţă Andron, cleric şi el pe atunci, îl notează în capul listei celor 24 de români arestaţi pe părintele Iosif Demian sen., precizând că era arhidiacon onorar, „cel mai vârstnic dintre noi, un om cu o vastă cultură”[35].

A trecut la cele veşnice în 1949, fiind înmormântat în curtea bisericii din Călineşti, unde slujise cu atâta devotament.

Urmând cronologia, vom vorbi acum despre alt fiu al părintelui Atanasie Demian, Titus Celestin. S-a născut în 1880 la Gherla, unde tatăl său era pe atunci profesor la Preparandie. A urmat prima clasă gimnazială la Liceul de Stat din Baia Mare, fiind coleg cu viitorul funcţionar în administraţia sătmăreană interbelică, Teofil Dozsa[36].

S-a căsătorit cu Ghizela Valeria Szilvaşi. Născută în 26 februarie 1880[37], soţia părintelui Titus era fiica învăţătorului sătmărean Vasile Szilvaşi şi a Amaliei Pop, fratele ei fiind un cunoscut avocat sătmărean, Augustin Szilvaşi; o familie românească cu numeroase merite, prea puţin cunoscute şi recunoscute în zilele noastre. Nunta părintelui Titus cu Ghizela Szilvaşi a fost oficiată la 31 august 1903 în Satu Mare şi a fost anunţată în publicaţia lui Elie Dăianu, „Răvaşul”[38]. Părintele Titus Celestin a fost hirotonit în acelaşi an, deci în toamna anului 1903.

După hirotonire a funcţionat puţină vreme în calitate de capelan al tatălui său la Negreşti, apoi a asigurat interimatul la Baia Sprie. În 1905 s-a născut la Negreşti fiul Atanasie Aloisiu (m. 1953 la Satu Mare, medic primar chirurg). Probabil că au mai avut un fiu, Emil, avocat, care a trăit între anii 1911-1957. Presa sătmăreană atestă faptul că în perioada interbelică acesta a fost foarte activ pe plan cultural.

Din iunie 1905 până în august 1907 Titus Demian a slujit la Lechinţa[39]. Acolo s-a născut în 1906 fiul Vasile Augustin. În 1908 s-a născut fiica Ghizela (decedată în 1964), căsătorită cu pr. dr. Gheorghe Coman (1903-1998).

Între anii 1909-1918, cel puţin, a fost profesor la Liceul Regesc Catolic din din Satu Mare (azi Colegiul Naţional „Mihai Eminescu”). A avut mult de suferit în această perioadă, îndeosebi după 1913, „şicanele neumane” determinând pe un obiectiv ziarist de la „Szamos” să-i ia apărarea în 17 februarie 1917, cerând respectarea legilor, pretinzând dreptatea părintelui Titus Celestin[40]. Dar, şi-a asigurat prietenia unui coleg român de la această instituţie, artistul plastic Aurel Popp, care i-a executat un reuşit ex-libris. Aflăm prin acest lucru şi o altă latură a părintelui Titus Celestin, de cercetat în viitor, bibliofilia[41]. Între, cel puţin, 1925-1930, a fost paroh la Vişeu de Jos, fiind şi notar al districtului Vişeu.

Din august 1930 până în 1938, cel puţin, a slujit ca paroh la Trip şi în filia Bixad-Băi, fiind şi asesor supleant al distr. de care aparţinea acum, Ţara Oaşului[42]. În 1932 a rămas văduv. El a repausat în 1951 şi este înmormântat la Satu Mare, în cimitirul unde-şi dorm somnul de veci membrii familiei soţiei sale, la cimitirul de lângă Podul Decebal.

---

[34] *Istoricul parohiei Călineşti*, întocmit de pr. Vasile Ciorba, 1973, p. 5, 7.

[35] Ioniţă G. Andron, *Racşa. Vatră de neam românesc*, Baia Mare, 1996, p. 87.

[36] *A Nagybányai Állami Főgimnázium Értesitője 1890-1891 Tanévről (Anuarul Liceului de Stat din Baia Mare)*, Nagybányán, Baia Mare, 1891, p. 75-76.

[37] D.J.A.N. Satu Mare, *Colecţia registrelor parohiale*, dosar 1310, f. 60 v.-61.

[38] „Răvaşul”, Cluj, an I, nr. 25, 19 sept. 1903, p. 99.

[39] *Istoricul parohiei Lechinţa*, întocmit de pr. [??], 1973.

[40] Horia I. Gheorghiţă, *Satu Mare.Oameni şi fapte*, Satu Mare, 1935, p. 179.

[41] Vezi ex-libris-ul la Anexe. Mulţumim pe această cale domnului dr. Viorel Ciubotă, care ne-a semnalat existenţa şi ne-a pus la dispoziţie imaginea acestui ex-libris.

[42] *Istoricul parohiei Trip*, întocmit de pr. Ştefan Cudan, 1968, p. 3.

Ultimul dintre feciorii părintelui Atanasie Demian care au urmat cariera preoţească este şi cel mai valoros din punct de vedere al carierei intelectuale, Cecil Paul.

A ajuns până la demnitatea de arhidiacon onorar, protopop emerit. S-a născut în 1882, probabil la Gherla, acolo unde Atanasie Demian, tatăl său, era încă profesor.

Prima clasă gimnazială a urmat-o la Premonstratenşi în Oradea, fiind coleg cu viitorul preot-profesor Leontin Panovici[43]. A absolvit liceul la Beiuş în 1903, de această dată fiind coleg, printre alţii, cu artistul Ştefan Mărcuş, cu avocatul-martir Nicolae Bolcaş şi cu viitorii preoţi greco-catolici: Augustin Mihalca, Andrei Moisa, George Moody, Coriolan Manu[44].

A urmat apoi teologia la Gherla, în aceeaşi generaţie cu viitorul preot greco-catolic Mihail Erdös (1884-1924, slujitor la Certeze şi Boineşti)[45]. A activat aici în cadrul Societăţii Literar Bisericească „Alexi-Şincai", aidoma tatălui său conducându-i chiar destinele, în anul universitar 1906/1907[46]. În acel an de fapt a şi predat istoria şi geografia la Preparandia din localitate[47]. Între 1908-1911 a fost student al Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Budapesta[48].

A fost hirotonit în 1917. Şi după hirotonire a fost profesor la şcolile Gherlei. A fost foarte activ în timpul evenimentelor din toamna anului 1918, premergătoare Marii Uniri, făcând parte din Comitetul Naţional Român din localitate[49]. În 1919 a fost numit director al Şcolii normale de băieţi din Gherla, asigurând conducerea unităţii până în momentul preluării parohiei negreştene. În 1920 devine membru al Exactoratului Diecezan.

A fost foarte legat de parohia Negreşti, urmându-i la conducerea acesteia tatălui său, decedat în primăvara anului 1923, ocupând postul de paroh din iulie 1923. A fost şi protopop al districtului Ţării Oaşului. A militat neobosit în cadrul „Astrei" locale.

După 1918 a activat pe tărâm politic sub faldurile formaţiunii naţionale, ulterior naţional-ţărăneşti, numărându-se printre liderii acesteia.

A trecut la cele veşnice în 24 mai 1946, după o grea suferinţă. Nu am putea să îi descriem mai bine păstorirea la Negreşti decât cu cuvintele unuia dintre urmaşii săi la slujirea acelui altar, paroh ortodox: „Preotul şi protopopul Cecil Demian s-a bucurat de multă stimă şi dragoste, atât din partea credincioşilor cât şi a preoţilor din protopopiat, fiind un preot cu alese însuşiri duhovniceşti, de o bunătate şi moralitate exemplare şi cu o vastă cultură teologică. Credincioşii din Negreşti îi păstrează cu evlavie amintirea, ca unui păstor sufletesc desăvârşit, petrecându-l la groapă cu şiroaie de lacrimi, la înmormântarea sa, care s-a făcut cu mare pompă, în curtea bisericii, de către un numeros sobor de preoţi"[50].

Ca să întărim cuvintele dinainte şi pentru a demonstra frumoasa memorie ce i s-a păstrat părintelui Cecil la Negreşti vom apela la un pasaj dintr-o carte-interviu dedicată părintelui arhimandrit Roman Braga[51], slujitor pentru câţiva ani la Negreşti, considerat astăzi a fi unul dintre marii duhovnici români: „Poporul acela din Negreşti tare mult m-a iubit. Le-am spus de la prima Duminică: să-mi aduceţi copiii la şcoala duminicală. Când au auzit ei aşa ceva tare s-au bucurat: nu li se mai întâmplase o invitaţie ca aceasta, de când era protopopul Demian, greco-catolicul (sublinierea noastră). Duminica era plină biserica de copii, după Vecernie. Căci făceam Vecernie, se spărgea

---

[43] *A Jázsóvári Prémontrei Kanonokrend Nagyváradi Főgymnasiumának (Anuarul Gimnaziului Superior aparţinător ordinului premonstratenşilor Oradea)*, 1892/1893, Nagyvárad [Oradea], 1893, p. 109.

[44] Constantin Pavel, *op. cit.*, pp. 256-257.

[45] *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1906,* Gherla, 1906, p. 232.

[46] Eugenia Glodariu, *op. cit.*, p. 102.

[47] Gheorghe Breharu, *op. cit.*, p. 84.

[48] Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 439.

[49] *Anuarul Liceului „Petru Maior" din Gherla pe anul jubilar 1928/1929*, Gherla, 1929, p. 14.

[50] *Istoricul parohiei Negreşti*, p. 9.

[51] Pentru perioada petrecută de părintele Roman Braga la Negreşti vezi Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Satu Mare, 2008, p. 158-160.

hora, intrau fetele la biserică, flăcăii după ele, după aceea copiii – şi eu făceam lecţii cu ei în prezenţa părinţilor şi a tuturor celor maturi, căci nici ei nu ştiau nimica şi voiau să înveţe"[52].

Ultimul dintre membrii familiei Demian despre care vorbim acum este Iosif jun. S-a născut în 20 martie 1905 la Bixad, în familia pr. Iosif Demian sen. şi a Irinei Rakóczi. A absolvit teologia la Academia din Gherla, fiind coleg, printre alţii, cu viitorii preoţi greco-catolici Teofil Băliban, Vasile Chira,Vasile Enghiş, Cornel Fucec, Graţian Paul şi Ilie Vetişan[53]. S-a căsătorit cu Cornelia Anderco, fiica pr. Victor Anderco. A fost hirotonit în 1931. La începutul preoţiei a fost preot capelan (sau cooperator), administrator în parohia II Medieşu Aurit, în fapt slujind în filiile Dumbrava şi Românești, până în 1937[54]. La Românești s-a născut în 1934 fiul Mihai Iosif Victor. În 1938 era slujitor al altarului la Gherţa Mică[55].

Încheiem acest material cu încredinţarea că el nu va avea darul de a lămuri complet genealogia familiei Demian, nici măcar pe cea a ramurii preoţeşti, nutrim însă nădejdea că va contribui la lămurirea unor aspecte din viaţa zbuciumată dar şi plină de realizări a membrilor acestei familii, cu o activitate atât de rodnică în plan spiritual pe plaiuruile Sătmarului.

Viorel Câmpean
Biblioteca Judeţeană Satu Mare
Satu Mare, RO
viorel_campean@yahoo.com

Bibliografie

Surse inedite:

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Satu Mare, *Colecţia Registrelor de stare civilă şi parohiale. Istoricul parohiei Gherţa Mică* , întocmit de pr. Andrei Costea, 1967, 7 pag.
Istoricul parohiei Negreşti, întocmit de pr. Ioan Ursu, 1967, 10 pag.
Istoricul parohiei Românești, întocmit de pr. Toader Rusu, 1972, 3 pag.

Surse edite:

Andron, Ioniţă G., *Racşa. Vatră de neam românesc*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1996.
Băinţan, Valentin, *Şişeştii părintelui Dr. Vasile Lucaciu – Contribuţii bibliografice*, Baia Mare, Editura Cybela, 1998.
Bărnuţiu, Elena, *Carte românească veche în colecţii sătmărene*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.
Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Satu Mare, Editura Citadela, 2008.
Glodariu, Eugenia, *Asociaţiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, Bibliotheca Musei Napocensis XVII, 1998.
*** *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională: Documente. 1848-1918*, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., 1981.
Muntean, Gheorghe; Muntean, Margareta, *Negreia – satul de sub Mogoşa – schiţă monografică*, Cetăţele, Editura Scriptorium, 2006.
*** *Negreşti-Oaş. Trecut şi prezent*, Bălu, Daniela; Bura, Nicolae; Ciubotă, Viorel; Dobrescu, Adela; Lazăr, Natalia; Lobonţ Puşcaş, Maria, Viman, Ioan, Cluj-Napoca, Editura Fundaţiei pentru Studii Europene, 2012.

---

[52] Dinu Cruga, *Trepte duhovniceşti. Interviu cu Părintele Roman Braga*, Alba Iulia, 1998, pp. 73-74.

[53] *Şematismul Veneratului Cler Român Unit al Diecezei de Gherla pe anul 1925. De la înfiinţarea Episcopiei anul 72. Dela Sfânta Unire a românilor cu biserica Apostolică a Romei anul 225.* Gherla, 1925, p. 72-73.

[54] *Istoricul parohiei Românești*, întocmit de pr. Toader Rusu, 1972, p. 3.

[55] *Istoricul parohiei Gherţa Mică*, întocmit de pr. Andrei Costea, 1967, p. 7.

Pavel, Constantin, dr., *Şcoalele din Beiuş. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuş, Tiparul Tipografiei „Doina", 1928.

Porumbăcean, Claudiu, „Familia Demian. Rolul şi locul ei în societatea sătmăreană", în vol. *Familie şi societate. Studii de istoria Transilvaniei*, Cluj, 1999, pp. 93-96.

Porumbăcean, Claudiu, „Figuri ilustre sătmărene (II). Dr. Titu Demian (1896-1958)", *Satu Mare. Studii şi comunicări*, Satu Mare, vol. XIII, 1996, pp. 215-218.

Radosav, Doru; Ciubotă, Viorel, *1918 în Sătmar*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996.

Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

Şematismul Veneratului Cler Român Unit al Diecezei de Gherla pe anul 1925. De la înfiinţarea Episcopiei anul 72. Dela Sfânta Unire a românilor cu biserica Apostolică a Romei anul 225. Gherla, Tipografia Diecezană, 1925.

Şiematismulu Veneratului Cleru a nou înfiinţatei diecese a Gherlei pre anulu dela Christosu 1867, Gherla, cu tipariulu diecesanu, 1867.

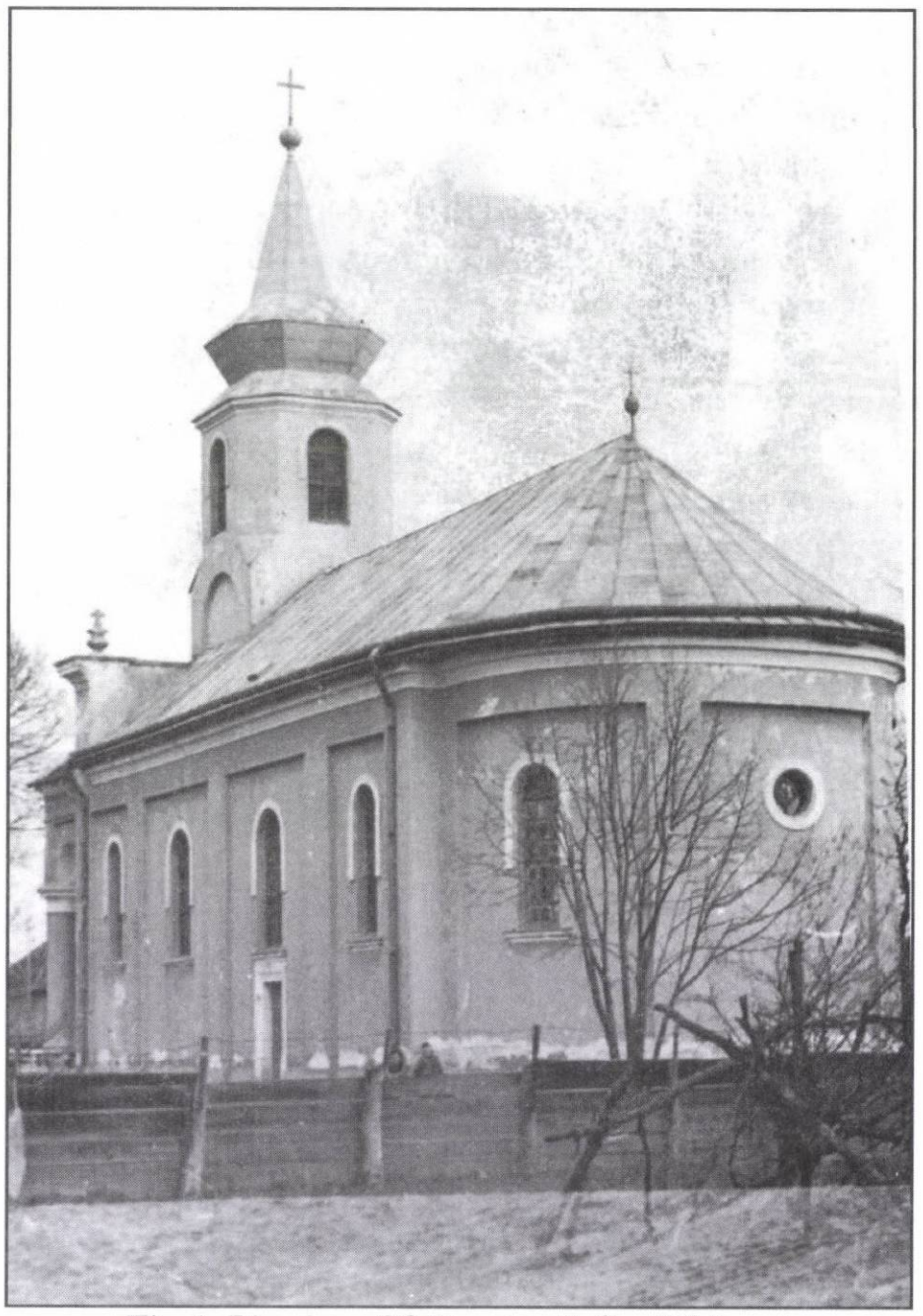

Fig. 1. Biserica „Sf. Dumitru" din Băbăşeşti,
ctitorie a părintelui Iosif Demian sen.

Fig. 2. Ex-libris aparţinând lui Titus Celestin Demian,
realizat de Aurel Popp

LEGISLAȚIA MATRIMONIALĂ ECLEZIASTICĂ ŞI CIVILĂ AFLATĂ ÎN VIGOARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA

Paula VIRAG

Keywords: *matrimonial law, ecclesiastical, civil, marriage*

Abstract: The studies of historical demography on family reconstitution require also careful investigation of the legislation on major demographic phenomena, which strongly points out the interference of interests between the church and the power of the state. The church, an intermediary between man and divinity, had to establish the fundamental moments in man's life: birth, marriage, death. The church dogmas and canons have harmonized with the interests at that time of the civil power, but without leaving out the Christian fundamentals. It was generally accepted that the functions of the state belong to the sphere of the material life (economic, political and social).

The long cooperation between the state and church has finalized with the subordination of the church to the state at the end of the 19th century. The laws XXXI and XXXIII of 1894 have cut the power of the church to validate the major acts in the individual's life, this validation being given exclusively to the state. Therefore, the official character of the documents issued by the church became simply religious. These laws would not determine the church to cease to assist the birth, the marriage, the death or the whole process of family life, only the papers issued by the clergy were no longer a public, official document, but religious.

*

* *

I. Aspecte generale privind legislaţia ecleziastică şi cea civilă referitoare la căsătorie

Prevederile dreptului matrimonial bisericesc, fără a face abateri de la fundamentele creştine, s-au împletit foarte bine cu interesele statului[1]. Bisericii îi revenea responsabilitatea laturii spirituale a vieţii de familie, iar statul se îngrijea de aspectul material (economic, politic, social) al acesteia. Până în secolul XIX, această colaborare s-a consolidat şi a rezistat secole de-a rândul, fără a fi înregistrate conflicte majore între cele două instituţii, fiecare cunoscându-şi rolul şi interesele.

Precizăm faptul că biserica celebra ceremoniile de botez, căsătorie şi înmormântare şi a stabilit canoanele şi regulile de desfăşurare a acestor evenimente, toate respectând principiile creştine, de la care nu doreşte să se abată. De cealaltă parte, statul stabileşte norme legislative referitoare la statutul civil şi militar, la moştenire, la întreţinerea copiilor, la drepturile şi îndatoririle celor doi soţi.

În timp, interesele economice şi sociale ale statului se diversifică, el devenind tot mai preocupat de numărul populaţiei, statutul civil şi militar, de pregătirea profesională, de vârsta şi sexul acesteia. Recenzarea locuitorilor, făcută până acum prin intermediul bisericii, începe să cadă în sarcina autorităţilor civile, aceasta şi din cauza lacunelor şi greşelilor care se regăseau în actele oficiale bisericeşti cu privire la populaţie. Se produce treptat şi laicizarea dreptului, prevederi ale normelor legislative civile fiind introduse în dreptul canonic matrimonial.

Începutul decăderii bisericii în ceea ce priveşte rolul său legislativ matrimonial se produce în perioada absolutismului luminat al lui Iosif II, când statul intervine până în cele mai mici detalii

[1] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 63.

în legislația ecleziastică referitoare la căsătorie. *Decretul imperial privind reglementarea căsătoriilor în Transilvania*, elaborat la 6 martie 1786, reprezintă cea mai desăvârşită dovadă a imixtiunii puterii civile în problemele matrimoniale[2]. Această lege punea în sarcina autorităților laice problema controlului căsătoriilor, limitând prerogativele autorităților ecleziastice. Completări la acest decret cu privire la competența forurilor de judecată bisericeşti au fost aduse prin *Ordonanța Guberniului Transilvaniei* din 12 mai 1786. După moartea lui Iosif II, cele două acte normative au fost abrogate, biserica reprimindu-şi unele prerogative în materie de viață matrimonială.

Din punct de vedere istoric, aceste două acte normative au avut o importanță deosebită pentru că ele marchează începutul rupturii colaborării dintre stat şi biserică în ceea ce priveşte problemele vieții de familie. Această ruptură se va accentua şi mai mult în secolul al XIX-lea. Ea se datorează în primul rând dorinței statului de a-şi subordona biserica şi de a se implica tot mai mult în viața cetățenilor, în problemele vieții lor. Rădăcina acestei dorințe se află în interesul statului de a avea o cât mai bună contabilizare a populației pentru a-şi putea face o imagine despre situația impozitelor şi a taxelor pe care urmează a le primi.

Codul civil austriac, elaborat în 1811, a pus bazele stabilirii clare a competențelor statului şi a bisericii în ceea ce priveşte problemele vieții de familie.

- Autoritatea civilă trebuia să rezolve problemele legate de raporturile de familie, drepturile matrimoniale, moştenire, tutelă, etc.;
- Biserica trebuia să țină evidența protocoalelor de stare civilă, să rezolve problemele ridicate de logodnă, încheierea căsătoriei, de respectarea condițiilor valabilității acesteia[3].

Noua lege civilă permite cetățenilor să apeleze la autoritățile civile pentru rezolvarea problemelor legate de încheierea căsătoriei, dacă sunt nemulțumiți de modul în care le gestionează biserica.

Importanța istorică din punct de vedere al aspectului matrimonial al *Codului civil austriac* este însemnată. El reprezintă un pas important în laicizarea dreptului şi în accentuarea intervenției statului în problemele matrimoniale. Dar, în pofida acestei imixtiuni a autorităților civile, noul cod recunoaşte dreptul bisericii de a valida actele fundamentale ale vieții de familie, astfel că importanța rolului bisericii, din acest punct de vedere, nu este foarte mult ştirbită. Autoritățile ecleziastice nu au acceptat cu resemnare aceste intervenții ale statului în domeniile pe care ea le considera că îi aparțin în exclusivitate. De aceea, a luat poziție şi, prin intermediul unor circulare şi ordine interioare, se încerca o mai multă implicare a preoților în chestiunile de ordin matrimonial ale comunității.

Ruptura definitivă a colaborării dintre stat şi biserică în acest domeniu s-a produs în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când autoritățile civile au reuşit să îşi subordoneze definitiv autoritățile ecleziastice. Legile XXXI şi XXXIII introduceau obligativitatea căsătoriei civile şi facultativitatea căsătoriei religioase. Astfel că, pentru a încheia o căsătorie validă, cetățenii trebuiau să se prezinte prima dată în fața oficialului civil desemnat să se ocupe cu aceste probleme şi abia apoi, în mod opțional, în fața preotului. În aceste condiții rolul bisericii devine secundar, oferindu-şi serviciile doar celor care le solicită. Parohii locali, protopopii şi episcopii au desfăşurat un mare efort de a-i atrage pe credincioşi spre serviciile divine ale bisericii, prezentând, în predici şi circulare, pe de o parte, importanța acestora pentru buna desfăşurare a vieții, iar pe de altă parte, pedepsele divine şi ecleziastice primite de cei care le refuză.

II. Legislația civilă cu privire la căsătorie

Cadrul legal laic care a reglementat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încheierea sau desfacerea căsătorie era reprezentat de:

1. Codul civil austriac – intrat în vigoare în 1853.
2. Concordatul cu Sfântul Scaun, articolul X – încheiat în 1855.

---

[2] *Ibidem*, p. 64.

[3] *Ibidem*, p. 65.

3. Legea despre căsătorie pentru catolici–din 1856, intrată în vigoare în 1857.
4. Legea 23/1874 despre majoratul femeii.
5. Articolul de lege XX/1877–despre tutelă şi curatelă.
6. Articolul de lege VI/1885–modificări şi completări la legea XX/1877.
7. Instrucţiunea ministrului apărării de patrie despre cununarea celor obligaţi la miliţie–emisă în 1890.
8. Legile XXXI/1894–despre căsătoria civilă; legea XXXII/1894 despre religia copiilor din căsătoriile mixte.
9. Instrucţiunea ministrului justiţiei cu privire la procedura legată de vestirea şi încheierea căsătoriei–1895.
10. Ordinaţiunea ministrului preşedinte maghiar nr. 2020 din 29 iunie 1895 în cauza intrării în vigoare a articolelor de lege XXXI şi XXXIII din 1894.
11. Ordinaţiunea ministrului de justiţie maghiar nr. 27241 din 29 iunie 1895 în cauza executării articolului de lege XXXI din 1894.
12. Ordinaţiunea ministrului de justiţie maghiar nr. 27198 din 29 iunie 1895 în cauza vestirii la căsătoriei şi a afirmării liberului consimţământ.

Legile civile, *Codul general austriac* şi *Legea din 1856*, permiteau credincioşilor necatolici să îşi rezolve toate problemele matrimoniale după obiceiurile fiecărei confesiuni, doar că autorităţile civile puteau emite dispoziţii speciale şi în privinţa lor. Se proclama autonomia bisericilor necatolice, dar numai în mod aparent, căci practic normele religioase completau şi susţineau dispoziţiile puterii laice referitoare la condiţiile legale pentru încheierea unei căsătorii.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, autorităţile ungare vor aproba o nouă lege cu privire la căsătorie, şi anume *Legea XXXI, Despre dreptul matrimonial*, lege sancţionată în 9 decembrie 1894 şi publicată în data de 18 decembrie 1894, în *Országos Törvénytár*, dar intrată în vigoare de abia în 1 octombrie 1895.

Odată cu aplicarea acestui act normativ, orice căsătorie, pentru a putea fi validă, trebuia să se încheie înaintea autorităţilor civile şi abia apoi, dacă se dorea, în faţa autorităţilor bisericeşti. Legea aceasta nu modifica prevederile legislative ecleziastice cu privire la cununie, sublinia doar obligativitatea cununiei civile pentru ca unirea dintre miri să fie recunoscută şi de către stat.

„Publicarea căsătoriei" după legea civilă

Atât normele legislative civile cât şi cele bisericeşti, norme care au ca obiect căsătoria, prevăd necesitatea vestirilor căsătoriei.

Din punct de vedere civil, vestirea căsătoriei poate fi solicitată atât de miri, cât şi de reprezentanţii lor legali sau de alte persoane împuternicite în mod special pentru acest scop.

Vestirea se face în comuna în care miri îşi au domiciliu. Dacă aceştia au domicilii diferite, sau mai multe domicilii, atunci vestirea se va face la fiecare domiciliu.

Anunţarea căsătoriei se face în sediul oficial al conducătorului de matricole, în loc deschis, prin afişare şi trebuie să dureze 14 zile, ziua afişării şi a dezafişării nefiind luate în calcul.

Legea civilă prevede şi posibilitatea obţinerii unei dispense de la "publicarea căsătoriei", dispensă care poate fi aprobată doar de primul oficial al municipiului (provinciei de domiciliu), doar atunci când mirii declară personal sau într-un document autentificat că nu există între ei piedici de căsătorie. Dacă primul oficial al municipiului respinge cererea, mirii se pot adresa ministrului afacerilor interne. Dispensa îşi pierde valabilitatea dacă cununia dintre cei doi nu a fost realizată într-o perioadă de un an de la data semnării ei. Mai trebuie adăugat faptul că dispensa vestirilor este scutită de taxă de timbru.

Prevederile legislaţiei civile referitoare la piedicile de căsătorie

Legea XXXI din 1894 consideră impedimente ale căsătoriei numai pe acelea care au un efect direct din punct de vedere juridic şi moral asupra căsătoriei şi a raporturilor ei cu statul.

Impedimentele căsătoriei, potrivit legislaţiei civile pot fi împărţite în mai multe categorii:

1. „Piedicile dirimătoare de nulitate"[4]
   - Cei ce sunt *sui iuris;*
   - Rudenia de sânge;
   - O căsătorie anterioară care mai este valabilă;
   - Atentarea la viața soțului de căsătorie;
   - Lipsa unor documente necesare la încheierea căsătoriei.
2. „Piedici dirimătoare de atacare"[5]
   - Vârsta prea mică;
   - Lipsa aprobării reprezentantului legal, pentru minorii sub 20 de ani;
   - Sila;
   - Eroarea;
   - Seducerea;
3. „Piedicile împedicatoare„[6]
   - Nu pot încheia căsătorie cei care nu sunt sănătoşi din punct de vedere psihic sau surdo-muții care nu înțeleg nici limbajul semnelor;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care sunt veri primari;
   - Nu pot încheia căsătorie cei între care există legătură de rudenie prin adopție;
   - Nu pot încheia căsătorie cei între care există legătură de tutorat;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care au sentință de comitere a adulterului;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care nu au obținut şi declarat nulitatea unei căsătorii anterioare;
   - Mirii nu pot încheia căsătorie dacă unul dintre ei a avut un soț care a fost considerat mort, dar care a supraviețuit datei declarării decesului său;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care au fost condamnați pentru uciderea intenționată, comisă sau încercată, asupra celuilalt soț;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care au intrat într-un ordin preoțesc sau monahal şi nu au aprobarea bisericii pentru cununie;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care sunt în serviciu militar şi nu au aprobarea autorității militare;
   - Nu pot încheia căsătorie cei care nu au vestirile făcute în regulă.

Au fost prevăzute şi câteva situații pentru care se putea acorda dispensă de la aceste impedimente ale căsătoriei:

1. Regele, la solicitarea ministrului justiției, putea acorda dispensă pentru:
   - Căsătoria unei persoane cu descendentul fratelui său;
   - Căsătoria celui care a fost oprit printr-o decizie de adulter;
   - Căsătoria celui care a fost condamnat pentru omor sau ucidere comisă sau încercată împotriva celuilalt soț;
2. Ministrul de justiție putea acorda dispensă pentru:
   - Piedicile de rudenie între veri primari;
   - Piedicile de rudenie provenite din adopție;
   - Piedicile determinate de timpul de aşteptare;
3. Autoritatea administrativă putea acorda dispensă de la vestiri.

Pentru primele două categorii de dispense, cererile trebuiau depuse direct la biroul ministrului justiției. Ele puteau fi întocmite fie de miri, dacă erau majori, fie de reprezentanții legali ai acestora în cazul în care ei erau minori.

---

[4] Ioan Genț, *Administrația bisericească,* Oradea, 1912, p. 361.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem,* p. 362.

Forma încheierii căsătoriei, din punctul de vedere al legislaţiei civile

Potrivit prevederilor legii XXXI, din 1894, căsătoria trebuie să fie încheiată înaintea „oficiului civil". Acesta este:

- Conducătorul de matricole;
- Cel dintâi oficial al municipiului;
- Protopretorul;
- Primarul oraşelor cu magistrat;
- Reprezentantul diplomatic al monarhiei austro-ungare, consulii şi locţiitorii acestuia, în limitele plenipotenţei primite de la guvernatorul ungar[7].

Căsătoria trebuie încheiată înaintea acelui conducător de matricole în jurisdicţia căruia se află domiciliul mirilor sau a unuia dintre aceştia. Ceremonia trebuie să fie publică, organizată în localitatea unde se află sediul conducătorului de matricole. Dacă sunt invocate motive serioase, grave, ceremonia se poate desfăşura şi în afara localităţii în care se găseşte oficialul civil.

În cadrul ceremoniei civile, cei doi miri, prezenţi în faţa autorităţii civile şi a cel puţin doi martori, declară că sunt de acord să se căsătorească, nefiind siliţi să facă acest pas de nimeni şi nimic. După această declaraţie, oficialul civil îi declară căsătoriţi din punct de vedre al legi civile. Martorii prezenţi trebuie să aibă vârsta mai mare de 16 ani şi să înţeleagă solemnitatea evenimentului la care au luat parte. Ei pot fi aleşi dintre rudele şi prietenii celor care se cunună, sau dintre cei ai oficialului.

La finalul ceremoniei, reprezentantul autorităţii civile notează în registrul matricol faptul că cei doi miri s-au căsătorit. Aceştia, împreună cu martorii trebuie să semneze că au fost de acord cu încheierea cununiei.

Dacă cei ce se căsătoresc nu cunosc limba maghiară şi oficialul nu ştie limba lor maternă, legea prevede folosirea unui traducător care să facă posibilă comunicarea dintre cele două părţi.

Oficialul civil trebuie să se prezinte la încheierea unei căsătorii cu panglica naţională pe umăr, îmbrăcat corespunzător pentru solemnitatea acestui eveniment. El poate să solicite şi mirilor şi martorilor să poarte veşminte care se potrivesc cu importanţa ceremoniei, dar nu poate condiţiona desfăşurarea cununiei civile de modul în care sunt îmbrăcate părţile.

La încheierea ceremoniei autoritatea civilă trebuie să atragă atenţia că nu a fost încheiată şi căsătoria din punct de vedere religios şi că, dacă se doreşte, pentru acest lucru, mirii pot apela la serviciile unui preot.

Căsătoria civilă se poate celebra doar la trei zile după ce s-a încheiat perioada vestirilor. Există însă posibilitatea de a obţine dispensă de la această prevedere şi de a încheia cununia în ultima zi a „publicării„ ei. Pentru programarea căsătoriei, oficialul civil trebuie să ţină cont şi de dorinţa mirilor de a se cununa religios în aceeaşi zi cu cununia civilă.

Prevederi ale legislaţiei civile privind desfacerea căsătoriei

Căsătoria civilă încetează:

- Prin moartea unuia dintre soţi;
- Prin sentinţă judecătorească - în caz de declarare a morţii unuia dintre soţi trebuie să se ţină seama de posibilitatea că cel presupus decedat poate să trăiască şi după data declarării decesului;
- Prin recăsătoria unuia dintre soţi, după declararea morţii celuilalt soţ, dacă şi numai dacă cel care se recăsătoreşte nu ştie că partenerul iniţial mai trăieşte. În caz contrar cea de-a doua căsătorie este nulă;
- Prin sentinţa de divorţ.

Legislaţia civilă prevede faptul că cei doi soţi pot cere în loc de divorţ doar despărţirea de pat şi de masă. Urmările acesteia, în ceea ce priveşte proprietatea, au valoarea juridică a divorţului.

---

[7] *Ibidem,* p. 382.

În aceste condiţii judecătorul stabileşte dispoziţiile privitoare la copii, la susţinerea lor materială, dar şi la întreţinerea soţiei. Această din urmă hotărâre este luată în funcţie de averea şi câştigul celor doi parteneri, judecătorul putând acorda dispensă soţului de obligativitatea de a-şi susţine material soţia.

Totuşi soţii despărţiţi de pat şi de masă pot să restabilească oricând convieţuirea. În acest caz ei trebuie să anunţe judecătoria care a dat sentinţa despărţirii de pat şi de masă, urmând ca efectele juridice ale acesteia să înceteze.

III. Legislaţia bisericească cu privire la problema căsătorie şi a familiei

Normele ecleziastice pentru greco-catolici referitoare la problemele matrimoniale erau cuprinse în:

1. Iosif Papp Szilágyi, *Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicat*–publicat Ed. I în 1862, ediţia II în 1882.
2. *Conciliul provincial prim al provinciei bisericeşti greco-catolice Alba-Iulia şi Făgăraş ţinut la anul 1872*, Ediţiunea a II-a, Blaj, 1886.
3. Instrucţiunea Sfintei Congregaţii de Propaganda Fide trimisă clerului şi episcopilor români uniţi din Transilvania–Despre indisolubilitatea matrimoniului în caz de adulter şi părăsire perfidă–iunie 1858
4. Instrucţiunea Sfintei Congregaţii de Propaganda Fide trimisă clerului şi episcopilor români uniţi din Transilvania–Despre căsătoriile mixte–iunie 1858
5. Instrucţiunea Sfintei Congregaţii de Propaganda Fide trimisă clerului şi episcopilor români uniţi din Transilvania–Despre continenţia clerului–martie 1858.
6. Referinţa riturilor catolice, grecesc şi latin între sine în Transilvania–încheiată în 1873.
7. Ioan Raţiu, *Prelecţiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura cu respect la teoria şi practica vigente în provincia mitropolitană greco-catolică a Albei-Iulia*–publicată 1875.
8. *Decretele sinodului diecezan de Oradea-Mare tienut dela 7-12 Novembre 1882*
9. *Constituţiunile sinodului diecezan de Gherla convocat pre 12 Nov. 1882 publicate in şedinţa publică II ţinută la 14 Nov.*
10. Tit Bud, *Îndreptar practic pentru păstorii sufleteşti*–publicată în 1883.
11. *Conciliul provincial al doilea al provinciei bisericeşti greco-catolice Alba-Iulia şi Făgăraş ţinut la anul 1882*, Ediţiunea a II-a, Blaj, 1886.
12. *Instrucţiune cu privire la căsătoriile mestecate, dată către episcopii orientali*–1888.
13. *Deciziunile Sinodului Arhidiecezei gr. cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş, ţinut în Reşedinţa arhiepiscopească din Blaj în 17 şi 18 septembrie 1889.*
14. *Deciziunile Sinodului Arhidiecezei greco-catolice de Alba-Iulia şi Făgăraş ţinut în reşedinţa arhiepiscopească din Blaj în 17, 18 şi 19 noiembrie n. 1896.*

Normele ecleziastice pentru ortodocşi referitoare la problemele matrimoniale erau cuprinse în:

1. Cunoştinţe folositoare despre trebile căsătoriilor 1854
2. Compendiul de drept canonic 1868
3. Instrucţiune cu privire la procedura ce vor urma preoţii şi credincioşii bisericii ortodoxe române faţă de reformele noi politico-bisericeşti 1895

A. Legislaţia bisericească cu privire la încheierea căsătoriei

Autorităţile ecleziastice consideră că sunt valide numai acele căsătorii care se încheie înaintea parohului sau a ordinarului locului, sau a unui preot autorizat pentru aceasta de oricare dintre aceştia doi şi înaintea a cel puţin doi martori. Sunt acceptate şi excepţii de la această prevedere, excepţii care vor fi prezentate în rândurile de mai jos.

Parohul şi ordinariul locului asistă valid la cununie numai din perioada în care şi-au ocupat în mod oficial postul şi numai în graniţele teritoriului său. Ceremonia prezidată de ei este valabilă doar dacă sunt invitaţi să asiste la căsătorie şi nu sunt constrânşi prin diferite mijloace[8].

[8] *Ibidem,* p. 315.

O altă condiție pentru validarea căsătoriei este aceea că preotul trebuie să se convingă de statutul liber al celor doi miri şi de faptul că cel puțin unul dintre aceştia are domiciliul stabil sau petrece mai mult de patru săptămâni în acea parohie. Dacă această condiție nu este îndeplinită, preotul trebuie să ceară permisiunea parohului unuia dintre cei doi miri.

Atunci când unul dintre aceştia este amenințat de primejdia morții, dacă parohul sau ordinariul sau alt preot desemnat de aceştia nu poate asista la celebrarea căsătoriei din diferite motive, pentru liniştea conştiinței şi pentru legitimarea copiilor, căsătoria se poate încheia valid şi de către alt preot, dar de față cu doi martori.

Dacă se întâmplă ca parohul sau ordinariul sau preotul desemnat de aceştia să nu fie găsiți şi această situație durează de foarte mult timp (cel puțin o lună), atunci căsătoria se poate încheia valid şi licit prin declararea formală de consens a mirilor în fața a doi martori[9].

După celebrarea cununiei, preotul paroh sau cel care îl înlocuieşte, trebuie să noteze în registrul parohial al cununaților numele mirilor, al martorilor, data celebrării căsătoriei şi alte observații prevăzute de poruncile bisericeşti.

Dreptul matrimonial bisericesc cuprinde prevederi separate pentru preoții militari. Acestea stipulează că preoții militari pot cununa persoanele militare şi în afara teritoriului lor, sau pot delega un alt preot pentru a celebra cununia. Deoarece preotul militar competent este singurul care poate stabili dacă documentele persoanei militare sunt în regulă, preotul civil nu poate cununa o persoană militară fără acordul preotului militar competent[10].

„Examinarea" mirilor este necesară din mai multe motive:

- Parohul trebuie să se convingă din discuțiile cu mirii că între aceştia nu există motive care să împiedice încheierea căsătorie;
- Parohul vede din convorbirile cu mirii care sunt cunoştințele religioase de bază ale acestora;
- Parohul trebuie să pregătească mirii pentru primirea sacramentului căsătoriei şi să le explice datoriile lor de soți.

Actele necesare pentru încheierea unei cununii religioase sunt:

- Certificatul de botez;
- Un document care să ateste statutul liber al mirilor în cazul când unul dintre aceştia nu este din parohia unde urmează a fi celebrată căsătoria;
- Contractul de învoire a părților, precum şi învoirea părinților sau a tutorilor;
- Extras matricular referitor la moartea soțului, dacă unul dintre miri este văduv, sau un document oficial care să ateste nulitatea altei căsători a unuia dintre soți;
- Atestat pentru trecerea perioadei de jale pentru văduve, sau o dispensă pentru a se putea căsători mai repede;
- Dispensă pentru impedimentul canonic, dacă s-a constatat că există vreunul.

Dacă unul din documentele mai sus menționate nu se poate procura din diferite motive, atunci preotul trebuie să informeze Ordinariatul.

Legislația bisericească cu privire la vestirile căsătorie

Fiecare căsătorie, înainte de a se încheia trebuie vestită în biserica parohială de către parohul mirelui şi al miresei în trei duminici sau sărbători succesive, la sfârşitul sfintei liturghii, adăugându-se provocarea ca cei care ştiu vreun impediment să îl facă cunoscut preotului. Dacă mirii nu locuiesc cel puțin şase săptămâni în parohia unde se fac vestirile, atunci acestea trebuie să fie făcute în locul unde mirii au locuit ultima dată cel puțin o perioadă de şase săptămâni.

În cazul în care cei ce urmează a se căsători nu au un domiciliu stabil, atunci vestirile trebuie să se facă în biserica parohiei unde locuiesc, dar şi în parohia unde au fost născuți.

---

[9] *Ibidem,* p. 316.

[10] *Ibidem,* p. 318.

O altă prevedere este aceea că, dacă cununia nu are loc în şase luni de la data ultimei vestiri, atunci acestea trebuie repetate.

Dacă mirii sunt din localităţi diferite, parohul miresei îl roagă pe parohul mirelui să facă şi el vestirile, comunicându-i toate datele referitoare la nume, prenume, vârsta şi condiţia socio-economică a mirilor. După înfăptuirea acestora, parohul mirelui emite un document care va fi trimis parohului miresei şi care va atesta efectuarea vestirilor în biserică[11].

Căsătoria lui Ştefan Cristian din Vama cu Marisica Flore din Apa a fost vestită în parohia greco-catolică din Vama de 3 ori, în 14, 21 şi 28 octombrie. Adeverinţa de vestiri din Vama este datată la 5 noiembrie 1906 şi este semnată de preotul paroh care a întocmit vestirile. Tot din localitatea Vama provenea şi Michailu Criste, credincios greco-catolic, care s-a căsătorit cu Flore Gezgyel, greco-catolică din Viile Apei. În parohia mirelui cele trei vestiri s-au realizat în zilele de 18, 21 şi 28 mai 1893. Adeverinţa de realizare a vestirilor şi în parohia mirelui este semnată de preotul care a făcut strigările şi datează din 29 mai 1893. Un alt exemplu poate fi şi cazul căsătoriei dintre Vasiliu Chencianu din Racşa şi Maria Vezenşan din Apa, ambii credincioşi greco-catolici. Adeverinţa semnată de preotul paroh din Racşa atestă faptul că cele trei vestiri s-au realizat şi în această parohie. Ea datează din 4 martie 1899.[12]

Dacă mirii au domiciliu comun, cununia lor se vesteşte în parohia lor, iar dacă vreunul dintre cei ce urmează a se căsătorii are două domicilii, atunci anunţul se face în ambele locuri.

Anunţarea cununiei trebuie să se facă în biserica parohială, în trei duminici sau sărbători consecutive, la finalul sfintei liturghii. Prin urmare, vestirile nu se pot face cu ocazia altor servicii sacre, ci numai la liturghie. Termenul de succesiv înseamnă că odată începute, vestirile nu pot fi întrerupte, iar între duminici şi sărbătorile în care se fac vestirile, trebuie să cadă cel puţin câte o zi comună.

Dreptul matrimonial bisericesc prevede şi posibilitatea de a obţine dispensă de la vestiri. Episcopul este cel care poate acorda un astfel de document, fie de la câte o vestire, fie de la toate cele trei vestiri, aceasta din urmă fiind emisă numai în cazuri foarte urgente. Cauzele pentru care pot fi primite dispense sunt:

- Frica întemeiată că în urma vestirilor căsătoria ar putea fi împiedicată prin reaua voinţă a cuiva;
- Când vreau să se cunune două persoane care au trăit în concubinaj, iar comunitatea credea că ei sunt deja căsătoriţi;
- Dacă între miri este diferenţă mare de vârstă şi există teama că prin anunţarea cununiei comunitatea îi va batjocori;
- Dacă se apropie perioada în care nu se pot face cununii şi nu mai este suficient timp pentru vestiri;
- Dacă prin amânare una sau ambele părţi ar avea de suferit, din motive întemeiate.

Mirii Alesiu Barbus a Vasilichi şi Maria Pindea Petri, ambii din Seini solicită, prin intermediul preotului greco-catolic din Seini, acordarea unei dispense pentru a se putea căsători fără a aştepta perioada recomandată pentru realizarea celor 3 vestiri. Cei doi tineri motivează această solicitare prin faptul că mirele şi familia sa lucrează la cariera de piatră şi nu pot organiza cununia şi nunta decât în zi de duminică, neputând lipsi de la locul de muncă în altă perioadă. Cererea de dispensă datează din 2 februarie 1890, iar aprobarea ei din 10 februarie 1890[13].

Un alt caz pe care îl vom aminti aici este cel al lui Viler Vădean, văduv, şi al Floarei Costan, fecioară, ambii din Seini. Ei solicită dispensă de la a treia vestire pentru a se putea căsători cât mai repede. Motivul invocat este nevoia copiilor de a avea cât mai repede o mamă care să-i îngrijească. O altă solicitare este aceea de a li se permite să se căsătorească duminica pentru că mirele are

---

[11] *Ibidem,* p. 330.

[12] Muzeul Judeţean Satu Mare, Fondul Bologa (de la nr. inv. 68.505 Mo la nr. inv. 77.115 Mo).

[13] *Ibidem.*

foarte multă muncă la câmp şi nu poate lipsi în zilele lucrătoare. Cererea de dispensă este datată în 8 septembrie 1894. În cuprinsul ei se precizează şi faptul că cei doi au plătit taxa de 2 florini, taxă solicitată pentru obținerea dispensei[14].

Impedimente ale căsătoriei

Deoarece doar biserica este cea care poate oficia sacramentul căsătoriei, ea a prevăzut şi o serie de condiții care trebuie îndeplinite de cei care urmează să primească această taină. Aceste condiții se referă fie la validitatea căsătoriei (piedici dirimătoare), fie la licitatea acesteia (piedici împiedicătoare).

Principalele piedici care nu permit ca o căsătorie să fie validă din punctul de vedere al bisericii sunt:

- Vârsta prea mică (nu se cunună persoanele care nu au ajuns încă la pubertate);
- Bolile psihice care împiedică pe unul dintre miri să îşi dea consimțământul în cunoştință de cauză;
- Lipsa consimțământului unui dintre miri;
- Obligarea cuiva de a-şi da consimțământul, sau smulgerea acestuia prin diferite presiuni;
- Răpirea miresei cu scopul căsătoriei: în acest caz cununia nu se încheie până când mireasa nu este pusă în libertate;
- Neputința de a îndeplini obligațiile conjugale;
- Votul solemn depus prin primirea în vreun ordin călugăresc;
- Uciderea unui soț cu intenția de a se putea recăsători;
- Rudenia de sânge până la gradul al şaptelea inclusiv.

Alături de aceste condiții necesare pentru validitatea căsătoriei mai trebuiau respectate câteva aspecte de care depindea legalitatea cununiei:

- Nici unul dintre miri să nu mai fie căsătorit cu încă o altă persoană (nu se accepta bigamia);
- Mirii să cunoască învățătura bisericească necesară pentru mântuirea sufletului şi pentru educarea creştinească a copiilor;
- Să fie realizate cele trei vestiri;
- Să nu se facă cununia în timpul oprit de către biserică;
- Nici unul dintre miri să nu fi depus votul simplu al castității.

Rudenia de sânge

Pentru romano-catolici, impedimentul rudeniei de sânge se numeşte *Cognatio naturalis* şi se extinde până la gradul IV inclusiv, care corespunde la gradul VIII după prevederile bisericii de rit oriental. La latini gradul de rudenie se stabileşte după regula *tot sunt gradus, quot sunt generationes.* Iar dacă sunt rudenii două persoane în linie inegală, acest fapt se poate exprima astfel: sunt rudenii de gradul II care atinge gradul I; în gradul III care atinge gradul II, în gradul IV care atinge gradul III, etc. La greco-catolici, gradele de rudenie, cu puține excepții, se comportă după principiul dreptului roman, şi anume *atâtea grade sunt câte persoane, luându-se afară una (tulpina).*

În consecință, în biserica greco-catolică, rudenia naturală în linie colaterală împiedică încheierea căsătoriei valide până la gradul al şaptelea inclusiv, iar între linia ascendentă şi descendentă nu se poate încheia o căsătorie validă.

Acest impediment al rudeniei de sânge a făcut obiectul multor cereri de dispensă pe care tinerii le-au înaintat forurilor bisericeşti pentru a fi aprobate, putând astfel să încheie în mod legal căsătoria chiar dacă între ei exista o legătură de rudenie.

În Fondul Bologa (de la nr. inv. 68.505 Mo la nr. inv. 77.115 Mo) de la Muzeul Judeţean Satu Mare au fost identificate mai multe cereri de dispensă de la impedimentul cosangvinității. Dintre acestea ne oprim doar asupra a două exemple. Din data de 7 februarie 1902 datează o dispensă de rudenie semnată de către episcopul greco-catolic de Gherla, dispensă care este acordată lui De-

[14] *Ibidem.*

metriu Moroşan şi Domnicăi Pap. În calea cununiei lor stătea impedimentul gradului al III-lea de rudenie. Deşi cei doi primesc aprobarea episcopului de a se cununa, preotul paroh este sfătuit să mai discute cu ei înainte de a le acorda sacramentul cununiei. Un alt caz este cel al tinerilor Gavrilă Giurge şi al Christianei Verdesiu, ambii greco-catolici din localitatea Cecârleu. Ei solicită şi primesc dispensă de la impedimentul gradului al III-lea de rudenie. Cei doi doresc să încheie căsătoria în perioada „Cheşlegilor". În cererea de dispensă, care este datată din 14 februarie 1894, se precizează faptul că cei doi tineri au achitat deja taxa de 5 florini[15].

Rudenia spirituală din botez

În biserica romano-catolică, impedimentul rudeniei spirituale se răsfrânge asupra celui ce botează, botezat şi părinţii botezatului, între naşii de la botez, finii acestora şi între părinţii finilor, de asemenea, între miruitor, miruitul şi părinţii miruitului, între naşii de la taina sfântului mir, finii lor şi părinţii acestora.

În biserica greco-catolică se stipulează că rudenia spirituală care se naşte din sacramentele botezului şi mirului, împiedică încheierea căsătoriei valide între botezător şi botezat, între botezător şi părinţii botezatului, şi între naşi şi fii spirituali (gradul întâi). Acelaşi lucru este valabil şi între naşi şi părinţii sau fii finilor, precum şi între copiii naşilor şi fini (gradul al doilea), sau între copiii naşilor şi copiii finilor[16].

Legislaţia bisericească cu privire la căsătoriile mixte

Căsătoriile mixte nu erau privite cu ochi buni de către biserica catolică. Preoţii trebuiau să depună eforturi de a convinge credincioşii să nu facă un astfel de pas, dar dacă totuşi se dorea o astfel de căsătorie, ei trebuiau să prezinte mirilor faptul că, în astfel de situaţii, biserica dă dispensă doar dacă se îndeplinesc anumite condiţii, şi anume dacă există siguranţa că fiii şi fiicele rezultaţi din astfel de căsnicie vor fi botezaţi şi crescuţi după religia catolică[17]. În acest sens, cei care urmau să încheie o căsătorie mixtă trebuiau să promită solemn şi în scris, promisiune întărită chiar cu jurământ, în faţa preotului şi a doi martori, că vor respecta această condiţie pusă de biserică.

Dacă părţile nu voiesc să îndeplinească această condiţie, dar doresc să încheie cununia înaintea parohului catolic, preotul trebuie să raporteze acest caz Ordinariatului şi să solicite împuternicire pentru asistenţă pasivă.

Ceremonia asistenţei pasive decurge în felul următor: preotul alege un loc potrivit, în sacristie sau în cancelaria parohială, şi îmbrăcat doar în reverendă îi întreabă pe miri despre consensul lor la o astfel de căsnicie, ascultă răspunsurile după care îi îndeamnă să pronunţe formula de jurământ. În urma încheierii acestei ceremonii, el trebuie să noteze în matricola cununaţilor datele referitoare la eveniment.

În cazul în care o persoană catolică doreşte să se cunune doar în faţa preotului acatolic, dar solicită parohului său să o spovedească şi să o cuminece, preotul catolic trebuie să o oprească de la Taina Euharistiei până nu îşi modifică hotărârea, astfel încât să se cunune şi în biserica catolică.

O perioadă îndelungată biserica catolică, fie de rit latin, fie de rit oriental nu a recunoscut căsătoriile mixte care s-au încheiat în faţa unui preot acatolic. În urma unor numeroase proteste, această poziţie a fost modificată, în sensul că, deşi era considerată de neiertat şi oprită, căsătoria unui catolic cu un acatolic în faţa preotului acatolic este declarată validă.

Mai trebuie adăugat că biserica catolică dezaprobă nu numai căsătoriile mixte încheiate în faţa unui preot acatolic, dar şi pe acele „căsătorii mestecate" care se încheie doar în faţa autorităţii civile. După dreptul bisericesc, aceste căsătorii sunt ilicite, neiertate, dar valide.

---

15 *Ibidem.*

16 Ioan Genţ, *op. cit.*, p. 343.

17 *Ibidem,* p. 390.

Legislația bisericească cu privire la religia copiilor

Dacă mariajul din care s-au născut copii s-a încheiat înainte de 1 octombrie 1895, atunci:

- Dacă părinții au aceeași confesiune, religia comună a părinților este aceea care se va înscrie în matriculă ca religie a copilului;
- Dacă părinții aparțin la diferite confesiuni recepte sau recunoscute de lege, atunci băieții ar trebui botezați în religia tatălui, iar fetele în religia mamei;
- Dacă părinții sunt de religie catolică, adică unul este romano-catolic, iar celălalt greco-catolic, atunci copiii ar trebui să urmeze ritul tatălui[18].

Mirii care aparțin la diferite confesiuni recepte ori recunoscute prin lege, înainte de a încheia căsătoria lor, pot să se învoiască odată pentru totdeauna în privința religiei copiilor, fie aceștia toți vor urma confesiunea tatălui, fie confesiunea mamei, pentru a creşte în aceleași precepte religioase. Dacă după încheierea acestui acord, unul dintre miri se hotărăşte să treacă la religia celuilalt mire, copiii vor fi botezați în religia comună a părinților. Dacă această trecere se face după încheierea căsătoriei, atunci copiii născuți şi mai mici de 7 ani, vor trece şi ei la religia comună a părinților.

Educația religioasă a copiilor nu se poate schimba nici după moartea unuia dintre părinți, nici în urma despărțirii acestora. Ea va rămâne aceeași care a fost stabilită şi întărită prin botez.

În cazul în care unul dintre părinți îşi schimbă religia cu o alta diferită de cea pe care a urmat-o anterior, copiii care nu au împlinit încă 7 ani, în funcție de sexul lor îşi urmează tatăl.

Copiii ai căror părinți, amândoi sau numai unul dintre ei, nu au religii recepte sau recunoscute de lege, trebuie botezați şi crescuți conform principiilor unei religii recepte. Astfel, părinții se pot învoi în alegerea unei astfel de confesiuni pentru fiii lor. În lipsa unei astfel de învoieli, părintele care nu aparține unei confesiuni recepte, are dreptul să stabilească pentru copiii de același sex cu el, religia pe care aceștia să o urmeze. Dacă respectivul părinte nu face o asemenea alegere, iar celălalt părinte aparține unei confesiuni recepte, atunci toți copii rezultați din căsătorie vor urma religia acestuia din urmă. În cazul în care nici unul dintre părinți nu aparține unei religii recunoscute de lege, în locul părintelui care nu stabileşte confesiunea copiilor de același sex cu el, acest lucru va fi făcut de "sedria orfanală după ascultarea constrângerilor"[19].

Copiii ilegitimi urmează religia mamei, dacă aceasta este receptă sau recunoscută de lege. Dacă mama va trece la altă religie receptă sau recunoscută de lege, atunci ea va fi urmată şi de copiii ei ilegitimi care nu au împlinit încă 7 ani. De asemenea, copilul care nu a împlinit 7 ani şi a fost legitimat prin conscript regesc sau prin recunoaşterea tatălui, la dorința acestuia din urmă, va trece, în decurs de 6 luni de la legitimare, la religia tatălui, dacă aceasta este receptă.

Copiii născuți înainte de căsătorie, dar care au fost legitimați prin aceasta se supun acelorași reguli ca şi copiii legitimi.

Legislația bisericească privind recăsătoria

Recăsătoria era acceptată de biserica greco-catolică şi ortodoxă doar în anumite condiții. Văduvii se puteau căsători a doua oară, după trecerea unui timp de văduvie petrecut în rugăciuni şi posturi. Văduvele se puteau recăsători după un an de doliu. Dacă femeia a născut la scurt timp după decesul soțului, îi era permis să se recăsătorească mai repede de un an, pentru a asigura continuitatea funcțiilor economice ale căsătorie. Se putea cere aprobare pentru a treia sau chiar a patra căsătorie doar de la forurile arhidiecezane.

Era permis a se încheia o nouă căsătorie şi persoanelor divorțate, dar care nu se făcuseră vinovate de desfacerea căsătoriei, sau persoanelor ce au fost părăsite de un anumit număr de ani, timp în care nu au primit nici o veste de la cel plecat.

Nu dispuneau de dreptul de a se recăsători soții care şi-au omorât partenerul pentru a deveni văduvi, ori cei care au divorțat cu intenția clară de a se recăsători.

---

[18] *Ibidem,* p. 36.

[19] *Ibidem,* p. 40.

Pentru a se putea recăsători, persoanele erau obligate să ceară o dispensă în care se prezentau argumente temeinice pentru încheierea noii căsători. Aceste dispense trebuiau însoţite şi de alte acte, şi anume, cei divorţaţi trebuiau să prezinte o adeverinţă că nu au provocat divorţul, precum şi o adeverinţă de moralitate semnată de 7 martori. Aceasta era obligatorie şi pentru văduvi şi văduve.

Încheierea unei noi căsătorii era acceptată de biserică, dar şi de autorităţile civile pentru a se evita concubinajul, dar nu fără unele reţineri şi nu înainte de a se atrage atenţia preotului să încerce să convingă părţile să renunţe.

Legislaţia ecleziastică interzicea categoric recăsătoria preoţilor, diaconilor şi protopopilor. Rigorile canoanelor bisericeşti privind recăsătoria clerului văduv au avut consecinţe profunde în planul comportamentului social şi moral. Unii preoţi trăiau în concubinaj, situaţie care scandaliza comunitatea, sau se recăsătoreau clandestin. Pentru a se evita aceste situaţii, s-au făcut propuneri în sinoadele bisericeşti pentru a permite recăsătoria a doua şi chiar a treia oară. Comunităţile solicitau şi ele, prin petiţii trimise autorităţilor ecleziastice, dreptul preoţilor de a încheia o nouă căsătorie.

B. Legislaţia bisericească cu privire la devierile comportamentale în cadrul vieţii de familie

Concubinajul

În vederea împuţinării cazurilor arbitrare de divorţ şi de concubinaj, biserica a emis o serie de noi acte normative, deoarece prevederile Sinodului arhidiecezan din 1889 în această privinţă s-au dovedit a fi insuficiente. Astfel, ele au fost înlocuite cu altele care stabilesc următoarea procedură[20]:

1. În faţa ispitelor grele, în care se află familia creştină în zilele noastre, preoţii trebuie să aibă o datorie sfântă, ca, conform Instrucţiunii primite de la Episcopatul ungar din 1895, să înveţe pe credincioşi sfânta credinţă catolică despre taina căsătoriei şi să-i îndemne cu tot dinadinsul ca toţi să respecte legile dumnezeieşti şi bisericeşti cu privire la această mare taină. Acest lucru trebuie realizat prin predici, cateheze, în contactul lor zilnic cu poporul. Pentru îndeplinirea acestui scop, preotul trebuia să folosească ca îndreptar:
   - Prevederile cuprinse în Conciliul Provincial I din 1872, Tit. V, Cap. VIII şi IX, despre căsătorie;
   - Instrucţiunile Sacrei Congregaţiuni de Propaganda Fide din anul 1858, despre indisolubilitatea căsătoriei şi despre căsătoriile mixte;
   - Instrucţiunea Conciliului Provincial II, Tit. IV şi instrucţiunile trimise de la Sfântul Scaun Apostolic al Romei şi publicate la finalul acestui conciliu;
   - Instrucţiunea dată de Episcopatul catolic ungar în anul 1895, atât către cler, cât şi către credincioşi;
   - Instrucţiune dată de către Veneratul Consistoriu Arhiepiscopesc cu circularele din 16 octombrie 1888, nr. 2861 şi din 24 septembrie 1895, nr. 4233, precum şi cu cea sinodală din 19 noiembrie 1896.
2. Protopopii, cu ocazia sinoadelor protopopeşti vor ţine ei înşişi, sau vor desemna un alt preot doritor să ţină prelegeri în care să arate preoţimii, în mod practic, cum să procedeze pentru ca soţii învrăjbiţi să revină la convieţuirea paşnică şi creştinească, cum să împiedice încheierea căsătoriilor civile înainte de înlăturarea impedimentelor canonice, cum să înduplece pe cei care au încheiat numai căsătorie civilă, să încheie şi căsătorie bisericească şi cum să prevină desfacerea căsătoriilor la forurile civile, atunci când nu e nici un motiv canonic pentru desfacerea căsătoriei;
3. În special, în ce priveşte pe cei ce trăiesc în concubinaj, preotul trebuie să îi cheme înaintea sa şi cu toată puterea cuvântului să descrie mărimea păcatului în care trăiesc, îndemnându-i să se cunune cât mai curând;
4. Dacă se descoperă că în faţa cununiei stă vreo piedică, fie canonică, fie politică, preotul trebuie să încerce înlăturarea ei. Dacă piedica e canonică şi dispensabilă, preotul trebuie să ceară dispensă de la Ordinariat, iar dacă e civilă, trebuie să ceară o concesie de la autoritatea competentă;

---

[20] *Ibidem,* p. 70.

5. În cazul în care este invocată ca piedică sărăcia, care nu permite plata taxelor prevăzute de cununie, preotul trebuie să cerceteze cum stau lucrurile şi dacă se adevereşte lipsa banilor să îi scutească de toate taxele şi să ofere serviciul religios în mod gratuit, ca astfel să poată fi salvate de la pierire sufletele celor în cauză;
6. Dacă nu există nici o piedică în calea cununiei şi numai din nepăsare se refuză cununia, atunci concubinii trebuie să fie chemaţi în faţa curatorului bisericesc pentru ca să li se descrie încă odată mărimea păcatului şi să li se spună că Biserica, neputând suferi astfel de păcate în mijlocul credincioşilor săi, va fi silită să întreprindă împotriva lor toate pedepsele prevăzute de canoanele bisericeşti. Astfel, trebuie să fie stabilit un termen până la care să se înceteze această situaţie păcătoasă, notificându-se că, dacă nu se vor despărţi sau cununa până atunci, va începe procedura canonică împotriva lor;
7. Dacă termenul stabilit va trece şi nu va înceta convieţuirea în concubinaj, preotul nu va renunţa la demersurile sale, ci va continua şi pe mai departe să îndrepte situaţia. Dacă toate încercările sale rămân zadarnice, preotul va fi nevoit să le arate că:
   - Nu le va sfinţi casa de Bobotează;
   - Nu-i va admite la sărutarea crucii;
   - Nu-i va unge cu mir;
   - Nu-i va stropi cu apă sfinţită de sărbători;
   - Nu-i va dezlega în sfânta mărturisire;
   - Nu-i va admite la împărtăşanie;
   - Nu-i va putea admite nici la funcţia onorifică de patrini, de martori la cununii şi la altele de felul acesta;
   - Femeia, după naştere, nu va putea primi binecuvântarea tradiţională;
   - Nu vor fi înmormântaţi creştineşte, dacă ei vor muri fără a schimba situaţia aceasta păcătoasă.
8. Dacă în vreun caz special nu se vor putea aplica aceste prevederi, fără a provoca un rău mai mare, atunci preotul va cere sfatul Ordinariatului Arhiepiscopesc.
9. Protopopii trebuie să urmărească măsurile luate de preoţi în fiecare caz de concubinaj, iar dacă observă vreo neglijenţă din partea lor, să dispună să fie amendaţi conform Decretului VII al Sinodului din 1899.

Există cazuri în care tânărul fără a fi făcut serviciul militar, fură pe fată, de obicei cu consimţământul ei, şi fug amândoi de la părinţi, şi vieţuiesc împreună în concubinaj. Poate că principala cauză a acestui fapt este că respectivii numai în acest mod pot obţine acordul părinţilor[21].

Această situaţie poate să fie bazată pe trei cazuri:

- Tinerii doresc a se cununa, dar doar în acest mod pot obţine consimţământul părinţilor;
- Tinerii nu vor să se cunune şi consideră traiul lor împreună doar o căsătorie de probă
- Părinţii tinerilor nu sunt de acord cu căsătoria şi fără consimţământul lor aceasta nu se poate realiza.

În cazul în care tinerii nu se pot cununa pentru că băiatul nu are serviciul militar, preotul trebuie să încerce să obţină de la autorităţi o concesie excepţională pentru căsătorie.

Dacă vreunul dintre concubini se află pe patul de moarte preotul trebuie să meargă şi nechemat, şi, dacă îl găseşte deja lipsit de simţuri, trebuie să îl dezlege şi să îi acorde taina sfântului maslu, fără să îi dea sfânta împărtăşanie, pentru că biserica presupune că lui îi pare rău de păcatele sale[22].

Dacă concubinul însuşi muribund cheamă preotul să-l împărtăşească cu sfintele taine ale muribunzilor, preotul trebuie să îl îndemne mai întâi să se cunune cât mai curând cu concubina sa, sau să se despartă spre a pune capăt scandalului. Dacă aceste lucruri nu se pot realiza cât mai

---

[21] *Ibidem,* p. 73.
[22] *Ibidem,* p. 47.

grabnic, preotul poate să îl dezlege şi să îl împărtăşească cu sfânta cuminecătură, dacă el va promite, în prezenţa a doi sau trei martori, că se va despărţii de concubina sa îndată ce se va însănătoşi.

Despărţirea de pat şi de masă

Procesele matrimoniale au ca scop următoarele:

- Să consilieze pe soţii "învrăjbiţi" şi să îi îndemne la convieţuire paşnică;
- Să acorde dispensă celor care, din cauze bine întemeiate, nu mai pot convieţui, permiţând despărţirea temporară sau permanentă;
- Să decidă asupra validităţii sau nevalidităţii căsătoriei.

Potrivit legii XXXI din 1894, sentinţele date de tribunalele bisericeşti în problemele matrimoniale nu au nici un efect juridic. Cu toate acestea fiecare creştin catolic e obligat ca să îşi prezinte problemele din această sferă înaintea forurilor bisericeşti şi să se supună sentinţei acestora.

Obligaţiile izvorâte în urma căsătoriei se pot îndeplini numai dacă cei doi parteneri vieţuiesc împreună. Datorită acestui fapt această legătură nu se poate desface decât numai în cazuri bine stabilite de forurile ecleziastice şi în forma prescrisă de Biserică.

Dacă unul dintre parteneri a comis adulter, celălalt are dreptul să solicite despărţirea de pat şi de masă. Excepţie de la această regulă fac următoarele situaţii: partenerul "victimă"

- a aprobat, a permis sau a creat condiţii pentru săvârşirea adulterului;
- a comis el însuşi adulter;
- a iertat tacit culpa părţii vinovate.

În rezolvarea acestor probleme, cei implicaţi (soţii şi forurile bisericeşti) trebuie să urmeze anumite etape. Partenerul care doreşte despărţirea trebuie, mai întâi, să se adreseze parohului său. Acesta îi va chema pe ambii soţi şi va încerca să restabilească „pacea dorită". Dacă cu această ocazie nu va reuşi să îi împace, parohul va repeta această întrevedere pentru a doua şi a treia oară, în decurs de opt zile de la prima întrevedere. Există posibilitatea omiterii celei de a treia întâlniri dintre preot şi cei doi soţi, dacă în decursul primelor două întrevederi parohul s-a convins că eforturile sale de împăcare sunt sortite eşecului. Un alt motiv care poate determina eliminarea celei de a treia întâlniri este că soţul acuzator nu poate continua să convieţuiască cu partenerul său pentru că îşi primejduieşte viaţa[23].

Cele trei întâlniri ale parohului cu cei doi soţi vor face obiectul unui protocol, iar dacă eforturile de împăcare ale preotului nu dau nici un rezultat, acest protocol va fi înaintat tribunalului matrimonial. În cazul în care cea de a treia întâlnire nu a avut loc, parohul va expune motivul omiterii ei.

După ce tribunalul matrimonial a primit protocolul şi celelalte acte necesare începerii acţiunii, el dispune desfăşurarea unei investigaţii preliminare, numind în acest sens un comisar şi un actuar. Înainte de toate, comisarul va încerca să aplaneze controversa şi să evite ajungerea la procesul formal probator. Va interoga pe cei doi soţi separat, iar apoi îi va confrunta. După ce a urmat această etapă, comisarul va audia martorii pe care îi va confrunta atât între ei, cât şi cu cei doi soţi. În urma acestor acţiuni, el va întocmi un alt protocol pe care, împreună cu alte acte, îl va înainta tribunalului matrimonial. Dacă toate învinuirile sunt dovedite în urma celor întreprinse de comisar sau prin documente autentice, atunci investigarea probatoare este superfluă. Dacă eforturile comisarului nu duc la descoperirea de dovezi concludente se dispune o altă cercetare probatorie.

Toate protocoalele referitoare la procesele de despărţire de pat şi de masă sunt scutite de timbru.

Sentinţa de despărţire de pat şi de masă nu duce însă la desfacerea legăturii stabilite prin căsătorie, ei primind doar dreptul "de a trăi despărţiţi". În cazul în care sentinţa stabileşte această despărţire ca fiind pentru totdeauna, soţii au o serie de obligaţii:

---

[23] *Ibidem*, p. 411.

- de a-şi păstra fidelitatea conjugală;
- de a asigura întreţinerea soţiei.

Hotărârile privind copii şi drepturile de proprietate nu intră în atribuţia tribunalelor matrimoniale ecleziastice, ele căzând în sarcina autorităţilor civile şi a forurilor aflate în directa lor subordine.

În cazul în care cei doi soţi se împacă după obţinerea deciziei de despărţire de pat şi de masă, parohul este obligat să anunţe tribunalul matrimonial. După ce convieţuirea s-a restabilit, o altă despărţire de pat şi de masă se poate realiza doar urmând din nou etapele prezentate mai sus, prima sentinţă pierzându-şi valabilitatea odată cu împăcarea.

Avortul

Femeia însărcinată care nu este căsătorită şi care îşi leapădă cu intenţie pruncul, îl ucide, este pedepsită cu temniţă până la doi ani. În cazul în care femeia este căsătorită şi face un avort, pedeapsa este de închisoare până la trei ani. Aceeaşi pedeapsă îl primeşte şi cel care comite crima cu învoirea femeii însărcinate, iar dacă a făcut-o pentru câştig, atunci pedeapsa se măreşte până la 5 ani de închisoare. Complice este acela care recomandă modul săvârşirii, dar şi acela care conduce femeia la cea care se ocupă cu avorturi[24].

IV. Concluzii

Ca şi o concluzie la cele prezentate mai sus putem afirma că studierea legislaţiei bisericeşti şi civile scoate la lumină caracteristica fundamentală a relaţiei stat-biserică în perioada de sfârşit de secol XIX şi început de secol XX, şi anume subordonarea bisericii de către stat. Urmându-şi interesele, autorităţile civile intervin tot mai mult în momentele fundamentale din viaţa individului, astfel încât acestea să corespundă noilor cerinţe de organizare. Treptat, naşterea, căsătoria, viaţa de familie, moartea şi-au pierdut caracterul privat, devenind o politică de stat. În ciuda rolului său secundar, autoritatea ecleziastică a continuat să manifeste influenţă asupra credincioşilor, nu mulţi fiind aceia care să renunţe definitiv la serviciile sale.

În aceste condiţii, dreptul matrimonial bisericesc respectă cu stricteţe legislaţia civilă. Multe din prevederile normelor civile se regăsesc şi în cele ecleziastice, unele dintre ele diferă oarecum, dar niciodată nu se află în contradicţie, lăsându-se posibilitatea respectării ambelor variante. Biserica îşi încurajează credincioşii de a urma legile civile, dar atrage atenţia şi asupra importanţei respectării propriilor legi. La rândul lui, statul oferă cetăţenilor posibilitatea de a apela, în mod opţional, şi la serviciile ecleziastice.

Paula Virag
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
pcvirag@gmail.com

Bibliografie

Bolovan, Sorina Paula, "Aspecte ale ciclului vieţii familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea", în Bolovan, Ioan; Bolovan; Sorina Paula; *Manuilă, Sabin, Istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI–XIX*, Cluj-Napoca, 1995.

Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.

Ioan Genţ, *Administraţia bisericească,* Oradea, 1912.

Muzeul Judeţean Satu Mare - Fondul Bologa (de la nr. inv. 68.505 Mo la nr. inv. 77.115 Mo).

[24] *Ibidem,* p. 77.

SISTEMUL BANCAR SĂTMĂREAN INTERBELIC (1919-1939)

Claudiu PORUMBĂCEAN

Keywords: *banking system, interwar period, Satu Mare, credit system, social capital, economic crisis*

Abstract: The Romanian credit system from Satu Mare County has its origins in the second half of the 19th century, having at its basis the promotion of cooperative and associational ideas. After 1919, the share of Romanian capital in the credit system in Satu Mare will raise significantly, either under the form of cooperation, either in the banking system. Therefore, in 1930 here existed 33 banks out of which 15 with Romanian capital and 18 minority-owned. After 1933 takes place a new organization of credit, and in 1940 there existed 27 banks out of which 10 Romanian, 14 Jewish and 3 Hungarian.

We consider that the economic and financial life of Satu Mare completely fits into the general economic system of the interwar Romania. Presenting the banking institutions, regardless of size, ethnicity or political influence, there can be observed certain prosperity after 1918 and also some natural changes after the perfection of the unitary Romanian state.

The financial-banking field played an important role in the economic development process of the Satu Mare area, especially in the prosperity periods of the interwar years, when the number of banking institutions grew up in number but especially in social capital. We cannot oversee the years of economic crisis and its devastating effects, when the specialized institutions from the area had to suffer a lot. The years 1934 – 1938 boosted the financial and banking activity, the remained institutions strengthening heavily from all points of view. We mention here some of the specialized institutions: "Casa Noastră", "Casa de Păstrare a judeţului Satu Mare" S.A., "Casa Naţională" S.A. Satu Mare, "Banca de Schimb şi Comercială" S.A. Satu Mare etc.

At the management of these Romanian institutions, true nuclei of the economic life, were important personalities of the Satu Mare society, such as Octavian Popp, Ştefan Benea, Titu Demian, Ilie Carol Barbul, Ioan Pogăciaş, Constantin Lucaciu, Paul Benea a.s.o.

Unfortunately though, the years of the Second World War strongly affected the natural evolution of this field, creating financial jams, inflation and even bankruptcies. The hope for recovery after the war was also shattered by what was to come together with the take over of the political power by the communists, culminating in 1848 when the entire financial-banking system was nationalized, all of the banks (from the National Bank to the most insignificant bank in Romania) passed into the state property.

*
* *

"Sistemul bancar sătmărean interbelic (1919-1939)" se vrea a fi o prezentare nominală, un catalog al tuturor băncilor sătmărene care au funcţionat în perioada interbelică precum şi a filialelor sau sucursalelor existente aici, urmărindu-se cu precădere data înfiinţării şi înregistrării la Tribunalul Judeţean Satu Mare, statutele, scopul, consiliul de administraţie, capitalul şi sediul acestora. Modul de analiză porneşte de la general spre particular surprinzând integrarea din punct de vedere economico-financiar a Sătmarului în noile structuri politico-administrative de după 1918.

Având în vedere întinderea judeţului în perioada cercetată (de la Baia Mare, Cavnic, Şomcuta Mare până la Carei şi Supur), am considerat utilă restrângerea zonei analizate doar pe raza oraşului Satu Mare unde, de altfel, funcţionau marea majoritate a băncilor.

Din cercetările efectuate în arhivele sătmărene, rezultă că în judeţ funcţionau în 1930 nu mai puţin de 33 de bănci dintre care 15 cu capital minoritar. După criza economică din 1929-1933 are loc o reorganizare a sistemului de credit, puternic afectat, ajungându-se în 1940 la 27 firme bancare din care 10 româneşti, 14 evreieşti, 3 maghiare[1].

Scurt istoric al instituţiilor bancare sătmărene (1845-1948)

Situat în coordonatele geografice cunoscute, Sătmarul a constituit o permanenţă în dezvoltarea şi perpetuarea culturii şi civilizaţiei româneşti, completată cu interferenţe creative aparţinând etniilor aşezate aici în decursul vremii. Nu există nici o îndoială că această zonă nu s-ar fi încadrat într-u totul în sistemul creaţiei şi dezvoltării ce a caracterizat Transilvania de-a lungul întregii sale istorii. Prin întreaga sa existenţă, comitatul Satu Mare a fost o certitudine în viaţa Transilvaniei sub toate aspectele existenţiale[2]. În continuare, vom încerca să dovedim acest lucru urmărind evoluţia sistemului financiar-bancar sătmărean de la începuturile sale.

Interesele economico-financiare ale societăţii moderne cereau o rezolvare favorabilă a problemelor monedei, comerţului şi creditului bancar, în mod deosebit în a doua jumătate a sec. al XIX-lea când creditul constituia încă o problemă dificilă. Nevoia de credit era resimţită de toate categoriile sociale. Cămătăria şi zărăfia ce înfloreau încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, frâna dezvoltarea rapidă a relaţiilor capitaliste în economia ţării şi în special a capitalului industrial şi, în acelaşi timp, nu corespundea nevoilor de împrumut ale factorilor interesaţi deoarece dobânzile erau mari, cuprinse între 18% şi 40%[3]. Apariţia sistemului de credit modern, a băncilor, a dat o puternică lovitură cămătăriei prin folosirea unui nivel mai redus al dobânzilor, ceea ce corespundea necesităţilor dezvoltării economice.

Băncile, respectiv societăţile cu capital de împrumut, reprezintă o verigă de bază a sistemului bancar modern. Prin volumul şi diversitatea operaţiunilor de deservire a afacerilor, prin păstrarea temporară a capitalurilor disponibile, prin acordarea de credite, efectuarea unor operaţiuni de comision etc. societăţile şi casele de economii au devenit auxiliari preţioşi, intermediari de neînlocuit domeniului economic.

Dezvoltarea sistemului de credit în vechea Românie era indisolubil legată de votarea *Legii pentru înfiinţarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monedelor naţionale* în 1867, ce facilitează apariţia instituţiilor de credit[4]. Unele acţiuni, deşi pornesc de la scopul modest de întrajutorare între membrii diverselor categorii sociale, se transformă în cele din urmă în instituţii bancare moderne.

În ţara noastră dezvoltarea sistemului bancar a luat amploare în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX. Alături de băncile comerciale din centrele mari, care sunt principalele porţi de pătrundere a capitalului financiar străin, apar şi în localităţile mai mici, în centrele rurale, o serie de instituţii de credit (reuniunile sau cooperativele de credit) cu un rol important în structura economico-financiară.

Cu trecerea timpului se produce concentrarea băncilor şi devine tot mai activă şi intensă participarea acestora în întreprinderile industriale. Acest lucru duce la creşterea numărului băncilor şi a sucursalelor lor, cât şi la schimbarea importanţei unor categorii de bănci deoarece controlul marilor bănci va dirija întreaga activitate bancară.

În oraşul Satu Mare, înfiinţarea primelor instituţii bancare are loc pe la jumătatea sec. al

---

[1] Conform Arhivelor Naţionale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Prefectura judeţului Satu Mare*, dos. nr. 55/1940, f. 40.

[2] Vezi pe larg, B. Dulgău, *Sigiliile instituţiilor sătmărene*, Satu Mare, 1997.

[3] ANSM, *Istoricul instituţiilor bancare* (Vasile Toth manuscris), mapa fondului nr. 6, f. 1.

[4] *Ibidem,* f. 3.

XIX-lea. Prima instituție bancară la Satu Mare a fost **Casa de Economii S.A. Satu Mare**, înființată în jurul anului 1845, devenită la 23 aprilie 1867 **Asociația Casei de Economii**, cu un capital social de 120.000 coroane, încasat pe baza emiterii a 600 de acții a câte 200 coroane. Peste câțiva ani, la 8 octombrie 1871 a luat ființă **Banca Populară de Ajutor Reciproc Satu Mare** care în 1876 s-a transformat în **Banca Populară Satu Mare S.A**. Apoi, în 1872 a fost înființată **Banca Comercială şi de Industrie Satu Mare S.A.**, urmată în 1890 de **Banca de Credit şi Cereale Satu Mare S.A.**[5].

La începutul sec. XX, în urma accentuării şi creşterii nevoilor de credite, iau ființă o serie de bănci, unele mai mici, care se îndeletniceau mai ales cu împrumuturi ipotecare, împrumuturi pe gaj (a căror valoare depăşeau cu mult împrumutul), şi cu credite garantate de asociați sau de persoane avute. Se observă că în perioada 1877-1879 se simțea nevoia de numerar pe piața şi de aceea dobânda a crescut până la 25% pe an[6].

După 1880 băncile încep să folosească pe scară largă împrumuturile în cont curent cu ipotecă pe imobile urbane şi rurale, cumpărări şi vânzări zilnice de efecte publice, scontări de cupoane, comisioane pentru diverşi clienți, operațiuni de încasări pentru efecte publice plătibile la prezentare şi vânzări de cercuri onorate de Austro-Ungaria. Totodată se observă că în urma dezvoltării sistemului bancar şi a conținutului activității acestor instituții, băncile se transformă în societăți anonime pe acțiuni, luând ființă S.A.-urile. În general, acționarii mari reprezentau doar 10-20% din membrii societăților, dar deținеau peste 50% din capitalul social. În felul acesta ei puteau dispune în adunările generale adoptarea acelor hotărâri care să le susțină interesele.

La începutul sec. XX băncile sătmărene au lărgit considerabil sfera de activitate creând condiții pentru creşterea profitului, în condițiile unei dobânzi de 12-18%. Astfel, pe lângă operațiunile prezentate mai sus, băncile acordă împrumuturi ipotecare şi pe termene lungi cu amortizare, împrumuturi cu gaj comercial pe mărfuri, titluri de creditori, tranzacții mobiliare, acontau cambii, cupoane şi titluri, făceau operațiuni de schimb şi de comision, acordau avansuri în cont curent pe depozite de titulari sau efecte comerciale, primeau bani şi efecte în depozit liber cu termene şi procente convenționale, reesconta sau cesiona creanțele ce le avea în portofoliu, cumpăra spre negociere rate şi cecuri, vindea cecuri şi scrisori de credit asupra corespondenților săi, cerea deschiderea de conturi curente la orice bancă, cumpărau şi vindeau devize şi valențe etc[7].

Criza economică din 1899-1903, agravată de cumplita secetă din 1899, s-a făcut foarte puternic simțită în domeniul creditului însă şi în aceste condiții băncile sătmărene au înregistrat beneficii însemnate.

După primul război mondial, la Satu Mare iau ființă o serie de bănci sau filiale ale băncilor centrale, fapt datorat în principal perioadei de stabilizare şi chiar creştere economică din perioada 1922-1928, ceea ce face ca industria, comerțul şi băncile să-şi intensifice activitatea. În această perioadă iau ființă institute de credit precum **Banca Națională Română – sucursala Satu Mare, Banca Casa Noastră S.A. Satu Mare, Banca Agricolă S.A. Satu Mare, Banca Română S.A., Banca Marmorosch Blank – filiala Satu Mare,** ş.a. În paralel, se amplifică activitatea băncilor sătmărene prin folosirea tuturor operațiunilor bancare, ceea ce creează posibilitatea de a înregistra beneficii însemnate. Din păcate însă, această activitate prosperă a băncilor este influențată de marea criză economică din 1929-1933 când se simte o acută lipsă de credite. Pe fondul unei fiscalități excesive, generată de situația de criză existentă, **Banca Națională** şi-a redus mult operațiunile de scont, urmărind lichidarea plasamentelor efectuate şi menținerea unui scont ridicat. O influență nefastă asupra pieței a avut încă din 1930 inactivitatea şi falimentele unor bănci. La Satu Mare au dat faliment, filiala băncii **Marmorosch Blank, Banca Română S.A. Satu Mare**, ş.a. În anii

---

[5] Vezi pe larg în loc. cit., *fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare şi registre de firme.*

[6] Loc. cit., *Istoricul instituțiilor bancare…*, f. 7.

[7] *Ibidem,* f. 8.

crizei, băncile sătmărene caută să-şi organizeze de aşa natură operaţiunile încât să poată face faţă situaţiei neprielnice din economia naţională. Totuşi, criza reprezintă pentru majoritatea băncilor ani de declin, puţini fiind cei care au înregistrat anumite succese. De altfel, într-un studiu documentar privind judeţul Satu Mare se arată că în anul 1930 aici existau 33 de bănci, dintre care 15 cu capital minoritar. În Satu Mare "toate băncile, cam până în anul 1931, au arătat un progres foarte însemnat, dezvoltându-se ca ciupercile după o ploaie abundentă, dar cât ce a intrat criza mondială şi în special la noi legea conversiunii care a făcut o curăţenie generală, cele mai multe dintre ele au sucombat"[8].

După 1933 are loc o reorganizare a sistemului de credit, puternic afectat. Institutele de credit din Satu Mare reiau din plin activitatea şi reuşesc ca în scurt timp să înregistreze succese importante, făcând investiţii în diferite domenii economice, în special în industrie, comerţ şi agricultură. Legea conversiunii datoriilor rurale şi urbane din 7 aprilie 1934 a însemnat primul pas hotărâtor spre normalizarea vieţii economice prin refacerea creditului, marcând începutul perioadei de încredere şi prosperitate în viitorul economic al României, cu rezultate incomparabile pentru istoria ţării (1934-1938). Este evident că de pe urma acestei legi au avut mai mult de suferit băncile, cea mai mare parte dintre ele, cu o bază mai şubredă, fiind nevoite a se lichida cu foarte mari pierderi, restul plasamentului devenind complet imobilizat şi nu este nici o mirare că cele rămase şi viabile au fost nevoite a-şi modifica complet politica plasamentului, ţinând să alimenteze mai mult comerţul şi industria cu credite bine garantate şi foarte uşor lichidabile. De aici începe şi noua organizare a creditului pe baze cu totul noi şi sigure. Astfel, în 1940 existau 27 de firme bancare din care 10 româneşti, 14 evreieşti şi 3 maghiare[9].

Abia scăpate de cel de-al doilea război mondial, băncile aveau să suporte efectele neaşteptate ale actului din 11 iunie 1948 când puterea comunistă din românia a decis naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi transporturi. Ulterior, prin decretul 197/13 august 1948, băncile şi instituţiile de credit erau dizolvate şi au fost trecute în stare de lichidare.

Instituţiile bancare sătmărene în perioada interbelică

O consecinţă importantă a Unirii de la 1918, pe plan economic, s-a manifestat prin posibilitatea circulaţiei libere a capitalului în întreaga arie economică naţională şi posibilitatea concentrării în mai mare măsură a disponibilităţilor financiare în vederea dezvoltării economice a României.

În anul 1919, la cele 484 de societăţi anonime (S.A.) cu un capital total de 1.662.198.000 lei, existente pe teritoriul vechii Românii, s-au adăugat 445 de societăţi aparţinând provinciilor reunite, deţinând un capital de 319.998.000 lei (numeric reprezentând 48,4% iar valoric 15,8%)[10]. În perioada interbelică, capitalul total al societăţilor anonime a crescut extrem de rapid ajungând la apogeu în toiul crizei economice după care va scădea din nou până la sfârşitul deceniului patru.

În ceea ce priveşte domeniul bancar, capitolul acestor societăţi a evoluat astfel (în milioane)[11]:

1922	30.339
1929	122.835
1931	104.785
1934	82.070
1938	120.619
1939	145.648

[8] Loc. cit., *fond Prefectura Judeţului Satu Mare*, dos. nr. 55/1940, f. 40.

[9] *Ibidem.*

[10] Ludovic Báthory, „Trăsături generale ale dezvoltării şi modernizării sistemului industrial bancar", în *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică 1919-1939*, coord. Vasile Puşcaş şi Vasile Vesa, Bucureşti, 1988, p. 182.

[11] *Ibidem,* p. 183.

Este evidentă puterea economică deosebită a băncilor româneşti, ponderea averilor totale depăşind cu mult capitalul social total al societăţilor pe acţiuni (vezi anexa nr.1)[12].

După cum se vede, în prima parte a perioadei interbelice, aproximativ jumătate din întreaga avuţie a României este concentrată în mâinile băncilor care, până la declanşarea crizei bancare din 1931, deţin de fapt hegemonia în viaţa economică românească. Însă după acest an societăţile industriale îşi întăresc tot mai mult poziţiile, pe când instituţiile bancare îşi recuperează cu greu pierderile suferite, cedând întâietate pe plan economic firmelor industriale. Cu toate acestea, dacă adăugăm la averea totală a băncilor particulare şi pe cea a instituţiilor de credit şi economii cu caracter public (B.N.R., Casa Naţională de Economii, Cecuri Poştale) puterea totală a acestora continuă să primeze.

După 1918, spre deosebire de domeniul industrial, aportul vieţii bancare din provinciile unite la sistemul economic a fost mai modest întrucât instituţiile de credit aveau mai mult o însemnătate redusă, locală. Ele se mărgineau la operaţii bancare de rutină, fără a promova cooperarea cu industria, domeniu rezervat marilor bănci cu participarea capitalului străin de la Viena, Budapesta, Berlin, Praga sau Paris. Instituţiile bancare din Transilvania şi-au consolidat însă poziţiile pe piaţa financiară a României de-a lungul perioadei interbelice, atât din punct de vedere numeric cât şi cel al capitalurilor şi al depunerilor de care beneficiază (vezi anexa nr.2)[13].

Reţeaua băncilor transilvănene domina atât numeric cât şi ca densitate sistemul bancar al ţării. De asemenea, ele au reuşit să mobilizeze o foarte mare parte din economia cetăţenilor, însă în comparaţie cu băncile din alte zone ele aveau o putere financiară mai redusă. Astfel, în 1930, în Transilvania existau doar patru bănci cu capital mai mare de 100 milioane lei, pe când pe teritoriul vechii Românii existau 14 asemenea bănci. Din această cauză dotarea financiară a băncilor ardelene era mai modestă. În anul 1919, capitalul mediu al unei bănci din Transilvania era de 833.000 lei, pe când cel al unei bănci din vechiul Regat era de 2,7 milioane lei. Până în 1930, capitalul mediu comparat între cele două zone creşte la 6.100.000 lei pentru Transilvania, respectiv 14.900.000 lei în fostul stat român. E drept însă că acest avantaj se datora marilor bănci bucureştene care aveau în medie câte 42 milioane lei capital, pe când celelalte bănci din acelaşi teritoriu aveau doar 6.200.000 lei, fiind foarte aproape de nivelul mediu transilvănean.

Cel mai puternic centru bancar era desigur Bucureştiul care, în 1935, concentra nu mai puţin de 115 bănci cu un capital total de peste trei miliarde lei, reprezentând 41% din capitalul total al băncilor româneşti. După 1918 acestea şi-au extins activitatea în toate provinciile ţării, prin întemeierea de bănci locale aflate sub controlul lor sau filiale locale (întâlnite chiar şi la Satu Mare). Rolul cel mai important l-au jucat cele nouă mari bănci din capitală: Banca Românească, Banca Generală a Ţării Româneşti, Banca Agricolă, Banca de Scont, Banca Comerţului Craiova, Banca de Credit Român, Banca Marmorosch Blak&Co, Banca Chirisso-veloni şi Banca Comercială Română. Cele mai multe dintre aceste bănci aveau capital străin care îl depăşea pe cel autohton (vezi anexa nr.3)[14].

Masiva pătrundere a capitalului bancar în industria românească a fost un factor de modernizare a economiei naţionale prin faptul că a contribuit la schimbarea direcţiilor de activitate a băncilor româneşti, antrenând în mare măsură la finanţarea instituţiilor miniere şi industriale, asta în timp ce în perioada antebelică instituţiile de credit îşi mărgineau activitatea la comerţ şi agricultură. Pentru obţinerea sumelor necesare acoperirii întregii vieţi economice a României, băncile se bazau pe banii proveniţi de le micii depunători, deoarece ele nu aveau la dispoziţie asemenea fonduri din propriile resurse. Suma depunerilor spre fructificare a crescut de la 2 miliarde lei în 1919 la 16 miliarde în 1925, apoi la 35 miliarde în 1930, susţinând cea mai mare parte a afacerilor bancare. Pentru atragerea depunătorilor în număr cât mai mare, dobânzile oferite de bănci mergeau până la 20%, pretinzând la rândul lor dobânzi ruinătoare.

---

[12] *Ibidem,* p. 184.
[13] *Ibidem*, p. 186.
[14] *Ibidem,* p. 189.

Aşadar afacerile bancare se bazau în foarte mare măsură pe încrederea şi cointeresarea depunătorilor.

Deşi se spera ca stabilizarea monetară din 1929, modificarea Legii minelor, adaptarea unor măsuri legislative avantajoase şi recolta agrară bună obţinută să dea rezultate scontate, criza economică mondială a dereglat piaţa europeană a capitalului. Drept urmare, s-a petrecut fenomenul invers celui scontat şi dorit, soldat cu prăbuşirea mai multor bănci şi implicit afectarea întregii economii. Criza economică naţională în general şi rolul lor în finanţarea şi susţinerea industriei în special. Slăbirea forţei economice a băncilor a continuat până în anul 1934, fiind însoţită de o scădere a plasamentelor şi a participanţilor, situaţie care se va remedia doar în intervalul 1935-1938.

În ceea ce priveşte **Sătmarul**, organizarea sistemului de credit românesc în comitatul Satu Mare a avut la bază promovarea ideilor cooperatiste şi asociaţioniste menite să susţină mişcarea de emancipare politico-naţională dar şi pe cea socială, economică şi culturală din Transilvania. În acest sens trebuie menţionat efortul lăudabil al unor lideri politici (ca de pildă Vasile Lucaciu) şi bineînţeles sprijinul incontestabil al "Astrei" şi al despărţămintelor sale locale.

Drept urmare, rezultatele nu întârzie să apară iar la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, în zona Sătmarului existau nu mai puţin de 157 de cooperative de diverse forme şi şase bănci[15]. Cât priveşte băncile, prima astfel de instituţie românească din judeţul Satu Mare a fost banca "Sătmăreana" din Seini, care se număra printre cele 37 de bănci româneşti existente în 1892 în Transilvania[16], fiind continuatoarea şi moştenitoarea cooperativei de credit "Perşeiu" din 1886[17]. La propunerea lui Vasile Lucaciu, preşedintele băncii a fost ales George Pop de Băseşti, iar ca notar George Achim. Capitalul social a fost stabilit la 100.000 florini compus din 1.000 acţiuni a câte 100 florin fiecare.

În ceea ce priveşte situaţia băncilor care au activat în zonă, ele se prezintă astfel:[18]

1. "Silvania" – Şimleu Silvaniei – 1888, capitalul social 600.000;
2. "Sătmăreana" – Seini – 1892, capitalul social 200.000;
3. "Chiorana" – Şomcuta Mare – 1901, capitalul social 100.000;
4. "Arina" – Sanislău – 1907, capitalul social 100.000;
5. "Vulturul" – Tăşnad – 1908, capitalul social 100.000;
6. "Aurora" – Baia Mare – capitalul social 150.000.

În mod cert, această stare de lucruri cunoaşte modificări substanţiale după 1918-1919, când Sătmarul devine parte componentă a Regatului Român. Noul cadru politic, administrativ şi legislativ va duce la creşterea ponderii capitalului românesc în sistemul de credit sătmărean, fie sub formă de cooperaţie, fie în sistem bancar. Deşi în lucrarea de faţă nu ne-am propus în mod expres analiza sistemului cooperatist, considerăm totuşi utilă prezentarea unor date sintetice referitoare la cooperativele de credit deoarece, după 1918, atât numărul cât şi puterea financiară a acestora creşte, ele putând concura cu orice bancă din judeţ. În mod cert, criza economică a afectat în aceeaşi măsură cu băncile şi cooperativele de credit, însă în 1937 existau în judeţul Satu Mare 69 de cooperative de credit şi comerciale româneşti în majoritatea localităţilor judeţului: Cidreag, Halmeu, Turţ, Bixad, Satu Mare, Terebeşti, Tătăreşti, Borleşti, Ardusad, Seini, Ilba, Cicârlău, Baia Mare, Baia Sprie, Şomcuta s.a.[19].

Toate aceste cooperative se bazează în primul rând pe aportul adus de membri societăţii şi pe micile economii ale populaţiei din regiunea în care au activat. Împrumuturile acordate de unităţile

---

[15] ANSM, *fond Tribunalul Judeţean Satu Mare. Dosare de firme*, pe larg.

[16] Nicolae Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936, p. 26-31.

[17] V. Căpâlneanu, I. Sabău, V. Achim, *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1848-1918,* Bucureşti, 1981, p. 200.

[18] Viorel Ciubotă, „Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea", în *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, nr. XIII, 1996, p. 156.

[19] ANSM, *fond Prefectura judeţului Satu Mare*, dos. nr. 55/1940, f. 44.

din judeţul Satu Mare sunt structurate astfel: 56% pentru consumaţie, 38% pentru producţie şi 6% investiţii[20]. Cifra mare la apartenenţă a împrumuturilor de consumaţie se explică prin faptul că cele mai importante unităţi activează în regiuni industriale (Baia Mare, Satu Mare, Baia Sprie) şi acestea acordă împrumuturi muncitorilor de la întreprinderile din localităţile respective. Începând cu anul 1938 statul român intervine şi înfiinţează în fiecare comună câte o cooperativă sau două, cărora le acordă şi subvenţiile necesare, ceea ce duce la dezvoltarea acestui sistem de credit.

Astfel, într-un studiu documentar privind judeţul Satu Mare se arată că în anul 1930 aici existau 33 de bănci, dintre care 15 cu capital minoritar[21].

Din păcate însă, criza economică mondială din perioada 1929-1933 şi-a făcut simţit efectul şi în Satu Mare, unde "toate băncile, cam până în anul 1931, au arătat un progres foarte însemnat, dezvoltându-se ca ciupercile după ploaie abundentă, dar cât a intrat criza mondială şi în special la noi legea conversiunii care a făcut o curăţenie generală, cele mai multe dintre ele au sucombat"[22]. În această perioadă dificilă, de nesiguranţă, întreaga economie naţională a fost afectată în dezvoltarea ei firească de lipsa de credit atât de necesară la pulsarea vieţii economice. Legea conversiunii datoriilor rurale şi urbane din 7 aprilie 1934 a însemnat primul pas hotărâtor spre normalizarea vieţii economice prin refacerea creditului, marcând începutul perioadei de încredere şi prosperitate în viitorul economic al României, cu rezultate incomparabile pentru istoria ţării (1934-1938). Evident că de pe urma acestei legi au avut mai mult de suferit băncile, cea mai mare parte dintre ele cu o bază mai şubredă, fiind nevoite a se lichida cu foarte mari pierderi, restul plasamentului devenind complet imobilizat şi nu este nici o mirare că cele rămase şi viabile au fost nevoite a-şi modifica complet politica plasamentului, ţinând să alimenteze mai mult comerţul şi industria cu credite bine garantate şi foarte uşor lichidabile. De aici începe şi noua organizare a creditului pe baze cu totul noi şi sigure. Astfel, în 1940 existau 27 de firme bancare din care 10 româneşti, 14 evreieşti, 3 maghiare[23].

În ceea ce priveşte organizarea internă a instituţiilor de credit, aceasta era prevăzută în statutele adoptate de adunările generale şi aprobate de autorităţile statului. În general, organizarea băncilor prezintă formele cunoscute la societăţile pe acţiuni fără a lipsi însă componente specifice domeniului financiar-bancar.

Aşadar, băncile erau structurate după cum urmează:

- Adunarea generală a acţionarilor;
- Consiliul de administraţie;
- Comitetul de control şi revizuire;
- Conducere – director general;
- Servicii pentru efectuarea operaţiilor bancare;
- Oficiul de control al filialei;
- Oficiul inspectorilor;
- Contabilitate;
- Devize;
- Corespondenţă şi informaţii;
- Cont curent;
- Casa;
- Încasări interne-externe;
- Mărfuri;
- Amanet;
- Depozite de efecte;
- Servicii pentru probleme administrative;

---

20 *Ibidem.*

21 *Ibidem*, f. 40.

22 *Ibidem.*

23 *Ibidem,* f. 35.

- Secretariat;
- Personal;
- Juridic;
- Contencios.

În organizarea serviciilor intervin unele schimbări în cursul vremii, dar în fond atribuţiile lor rămân aceleaşi[24].

În continuare vom prezenta pe scurt principalele instituţii bancare ce au funcţionat în oraşul Satu Mare în perioada interbelică.

1. Banca de Cereale şi Credit S.A. Satu Mare[25]

Întrunită la 11 mai 1890, Adunarea de constituire a aprobat statutele societăţii, firma fiind înregistrată la Tribunalul Satu Mare la 31 iulie 1890.

Sediul central al societăţii a fost în Satu Mare, scopul acesteia fiind acumularea de capital, acordarea de împrumuturi, încurajarea agriculturii şi a comerţului. Capitalul social se ridică la 100.000 forinţi, 1.000 acţiuni a câte 100 forinţi fiecare. Deciziile luate urmează a fi publicate într-un ziar central sau local.

Primul Consiliu de administraţie este compus din: Nagy László (preşedinte), Syuhányi Ödön (vicepreşedinte), Iakó Mihály (numit director general la 18 mai 1890), Pap Sándor, Klein Vilmos, dr. Kerestszeghy Lajos, Szern Iakob, dr. Kölcséy Ferencz, Emerich Tivadar, dr. Tanádi Márton, Zammer Károly, Kohn Abrahám, Frankl Mihály, Rosenfeld Miksa, Dencsik Mór şi Rooz Samu.

De-a lungul activităţii sale, au avut loc mai multe modificări statutare şi în Consiliul de administraţie. La 12 mai 1907, Adunarea generală ordinară a hotărât creşterea capitalului societăţii la 400.000 coroane, divizat în 1.000 acţiuni.

Un an mai târziu. La 16 ianuarie 1908, în urma unei şedinţe extraordinare s-a decis înlocuirea preşedintelui şi a vicepreşedintelui, în locul lor fiind numit Szérdahelyi Agoston şi Jékey Zsigismond. Asemenea schimbări în conducerea firmei au mai avut loc la 19 ianuarie 1913, când Boromisza Tivadar este ales vicepreşedinte, la 16 martie 1915, Kovács Ábraham preşedinte ş.a. Din 19 februarie 1922, conform art.51 din statut (modificat), numărul membrilor în Consiliul de administraţie va fi cuprins între 5 şi 15 persoane.

Cât priveşte capitalul băncii, din datele deţinute rezultă creştere acestuia la 640.000 coroane în 8 iunie 1911, 1.280.000 în 26 decembrie 1911, 1.700.000 în 23 iunie 1918, 5.000.000 în mai 1920, compus din 12.500 acţiuni a câte 400 coroane fiecare.

Ultima menţiune este înregistrată la Tribunal în data de 14 aprilie 1942, conform căreia "comisia a şters firma în conformitate cu legea III din 1927" (legislaţia Republicii Ungare).

2. Banca Învăţătorilor Sătmăreni S.A. Satu Mare[26]

Având sediul central în Satu Mare, această societate s-a constituit conform statutelor aprobate la adunarea generală de constituire ţinută la 26 iunie 1927, firma urmând a fi înregistrată la Tribunalul Judeţean Satu Mare în data de 27 septembrie 1927.

Scopul societăţii era "să dezvolte între învăţători şi alţi cetăţeni spiritul de economie şi să le procure credite solide; să înfiinţeze şi să susţină o librărie şi o papetărie centrală în Satu Mare; să organizeze ajutoare şi asigurarea reciprocă a învăţătorilor şi a altor acţionari pentru cazuri de boală îndelungată sau moarte; să achiziţioneze şi aranjeze pavilioane în câteva localităţi balneare pentru învăţătorii şi acţionarii suferinzi; să ajute casa învăţătorilor din localitate; să înfiinţeze sucursale şi agenţii în diferite localităţi din judeţ pentru a facilita accesul învăţătorilor.

---

[24] Loc. cit., *Istoricul instituţiilor bancare* (V. Toth- manuscris), mapa fondului nr. 6.

[25] Loc. cit., *fond Tribunalul Judeţean Satu Mare, seria Dosare şi registre de firme*, reg. S I, f. 165-168, S IV f. 238, dos. 421 I şi 421 II Satu Mare.

[26] Idem, reg. S VII, f. 296, dos. 436 Satu Mare.

Firma va funcţiona pe o perioadă de timp nehotărât. Capitalul fundamental se cifrează la 1.000.000 lei, compus din 2.000 acţiuni a câte 500 lei.

Anunţurile băncii se vor publica în presa locală.

Consiliul de administraţie se compune din 10-20 membri, primul consiliu fiind format din: Alexe Pocal (preşedinte de onoare), Ilea Petru (preşedinte), Ungur Augustin (director), Medon Gheorghe şi Chereches Paul (vicepreşedinţi), Pop Ştefan, Pop Dariu, Manu Alexandru, Mihalea Vasile, Chereches Adrian, Nistor Iosif, Costin Vasile, Nogdaş Anania, Chiş Toma, Nicoară Ambrozie şi Pustai Ioan (membrii). De notat că mare parte din conducerea acestei bănci au fost personalităţi marcante ale vieţii politice şi culturale sătmărene.

În perioada interbelică banca a avut o funcţionare normală, situaţia schimbându-se după 30 august 1940 când Sătmarul (ca şi celelalte judeţe din nord-vestul României) intră în componenţa Ungariei. Astfel, la 22 aprilie 1942, este convocată o adunare generală extraordinară pentru o reevaluare a operaţiunilor bancare efectuate până în acel moment iar la 27 iunie 1942 întreaga conducere a băncii de la înfiinţare îşi încetează activitatea, banca intrând în lichidare. Sunt aleşi lichidatorii: Neubauer Elemér, Tóth István şi Duli Laszló. Ultima menţiune este înregistrată la 26 octombrie 1943, odată cu alegerea unor noi lichidatori.

3. Banca de Industrie S.A. Satu Mare[27]

Înfiinţată la 9 mai 1920 în urma şedinţei de constituire, când au fost aprobate şi statutele societăţii, Banca de Industrie S.A. a fost înregistrată la Tribunalul Satu Mare în data de 14 mai 1920.

Sediul principal era în Sătmar. Societatea avea ca scop acumularea de capital şi mărirea constantă a acestuia prin diverse operaţiuni bancare, investiţii în industrie şi comerţ. Capitalul firmei se ridică la 1.000.000 coroane constând din 1.000 acţiuni a 1.000 coroane. Durata de funcţionare este nelimitată ia r deciziile luate se vor publica într-un ziar local. Numărul membrilor în Consiliul de administraţie este de 10-20 persoane, primul consiliu fiind format din: Pavel Andrei, Merk Iószef, Haray Béla, Szöcs Jenö, Samlyany Gyula, dr. Kövery Béla, Muladi Iózsef, Lávey Iózsef, Dragoş Béla, Gárai Pál, Debreczeni Zsigmond, Kondor Gedeon, Leiblinger Márton, dr. Szöcs Sándor, Novák István, Kóss K., Horváth Iános, Kató Iózsef şi Kiss András.

La 16 iulie 1922, adunarea generală ordinară a decis unele modificări statutare şi în consiliul de administraţie. Conform art. 3 al statutului băncii, capitalul fundamental creşte la 1.500.000 lei compus din 3.000 acţiuni a câte 500 lei.

Din păcate însă, la 24 ianuarie 1924, adunarea generală hotăreşte lichidarea băncii, fiind aleşi ca lichidatori Iuliu Braczkö, dr. Béla Gönczy şi Iosif Gerber, înlocuiţi la 3 mai 1925 cu dr. Anton Farkas şi dr. Isidor Hunvald.

Activitatea băncii se încheie la 26 noiembrie 1927 când "lichidarea acestei firme s-a terminat".

4. Banca Română S.A. Satu Mare[28]

Această societate anonimă s-a înfiinţat în baza statutelor votate de adunarea de constituire ţinută la 9 martie 1921, având sediul în Satu Mare. Scopul firmei era "de a face pentru contul său propriu sau pentru scopul altora în România sau în străinătate orice operaţiune de bancă sau de bursă, orice operaţiune financiare", industriale, comerciale, agricole şi chiar imobiliare. Va avea dreptul de a emite obligaţiuni pe gaj sau fără gaj, de a emite bonuri cu scadenţă fixă şi a crea livrete de depozite nominale şi la purtător.

Societatea va funcţiona pe o perioadă de timp nelimitată, iar publicaţiile vor fi ţinute în Monitorul Oficial din Bucureşti.

Consiliul de administraţie consta din 10-15 membri, primul consiliu fiind format din: Vasile Ardelean, Iuliu Pop, Eduard Bacoş, Augustin Tibil, dr. Alexandru Ştefiu, dr. Nicolae Stan, Petru Ilea, Nicoară Ambroziu, dr. Sever Pop şi Ioan Savanyu. De asemenea, ca directori executivi au fost desemnaţi Alexandru Doroş şi Augustin Popan.

---

[27] Idem, reg. S VI, f. 231, dos. 435 I şi 435 II Satu Mare.

[28] Idem, reg. S IV, f. 284-285, dos. 446 I şi 446 II Satu Mare.

La 1 iunie 1921, Banca Română S.A. Satu Mare îşi deschide o sucursală la Carei (condusă de Grigore Şimonca), urmată apoi la 24 august 1921 de sucursala Sighetu Marmaţiei iar la 12 octombrie 1922 de cea din Ardud.

În ceea ce priveşte capitalul societăţii la înfiinţare se ridica la 1.000.000 lei împărţit în 2.000 acţiuni a câte 500 lei, urmând să crească în scurt timp la 3.000.000 lei. La 14 decembrie 1924 adunarea generală extraordinară decide creşterea capitalului de la 3.000.000 lei la 10.000.000 lai compus din 20.000 acţiuni a câte 500 lei.

La 19 mai 1925, şedinţa Consiliului de administraţie îl desemnează pe Nicolae Economul ca director al băncii, îndreptăţit a semna firma.

În 1928, conform hotărârii nr.3996/1928, Banca Română S.A. este înregistrată în stare de faliment încheindu-şi practic orice fel de activitate.

De menţionat că, la 30 mai 1921, primarul oraşului Satu Mare, Augustin Ferenţiu, a eliberat un certificat din care rezultă că "Banca Română S.A. Satu Mare este unicul institut românesc din acest judeţ înfiinţat spre a încuraja şi dezvolta comerţul şi industria naţională în judeţ"[29].

5. Banca "Turvidek" S.A. Satu Mare[30]

Având sediul în localitatea Micula (la câţiva km de Satu Mare), această societate se înfiinţează la 15 iunie 1911 când sunt aprobate statutele dde către adunarea de constituire, pentru ca al 12 august 1911 să fie înregistrată la Tribunalul Satu Mare.

Scopul firmei era să desfăşoare acţiuni bancare în toate sectoarele de activitate. Perioada de funcţionare este nelimitată iar capitalul societăţii se ridică la 100.000 coroane, compus din 2.000 acţiuni a câte 50 coroane fiecare. Hotărârile băncii erau publicate în presa locală.

Consiliul de conducere este format din 10-22 membri aleşi pe o perioadă de 3 ani, primul consiliu fiind compus din: Magass Gedeon junior, Magass Menyhért, Kádár Bálint, Weisz Sipót, Kovásznay Zsigmond, Szabó Izidor, Fehér Antal, Bartha Iános, Róth Mayer, dr. Kölscey Ferencz, Schvarts Miksa, Csássy Bálint, Weisz Izidor, Csássy Antal, Weisz Iószef, Hadady Béla, Magass Ferencz, Grósz Emanuel, Kiraly István şi Friedman Kálmán.

La 29 octombrie 1911 dr. Golgóczy István este numit director general iar Weisz Jenö director administrativ.

Firma este ştearsă la Tribunal în data de 11 iunie 1943, conform legii III din 1927.

6. Banca Comercială şi Mijlocitoare S.A. Satu Mare[31]

La 28 iunie 1911 are loc şedinţa de constituire a firmei sub denumirea de "Banca Mijlocitoare din Satu Mare S.A.", cu sediul în Sătmar.

Scopul băncii era acumularea de capital şi orientarea acestuia spre agricultură, industrie şi comerţ precum şi cumpărarea de titluri de valoare. Capitalul firmei la pornire era de numai 30.000 coroane compus din 150 acţiuni a câte 200 coroane.

Anunţurile oficiale se făceau în ziarul "Szamos" din Satu Mare.

Consiliul de administraţie era compus din 7-25 membri aleşi pe o perioadă de 3 ani, primul consiliu fiind format din: dr. Timar Zsigmond, Feldman Mór, Hagyi Dezsö, Mondelbaun Ede, Aestraicher, Tóbiás, Csubor Adolf, dr. Páp Ottó, Fogel Sámuel, Tolmai Albert, Kende József, Karmos Gyula, Dési Mihály, Rácz Miksa.

În decursul perioadei de funcţionare, au avut loc mai multe modificări în Consiliul de administraţie. Cât priveşte capitalul societăţii (art.6), la 27 martie 1921, acesta creşte la 500.000 lei compus din 500 acţiuni a câte 1.000 lei.

De menţionat că la aceeaşi dată are loc schimbarea denumirii societăţii în "Banca Comercială

---

[29] Loc. cit., *fond Primăria Municipiului Satu Mare, seria Acte Prezidenţiale*, dos. nr. 3097/1921 f. 1.

[30] Loc. cit., *fond Tribunalul* ....., reg. S V, f. 5, dos. 451 I şi 451 II Satu Mare.

[31] Idem, reg. S V, f. 12-13, dos. 426 I şi 426 II Satu Mare.

şi Mijlocitoare din Satu Mare S.A.", înregistrată la Tribunal la 25 iunie 1921, iar în conducere intrau pentru prima dată şi persoane de naţionalitate română (Ştefan Chereches, dr. Sever Pop, dr. Alexandru Dumbrăviceanu s.a.).

Un an mai târziu, la 29 ianuarie 1922, capitalul societăţii se dublează, ajungând la 1.000.000 lei împărţit în 1.000 acţiuni a câte 1.000 bucata.

La 30 martie 1924, conform art.20 din statut, numărul membrilor în Consiliul de administraţie se reduce, fiind cuprins între 3-10 persoane.

Firma îşi încetează activitatea la 10 august 1942 conform legii III din 1927, fiind radiată din Registrul de firme al Tribunalului.

7. Banca "Union" S.A. Satu Mare[32]

Această bancă îşi începe activitatea la data de 21 octombrie 1908 în urma şedinţei de constituire, sub denumirea de "Prima bancă sătmăreană de depunere şi împrumut". După votarea statutelor, societatea a fost înregistrată la Tribunal la 14 noiembrie 1908, având sediul principal în Satu Mare. Scopul băncii era acumularea de capital şi investiţii în titluri de valoare din Budapesta şi Viena precum şi "împrumutarea întreprinderilor din zonă".

Hotărârile luate vor fi făcute public prin intermediul presei locale, iar capitalul firmei se ridica la 100.000 de coroane compus din 500 acţiuni nominale a câte 200 coroane.

Consiliul de administraţie este compus din 6-14 membri, în primul consiliu intrând: Beer Sámuel, dr. Dénes Viktor, Emerick Tivadar, dr. Frieder Adolf, Károly Mihály, Kun Lajos, dr. Lengyel Alajos, Priner Armin, Roth Lajos, Thurner Albert, Weisz Albert, Weisz Gyula.

Din 20 noiembrie 1910, ca urmare a modificării art.19 din statutul băncii, Consiliul de administraţie va fi compus din 10-22 membri.

La 12 decembrie 1929 are loc adunarea generală ordinară în urma căreia au fost aleşi noi membri în conducere, au fost modificate în totalitate statutele, iar denumirea societăţii va deveni "Banca Union Societate Anonimă", înregistrată la Tribunal la 19 decembrie 1929.

Sub noua denumire, societatea avea ca scop "afaceri de depunere şi cont curent, vânzare-cumpărare şi mijlocirea efectelor, loturilor şi monedelor străine, comerţ de avans şi depunere, împrumuturi, vânzare-cumpărare şi mijlocirea imobilelor, mijlocirea împrumuturilor, vânzare-cumpărare şi mijlocirea cerealelor, mărfurilor şi maşinilor".

Firma va fi semnată de directorul executiv împreună cu un membru din Consiliul de administraţie sau un procurist şi un membru din Consiliu.

Ca urmare a crizei economice, la 24 aprilie 1939, adunarea generală a hotărât lichidarea firmei, fiind ales ca lichidator dr. Burger Dezideriu. În aceste condiţii, începând cu data de 21 iunie 1933, în evidenţele Tribunalului, banca figurează "în stare de lichidare" fosta conducere fiind radiată.

8. Banca de Schimb şi Comercială S.A. Satu Mare[33]

Având iniţial denumirea de "Banca Comercială Maghiară", aceasta s-a constituit la 8 iulie 1910 în Satu Mare.

Scopul firmei era acordarea de împrumuturi, finanţarea industriei (credite), cumpărarea de metale preţioase şi titluri de valori, schimb valutar, înfiinţarea şi finanţarea societăţilor comerciale şi industriale.

Capitalul fundamental se cifra la 300.000 coroane compus din 1.500 acţiuni nominale a câte 200 coroane. Publicaţiile băncii se făceau în presa locală.

Consiliul de conducere consta în 10-24 de membri, dintre care se alege un director general şi un director cu probleme administrative. Prima conducere a băncii era formată din: Rolhbart József (director general), Márkus Pál (director administrativ), Bertha Károly, dr.Reiser György,

[32] Idem, reg S IV, f. 88-89, dos. nr. 452 I şi 452 II Satu Mare.

[33] Idem, reg. S IV, f. 199-201, dos. 450 I şi 450 II Satu Mare.

Rosenfeld Mór, Boroş Adolf, Biró Lajos, Mánus Lajos, Ackermaun Mihály, Kaufman David, Drokháli Vilmoş, Kellemer Kálman, Borgida Şándor, dr. Borgida Lajos, Iszak Szimon.

La 29 ianuarie 1911 capitalul firmei creşte la 800.000 coroane, constând din 4.000 acţiuni a câte 200 coroane fiecare. În urma modificării art.40 din statut, din 25 februarie 1913, numărul minim de membri în consiliul de conducere este de minim 8, iar institutul va fi semnat de cei doi directori sau un director şi un membru din conducere (art.44).

La 26 ianuarie 1921, adunarea generală decide schimbarea titulaturii băncii în "Banca de schimb şi comercială S.A.", înregistrată la Tribunal în 6 iulie 1921. Se produc noi modificări statutare, consiliul de administraţie fiind compus din 3-10 membri, iar capitalul băncii se ridică la 100.000 lei (4.000 acţiuni a câte 25 lei). Creşterea capitalului se înregistrează şi la 29 martie 1925 (art.5), acesta ajungând la 600.000 lei (1.200 acţiuni a câte 500 lei), pentru ca la 4 martie 1928, să crească la 2.000.000 lei compus din 4.000 acţiuni a câte 500 lei fiecare.

Conform deciziei Consiliului superior bancar nr. 787 din 14 decembrie 1938, "s-a ordonat dizolvarea şi lichidarea firmei, prin urmare şi calitatea membrilor în Consiliul de administraţie şi se înregistrează firma lichidatoare cum şi calitatea de lichidator a lui dr. Ştefan Benea, care va semna singur firma de lichidare".

În ciuda acestei situaţii, banca îşi reia activitatea la 30 martie 1941 când adunarea generală votează modificarea totală a statutelor iar capitalul fundamental este de 33.333 pengö, 33 filleri constând din 333 acţiuni a câte 100 pengö plus o acţiune de 33,33 pengö. În noul consiliu de administraţie (compus din 3-10 membri) au intrat: dr.Antoly Sándor, dr. Szücs Kálmán, Keney Lajos, Ladnay Géza, Szeihar József, dr. Pistelér Ernö, Mark Deszö.

La 2 iulie 1944, în urma unei şedinţe extraordinare, se hotărăşte încetarea activităţii bancare şi a consiliului de administraţie.

9. Banca de Credit Satu Mare S.A.[34]

Societatea se înfiinţează la 27 ianuarie 1910 în urma şedinţei de constituire, fiind înregistrată la Tribunal în 1 februarie 1910. Sediul principal este în Satu Mare având ca scop acumularea de capital şi investirea acestuia în vederea obţinerii de profit, investiţii în sectorul industrial şi în comerţ.

Capitalul firmei este de 300.000 coroane compus din 1.500 acţiuni a câte 200 coroane. Consiliul de administraţie constă din 8-18 membri, primul consiliu fiind format din: Tuclis Bertalan, dr. Fischer József, dr. Wein Sándor, Reisman Adolf, Weizö Sándor, Ichvara Herman, Bartók László, Halász Mór, Lövinger József, Ilosvay Endre, Gál Jenó, Pasken Mór.

Deciziile luate de adunările Consiliului de conducere vor fi publicate într-un ziar local.

În urma şedinţei extraordinare, la 28 aprilie 1910 sunt numiţi noi membri în consiliu. Capitalul este ridicat la 400.000 coroane iar structura consiliului de conducere este formată din: director general, director şi membri (minim 8 – maxim 18). În acelaşi an capitalul firmei creşte la 600.000 coroane iar în 1911 ajunge la 1.200.000 coroane constând din 6.000 acţiuni a câte 200 coroane fiecare (art.3).

La 22 martie 1914, banca înregistrează o perioadă de recul, capitalul coborând la 900.000 coroane. Situaţia se schimbă după 1919, societatea reuşind să depăşească perioada de criză generală de război, iar în 1921 avea un capital de 1.000.000 lei (circa 2.000.000 coroane) compus din 2.000 acţiuni nominative a câte 500 lei.

La 31 mai 1941, adunarea generală decide fuzionarea societăţii cu Banca de Credit şi Schimb din Ardeal, toate acţiunile sale trecând la noua bancă.

10. Banca Civilă a Cooperaţiei Satu Mare[35]

Cu sediul în Satu Mare, societatea s-a constituit la 3 martie 1907 când au fost votate statutele firmei, fiind înregistrată la Tribunal în 19 aprilie 1907. Scopul băncii era acumularea de capital

[34] Idem, reg. S IV, f. 155-156, dos nr. 423 I şi 423 II Satu Mare.

[35] Idem, reg. S III, f. 237, dos. nr. 422 I şi 422 II Satu Mare.

şi plasament, investirea acestuia şi împrumuturi avantajoase pentru membri. Deciziile luate de conducere vor fi făcute public în presa locală.

Consiliul de administraţie este compus din 12-14 membri, în prima conducere intrând următorii: Klein Vilmoş (preşedinte), dr. Domiján János (director) Seres Pál, Kiss Bálint, Saja Sándor, Masolcsi Lájos, Törzsök Istvan, Sirolya József, Reiter Mór, Ervei József, Beer Mór, dr. Weiss Károly, Zabari Ferenc, Frank Ferenc, Laky Lájos, Szabó Ferenc, dr. Schik Elemér, Fuck Bertalan, Ferenc Agoston, dr. Benedek József şi Acgö Zoltán.

În perioada 1911-1916 au avut loc mai multe schimbări în Consiiul de administraţie, iar la 26 ianuarie 1943 se înregistrează lichidarea firmei.

11. Casa de Păstrare a Judeţului Satu Mare S.A.[36]

Una dintre cele mai longevive societăţi bancare sătmărene, Casa de Păstrare s-a înfiinţat în 2 decembrie 1894, în urma aprobării statutelor la şedinţa de constituire, fiind apoi înregistrată la Tribunal în 7 ianuarie 1925. Sediul principal este în Satu Mare iar scopul firmei este următorul:

a. schimb liber financiar;
b. investiţii şi împrumuturi în agricultură, industrie, achiziţii de obiecte de aur şi argint, titluri de valoare, tranzacţii financiare externe;
c. schimb valutar;
d. păstrarea economiilor deponenţilor;
e. reinvestirea profitului sau dobânzilor rezultate;
f. înregistrarea şi comercializarea titlurilor de valoare, plata dobânzilor şi transformarea lor în lichidităţi;
g. serviciul de amanet.

Capitalul social la înfiinţare este de 600.000 coroane compus din 3.000 acţiuni a câte 200 coroane fiecare.

Hotărârile societăţii vor fi publicate în presa locală şi centrală.

Conducerea firmei este formată dintr-un director şi 25 membri în Consiliul de administraţie. În cazuri excepţionale se poate funcţiona şi cu 15 membri. Prima conducere este compusă din: Domahidy Sándor (director general), Teitelbaub Herman (director), Domahidy Ferencz, dr. Lengyel Géza, Iandrisics János, Maricz Lajos, Fogorassy Sándor, Mayer Károly, Darvázy Endre, Nemvirt Nándor, Wadinner Sámuel, dr. Bakó Gyula, dr. Böszörményi Emil, B. Jakab, dr. Vinnay Árpád, B. Albert, Klein Vilmos, Schvarvz Albert, graful Teleki Géza, graful Degenfeld Sándor, Ujtalussy Miklós, Kovács Jenö, Horváth Bertalan, Nagy Elek, Sepsi Károly, Mándy Zoltán, György Endre.

La 24 februarie 1900 sunt modificate mai multe articole din statut. În art. 23 se menţionează că "institutul îşi lărgeşte puţin sfera de activitate şi sprijină finanţarea şi înfiinţarea de întreprinderi industriale şi de comerţ şi funcţionarea lor " iar conform art. 85 numărul membrilor în consiliul de administraţie scade de la 25 la 20.

La 28 octombrie 1905 se înregistrează prima modificare de capital (art.83), acesta crescând la 800.000 coroane prin captarea a încă 1.000 acţiuni. În urma modificării art.102 din statut la 31 ianuarie 1909, banca urmăreşte mărirea capitalului cu cel puţin 5%, crearea unui fond de pensii (2%) şi alocarea de fonduri pentru învăţământ şi ajutor social (0,5%). Prin urmare, în 1910 capitalul ajunge la 1.200.000 iar în 1912 la 2.400.000 coroane compus din 4.000 acţiuni a câte 600 coroane fiecare.

Din 25 ianuarie 1914 conducerea societăţii este preluată de Horvath Bertalan secondat de Hemvirth Alfred, iar o lună mai târziu sunt inaugurate primele filiale de bănci la Fehérgyarmat (Ungaria) şi Seini.

La 8 decembrie 1915, adunarea generală decide înfiinţarea unui consiliu de cenzori format din 3-7 membri.

---

[36] Idem, reg. S II, f. 28-30, S V, f. 48-49, dos. nr. 473 I, 473 II şi 473 III Satu Mare.

Ca urmare a schimbării cadrului politico-administrativ în 1919, la 18 aprilie 1920 statutele băncii sunt modificate în totalitate, consiliul de administrație este format din 10-20 persoane iar capitalul creşte la 6.000.000 coroane (10.000 acţiuni a câte 600 coroane).

La 31 mai 1922 Emeric Halasz este numit director iar textul firmei (de la această dată) este scris în limbile română, germană, franceză. Tot în acelaşi an (30 iulie 1922), conform art.7, capitalul firmei este transformat în lei şi se cifrează la 6.000.000 lei, iar anunţurile erau făcute în presa locală şi Monitorul Oficial. Din 27 august 1926 Casa de Păstrare a județului Satu Mare va deschide sucursala din Baia Mare, urmată în 1928 de cea din Şomcuta Mare şi Sighet (1930). Tot în 1928 asistăm la dublarea capitalului, acesta ajungând la 12 .000.000 lei împărțit în 20.000 acțiuni a câte 600 lei.

La 7 aprilie 1935 Popescu Aurel şi Stoichişa Octavian sunt aleşi în Consiliul de administrație, aceeaşi poziție urmând să o dețină din 1938 şi dr. Ioan Pogăciaş (fost prefect liberal al județului Satu Mare). La 22 februarie 1939, la cererea firmei are loc o nouă înregistrare a societății pe baza actelor şi datelor existente sub conducerea lui Emil Böszórmenyi în calitate de preşedinte.

Instituția îşi continuă activitatea şi în perioada războiului cât şi după 1945 până la naționalizarea acesteia în 1948[37].

12. Banca "Mercur" S.A. Satu Mare[38]

Această societate s-a înfiinţat la 23 decembrie 1930 în urma aprobării statutelor de către adunarea generală constitutivă, fiind înregistrată la Tribunal în 10 februarie 1931.

Firma are sediul în Satu Mare iar ca scop creditarea comercianților şi a industriaşilor, o multitudine de afaceri bancare şi comerciale, primirea depunerilor pentru păstrare, acordarea de capital spre fructificare, afaceri de devize şi valute prin contul propriu, mijlocirea acestora precum şi a afacerilor de comerț de valută, de devize şi vânzarea-cumpărarea imobilelor.

Durata de funcționare este nedeterminată, iar capitalul firmei este de 1.000.000 lei constând din 1.000 acțiuni a câte 1.000 lei fiecare.

Consiliul de administrație este compus din 5-15 membri aleşi pe o perioadă de 3 ani, primul consiliu fiind format din: Hercz Alexandru (preşedinte), Singer Nandor, Linder Adolf, Weisz Ignațiu jr., dr. Borgida Andrei, Weisz Martin, Kolocea Vasile, Gamda Adalbert, Wertz Ştefan, Rocomberg Samuil, Szakoly Alexandru, Schon Henric şi Weisz Eugen.

Deciziile luate vor fi publicate în presa locală.

După doar 2 ani de funcționare, pe fondul crizei economice, la 22 august 1932 Adunarea generală extraordinară decide lichidarea firmei: "Textul firmei vechi şi calitatea de membru în Consiliul de administrație a tuturor membrilor s-a radiat şi s-a înregistrat textul nou al firmei în lichidare ".

Procedura de lichidare se încheie la 30 noiembrie 1938, când firma va fi radiată din Registrul firmelor sociale.

13. Banca Marmorosch Blank&Co S.A. Sucursala Satu Mare[39]

La 17 decembrie 1927 s-a înregistrat la Tribunalul Județean Satu Mare înființarea sucursalei Satu Mare a băncii Marmorosch Blank & CO cu sediul principal în Bucureşti, una din cele mai mari bănci din România interbelică.

Firma centrală s-a înregistrat la Tribunalul Ilfov din Bucureşti cu dosarul numărul 2.823/1904.

La 14 noiembrie 1927, în urma şedinței consiliului de administrație, Samuilă Holzman a fost ales directorul sucursalei Satu Mare împreună cu Traian Simionescu (conducere colectivă). Din 21 februarie 1928, M.D. Siber este subdirector procurist iar la 22 aprilie 1931 R. Orfi Orzeanu va fi numit subdirector al sucursalei Satu Mare.

---

[37] Loc. cit., *fond Casa de Păstrare a județului Satu Mare,* dos. nr. 1/1945, f. 62.

[38] Loc. cit., *fond Tribunalul…..*, reg. S VIII, f. 102, dos. nr. 438 Satu Mare.

[39] Idem, reg. S VIII, f. 7, dos. nr. 437 Satu Mare.

La 1 aprilie 1934 (tot pe fondul crizei economice, banca fiind puternic afectată atât la sediul central cât şi în teritoriu), conform deciziei consiliului de administraţie din 6 martie 1934, "această sucursală şi membri ei se radiază din registrul firmelor fiind desfiinţată".

14. Casa Naţională S.A. Satu Mare[40]

Această societate s-a constituit conform statutelor aprobate în adunarea generală de constituire ţinută la 15 martie 1935, cu sediul în Satu Mare.

Scopul acesteia este "procurarea unui loc potrivit în centrul oraşului pentru construirea unui Palat Cultural pentru a putea adăposti toate societăţile existente sau viitoare cu scop cultural, social sau naţional. Societatea va administra Palatul Cultural în bune condiţii având dreptul spre acest scop a întreprinde orice afacere singură sau în asociaţie cu terţe persoane. Societatea va putea face orice operaţiuni lucrative, pentru realizarea scopului său de bază, care este promovarea culturii naţionale româneşti. Pentru procurarea fondurilor necesare societatea va putea face emisiuni de capital, împrumuturi şi va putea primi şi donaţiuni".

Aşadar, Casa Naţională S.A. Satu Mare este prima societate ce îmbină activitatea financiar-bancar cu cea culturală, filantropică, naţională pentru promovarea culturii româneşti. În acest sens, în conducerea instituţiei a fost captată întreaga elită a politicii sătmărene.

Durata de funcţionare a societăţii este nelimitată, iar capitalul social este de 1.000.000 lei compus din 2.000 acţiuni a câte 500 lei fiecare.

Consiliul de administraţie este compus din 9-21 membri şi după 3 ani o pătrime din numărul total al membrilor se va reînnoi prin tragere la sorţ.

Primul Consiliu este format din: dr. Ştefan Chereches (preşedinte – primarul oraşului Satu Mare), Emil Tişca (vicepreşedinte), dr. Ioan Pogăciaş, dr. Octavian Ardelean (prefectul judeţului Satu Mare), dr. Ilie Carol Barbul, dr. Titu Demian, Alexandru Doroş, dr. Alexandru Dumbrăviceanu şi dr. Eugen Seleş. La 31 august 1936 este înregistrată schimbarea numelui dr. Chereches Ştefan în Benea Ştefan.

Publicaţiile societăţii se vor face în presa locală.

La un an de la înfiinţare, adunarea generală alege în Consiliul de administraţie noi membri: Pop Nicolae, Aurel Dragoş, dr. Valeriu Bota, Mircea Sorescu, dr. Emil Cacoveţi, Vasile Scurtu, Arda Focşa şi inginer Flaviu Suluţiu, în timp ce I.C. Barbul şi Titu Demian îşi pierd calitatea de membru, urmaţi în 1938 de Octavian Ardelean, Arda Focşa, dr. Ioan Pogaciaş şi ing. Flaviu Suluţiu.

La 5 februarie 1939, Adunarea generală extraordinară decide înregistrarea firmei în stare de lichidare, fiind aleşi ca lichidatori Alexandru Doroş şi Emil Tişca, iar la 12 iunie 1943 va fi radiată din Registrul firmelor sociale.

15. Banca Ardeleană S.A. Sucursala Satu Mare[41]

La 17 decembrie 1930 Consiliul de administraţia al Băncii Ardeleana (denumirea completă fiind Banca Ardeleana şi Casa de Economie SAR) cu sediul principal în Cluj, a dispus înfiinţarea sucursalei Satu Mare a acestei bănci, înregistrată în Registru de firme sociale la 26 septembrie 1934. Conducerea sucursalei este formată din: Ioan Petrean (director), Coloman Kandel (şef sucursală procurist), Mihai Solomon (procurist) şi Glemer Barkoş (procurist).

În 2 noiembrie 1942 societatea este din nou înregistrată, de această dată sub denumire de Banca Ardeleană S.A., ca urmare a şedinţei Adunării generale ţinută la Cluj la 29 mai 1941, fiind modificate integral şi statutele firmei.

La 15 septembrie 1946 s-a hotărât mutarea sediului central la Bucureşti, sucursala Satu Mare funcţionând în continuare până în 1948 când "conform actului de cesiune intervenit între Banca Ardeleană sucursala Satu Mare, reprezentată prin Maior Vasile (director) şi Mărcuş Ioan (procurist) în calitate de cedanţi şi B.N.R. S.A. sucursala Satu Mare reprezentată prin Vasile Abrudean (director)

[40] Idem, reg. S VIII, f. 144, dos. nr. 469 I şi 469 II Satu Mare.

[41] Idem, reg. S VIII, f. 138, dos. nr. 417 Satu Mare.

şi Ioan Cristescu (contabil), la data de 18 iunie 1948 a intervenit actul de fuziune B.N.R preluând în portofoliul său Banca Ardeleană sucursala Satu Mare"[42].

În baza decretului nr.197/1948, banca se găseşte în stare de lichidare de la 15 octombrie 1948, fiind desemnat ca lichidator Suducan Adalbert.

16. Banca Economică S.A. Satu Mare[43]

Această societate anonimă s-a înfiinţat conform statutelor aprobate de Adunarea generală constitutivă ţinută la 28 septembrie 1930, fiind înregistrată la Tribunalul Judeţean Satu Mare la 12 noiembrie 1930. Firma are sediul principal în Satu Mare şi funcţionează pe o perioadă nedeterminată. Scopul său este "contribuirea la organizarea şi înflorirea vieţii economice prin ajutorarea intereselor financiare, comerciale şi industriale, dând ocaziunea pentru fructificarea capitalurilor adunate cu întrebuinţarea comerţului, industriei şi economiei care asigură îmbogăţirea şi bunăstarea generală".

Capitalul social este de 1.000.000 lei compus din 2.000 acţiuni a câte 500 lei fiecare. Publicaţiile societăţii vor fi făcute în presa sătmăreană.

Consiliul de administraţie este compus din 2-10 membri aleşi de către Adunarea generală pe o perioadă de 3 ani. Prima conducere este asigurată de dr. Leopard Groureich şi dr. Ioan Gergely.

La 15 octombrie 1941 Adunarea generală extraordinară hotărăşte intrarea firmei în lichidare, fiind aleşi lichidatori Glück Kornélia şi Ecveneich Pál, ultimul fiind înlocuit la 30 aprilie 1943 cu Fischer Jozsef.

Ultima menţiune, înregistrată în Registrul firmelor sociale la 25 octombrie 1948, se referă la "fuziunea obligatorie dintre Banca de Scont şi Schimb din Ardeal S.A. cu sediul în Cluj şi Banca Economică a judeţului Satu Mare cu sediul în Satu Mare", survenită la 7 august 1948.

17. Banca Satu Mare şi Jur S.A.[44]

Această societate cu sediul principal în Satu Mare, s-a constituit conform statutelor aprobate la adunarea generală ţinută la 14 septembrie 1930, înregistrată apoi la Tribunal în 29 septembrie 1930.

Scopul firmei este primirea depozitelor pentru păstrare şi funcţionare, împrumut, amanet şi "tot felul de afaceri bancare". Durata de funcţionare este nelimitată iar capitalul social se ridică la 1.000.00 lei compus din 2.000 acţiuni a câte 500 lei. Publicaţiile societăţii se vor comunica acţionarilor:

a. pe cale poştală prin scrisoare recomandate către fiecare acţionar;
b. prin circulare;
c. prin publicarea în presa locală.

Consiliul de administraţie se constituie din 3-8 membri, primul fiind format din Steier Alexandru, dr. Lajos Ludovic, Golaghaves Dezideriu şi Lebi Iuda.

La 17 martie 1937, conform hotărârii Adunării generale, banca intră în lichidare sub coordonarea lei Lebi Avram, fiind apoi radiată la 1 februarie 1938.

18. Banca Românească S.A. Sucursala Satu Mare[45]

Firma are sediul principal în Bucureşti, fiind înregistrată la Tribunalul Comercial Ilfov, secţia I, sub nr.1/1911. În ceea ce priveşte sucursala Satu Mare a Băncii Româneşti, aceasta este înregistrată la 4 octombrie 1921.

La 19 octombrie 1922, Consiliul de administraţie îl numeşte pe Pavel C. Chihaia directorul sucursalei Satu Mare şi din 8 ianuarie 1925 pe Tişca Emil ca subdirector.

Societatea şi sucursala Satu Mare continuă să funcţioneze până în anul 1948 când va fi trecută în subordinea Băncii Naţionale a României[46].

---

[42] Loc. cit., *fond Banca Ardeleană S.A. Satu Mare,* dos. nr. 70/1948, f.32.
[43] Loc. cit., *fond Tribunalul…..*, reg. S VIII, f. 83, dos. nr. 433 I şi 433 II Satu Mare.
[44] Idem, reg. S VIII, f. 74, dos. nr. 449 Satu Mare.
[45] Idem, reg. S VII, f. 20, dos nr. 447 I şi 447 II Satu Mare.
[46] Loc. cit., *fond Banca Românească S.A. Satu Mare,* dos. nr. 6/1948, f. 11.

19. Banca Națională a României Sucursala Satu Mare[47]

Societatea s-a înființat conform legii din 1 aprilie 1880, fiind înregistrată apoi la Tribunalul Comercial din Bucureşti cu nr.111/1884.

Durata de funcționare a acesteia (la constituire) a fost stabilită până la 31 decembrie 1930, iar capitalul societății se ridică la 30.000.000 lei, compus din 60.000 acțiuni a câte 500 lei.

Publicațiile BNR sunt făcute în Monitorul Oficial.

Cât priveşte sucursala Satu Mare a BNR, aceasta este înregistrată la Tribunalul Satu Mare în 27 aprilie 1921, dată de la care va funcționa neîntrerupt până astăzi.

La 12 aprilie 1945 este menționată calitatea lui Vasile Abrudeanu ca director sucursală şi Ioan Odeşteanu – contabil, ambii având dreptul de a semna firma.

20. "Casa Noastră". Societate Anonimă pentru Bancă, Comerț şi Industrie Satu Mare[48]

Această bancă anonimă s-a înființat la 30 decembrie 1919 pe baza statutelor votate de Adunarea generală de constituire, fiind înregistrată în Registrul Firmelor sociale al Tribunalului Județean Satu Mare în 12 ianuarie 1920 sub denumirea inițială de "Banca Comercială S.A. Satu Mare". Sediul principal este în Satu Mare iar scopul societății este "contribuirea la organizarea vieții economice ca să servească interesele, necesitățile financiare, comerciale şi industriale în urma situației create".

Durata de funcționare este nelimitată iar hotărârile societății se vor publica în ziarul "Satu Mare".

Conducerea băncii este compusă din 9 membri aleşi pe o perioadă de 3 ani de către Adunarea generală.

Primul Consiliu de conducere ("direcțiunea") era format din: dr. Alexandru Racoți (prefectul județului Satu Mare), dr. Augustin Ferențiu (primar Satu Mare), Voler Zaharia, dr. Augustin Szilagyi, dr. I.C. Barbul, dr. Octavian Popp, dr. Andrei Doboşi, dr. Alexandru Dumbrăviceanu, Iuliu Demeter.

Capitalul fundamental al societății se cifrează la 500.000 lei compus din 1.000 acțiuni nominale şi indivizibile a câte 500 lei. Valoarea acestuia va creşte simțitor, ajungând la 21 iunie 1920 (după 6 luni) la 3.000.000 coroane (3.000 acțiuni a câte 1.000 coroane fiecare, ceea ce înseamnă 1.500.000 lei.

Un moment important în istoria băncii se produce la 22 octombrie 1920 câne Adunarea generală extraordinară decide modificarea statutelor în întregime. Conform pct. 16 din statut, Consiliul de administrație este format din 9-15 membri şi se constituie Colegiul de cenzori. De la această dată denumirea firmei este "Casa Noastră societate anonimă pentru Bancă, Comerț şi Industrie", fiind scrisă în limbile română, franceză, engleză, germană şi maghiară. De asemenea, capitalul societății a crescut la 5.000.000 lei şi constă din 10.000 acțiuni a câte 500 lei (pct.5).

La 17 aprilie 1921, Casa Noastră îşi deschide prima filială la Baia Mare, condusă de dr. Alexandru Dumbrăviceanu iar la 10 iunie 1924 se înregistrează sucursala Sighetu Marmației având în frunte pe Gh. Urdea şi Traian Kövari, la 15 februarie 1927 sucursalele Carei şi Valea lui Mihai iar la 14 iulie 1930 filiala Seini.

Revenind la capitalul băncii, acesta a evoluat în felul următor: la 30 aprilie 1922 –10.000.000 lei compus din 20.000 acțiuni a câte 500 lei, la 26 martie 1926 – 20.000.000 lei pentru ca la 29 iunie 1927 să ajungă la 50.000.000 lei format din 100.000 acțiuni a câte 500 lei, motiv pentru care poate fi considerată cea mai mare bancă sătmăreană.

Din 19 martie 1926 în schema de organizare a băncii apare funcția de director general, prima persoană numită în această funcție fiind dr. Octavian Popp.

La 23 martie 1930, Mihai Popovici (fost ministru, lider marcant al PNȚ) este ales preşedinte al societății până la 12 mai 1933, revenind la această funcție în 1934.

---

[47] Loc. cit., *fond Tribunalul…..*, reg. S VII, f. 2, dos. nr. 439 Satu Mare.

[48] Idem, reg. S VI, f. 215-216, 241, 243, dos. nr. 425, 470 I şi 470 II Satu Mare.

În 1939, în Consiliul de administraţie sunt aleşi noi membri, printre care Aurel Popp şi dr. Titu Demian.

Banca a continuat să funcţioneze şi în perioada horthistă însă la 13 martie 1941 au fost înlocuiţi directorii firmei iar la 17 aprilie 1941 întreg Consiliul de administraţie, nemaifigurând nici o persoană de naţionalitate română. La această dată din urmă se schimbă şi titlul firmei (traducere în limba maghiară, Banca Comercială S.A. Satu Mare) iar statutele au fost modificate integral. Sucursala Carei şi Sighet au fost închise.

Conform adresei Băncii Comerciale S.A. Satu Mare către Tribunalul Judeţean (26 noiembrie 1946) prin care îi cere acesteia o dovadă că din cele 5.000 de acţiuni ale institutului în perioada 1941-1944, Banca Comercială S.A. din Budapesta a deţinut 4794 acţiuni în 1942, 4789 acţiuni în 1943 şi 4788 acţiuni în 1944, reiese că aceasta din urmă controla aproape în totalitate banca sătmăreană.

După eliberare, instituţia continuă să funcţioneze până la naţionalizare.

21. Banca Populară de Industrie şi Comerţ Societate Cooperativă de Credit Satu Mare[49]

Având sediul în Satu Mare, societatea s-a înregistrat în evidenţele Tribunalului Judeţean la 12 aprilie 1930, după adoptarea statutelor. Firma are drept scop "să înlesnească creditul de care au nevoie asociaţii, procurându-le prin împrumuturi sau scontare de polițe, fondurile necesare pentru gospodăria, meseria sau comerţul lor", să le primească economiile, să facă operaţiuni de bancă şi comision în folosul acestora etc.

Durata de funcţionare este nelimitată iar capitalul cooperativei este format din părţi sociale egale în valoare de 1.000 lei fiecare. Un asociat trebuie să subscrie cel puţin o parte socială dar nu mai mult de 100 părţi sociale. Consiliul de administraţie este format din 9 membri dintre care amintim: Ambroziu Nicoară, Pop Ştefan, Bretan Lucian, Verdeş Simion, Erdei Karol, Mureşan Patriciu.

La 23 mai 1937, Adunarea generală întrunită în şedinţă extraordinară a decis modificarea statutelor în conformitate cu dispoziţiile art.211 din Legea pentru organizarea cooperaţiei[50].

Din 1942 Banca Populară de Industrie şi Comerţ îşi va încheia activitatea, fuzionând cu Banca Populară Agricolă Satu Mare, aceasta rămânând titulatura noului institut. Această fuziune reiese dintr-o adresă către Tribunalul Judeţean Satu Mare datată la 3 ianuarie 1942.

22. Banca Populară a Notarilor şi Funcţionarilor Administrativi din Judeţul Satu Mare[51]

Această societate s-a constituit în conformitate cu prevederile statutare aprobate de Adunarea generală la 24 martie 1935, fiind apoi înregistrată la Tribunal în 3 august 1935. Sediul firmei este în Satu Mare şi are ca scop acordarea de credite pentru asociaţii, depozitarea economiilor deponenţilor şi fructificarea acestora, operaţiuni de bancă, crearea unui fond special, prin cotaţii lunare, pentru ajutorarea membrilor şi urmaşilor acestora în caz de boală, accidente sau moarte.

Durata de funcţionare este nelimitată iar capitalul cooperativei se compune din părţi sociale egale de câte 500 lei fiecare. Un acţionar este obligat să subscrie minim 3 acţiuni dar nu poate depăşi 100 de părţi sociale.

La 25 mai 1941 Adunarea generală cere lichidarea institutului.

23. Banca de Escont şi Comerţ S.A. Satu Mare[52]

La 24 decembrie 1905, Adunarea generală de constituire adoptă statutele societăţii, denumită iniţial Banca de Escont S.A. Satu Mare. Sediul central este la Satu Mare iar capitalul de constituire se ridică la 200.000 coroane (1.000 acţiuni a câte 200 coroane).

Scopul societăţii este acumularea de capital, efectuarea de operaţiuni bancare, iar durata de funcţionare este nelimitată. Deciziile institutului sunt publicate în presa locală.

---

[49] Idem, dos. nr. 444 I şi 444 II Satu Mare.

[50] Monitorul Oficial, nr. 82 din 6 aprilie 1936.

[51] ANSM, *fond Tribunalul.....*, dos. nr. 443, Satu Mare.

[52] Idem, dos. nr. 431 I şi 431 II Satu Mare.

Consiliul de administraţie este compus din 10-22 membri, prima conducere fiind formată din: dr. Freher Adolf (director general), Roth Lajos, dr. Birö Elemér, dr. Erdély Mircea, dr. Fachtel János, dr. Komárny Zoltán, Markus Márton, Rácz Béla şi Weisz Albert.

La 28 mai 1912 Adunarea generală extraordinară decide creşterea capitalului la 1.500.000 coroane, pentru ca , la 1 februarie 1920 să hotărască fuziunea Băncii de Escont S.A. Satu Mare şi a Băncii de Comerţ şi Industrie S.A. Satu Mare, noua denumire fiind Banca de Escont şi Comerţ S.A. Satu Mare. După fuziune, capitalul ajunge la 6.000.000 coroane compus din 6.000 acţiuni a câte 1.000 coroane.

La 6 august 1939, Consiliul de administraţie a hotărât lichidarea societăţii, iar după 1940 titulatura băncii apare în limba maghiară ca fiind în proces de lichidare.

24. Banca Populară "Nord-Vest". Societate Cooperativă de Credit şi Economie[53]

Societatea s-a constituit în 12 septembrie 1929 iar la 19 februarie 1930 este înaintată Tribunalului Judeţean cererea de înregistrare a institutului în rândul firmelor sociale. Scopul acesteia este desfăşurarea de operaţiuni bancare, acordarea de credite, păstrarea şi fructificarea depunerilor etc. Durata de funcţionare este nelimitată iar sediul se află în Satu Mare.

Consiliul de administraţie este format din: dr. Ştefan Darabant, dr. Titu Demian, dr. Augustin Silvaşi, Gavril Barbul, dr. Ioan Derşidan, Gheorghe Filip, Iuliu Erdei.

După 1940 vechea denumire a institutului românesc este schimbată în limba maghiară, ultima menţiune fiind datată la 24 decembrie 1942.

25. Banca Economică Comercială "Cetatea" S.A. Sucursala Satu Mare[54]

La 30 august 1920 Institutul "Cetatea" S.A. a luat decizia înfiinţării unei sucursale la Satu Mare cu începere de la 1 decembrie 1920, înregistrată la Tribunalul Judeţean în 18 octombrie 1921.

Scopul institutului este procurarea de capital şi acordarea de credite pentru agricultură, comerţ şi industrie, organizarea de cooperative de credit, valorizare şi consum, import-export etc.

Durata de funcţionare este nelimitată. Capitalul social (la nivel de centrală) se ridică la 10.000.000 lei format din 20.000 acţiuni a câte 500 lei, iar Consiliul de administraţie se compune din 7-15 membri.

26. Banca şi Casa de Schimb Ludovich Roth & Comp.[55]

Într-un proces verbal înregistrat la Tribunalul Judeţean Satu Mare la data de 29 iulie 1924 se arată că la 26 iulie acelaşi an, Franck Francisc şi Roth Ludovic au pus bazele societăţii sus numite, cu sediul central în Satu Mare.

La 24 martie 1930, banca va deschide sucursala de la Târgu Lăpuş (judeţul Someş). Lipsa informaţiilor ne face să credem că firma va fi lichidată în perioada crizei economice.

27. Banca şi Casa de Econimie Fuzionată S.A. Sucursala Satu Mare[56]

Această societate s-a înfiinţat prin fuzionarea Băncii Comerciale Industriale şi Credit de cereale din judeţul Bihor (fondată în 1869) cu Casa de Păstrare Centrală S.A. (fondată în 1904). Statutele firmei au fost votate la 5 martie 1924 iar sediul central este în Oradea. Scopul societăţii este "primirea depunerilor de bani spre fructificare, acordarea de împrumuturi pe dobândă" şi o serie de alte operaţiuni bancare ce servesc la promovarea comerţului şi industriei. Capitalul social se ridică la 15.000.000 lei împărţit în 75.000 acţiuni a câte 200 lei.

Consiliul de administraţie constă din 12-18 membri aleşi din 3 în 3 ani de Adunarea generală.

La 14 august 1924 Tribunalul Satu Mare înregistrează înfiinţarea sucursalei Satu Mare a institutului sus menţionat condusă de Mihai Káradi (director) şi Francisc Fischer (director adjunct).

---

[53] Idem, dos. nr. 440 Satu Mare.

[54] Idem, dos. nr. 440 Satu Mare.

[55] Idem, dos. nr. 419 Satu Mare.

[56] Idem, dos. nr. 418 Satu Mare.

Sucursala îşi va încheia activitatea la 24 noiembrie 1927 în urma hotărârii Consiliului de administraţie al centralei.

28. Banca Comercială Română S.A. Bucureşti Sucursala Satu Mare[57]

Una din cele mai mari bănci româneşti, BCR s-a constituit în 1907 la Bucureşti, fiind înregistrată la Tribunalul Comercial Ilfov. Consiliul de administraţie este format din 7-17 membri numiţi pe o perioadă de 4 ani.

La 3 martie 1930, BCR trimite către Tribunalul Satu Mare o adresă în care se arată că "firma noastră în şedinţa comitetului executiv din 7 februarie 1929, a hotărât înfiinţarea şi înregistrarea pe tot cuprinsul Transilvaniei şi Bucovinei a sucursalelor noastre, în oraşele reşedinţă de judeţ". Ca atare, BCR cere Tribunalului "să binevoiţi a înregistra sucursala noastră din Satu Mare, făcând toate înscrierile necesare în registre". În acest sens, banca l-a împuternicit pe dr. Aurel Millea din Cluj ca reprezentant al său la Satu Mare.

29. Banca de Credit Mărunt şi Economie S.A. Satu Mare[58]

Această societate s-a constituit la 25 martie 1926, având sediul central în Satu Mare. Scopul firmei este "de a înlesni creditul pentru societarii ei producându-le prin împrumuturi şi scontare de polițe capitalurile necesare pentru reconstrucţia gospodăriei meseriei sau comerţului lor", păstrarea şi investirea economiilor deponenţilor etc.

Durata de funcţionare este nelimitată iar capitalul se ridică la 500.000 lei, constând din 2.500 acţiuni nominale a câte 200 lei. Consiliul de administraţie se compune din 9-15 membri aleşi pe o perioadă de 3 ani. Prima conducere este formată din: Eduard Gáspár (director), Mauriţiu Reiter, dr. Iosif Fischer, Efraim Kamil, Henric Teitelbaum, David Grosz, Vilhelm Klein, Samuil Rosenberg şi dr. Alexandru Weisz. Hotărârile conducerii vor fi publicate în presa locală.

La Adunarea generală din 14 aprilie 1929 s-a hotărât ridicarea capitalului la 2.000.000 lei prin emisiunea a 7.500 acţiuni. Acest lucru se impunea cu precădere deoarece în pragul crizei economice, "lângă capitalul fundamental actual nici nu se putea închipui funcţionarea noastră în viitor". În anul 1931 se înregistrează modificarea integrală a statutelor, capitalul coborând la 1.000.000 lei, 5.000 acţiuni a câte 200 lei.

Perioada crizei economice a afectat această instituţie bancară. Astfel, într-un raport privind activitatea băncii pe anul 1932, se arată că "o nesiguranţă completă a caracterizat întregul an 1932 astfel încât posibilitatea de câştig a decăzut catastrofal", dar cu toate acestea "şi în anul trecut am continuat activitatea noastră de credit, putem spune că fără întrerupere".

Institutul continuă să funcţioneze până la 30 decembrie 1941 când intră în procesul de lichidare.

*

* *

În concluzie la cele prezentate în lucrarea de faţă, considerăm că viaţa economico – financiară a Sătmarului se încadrează pe deplin în sistemul economic general a României interbelice. Prezentând instituţiile bancare, fără deosebire de mărime, etnie sau influenţă politică, se observă o prosperitate după 1918 şi de asemenea unele transformări fireşti după desăvârşirea statului unitar român.

Domeniul financiar – bancar a jucat un rol deosebit de important în procesul de dezvoltare economică a zonei sătmărene, mai ales în perioade de prosperitate din anii interbelici, când numărul instituţiilor bancare a crescut atât ca număr dar mai ales ca şi capital social. Nu putem trece cu vederea anii crizei economice şi efectele devastatoare ale acesteia, când şi instituţiile de profil din zonă au avut mult de suferit din această cauză. Anii 1934 – 1938 au relansat însă activitatea financiar – bancară, instituţiile rămase întărindu-se puternic din toate punctele de vedere. Se remarcă aici câteva instituţii de profil, dintre care amintim: "Casa Noastră", "Casa de Păstrare a judeţului Satu Mare" S.A., "Casa Naţională" S.A. Satu Mare, "Banca de Schimb şi Comercială" S.A. Satu Mare etc.

---

[57] Idem, dos. nr. 420 Satu Mare.

[58] Idem, dos. nr. 424 Satu Mare.

În fruntea acestor instituţii româneşti, adevărate nuclee ale vieţii economice, s-au aflat personalităţi marcante ale societăţii sătmărene cum ar fi Octavian Popp, Emil Tişcă, Ştefan Benea, Titu Demian, Ilie Carol Barbul, Ioan Pogăciaş, Constantin Lucaciu, Paul Benea ş.a.

Din păcate însă, anii celui de-al doilea război mondial au afectat puternic evoluţia firească a acestui domeniu, creând blocaje financiare, inflaţie şi chiar falimente. Speranţa de redresare de după război a fost şi ea spulberată de ceea ce avea să vină odată cu preluarea puterii politice de către comunişti, culminând cu anul 1948 când întreagul sistem financiar – bancar românesc este etatizat, toate băncile (de la Banca Naţională şi până la cea mai neînsemnată bancă din România) trecând în proprietatea statului.

Claudiu Porumbăcean
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
claudiupp@yahoo.com

Bibliografie

I. Izvoare istorice

A. Surse arhivistice

Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale (ANSM), *fond Tribunalul judeţean Satu Mare, seria Dosare şi registre de firme.*

Loc. cit., *fond Camera de Comerţ şi Industrie Satu Mare. Firme.*

Loc. cit., *fond Prefectura judeţului Satu Mare.*

Loc. cit., *fond Primăria municipiului Satu Mare, seria Acte Prezidenţiale.*

Loc. cit., *fond Banca Română S.A. Satu Mare* (1922-1940).

Loc. cit., *fond Banca Românească S.A. Satu Mare* (1927-1948).

Loc. cit., *fond Banca Economică S.A. Satu Mare* (1928-1944).

Loc. cit., *fond Casa asigurărilor sociale Satu Mare* (1937-1943).

Loc. cit., *fond Banca Comercială S.A. Satu Mare* (1940-1948).

Loc. cit., *fond Banca Ardeleană S.A. Satu Mare* (1946-1948).

Loc. cit., *fond Casa de păstrare a judeţului Satu Mare* (1909-1948).

B. Presă

" Satu Mare", (Satu Mare), 1919-1939.

" Gazeta Sătmarului", Satu Mare, 1928-1938.

" Economul", Satu Mare, 1929-1931.

" Graniţa", Satu Mare, 1934-1935.

" Hotarul", Satu Mare şi Carei, 1933-1936.

" Solidaritatea", Carei, 1935-1940.

" Curierul Sătmarului", Satu Mare, 1928-1931.

" România de Nord", Satu Mare, 1925-1929.

" Buletinul Industriaşilor".

"Cronica Sătmăreana", Satu Mare, 1987.

C. Colecţii de documente

Ciubotă Viorel, Dulgău Bujor, Marinescu Vasil Sergiu, Radosav Doru, *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918*, DGAS, Bucureşti, 1989.

Radosav Doru, Ciubotă Viorel, *1918 în Sătmar*, Ed. Presa Universitară Clujană, 1996.

V. Căpâlneanu, I. Sabău, V. Achim, *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1848-1918*, DGAS, Bucureşti, 1981.

II. Lucrări generale şi speciale

Bărbulescu Gheorghe, *120 de ani de credit pentru agricultura românească 1873-1993*, Bucureşti 1993.

Ciubotă Viorel, *Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare la sfârşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea,* în "Satu Mare. Studii şi Comunicări", nr. XIII, 1996.

Chiriac Aurel, *Instituţii bancare beiuşene în perioada interbelică,* în A.U.D.O., nr. 2, 1992.

Dezvoltare şi modernizare în România interbelică 1919-1939, Culegere de studii coord. de Vasile Puşcaş şi Vasile Vesa, Ed. Politică, Bucureşti, 1988.

Din istoria Transilvaniei, vol.II, Ed. Academiei, 1961.

Doboşi Andrei, *Din istoria Sătmarului,* Satu Mare, 1937.

Drecin Mihai, *Banca Albina din Sibiu,* Ed. Dacia, Cluj, 1982.

Dulgău Bujor, *Sigiliile instituţiilor sătmărene,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997.

Georgescu Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.

Istorie economică, coord. Nicolae Marcu, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979.

În serviciul patriei, Prefectura Satu Mare, 1937.

Mica Ovidiu, *Camera de comerţ şi industrie Satu Mare. O istorie în acte şi fapte,* Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

Morăraşu Marcel Gh., *Istoria economică a României de la cucerirea Independenţei de stat până la înlăturarea Monarhiei,* Ed. "Chemarea", Iaşi, 1992.

Păun Nicolae, *Contribuţii ale domeniului economic al statului la dezvoltarea României în perioada dintre cele două războaie mondiale (1919-1939),* în "Studia Oecon", 1992, 37, nr.1-2.

Idem, *Istoria economică a României,* U.B.B. Cluj Napoca, Facultatea de Ştiinţe Economice, 1989.

Idem, *Veniturile bugetare guvernamentale ale României în perioada interbelică,* în "A.I.I.C.", 1990-1991, nr.30.

Idem, *Stat şi economie. România în perioada dintre cele două războaie mondiale 1919-1939*, Ed. Interferenţe, Cluj, 1992.

Porumbăcean Claudiu, Dulgău Bujor, *Oameni din Sătmar,* Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2000.

Porumbăcean Claudiu, Câmpean Viorel, *Caietele liberale sătmărene I. Emil Tişcă (1881-1965)*, Ed. Argonaut, Ed. Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca - Satu Mare, 2013.

Radosav Doru, *Satu Mare. Ghid de oraş,* Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1984.

Radosav Doru, Savinescu Vasile, *Satu Mare. Monografie,* Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1980.

Saizu Ioan, *Modernizarea economiei contemporane,* Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1991.

Scurtu Ioan, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluţia regimului politic de la democraţie la dictatură,* Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996.

Sima Ioan, *Băncile româneşti din Transilvania (1919-1920, 1921, 1927),* în "C.T.C.", 1992, nr.9-10.

Ştirban Marcel, Vesa Vasile, Păun Nicolae, Puşcaş Vasile, *Istoria contemporană a României. Texte social-economice şi politice (1918-1925). Caiet de seminar,* U.B.B. Cluj, Facultatea de Istorie-Filosofie.

Tankoczi Gyula, *Satu Mare. Vàroş Képes Tükre (Oglinda oraşului Satu Mare),* Satu Mare, f.a.

Anexa I. Tabel statistic cu situația băncilor în perioada interbelică

Situația băncilor	1922	1929	1931	1934	1938	1939
Numărul	556	1.097	1.037	873	753	658
Ponderea (%)	43,9	41,2	39,6	31,8	26,4	24,6
Capital total (milioane lei)	2.406	11.180	11.879	9.514	8.796	9.608
Ponderea (%)	29,7	24,5	23,4	21,1	17,8	18,0
Activ total (mil.lei)	30.339	12.835	104.785	82.070	120.619	145.648
Ponderea (%)	52,6	49,9	44,6	38,8	38,7	39,9

Anexa II. Ponderea băncilor transilvănene în sistemul bancar românesc

	1919	1925	1930	1934	1938
Nr.	36,7%	57%	42,5%	44,4%	52%
Capital social	21,1	22,2	24,8	24,6	26,4
Depuneri	39,3	50,3	46,7	45	46
Conturi creditoare	17,4	18,8	10,5	11,7	16,6

Anexa III. Totalul mijloacelor băneşti (în milioane lei) deținut de marile bănci cu capital autohton şi străin.

Bănci cu capital autohton	1923	1926	1927	1928	1929	1930
B. Românească	2.575,7	2.879	3.271,8	4.001,4	3.807	4.068
B. Agricolă	711,5	803,8	786	864	837,1	483,7
B. Gen. Ţ. Rom.	1.047,8	1.217,7	1.414,6	1.501,6	1.463,1	1.395,4
B. Comerțului	528,2	786	829,1	1.025,8	955,2	834,4
B. de Scont	904,1	972	939,9	898,7	880,5	837
Total	5.767,3	6.658,5	7.241,4	8.291,5	7.924,9	7.618,5

Bănci cu capital străin	1923	1926	1927	1928	1929	1930
B. de Credit Român	1.434,2	1.854,6	2.162,9	3.174,8	4.006,4	4.399,5
B. Marmorosch Blank	2.572,5	4.972,2	3.713,3	4.785,6	4.700,4	4.317,3
B. Chrissoveloni	1.111,3	1.911	2.211,8	2.687,5	2.816,6	2.762
B. Comercială	981,3	1.413	1.521,3	2.110,9	3.796,9	4.404
Total	6.054,3	10.150,8	9.609,3	12.758,8	15.320,3	15.882,8

Anexa IV. Statutele Băncii Române Societate Anonimă Satu Mare

cu modificările făcute de adunarea generală ordinară din 15 martie 1922 şi de adunarea generală extraordinară din 25 octombrie 1922

Cap. I

Constituirea Băncii – Scopul

Art. 1 – Se constituie o Societate Anomimă sub firma: "Banca Română Societate Anonimă Satu Mare."

Art. 2 – Sediul Societăţii este în Satu Mare. Banca are drept de a deschide sucursale şi agenţii în ţară şi străinătate.

Art. 3 – Durata societăţii este nelimitată. Ea va începe a funcţiona, îndată de formalităţile cerute de lege pentru constituire vor fi îndeplinite. Societatea va putea fuziona cu orice societăţi create, sau care se vor crea având un obiect similar cu al său.

Art. 4 – Societatea are scopul de a face pentru contul propriu sau pentru contul altora în România sau în străinătate, orice operaţiuni de bancă sau de bursă, orice operaţiuni financiare industriale, comerciale, agricole şi chiar imobiliare, precum şi împrumuturi pe ipoteci şi orice întreprinderi de lucrări publice.

Dânsa va avea dreptul de a emite obligaţiuni pe gaj sau fără gaj, de a emite bonuri cu scadenţă fixă şi să creeze livrete de depozite nominative sau la purtător.

Art. 5 – Dizolvarea societăţii se va face în toate cazurile prevăzute de codul de comerţ. În toate cazurile de dizolvare, Adunarea generală, care decide dizolvarea numeşte lichidatori şi stabileşte modul de lichidare. În tot timpul lichidării puterile adunării generale rămân în vigoare.

Cap. II

Capitalul

Art. 6 – Capitalul social este fixat la 10 milioane lei împărţit în 20.000 acţiuni nominative de 500 de lei fiecare.

Preţul acţiunilor este plătibil la Satu Mare la sediul social ori la sucursale şi anume 40 % la subscriere, iar restul treptat cu apelurile Consiliului de Administraţie.

Orice vărsământ în întârziere poartă dobândă de drept în favoarea societăţii, socotită la 8 % pe an, cu începere de la exigibilitatea şi fără nici o punere în întârziere. Acţionarii care nu fac vărsămintele apelate, sunt responsabili către societate, conform prescripţiunilor codului de comerţ.

Capitalul social se va putea spori prin emisiuni succesive cu aprobarea adunării generale.

Art. 7 – Nici un acţionar nu are drept de a se opune la sporirea capitalului social, decisă de adunarea generală, nici de a reclama plata valorii acţiunilor sale în proporţie cu activul societăţii pe baza ultimului bilanţ aprobat.

Art. 8 – Acţiunile vor purta un număr de ordine precum şi semnătura a 2 administratori. Forma şi textul acţiunilor, a cupoanelor de dividendă precum şi a taloanelor, vor fi determinate de Consiliul de administraţie.

Art. 9 - În caz de deteriorare a acţiunilor, a cupoanelor de dividenda sau a taloanelor, Consiliul de administraţie va putea, dacă nu există îndoiala asupra identităţilor, să facă să se imprime altele noi şi să le elibereze reclamantului, pe spesele acestuia din urmă. În afară de acest caz, emisiunea de noi cupoane de acţiuni sau de taloane, în locul celor distruse, furate sau pierdute, se va face în conformitate cu dispoziţiile legale în această privinţă.

Art. 10 – Banca nu recunoaşte decât un singur proprietar pentru fiecare acţiune. Excepţiune fac cazuri de succesiune. Fiecare acţionar participă la activul social precum şi la partea eventuală din fondurile de rezervă, proporţional cu vărsămintele făcute asupra acţiunilor ce posedă; partea sa din beneficii, este determinată prin prezentele statute.

Acţionarii nu sunt responsabili decât până la concurenţa sumei de 500 lei de acţiune, peste aceasta, orice apel la fonduri este interzis.

Cap. III

Consiliul de administrație

Art. 11 – Societatea va fi adminstrată de un Consiliu compus din 10 administratori cel puțin și din cel mult 15. Întrucât un administrator ar absenta de 5 ori consecutiv de la ședințele Consiliului, va putea fin considerat demisionat.

Art. 12 – Durata mandatului fiecărui administrator este de 6 ani. Câte o treime a consiliului se va preînoi la fiecare 2 ani. Numărul administratorilor care nu va fi divizibil cu 3, se va preînoi cu cea de-a șasea adunare generală. Administratorii care ies din funcțiune pot fi realeși.

Art. 13 – Pentru înlocuirea administratorilor în funcțiune în momentul aplicării statutelor de față se va proceda precum urmează:

La a doua adunare generală, ce va urma după aprobarea prezentelor statute se va trage la sorți o treime din numărul total al administratorilor, începând cu aceia al căror mandat era mai apropiat de termen și se va urma astfel, din doi în doi ani până la preînoirea întregului Consiliu. De aici înainte mandatul fiecărui administrator expiră în ziua celei de-a șasea adunări generale de la alegerea sa.

Art. 14 – În caz de vacanță în Consiliu, cum și până la completarea numărului de 15 consilieri, administratorii în funcțiune sunt în drept a coopta noi administratori. Puterile administratorului astfel cooptat durează numai până la cea mai apropiată adunare generală care se va hotărî.

Administratorul ales într-un loc vacant va funcționa atât timp cât va avea drept de a funcționa acela pe care l-a înlocuit.

Art. 15 – Fiecare administrator trebuie să depună la casa societății, drept garanție a gestiunii sale, 40 acțiuni ale societății, care nu i se vor restitui decât după ce adunarea generală va fi aprobat gestiunea sa. Depunerea se va face până în 30 zile de la alegere.

Art. 16 – Fiecare an, la prima ședință care urmează adunarea generală, consiliul de administrație numește, dintre membri săi, cu majoritate de voturi, un președinte și un vicepreședinte, care nu sunt indefinit realigibili. În caz de vacanță, Consiliul de administrație înlocuiește președintele sau vicepreședintele său; noi aleși îndeplinesc aceste funcțiuni pe termenul ce mai aveau de îndeplinit predecesorii lor.

Art. 17 – Consiliul se adună la reședința societății ori de câte ori este nevoie, după convocarea președintelui și în lipsă, a vicepreședintelui. În lipsa președintelui și vicepreședintelui, cel mai în vârstă dintre membri prezenți va îndeplini funcțiunea de președinte.

Art. 18 – Nici o chesiune nu va putea fi pusă în deliberare și nici o deciziune nu se va putea lua de nu va fi de față cel puțin o treime din numărul total al administratorilor în funcțiune. Administratorii absenți pot fi reprezentați prin administratorii prezenți, în baza unei procure, în care va fi specificat obiectul concret al deliberării, fără ca cineva să poată avea mai mult de un vot peste al său propriu. Deciziunile se iau cu majoritatea de voturi. În caz de paritate votul Președintelui decide.

Art. 19 – Deciziunile Consiliului de administrație se constată prin procese verbale, care se vor transcrie într-un registru special și se vor subscrie de președintele ședinței și de administratorii prezenți.

Art. 20 – Consiliul de administrație reprezintă Banca față de terți și de autoritățile administrative sau înaintea justiției. El este investit de puterile cele mai întinse pentru gestiunea și administrația societății. El hotărăște asupra tuturor chestiunilor care nu sunt rezervate adunării generale. El autorizează în orice instanțe judecătorești ca reclamant sau pârât, precum și orice desistări. În justiție societatea va fi valabil reprezentată de orice director sau printr-un mandatar special care are calitatea de drept de a răspunde la interogator. El tratează și face compromis asupra tuturor intereselor societății. El stabilește toate regulamentele privitoare la gestiunea și la serviciile băncii, numește și revocă directori, subdirectori și funcționarii societății, le determină funcțiunile, fixează termenul și condițiile angajamentului lor, precum și retribuțiunea. El convoacă adunarea generală,

stabileşte socotelile care trebuie să-i fie supuse, face raportul asupra situaţiei afacerilor sociale, şi îi propune modul de repartiţie al beneficiului. El poate, în mod revocabil să delege o parte din atribuţiunile sale unuia sau mai multor membri ai săi, unuia sau mai multor directori fixându-le în acelaşi timp renumeraţia.

Art. 21 – Semnătura firmei, angajând societatea, va fi dată prin inscripţiunea imprimată, manuscrisă sau ştampilată a cuvintelor "Banca Română Societate Anomină Satu Mare" de dedesupt căreia vor trebui puse două semnături emanând de la doi administratori anume delegaţi de Consiliu: directori, subdirectori ori împuterniciţi, cu observarea ca unul dintre cei doi să facă parte din Consiliul de administraţie. Consiliul de administraţie va putea să autorizeze pe unul sau mai mulţi impiegaţi superiori ai băncii să ia parte la semnătura firmei. Consiliul va desemna persoanele care vor avea drept a subscrie pentru societate, în sucursale şi agenţii şi condiţiile în care li se conferă acest drept.

Art. 22 – Actele autentice vor putea fi semnate de un singur administrator delegat, de un director sau alt membru al direcţiunii, anume desemnat de Consiliul de administraţie.

Art. 23 – Membrii Consiliului de administraţie nu contractează în virtutea gestiunilor, nici o obligaşiune personală relativă la angajamentele societăţii; ei nu răspund decât de executarea mandatului lor.

Art. 24 – În afară de rambursarea cheltuielilor lor, administratorii primesc, care renumeraţie pentru funcţiunile lor jetoane de prezenţă a căror valoare va fi fixată prin actul constitutiv până la prima adunare generală ordinară; aceasta va fixa în urmă valoarea jetoanelor de prezenţă la o cifră care va fi menţinută până la o nouă deciziune. Administratorii au drept în afară de aceasta la partea din beneficiile sociale fixate mai la vale sub articolul 45.

Art. 25 – Consiliul de cenzori se compune din 3 cenzori cel puţin şi din cel mult 5, care se vor alege în fiecare an de adunarea generală. Cenzorii vor depune o cauţiune de 20 acţiuni ale societăţii în termen de 30 zile de la alegerea lor. Atribuţiunile cenzorilor sunt cele prevăzute prin codul de comerţ. Cenzorii ieşiţi din funcţiune pot fi realeşi.

Art. 26 – Cenzorii primesc onorariul fixat în fiecare an de Consiliul de administraţie şi jetoane de prezenţă pentru fiecare şedinţă a Consiliului la care au asistat. Atât onorariul cât şi suma jetoanelor de prezenţă vor fi determinate pentru prima oară prin actul constitutiv şi în urmă în fiecare an de adunarea generală.

Cap. IV

Adunarea Generală

Art. 27 – Adunările generale sunt ordinare şi extraordinare. Adunarea generală ordinară se întruneşte în fiecare an, cel mai târziu, până la finele lunii martie. Adunarea ordinară, afară de celelalte chestiuni care ar fi la ordinea zilei trebuie :

1. Să discute, să aprobe sau să modifice bilanţul, după ce se va asculta raportul Consiliului de administraţie şi raportul Consiliului de cenzori;

2. Să descarce pe Consiliul de administraţie pentru gestiunea sa şi să se pronunţe asupra distribuirii beneficiilor;

3. Să înlocuiască pe membrii Consiliului de administraţie care ies din funcţiunile lor;

4. Să aleagă pe cenzori şi pe supleanţii lor.

Art. 28 – Adunările extraordinare sunt convocate ori de câte ori Consiliul de administraţie va găsi de cuviinţă. Ele vor fi neapărat convocate, în termen de o lună, când cererea a fost făcută de un număr de asociaţi reprezentând a zecea parte din capitalul social vărsat sau de unanimitatea cenzorilor.

Art. 29 – Adunările generale reprezintă universalitatea acţionarilor. Deciziile adunărilor generale luate regulat şi în limitele legii şi a statutelor sunt obligatorii pentru toţi asociaţii, chiar şi pentru cei absenţi sau disidenţi.

Art. 30 – Întrunirea adunării generale va fi anunţată printr-o convocare inserată în Monitorul Oficial, cu cel puţin 15 zile înainte de ziua întrunirii. Convocarea va putea fi publicată şi în alte ziare din ţară sau străinătate, după trebuinţă.

Art. 31 – Adunarea generală se compune din toţi acţionarii societăţii. Spre a putea participa la adunare, acţionarii vor depune acţiunile lor la sediul social până în ziua premergătoare întrunirii la sucursale şi la locurile ce se vor desemna de Consiliul de administraţie cu cel puţin 5 zile înainte de întrunire.

Art. 32 – Asociaţii nu pot fi reprezentaţi în adunările generale decât prin mandatarii asociaţi ei înşişi. Femeile, minorii, şi persoanele juridice pot fi reprezentaţi şi prin mandatari neasociaţi. Administratorii nu pot fi mandatari.

Art. 33 – Adunarea generală este prezidată de preşedintele Consiliului de administraţie; în lipsa sa de vicepreşedinte; în lipsa şi acestuia, de cel mai în vârstă dintre administratorii prezenţi.

Preşedintele adunării, numeşte 2 secretari dintre acţionarii prezenţi şi cheamă, pentru a îndeplini funcţia de scrutători, pe alţi 2 acţionari care au depus cel mai mare număr de acţiuni, şi în caz de refuz, pe acei ce vin după dânşii.

Art. 34 – Adunarea generală nu poate delibera decât asupra chestiunilor puse la ordinea zilei şi cuprinse în publicaţiunea de convocare. Este nulă orice deciziune luată asupra unei chestiuni necuprinse în ordinea zilei.

Consiliul de administraţie este dator a înscie în ordinea de zi propunerile semnate de un număr de acţionari reprezentând împreună cel puţin a zecea parte a capitalului social vărsat, dacă această propunere a fost remisă la sediul societăţii cu cel puţin 20 zile înainte de ziua fixată pentru adunarea generală. Rezoluţiunile se iau cu majoritatea absolută a voturilor. În caz de paritate, votul preşedintelui decide.

Art. 35 – Administratorii, cenzorii şi supleanţii lor se aleg cu vot secret. Ei însă pot fi şi aclamaţi de unanimitatea acţionarilor prezenţi. Dacă la prima votare un candidat n-a întrunit majoritatea absolută, se face a doua votare. În acest caz majoritatea relativă decide.

Revocarea administratorilor nu poate fi făcută decât cu o majoritate de 2/3 a acţionarilor prezenţi, reprezentând majoritatea capitalului social vărsat.

Art. 36 – Până la 20 acţiuni fiecare acţiune dă drept la un vot, de la 20 acţiuni în sus tot câte 5 acţiuni dau drept la un vot. Nimeni nu poate avea mai mult de 50 voturi pentru sine şi 50 ca procurator. Acţiunile se pot transcrie. Consiliul de administraţie este în drept de a aproba transcrierea solicitată. De dreptul de acţionar poate face uz numai acela, care are o vechime de cel puţin 3 luni.

Art. 37 – Afară de cazurile prevăzute la art. 38 de mai jos, adunarea generală este valabil constituită când va fi de faţă un număr de acţionari reprezentând o treime din capitalul social. Dacă la prima convocare nu se va fi prezentat capitalul cerut, adunarea se va amâna de drept peste trei zile libere, fără altă convocare şi la această întrunire ea va lucra valabil, oricare ar fi capitalul reprezentat. Această dispoziţie va fi neapărat adusă la cunoştinţa acţionarilor prin publicaţiune de convocare.

Art. 38 – Pentru ca adunarea generală să poată lua rezoluţiuni valabile asupra propunerilor relative la dizolvarea societăţii, la fuzionarea cu altă societate, la reducerea capitalului social, la reconstituirea sau mărirea acestui capital şi la modificarea statutelor, este necesară prezenţa unui număr de acţionari, care să reprezinte cel puţin jumătatea capitalului social vărsat şi votul conform 2/3 din capitalul reprezentat în adunare.

Totuşi dacă adunarea generală nu se va putea constitui aşa cum s-a arătat, se va convoca o nouă adunare peste 6 săptămâni cel puţin şi aceasta va hotărâ chiar dacă capitalul reprezentat ar fi mai mic de jumătate, cu singura rezervă în acest din urmă caz, că orice propunere va fi adoptată cu a treia parte din capitalul reprezentat.

Art. 39 – Rezoluţiunile adunării generale vor fi constatate prin procese-verbale, înscrise într-un registru special, parafat, semnat de preşedinte, scrutători şi secretari.

O foaie de prezență, conținând numărul acționarilor prezenți și numărul acțiunilor depuse de fiecare și certificată de sus-zișii funcționari, se va anexa la procesul-verbal. Copiile sau extractele care vor produce în justiție sau altundeva, ale deciziilor adunării generale vor fi semnate de un administrator.

Cap. V

Bilanțul

Art. 40 – Anul social începe la 1 ianuarie și se termină la 31 decembrie st. n.

Art. 41 – La finele fiecărui an administrația băncii încheie bilanțul general al societății, care se supune mai întâi consiliului de cenzori, spre a-l examina și aproba publicarea lui. Aprobarea definitivă a bilanțului anual se dă de adunarea generală a acționarilor care singură descarcă administrațiunea de orice răspundere pentru gestiunea sa.

Art. 42 – Din beneficiul net constatat la finele anului după ce se vor fi scăzut toate cheltuielile, toate gratificațiile, părțile de beneficiu pe care Consiliul de administrațiune le va fi acordat directorilor și funcționarilor societății, onorariul cenzorilor, în fine, tot ce poate fi privit ca cheltuieli, amortizările ce vor fi de făcut, se va preleva mai întâi 10% pentru fondul de rezervă ordinar. Această prelevare va înceta când acest fond de rezervă va ajunge egal cu jumătate din capitalul social vărsat și va reîncepe îndată ce, din orice împrejurări, el se va fi redus sub această cifră. Fondul de rezervă ordinar servește la acoperirea pagubelor eventuale.

Art. 43 – Adunarea generală va fi în drept, după propunerea Consiliului de administrațiune, să întrebuințeze o parte din beneficiul net realizat, pentru dotarea oricăror rezerve extraordinare sau fonduri speciale ce va găsi cu cale.

Art. 44 – Rezervele și fondurile speciale fac parte din averea societății. Ele nu beneficiază de dobânzi și pot fi întrebuințate în toate operațiunile autorizate de lege și statute.

Art. 45 – Beneficiul net astfel stabilit se va împărți în modul următor:

5% asupra capitalului vărsat,acționarilor, ca prim dividend.

Din excedentul ce se va prisosi se va atribui:

15% Consiliului de administrațiune;

2% fondului de pensie al funcționarilor. Restul se va pune la dispoziția adunării generale, care va hotărâ asupra întrebuințării lui după propunerea Consiliului de administrațiune. Consiliul hotărăște singur modul de împărțire a tantiemelor respective, între membrii săi.

Art. 46 – Dividendul cuvenit acționarilor se va plăti după 10 zile de la aprobarea bilanțului. Dividendele care nu vor fi fost reclamate în timp de 6 ani împliniți de la data fixată pentru plata lor, se prescriu în folosul societății.

Art. 47 – În timpul celor 10 zile care vor preceda adunarea generală, bilanțul și raportul cenzorilor vor fi depuse la sediul social și ținute la dispoziția acționarilor care ar voi să ia cunoștință de ele.

EPISCOPIA ORTODOXĂ A MARAMUREŞULUI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Daniela BĂLU

Keywords: *Diocese, Orthodox, interwar period, reestablishment, Maramureş, Satu Mare*

Abstract: The organization of the Romanian Orthodox Church after the Great Union followed for several years the model of before 1918, being structured mainly on geographical regions:

1. Church of the Old Kingdom (the territory of Romania before the Great Union of 1918)
2. Church of Transylvania
3. Church of Bucovina
4. Church of Basarabia.

Once the country's borders were established, the legislative union of the Orthodox Church was also necesary. The new organisation of May 1925 included:

1. Metropolitan bishopric of Ungro-Walachia
2. Metropolitan bishopric of Moldavia and Suceava
3. Metropolitan bishopric of Transylvania, Banat, Maramureş and Crişana
4. Metropolitan bishopric of Bucovina
5. Metropolitan bishopric of Basarabia.

"The generation of the Great Union" was also troubled by the issue of the re-opening the Orthodox Diocese of Maramureş. They militated to determine several parishes to return to orthodoxy, and the cases of change in religious identity was multiplied after 1920. The situation of Orthodox religion is consolidated; there will be numerous changeovers to Orthodox confession in several localities in Maramureş and Satu Mare.

The reestablishment of Orthodox parishes led the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church, on the base of the Apostolic Canon 34, to approve the reestablishment of the Orthodox Diocese of Maramureş on July 1, 1937. It belonged to the Metropolitan bishopric of Bucovina, with the main residence in Sighet. In December 29, 1938 the first holder of the Orthodox Diocese of Maramureş, IPS Vasile Stan was enthroned.

From a geographical point of view, the new Orthodox Diocese of Maramureş had under its jurisdiction the territory of the counties of Maramureş, Satu Mare and half of Sălaj, respectively from the eastern border surrounding the city of Carei (today in Satu Mare County). The administrative units of the Diocese of Maramureş were divided into five deaneries:

1. The archpriestship of Cetatea de Piatră (Chioar) – Baia Mare
2. The archpriestship of Sighet
3. The archpriestship of Vişeu
4. The archpriestship of Satu Mare
5. The archpriestship of Sălaj – Carei.

*

* *

I. Structura organizatorică a Bisericii Ortodoxe Române după Marea Unire

Formarea statului naţional unitar român a fost complinită politic printr-o legislaţie menită să ofere tuturor regiunilor ţării un cadru comun de dezvoltare, garantând prin *Constituţia* din 1923 libertatea cultelor religioase, doar dacă acestea nu aduceau "atingere ordinei publice, bunelor moravuri şi legilor de organizare a Statului"[1]. În anul 1928 era votată *Legea pentru Regimul General al Cultelor*, ce prevedea cu exactitate cultele la care se făcea referire: "Pe lângă Biserica ortodoxă, a cărei organizare este stabilită prin lege specială, în Statul român mai există şi următoarele culte istorice: a) cultul român greco-catolic (unit); b) cultul catolic (de rit latin, greco-rutean şi armean); c) cultul reformat (calvin); d) cultul evanghelic-luteran; e) cultul unitarian; f) cultul armeano-gregorian; g) cultul mozaic (cu diferitele sale rituri) şi h) cultul mahomedan"[2].

Structura confesională a României după Marea Unire, potrivit datelor recensământului din 1930, reflectă ponderea religiilor la nivel naţional, astfel, din totalul populaţie de 18.052.028 locuitori, ortodocşi erau 72,6%; greco-catolici 7,9%; romano-catolici 6,8%; reformaţi (calvini) 3,9%; evanghelici (luterani) 2,2%; unitarieni 0,4%; mozaici 4,2%, restul alte religii[3].

În Transilvania, din totalul de 3.217.988 locuitori, 27,7% erau ortodocşi; 31,1% greco-catolici; 12,8% romano-catolici; 15,5% reformaţi (calvini); 7,5% evanghelici (luterani); 2,1% unitarieni; 2,5% mozaici, restul alte religii[4].

Din cei 1.427.391 locuitori greco-catolici ai României, în Transilvania erau 1.001.527, diferenţa de populaţie îmbrăţişând alte confesiuni: 893.176 ortodocşi, 413.224 romano-catolici, 497.861 reformaţi calvini, 244.766 luterani, 67.832 unitarieni, 81.503 religia mozaică, şi alte religii[5].

Structura confesională a populaţiei din România, comparată cu cea din Transilvania, se prezenta astfel:

1930 - România

Total populaţie	Ortodocşi	Greco-catolici	Romano-catolici	Reformaţi	Evanghelici	Unitarieni	Mozaici	Restul alte Religii
18.052.028	72,6 %	7,9 %	6,8 %	3,9 %	2,2 %	0,4 %	4,2 %	

1930 - Transilvania

Total locuitori	Ortodocşi	Greco-catolici	Romano-catolici	Reformaţi	Evanghelici	Unitarieni	Mozaici	Restul alte Religii
3.217.988	27,7 %	31,2 %	12,8 %	15,5 %	7,5 %	2,1 %	2,5 %	

Comparaţia datelor evidenţiază faptul că în Transilvania predomina populaţia de religie greco-catolică, religie care prin Constituţie era recunoscută ca având „întâietate faţă

---

[1] *Enciclopedia României,* Dimitrie Gusti (coord.), vol.I, Bucureşti, 1938, p. 417; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* vol. 3, Bucureşti, 1981, p. 395-398.

[2] *Ibidem,* p. 154.

[3] *Ibidem,* p. 154; *Anuarul statistic al României. 1939 şi1940*, Sabin Manuilă (coord.), Bucureşti, 1940, p. 70-74.

[4] *Ibidem.*

[5] Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930, Neam, limbă maternă, religie*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. XXIV.

de celelalte culte", în timp ce „Biserica Ortodoxă Română, fiind religia marei majorităţi a românilor, este Biserica dominantă în Statul român"[6].

Datele recensământului din anul 1930 ne furnizează şi statistica procentuală a confesiunilor din regiunea Satu Mare, iar configuraţia teritorial-administrativă pe care judeţul a avut-o în perioada interbelică ne determină să susţinem problematica prin prisma diferitelor subordonări administrative pe care localităţile judeţului le-au avut. Judeţele limitrofe, Sălaj şi Maramureş, s-au înscris în aceeaşi politică, ceea ce ne motivează să apelăm la o prezentare în paralel a situaţiei confesionale din acest areal geografic.

Judeţul Satu Mare	58 % greco-catolici	4,4 % ortodocşi.
Judeţul Sălaj	52,4 % greco-catolici	4,4 % ortodocşi
Judeţul Maramureş	53,8% greco-catolici	5,3% ortodocşi

Organizarea Bisericii Ortodoxe Române după Marea Unire[7] a urmat, pentru mai mulţi ani, modelul avut înainte de 1918, fiind structurată în special pe regiuni geografice:

1. Biserica din vechiul Regat;
2. Biserica din Ardeal;
3. Biserica din Bucovina;
4. Biserica din Basarabia.

Întregirea hotarelor ţării impunea inclusiv unificarea Bisericii Ortodoxe, realizată legislativ în mai 1925, noua organizare cuprinzând:

Mitropolia Ungro-Valahiei, Eparhiile:

- Arhiepiscopia Bucureştiului;
- Episcopia Râmnicului Noul Severin;
- Episcopia Buzăului;
- Episcopia Argeşului;
- Episcopia Constanţei.

Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Eparhiile:

- Arhiepiscopia Iaşilor;
- Episcopia Romanului;
- Episcopia Huşilor;
- Episcopia Dunării de Jos.

Mitropolia Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului, Eparhiile:

- Arhiepiscopia Albei Iulii şi Sibiului;
- Episcopia Aradului, Ienopolei şi Halmagiului;
- Episcopia Caransebeşului;
- Episcopia Oradiei;
- Episcopia Vadului, Feleacului şi Clujului.

Mitropolia Bucovinei, Eparhiile:

- Arhiepiscopia Cernăuţilor;
- Episcopia Hotinului.

Mitropolia Basarabiei, Eparhiile:

- Arhiepiscopia Chişinăului;
- Episcopia Cetăţii Albe-Ismailului[8].

Înfiinţarea Patriarhiei Ortodoxe Române, prin "legea pentru ridicarea scaunului arhiepiscopal şi mitropolitan al Ungrovlahiei la rangul de scaun patriarhal" (promulgată la 23

---

[6] *Enciclopedia României,* vol. I, p. 27.

[7] *Ibidem,* p. 421- 423.

[8] *Ibidem,* p. 421; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 395, 396.

februarie 1925[9], cu jurisdicţie asupra întregii Biserici Ortodoxe Române), avea să contribuie la menţinerea şi consolidarea unităţii în conducerea Bisericii, asigurată de organele centrale:

1. Sfântul Sinod – pentru problemele spirituale şi canonice, alcătuit din toţi mitropoliţii, episcopii şi arhiereii-vicari, aflaţi sub preşedinţia Patriarhului;
2. Congresul naţional bisericesc – pentru problemele religioase, compus din câte 6 reprezentanţi (2 clerici şi 4 mireni) din fiecare eparhie, cu toţii membrii ai Sfântului Sinod.

Organul executiv era Consiliul central bisericesc compus din câte 3 reprezentanţi ai fiecărei mitropolii (1 cleric şi 2 mireni).

Părţile constitutive ale Bisericii Ortodoxe erau:

1. Parohia;
2. Protopopiatul;
3. Eparhia[10].

II. Reveniri la Biserica Ortodoxă în regiunea Satu Mare – Maramureş

"Generaţia Marii Uniri" a fost frământată şi de problema **reînfiinţării Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului,** militând pentru a determina credincioşii mai multor parohii să se întoarcă la ortodoxie, cazurile cunoscute de schimbare a identităţii confesionale înmulţindu-se după anul 1920. Situaţia confesiunii ortodoxe se va consolida, vor avea loc treceri la ortodoxie în mai multe localităţi maramureşene şi sătmărene, unele comunităţi trecând în totalitate de la greco-catolici la ortodocşi, exemple reputate fiind cele din Remeţi şi Verişmort (azi satul Tisa, comuna Bocicoiu Mare, Maramureş).

1. Reveniri la Biserica Ortodoxă în localitatea Remeţi.

Românii din comuna Remeţi şi-au manifestat tot mai mult dorinţa de revenire la ortodoxie încă „din momentul în care o bună parte din foştii credincioşi greco-catolici ai Săcelului şi Dragomireştilor trecuseră la Biserica ortodoxă, în anii 1900 respectiv 1903. Revenirea se va face însă puţin mai târziu, datorită prigoanelor organelor administrative ale statului ungar"[11].

Toţi locuitorii „uniţi" din comuna Remeţi au luat hotărârea de a trece la biserica ortodoxă, în acest scop, o delegaţie deplasându-se „la preotul ortodox român Pavel Moldovan din parohia Dragomireşti", care le-a oferit clarificările necesare, referitoare la „modul în care trebuiau realizate formalităţile de trecere". La sfârşitul anului 1922 credincioşii au ocupat biserica, sesia şi casa parohială, preluând „întreaga avere a fostei parohii greco-catolice"[12]. Episcopul ortodox român al Vadului, Feleacului şi Clujului, Nicolae Ivan, i-a primit în sânul Bisericii ortodoxe, iar prin ordinul său nr. 7 din 14 ianuarie 1923 „le-a numit remeţenilor un păstor sufletesc, în persoana preotului Atanasie Gânju, venit din Basarabia"[13].

2. Reveniri la Biserica Ortodoxă a românilor din Tisa.

Credincioşii români din comuna Verişmort (astăzi Tisa), aparţinând cultului greco-catolic, au hotărât să treacă cu toţii la biserica ortodoxă în anul 1923. Şi ei, ca şi cei din Remeţi, „au luat în stăpânirea lor biserica parohială locală, şcoala confesională, casa parohială, sesia parohială şi întreaga avere a fostei parohii unite locale".

La cererea lor, episcopul ortodox român al Clujului, Nicolae Ivan „i-a primit în sânul

---

[9] M. Păcurariu, *op. cit.,* p. 394.

[10] *Enciclopedia României,* p. 421; M. Păcurariu, *op. cit.,* p. 396, 397.

[11] Teodor Herman, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej. Lupte, treceri şi procese religionare*, Cluj, 1926, p. 185; Simion Reli, *Biserica Ortodoxă din Maramureş în vremurile trecute,* Cernăuţi, 1938, p. 217.

[12] *Ibidem,* p. 260; Macarie Drăgoi, *Ortodocşi şi greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergenţe şi divergenţe,* Cluj-Napoca, 2011, p. 179-203.

[13] *Ibidem,* p. 194.

Bisericii Ortodoxe Române numindu-le preot pe Ioan Suslov, venit tot din Basarabia"[14].

Datorită revenirii la ortodoxie, credincioşii români din Verişmort, la fel ca cei din Remeţi, „au fost trataţi cu asprime, uneori batjocoriţi de funcţionarii administrativi <<uniţi>> din Maramureş, ... dar nimic n-a putut clătina hotărârea lor de a rămâne în credinţa ortodoxă". În anul 1923, pe tabelele celor trecuţi la ortodocşi, erau înscrişi 260 de credincioşi.

3. Valea Izei şi Vişeului.

Prin activitatea susţinută a preotului Codrea Nuţu, au revenit la credinţa ortodoxă mulţi credincioşi greco-catolici din satele de pe valea Izei şi a Vişeului, înfiinţând mai multe parohii ortodoxe:

Parohia Ortodoxă Fereşti - înfiinţată în anul 1924;
Parohia Ortodoxă Corneşti - înfiinţată în anul 1925;
Parohia Ortodoxă Borşa Poiana - înfiinţată în anul 1925;
Parohia Ortodoxă Borşa Gară - înfiinţată în anul 1929;
Parohia Ortodoxă Vişeul de Jos - înfiinţată în anul 1930;
Parohiile Ortodoxe din Cuhea, Vişeul de Sus şi Poienile de sub Munte - înfiinţate în anul 1931;
Parohia Ortodoxă din Sarasău - înfiinţată în anul 1935, cu un număr de 766 credincioşi;
Parohiile Ortodoxe din Sighet şi Ocna Şugatag - înfiinţate în anul 1936.

În perioada 1924-1936 au revenit de la greco-catolicism la ortodoxie numeroşi credincioşi: Remeţi - 590 credincioşi; Verişmort - 540 credincioşi; Valea Porcului (azi Valea Stejarului) - 471 credincioşi; Deseşti - 344 credincioşi şi Rona de Sus - 270 credincioşi[15].

4. Parohia Ortodoxă din Ocoliş a fost înfiinţată în 1923, an în care toţi locuitorii greco-catolici din această parohie, situată în apropierea oraşului Baia Mare, au revenit la ortodoxie, presa vremii atribuind o mare însemnătate acestui caz, considerat ca expresie a voinţei „poporului român de a reface unitatea neamului pe plan religios"[16].

5. Parohia Ortodoxă Coroieni a fost înfiinţată în anul 1923, Şematismul Episcopiei Clujului - Protopopiatul Dej, menţionând şi această localitatea din ţinutul Lăpuşului, „cu un număr de 318 credincioşi ortodocşi"[17].

6. Parohia Ortodoxă Fărcaşa, înfiinţată tot în anul 1923, prin revenirea la ortodoxie a unui număr de 43 de familii, fapt consemnat în adresa din 7/20 martie 1923, cu numărul 56/1923, înregistrată la Oficiul parohial ortodox Baia Mare de către protopopul Alexiu Latiş. Persoanele revenite la ortodoxie înştiinţau „Oficiul parohial greco-catolic din Fărcaşa că au trecut la Biserica Ortodoxă". Adresa lor era însoţită de procesul verbal întocmit la 6/19 martie 1923 şi de „adeverinţele tuturor celor reveniţi, toate înregistrate la Oficiul parohial ortodox Baia Mare"[18].

7. Parohia Ortodoxă din Racşa.

La data de 1 Decembrie 1923 se consemnează noi treceri la ortodoxism, conform documentului ce cuprindea declaraţia unui număr de 101 credincioşi din această localitate oşenească, ulterior adăugându-se încă 422 de credincioşi: „Subsemnaţii locuitori români din comuna Racşa, prin aceasta declarăm şi prin declaraţia noastră prin subscriere o întărim, cum că, din convingere, nesiliţi nici de un interes, îndată ce va apare noua lege cu privire la obţinerea dreptului confesionalităţii, (afirmaţia dovedeşte faptul că semnatarii declaraţiei erau bine informaţi, ştiind că legea urma să apară, în anul 1928 fiind votată *Legea pentru Regimul General al Cultelor* - n.n.), ne vom

---

[14] *Ibidem*, p. 195.

[15] Arhivele Naţionale ale României (în continuare ANR), Direcţia Judeţeană Maramureş (în continuare DJMM), fond *Oficiul Parohial Ortodox Român Baia Mare,* dosar nr. 9/1922, f. 20.

[16] *Loc. cit.*, f. 25.

[17] T. Herman, *op. cit.,* p. 168.

[18] ANR, DJMM, *loc. cit.,* f. 25.

reîntoarce la religia strămoşilor, adică la ortodoxia română. Dat în Racşa la 1 Decembrie 1923. Notar Vasile Cosma, martori Vasile Feieş şi George Morar"[19].

Prin adresa nr. 2.512/1924 a Consistoriului Ortodox Român Cluj „episcopul Nicolae Ivan al Clujului îl înştiinţează pe parohul Alexiu Latiş al Băii Mari că susnumitele familii din Racşa au întocmit tabele prin care solicitau trecerea la ortodoxism, drept urmare Racşa fiinţează ca parohie ortodoxă, începând cu data de 4 aprilie 1924, în baza rezoluţiei de mai sus"[20].

8. Parohia Ortodoxă din Apa -Viile Apei.

Procesul-verbal încheiat în data de 15/28 mai 1923, semnat de către preotul Alexiu Latiş, consemnează „dorinţa de revenire la biserica ortodoxă a unui număr de 67 familii de credincioşi din Viile Apei". Ei s-au prezentat la parohul ortodox Alexiu Latiş cu rugămintea „de a fi primiţi în sânul Bisericii Ortodoxe. Noi, ca reprezentanţi ai poporului din Viile Apei, tălmăcind voinţa tuturor locuitorilor din comuna noastră că dorim să trecem la religia ortodoxă română şi dorim a fi primiţi în sânul ei"[21].

Credincioşii au cerut informaţii despre formalităţile şi condiţiile ce trebuiesc îndeplinite pentru ca "să poată face revenirea". Acestora li s-a adăugat şi un număr de 34 familii de greco-catolici din localitatea Apa, care au întocmit un tabel de revenire la ortodocşi, alăturând tabelului şi „34 de declaraţii personale înregistrate la Viile Apei în ziua de 24 iunie 1923"[22].

9. Ortodocşii din Seini.

Protopopiatul greco-catolic din Gherla, prin Ordinul circular nr. 2.868 din 15 decembrie 1930, solicita întocmirea unei statistici privind structura confesională din parohiile sale, inclusiv cea din Seini. Conform evidenţei întocmite de către preotul greco-catolic Mihai Berinde, la data de 3 decembrie 1931, în parohia sa existau 20 de familii ortodoxe[23].

10. Înfiinţarea Parohiei Ortodoxe Glod - filia Slătioara

În conformitate cu adresa nr. 45 din 31 iulie 1936, alcătuită de preotul greco-catolic Alexandru Ardelean din Glod-Maramureş, expediată către Protopopiatul din Iza, rezultă că „în filia Slătioara la acea dată se declaraseră ortodoxe un număr de 12 familii"[24]. La scurtă vreme, prin adresa cu numărul 57/23 august 1936, acelaşi oficiu parohial arăta că numărul „familiilor ortodoxe din Glod ajunseseră la 17, fapt îmbucurător pentru ortodoxie", ceea ce a determinat înfiinţarea unei noi parohii ortodoxe[25].

Parohia Ortodoxă din Livada Mică

În anul 1936 credincioşii din Livada Mică au hotărât de comun acord că „ei fiind români trebuie să aparţină Bisericii Ortodoxe Române, în rândul căreia s-au înrolat în anul 1936"[26] când şi-au construit şi sfinţit şi mica bisericuţă din lemn.

Toate aceste documente demonstrează că, în perioada interbelică, românii din regiunea Maramureşului şi Sătmarului au început să revină la credinţa ortodoxă în tot mai multe localităţi, fapt ce a înlesnit reînfiinţarea în anul 1937 a Episcopiei Ortodoxe de Maramureş, cu reşedinţa la Sighet, Episcopie care a coordonat activitatea religioasă a tuturor ortodocşilor din Maramureş şi Sătmar.

Analizând documentele vremii, din care transpare voinţa comunităţii de a reveni la "religia strămoşilor", se poate afirma că "mişcarea de reîntoarcere în sânul Bisericii Ortodoxe a început de jos în sus, căci zeci de parohii, în frunte cu preoţii lor, au revenit la biserica strămoşească"[27].

---

19 *Loc. cit.,* dosar nr. 10/1923, f. 28.
20 *Loc. cit.,* dosar nr. 15/1924, f. 29.
21 *Loc. cit.,* dosar nr. 67/1924, f. 13.
22 *Loc. cit.,* dosar nr. 22/1924, f. 5.
23 *Loc. cit.,* fond *Protopopiatul greco-catolic Seini,* dosar nr. 441/1932, f. 1.
24 *Loc. cit.,* fond *Protopopiatul gr. cat. Iza,* dosar nr. 312/1936, f. 1.
25 *Loc. cit.,* f. 4.
26 Arhiva Parohiei Ortodoxe Livada Mică, *Istoricul parohiei,* f. 2.
27 M. Păcurariu, *op. cit.,* p. 406.

III. Reînfiinţarea Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului (1937)

Chiar dacă trecuseră 197 de ani de când dispăruse fără urmă episcopul ortodox Gavriil Ştefanca de Bârsana (1740), în mentalul colectiv al românilor din nordul Ardealului se mai păstra conştiinţa apartenenţei la ortodoxism, alăturată imaginii vechii episcopii, realitate susţinută inclusiv prin solicitările de revenire sau de reînfiinţare a parohiilor ortodoxe. Creşterea numărului lor a determinat ca Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în baza canonului 34 Apostolic[28], să aprobe **reînfiinţarea Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului la data de 1 iulie 1937, ca sufragană a Mitropoliei Bucovinei, cu reşedinţa în oraşul Sighet.**

Prin jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 1874, din 14 Iulie 1937, a fost legiferată hotărârea Sinodului de reînfiinţare a Episcopiei, a cărei jurisdicţie se exercita asupra „mănăstirilor, bisericilor şi întreg poporului drept credincios din protoieratele: Sighet, Baia-Mare, Cetatea de Piatră şi Satu-Mare"[29].

Pentru organizarea Episcopiei, înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Visarion al Bucovinei a numit un consiliu eparhial interimar, alcătuit din reprezentanţi ai clerului şi mirenilor ce proveneau din Episcopia Maramureşului, din cadrul Mitropoliei Bucovinei, a Episcopiei Clujului şi Oradiei, precum şi un delegat ce reprezenta Ministerul Cultelor.

Consiliul eparhial interimar s-a întrunit pentru prima oară în şedinţa de constituire din data de 30 august 1937[30], având drept primă misiune organizarea alegerilor pentru Adunarea Eparhială, ce avea să se desfăşoare la 12 decembrie 1937, la reşedinţa Mitropolitană din Cernăuţi. Prezidată de Visarion, Arhiepiscopul şi Mitropolitul Bucovinei, adunarea a fost însufleţită de prezenţa unui numeros public venit din cele trei provincii româneşti, Bucovina, Basarabia şi Maramureş, de prezenţa autorităţilor civile şi militare locale, precum şi de reprezentanţi ai societăţilor studenţeşti „Academia Ortodoxă", „Junimea", „Arboroasa", „Dacia", „Bucovina", „Moldova"[31].

Cuvântările ţinute cu acel prilej au adus încă o dată în prim-plan dorinţa poporului de reînfiinţare a Episcopiei Maramureşului, precum şi figurile marcante care au militat pentru împlinirea acestui deziderat. Protopopul Alexiu Latiş din Baia Mare, delegatul Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului, surprindea prin mesajul său atât năzuinţele credincioşilor ortodocşi, cât şi misiunea de consolidare a unităţii naţionale pe care o avea de îndeplinit noua Episcopie: "[...] Prin aceasta s-a săvârşit un act istoric, menit a strânge încă mai mult legătura sufletească a Românilor aşezaţi în nordul ţării, deoparte şi de alta a Carpaţilor lui Dragoş-Vodă.

Astăzi, peste aceşti munţi cari au fost folosiţi în trecut de neamurile streine drept hotar despărţitor, fraţii Români îşi dau mâna ca peste nişte moşiroaie, iar prin biserică Maramureşenii, împreună cu Bucovinenii şi Basarabenii întăresc unitatea sufletească a credinţei noastre strămoşeşti ortodoxe"[32].

Reprezentantul sătmărenilor la Adunarea eparhială, protopopul Ioan Rujdea (actele păstrate în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Satu Mare dovedesc faptul că protopopul se semna frecvent cu numele Ruşdea), rostea mesajul românilor ortodocşi: "În aceste clipe solemne când pentru prima oară se reiau legăturile fireşti între Românii din Maramureş şi Bucovina după mai multe secole, mă reîntorc cu gândul la episcopul Hacman, care în tratativele ce ducea cu înţeleptul Şaguna, ajunseră la un moment să unească cele două provincii bisericeşti. Duşmanul de odinioară, comun

---

[28] *Foia Oficială a Arhiepiscopiei şi Mitropoliei Bucovinei*, anul LXIX, decembrie, nr. 20, 1937, p. 304, „Un mare act istoric al Mitropoliei Bucovinei: prima adunare eparhială a Episcopiei Maramureşului în Cernăuţi."

[29] *Cf. Monitorul Oficial nr. 167 din 23 Iulie 1937; Monitorul Oficial nr. 194 din 24 august 1937, Înaltul Decret Regal nr. 297 din 21 August 1937;* S. Reli, *op. cit.*, p. 227.

[30] *Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare (1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1938)*, Cernăuţi, 1938, p.7; S. Reli, *op. cit.*, p. 220, 221.

[31] *Foaia Oficială a Arhiepiscopiei şi Mitropoliei Bucovinei*, nr. cit., p. 304.

[32] *Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare...*, p. 77, 78; S. Reli, *op. cit.*, p. 227.

ambelor provincii, a spart acest gând frățesc. Azi, înțeleptele gânduri și hotărâri ale neuitaților înaintași au fost realizate de I.P.Sf. Voastră prin hotărâre, care va rămâne istorică în cronicele bisericilor noastre străbune [...].

Vin ca reprezentant al Sătmarului, a acelui ținut unde biciul episcopiei Haidudorogului de tristă pomenire a lovit, mai mult ca oriunde, până la desființare credința străbună; prin actul de mare ctitorie a I.P.Sf. Voastre, își rupe lanțurile umilinței de două secole cari l-au încătușat în sectarismul străin de aspirațiunile firești ale neamului. Astăzi, zăgazurile se risipesc, iar păstorii ortodoxiei, însoțiți de apostolatul laic, vor readuce la matcă pe cei considerați pierduți pentru neam. Ca un modest semn al dragostei și devotamentului nețărmurit, cu ochi înlăcrămați de sentimentul satisfacției depline, cu care am primit fapta măreață de-a avea fericirea a fi sub arhipăstorirea I.P.Sf. Voastre, supuși și fără șovăire împlinitori ai ordinelor superioare, aduc acest modest dar din parte-mi, în această memorabilă zi, a afilierii definitive și pentru vecie a Episcopiei Maramureșului cu Sf. Mitropolie a Bucovinei, pentru întărirea căreia vom lucra întotdeauna"[33].

Din comisia de organizare a noii Episcopii au făcut parte și reprezentanții Sătmarului: protopopul Ioan Rujdea și dr. Emil Tișcă, directorul băncii „Casa noastră"[34] (Banca Românească - n.n.).

Prin Decizia din 14 decembrie 1937, I.P.S. Visarion, mitropolitul Bucovinei, Hotinului și Maramureșului numea în mod provizoriu ca vicar al Episcopiei Maramureșului pe pr. insp. dr. Ioan Vască, fostul rector la Academiei Teologice din Cluj. La 29 decembrie 1938 avea să fie întronizat **primul titular al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului, I.P.S. Vasile Stan**, înscăunat până atunci ca arhiereu vicar al Arhiepiscopului Sibiului.

Situația administrativ - economică a Bisericii Ortodoxe din Episcopia Maramureșului

Din punct de vedere geografic, noua Episcopie Ortodoxă a Maramureșului își întindea jurisdicția asupra teritoriului județului Maramureș, județului Satu Mare și jumătate din județul Sălaj, respectiv partea dinspre granița de est din jurul orașului Carei (azi aparținând județului Satu Mare).

În protopopiatul Maramureș existau 15 parohii, cu 4 biserici de piatră, 6 biserici de lemn și 6 capele, 5 case parohiale de piatră și 6 case parohiale de lemn.

Parohiile erau deservite de 15 preoți, din care 3 absolvenți ai Academiei teologice, 5 ai Seminarului teologic, 4 fără studii, hirotoniți în mod excepțional și 4 călugări[35].

În protopopiatul Baia Mare erau 16 parohii cu preoți; 10 biserici de piatră sau cărămidă; 6 biserici de lemn; 3 capele; 6 case parohiale de zid; 2 case parohiale de lemn. Absolvenți ai Academiei teologice erau 14 preoți, iar 2 cu studii secundare, hirotoniți în mod excepțional. "Preoții nu aveau scăderi și-și îndeplineau misiunea cu tot avântul sufletesc, deși luptau cu multe lipsuri"[36].

Protopopiatul Satu Mare se întindea pe jumătate din teritoriul județului Satu Mare și jumătate din cel al județului Sălaj, având o lungime de circa 200 km. În protopopiat existau 17 parohii, fiecare având preotul ei; 6 case parohiale, 5 biserici de zid, iar restul capele, fie proprii, fie găzduite în sălile școlilor primare. Situația preoților în raport cu studiile efectuate de aceștia se prezenta astfel: 2 preoți licențiați în teologie, 8 cu Academia teologică; 3 cu Seminarul teologic; 3 cu studii secundare hirotoniți în mod excepțional și 1 călugăr. „Preoții erau muncitori și fără scăzăminte"[37].

Protopopiatul Satu Mare a fost sprijinit de către Mitropolia Bucovinei în vederea construirii bisericilor ortodoxe, cu următoarele sume:

---

[33] *Ibidem,* p. 79, 80; *Calendarul creștinului drept credincios,* Baia Mare, 1996, p. 96, 97.

[34] *Ibidem,* p. 20.

[35] *Episcopia Ortodoxă a Maramureșului în primul an de la reînființare...*, p. 15.

[36] *Ibidem,* p. 15, 16; S. Reli, *op. cit.*, p. 236, 237.

[37] *Ibidem,* p.16, 17; *Foia Oficială a Mitropoliei Bucovinei*, nr. cit., p. 309.; S. Reli, *op. cit.*, p. 238-239; Ioan German, *Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare și de comunicație. Date statistice. 1937,* Carei, 1938, p. 165.

- parohia din Cămârzana cu 100.000 lei;
- parohia din Gelu cu 50.000 lei;
- parohia din Ianculeşti cu 50.000 lei;
- parohia din Văgaş cu 40.000 lei;
- parohia din Horea cu 35.000 lei;
- parohia din Lazuri cu 35.000 lei;
- parohia din Livada cu 32.000 lei;
- parohia din Colonel Păulian (azi Păulian) cu 20.000 lei.

Pentru casele parohiale au fost alocaţi 40.000 de lei la Livada, şi 30.000 de lei în localitatea Horea[38].

Precizăm că marea majoritate a localităţilor cărora le-au fost distribuite sume de bani pentru construcţia de biserici sau case parohiale erau locuite de către coloniştii moţi, ortodocşi veniţi din zona Munţilor Apuseni în anul 1924, după reforma agrară.

Pentru construirea catedralei ortodoxe din Satu Mare Mitropolia Bucovinei a alocat suma de 500.000 lei, piatra de temelie fiind aşezată la 25 octombrie 1937 de „Prea Sfinţitul episcop Nicolae al Oradiei"[39].

Sub aspect economic, între anii 1938-1940 Episcopia Maramureşului, în urma numeroaselor insistenţe şi a implicării directe a I.P.S. Visarion şi a I.P.S. Vasile Stan, a dobândit următoarele imobile:

Reşedinţa episcopală, în fostul Palat cultural din Sighet, imobil dăruit de Comisia Interimară a judeţului Maramureş în baza hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 116 din 1 martie 1938 şi prin actul de donaţie nr. 1.407/1938, imobil cu o valoare de aproximativ 15.000.000 lei.

Imobilul Hotelului „Coroana"din Sighet, Piaţa Unirii nr. 8, fostă proprietate a Statului, primit cu drept de folosinţă în baza hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 955 din 19 martie 1938, cu o valoare de 6.000.000 lei.

Imobilul din Strada Regele Carol al II-lea nr. 4, tot din Sighet, fosta proprietate a Ministerului Finanţelor, dat în folosinţă Ministerului Cultelor şi dăruit Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului prin Hotărârea Consiliului de Miniştrii nr. 3. 156/1937 publicată în Monitorul Oficial nr. 252 din 1 noiembrie 1937, valoarea imobilului fiind de 800.000 lei.

Sesia episcopală din comuna Tulca, judeţul Bihor, în suprafaţă de 174 iugăre, luată în primire cu drept de folosinţă prin ordinul Ministerului Agriculturii nr. 106.842/1935. Sesia aducea anual un venit de 165.000 lei, sumă ce era folosită pentru lucrările de reparaţii ale Palatului episcopal.

Imobilul „Hotel Central" proprietate a oraşului Sighet, cedat prin decizia Comisiei Interimare a oraşului Sighet, nr.1912 din 9 februarie 1938, conform Jurnalului Consiliului de Miniştri din 26 ianuarie 1938/nr.117, în valoare de 3.000.000 lei.

Terenul intravilan din parcul oraşului Sighet, cu o suprafaţă de 700 m.p., cedat de Comisia Interimară a oraşului la 10 octombrie 1935.

Terenul intravilan din Str. Balcu Vodă, oraşul Sighet, de aproximativ 3 hectare, teren pe care s-a fixat crucea unde urma să se zidească viitoarea catedrală episcopală[40], conform hotărârii Consiliului Parohial din Sighet, din 14 mai 1938, hotărâre aprobată şi prin adresa mitropolitană nr. 7.363/1938.

Totodată, pentru construirea **catedralei episcopale** s-a donat din partea statului suma 1.010.100 lei, depuşi cu carnetul nr. 31 la Banca Naţională, sucursala Sighet, precum şi suma de 293.317 lei depuşi cu carnetele nr. 1.326 şi 195 la Banca Maramureşeană, iar din partea Mitropoliei Bucovinei suma de 1.000.000 lei .

---

[38] *Foia oficială a Mitropoliei Bucovinei*, nr. cit., p. 309; S.Reli, *op. cit.,* p. 238-239.

[39] *Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare...,* p. 35. Octavian Ardelean, *În serviciul patriei. 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu Mare,* Satu Mare, 1938, p. 171-172.

[40] S. Reli, *op.cit.*, p. 229-235, autorul critică atitudinea „discriminatorie" a autorităţilor vremii, Bisericii Ortodoxe fiindu-i atribuite un număr mult mai mic de proprietăţi, comparativ cu cele ale Bisericii Greco-Catolice.

Din „pădurea Coştiui" s-a cedat noii Episcopii suprafaţa de 300 hectare. Cu sprijinul dat de Patriarhul României întregite, Dr. Miron Cristea, s-au cedat 200 hectare de pădure pentru mănăstirea „Sf.Ilie" din Dragomireşti, şi 100 hectare de pădure pentru schitul Văgaş, comuna Tarna Mare, din Ţara Oaşului[41].

Organizarea Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului în perioada interbelică

Unităţile administrativ-bisericeşti ale Episcopiei Maramureşului erau structurate în: 5 protopopiate şi 87 parohii, împărţite astfel: Protopopiatul Cetatea de Piatră - Baia Mare 24 parohii; Protopopiatul Sighet 15 parohii; Protopopiatul Vişeu 15 parohii; Protopopiatul Satu Mare 22 parohii şi Protopopiatul Carei 11 parohii.

De asemenea, documentele vorbesc despre existenţa vieţii monahale la mănăstirea de la Dragomireşti şi la schitul Văgaş din Tarna Mare, comitatul Ugocea[42]. Tuturor acestor parohii le-au mai fost afiliate un număr de "229 filii de pe întreg cuprinsul Eparhiei Maramureşului"[43].

1. Protopopiatul Cetatea de Piatră (Chioar) - Baia Mare

Protopop: Pr. Augustin Şovrea

Nr. Crt.	Comuna – Parohia	Numele şi prenumele preotului	Observaţii
1.	Ardusat	Ioan Horvath	
2.	Baia Mare	Barbos Ştefan	Viitor protopop
3.	Baia Sprie	Aurel Micle	
4.	Berchez	Racolţa Vasile	
5.	Berinţa	Gheorghe Gheţie	
6.	Cavnic	Eugen Zaharia	
7.	Cărbunari	Mihail Chioreanu	
8.	Cărpiniş	Ioan Coţofan	
9.	Ciocotiş	Chenturion Sava	
10.	Copalnic	Ştefan Miclea	
11.	C. Mănăştur		Vacant
12.	Curtuiuşu Mic	Augustin Dragomir	
13.	Făureşti	Nicolae Cotoţiu	
14.	Fânaţe	Augustin Şovrea	Protopop
15.	Ferneziu		Vacant
16.	Finteuşu Mare	Valer Dragoş	
17.	Giurtelec	Teofan Mătăsaru	
18.	Ilba	Vasile Cosma	
19.	Lăscâia	Petre Filip	
20.	Plopiş	Hereş Vasile	
21.	Seini	Vasile Racolţa	
22.	Şomcuta Mare	Valer Vârvaş	
23.	Trestia	Gheorghe Danciu	
24.	Văleni	Rudolf Coteţiu	

[41] Patriarhia Română, *Situaţia Bisericii Ortodoxe Române pe anii 1935-1938, rapoartele generale ale Consiliului Central Bisericesc*, Bucureşti, 1939, p. 475, 477.

[42] *Episcopia Ortodoxă Română a Maramureşului şi Sătmarului* (în continuare EORMM), Baia Mare, Doc. Nr. 1.288/26 aprilie 1939.

[43] *Loc. cit,* doc. 145/1945; Nuţu Roşca, „Episcopia Ortodoxă a Maramureşului", în *Calendarul creştinului drept credincios,* Baia Mare, 1996, p. 77, 87.

2. Protopopiatul Sighet[44]

Nr. Crt.	Comuna – Parohia	Numele şi prenumele preotului	Observaţii
1.	Budeşti	Vasile Gherasim	
2.	Corneşti		Vacant
3.	Coştiui		Vacant
4.	Fereşti	Traian Bucurescu	
5.	Năneşti-Onceşti	Axente Ilica	
6.	Ocna-Şugatag	Gavril Mărcuş	
7.	Remeţi	Leonte Gazea	
8.	Rona de Sus	Teodor Bârsan	
9.	Sarasău	Vasile Bostan	
10.	Sighet	Augustin Jelandcovschi	
11.	Teceul Mic	Mihai Ioan	
12.	Valea Hotarului	Ioan Cheleş	
13.	Valea Porcului	Sima Titulescu	Astăzi Valea Stejarului
14.	Verişmort	Ştefan Căşeru	Astăzi Tisa
15.	Sighet-Cămara		Vacant

3. Protopopiatul Vişeu

Protopop: Pr. Vasile Magdău[45]

Nr. Crt.	Comuna – Parohia	Numele şi prenumele preotului	Observaţii
1.	Bistra	Teodor Bârsan	
2.	Borşa I	Aurel Filip	
3.	Borşa II	Gheorghe Gorcea	
4.	Borşa III-Fântâna	Dumitru Tomescu	
5.	Cuhea	Ioan Murguleţ	
6.	Dragomireşti I	Radu Saşalovici	
7.	Dragomireşti II	Ioachim Bărbosu	Mănăstirea
8.	Poienile de Sub Munte	Isidor Vadulschi	
9.	Ruscova	Lebedev Grigore	
10.	Săcel	Vasile Magdău	Protopop
11.	Săliştea de Sus	Săpânţan Vasile	
12.	Slătioara		Vacant
13.	Strâmtura	Râpă Vasile	
14.	Vişeul de Sus	Sârcu Sebastian	
15.	Vişeul de Jos		Vacant

4. Protopopiatul Satu Mare[46]

În postul de protoiereu al Sătmarului, devenit vacant pe data de 1 aprilie 1938 prin desemnarea părintelui protopop Ioan Rujdea (Ruşdea) în postul de consilier referent la Episcopia Maramureşului, a fost numit administrator protoieresc Terente Ciorogariu, preot din parohia Valea lui Mihai[47].

---

[44] *Loc. cit*, doc. 425/1945, f. 2. La Protopopiatul Sighet nu figurează protopop, probabil că activitatea a fost coordonată de Consiliul Eparhial.

[45] *Loc. cit*, f. 3; Patriarhia Română, *op. cit.*, p. 145-150.

[46] *Loc.cit.*, f. 4.

[47] *Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare ...*, p. 29.

Nr. crt.	Comuna – Parohia	Numele şi prenumele preotului	Observaţii
1.	Ardud		Vacant
2.	Bercu		Vacant
3.	Bixad		Vacant
4.	Cămârzana	Vasile Corodan	
5.	Colonel Păulian (azi Păulian)	Ion Purdel	
6.	Drăguşeni	Serafim Jora	
7.	Dumbrava		Vacant
8.	Gelu	Ioan Ursu	
9.	Halmeu	Constantin Vârlan	
10.	Lazuri	Teodor Rusu	
11.	Livada	Vladimir Puşcariu	
12.	Micula	Ilie Cojocaru	
13.	Negreşti	Dumitru Stănescu	
14.	Principele Mihai (azi Traian)	Valeriu Bărbosu	
15.	Racşa	Ghenadie Cojocaru	
16.	Satu Mare	Sebastian Ruşan	viitorul episcop[1]
17.	Regele Ferdinand (azi Lazuri)	Teodor Rusu	şi în Satu Mare
18.	Tarna Mare	Dumitru Codrea	
19.	Tur		Vacant
20.	Vama	Teodor Corodan	
21.	Văgaş	Dosoftei Constantinescu	Schit – dar şi în Satu Mare
22.	Peleş		Vacant

5. Protopopiatul Sălaj – Carei

Protopop: Pr. Ignatie Borza[48]

Nr crt.	Comuna – Parohia	Numele şi prenumele preotului	Observaţii
1.	Carei	Ignatie Borza	
2.	Horea	Ioan Alexe	
3.	Ianculeşti	Gheorghe Munteanu	
4.	Marna	Gheorghe Laurenţiu	
5.	Raţ Maior	Gheorghe Bilanici	
6.	Sălicea		Vacant
7.	Scărişoara Nouă	Aurel Moga	
8.	Simion		Vacant
9.	Tăşnad	Gheorghe Luca	
10.	Tiream	Ioan Albu	
11.	Valea lui Mihai	-	

Demersul prezentării Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului, după reînfiinţarea acesteia în 1937 şi până la dramatica ei destrămare ce a urmat Dictatului de la Viena, îl subscriem intenţiilor exprimate de istoricul Simion Reli: „această scriere are deci menirea

[48] EORMM, doc. 425/1945, f. 5.; *Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare...*, p. 37.

de a populariza trecutul istoric al Bisericii ortodoxe române din Maramureş, în acele cercuri şi în acele ţinuturi ale Ţării noastre, unde acest trecut este mai puţin cunoscut. Deie bunul Dumnezeu ca scopul ei să fie atins"[49] .

Daniela Bălu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
danielamuzeu@yahoo.com

Bibliografie

Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului (EORMM), Fondurile: *Dosar evidenţe 1937-1949; Documente 1939-1945.*

Arhivele Naţionale ale României, Direcţia Judeţeană Maramureş (ANR, DJMM), Fondurile:
1. Oficiul Parohial Ortodox Român Baia Mare.
2. Protopopiatul Greco-catolic Baia Mare.
3. Protopopiatul Greco-catolic Iza.
4. Protopopiatul Greco-catolic Seini.

Parohia Ortodoxă Livada Mică, *Istoricul parohiei.*

Protopopiatul Ortodox Satu Mare, Fondurile: *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare; Istoricul protoieriei.*

Abraham, Florin, „Integrare şi organizare ecleziastică în România interbelică", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, XV-XVI, Satu Mare, 1998-1999.

Ardelean, Octavian, *În serviciul patriei 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu - Mare*, Satu Mare, 1938.

Gusti, Dimitrie, (coord.), *Enciclopedia României,* vol. I-II, Bucureşti, 1938.

Drăgoi, Macarie, *Ortodocşi şi greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergenţe şi divergenţe,* Cluj-Napoca, 2011.

****Episcopia Ortodoxă a Maramureşului în primul an de la reînfiinţare (1 septembrie 1937-1 septembrie 1938)*, Sighet, 1938.

**** Foaia Oficială a Arhiepiscopiei şi Mitropoliei Bucovinei,* Cernăuţi, 1937.

German, Ioan, *Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populaţiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare şi de comunicaţie. Date statistice. 1937,* Carei, 1938.

Herman, Teodor, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej. Lupte, treceri şi procese religionare*, Cluj, 1926.

Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populaţiei din decembrie 1930, Neam, limbă maternă, religie*, vol. II, Bucureşti, 1938.

Manuilă, Sabin, (coord.), *Anuarul statistic al României 1939-1940,* Bucureşti, 1940.

Monitorul Oficial, Bucureşti, 1937.

Moraru, Alexandru, "Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră - Chioar între anii 1881-1921. Unităţi administrative bisericeşti, suflete, clerici şi învăţători", în vol. *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Susana Andea, Ioan-Aurel Pop, (coord.), Cluj-Napoca, 2009.

Patriarhia Română, *Situaţia Bisericii Ortodoxe Române pe anii 1935-1938, rapoartele generale ale Consiliului Central Bisericesc,* Bucureşti, 1939.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1991.

Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania şi Banat, Crişana şi Maramureş până în anul 1918*, Cluj-Napoca, 1992.

[49] S. Reli, *op.cit., Prefaţă.*

Reli, Simion, *Biserica Ortodoxă din Maramureş în vremurile trecute,* Cernăuţi, 1938.

Roşca, Nuţu, "Episcopia Ortodoxă a Maramureşului", în *Calendarul creştinului drept credincios*, Baia Mare, 1996.

Stănciulescu-Bârda, Alexandru, *Bibliografia Revistei "Biserica Ortodoxă Română" (1874-1994)*, Volumul III, Malovăţ, 2002.

Stănciulescu-Bârda, Alexandru, *Bibliografia Revistei "Biserica Ortodoxă Română" (1874-1994)*, Volumul II, Malovăţ, 2003.

CĂI DE COMUNICAȚII TERESTRE ÎN TĂȘNADUL INTERBELIC. AMENAJĂRI URBANE

Diana KINCES
Anca DEACONU

Keywords: *Tășnad, roads, railway, footway, bridge, interwar period*

Abstract: The road history is as old as mankind. In the interwar period, Tășnad carefully preserved the traditional fair impression of a town hundreds of years old. Therefore, that was the necessary impetus which led to the development of communication ways in Tășnad. People have become aware that, in order to be able to sell their products, practicable roads towards, and from the neighboring villages are needed. In the early twentieth century, most of the country roads were almost impassable during rainy periods. In those years the roads began to be properly arranged to serve their goals. Due to its geographical position, Tășnad can only benefit of terrestrial communication ways.

In the early twentieth century, Tășnad was crossed by the Zalău - Tășnad - Carei railway, the Zalau - Carei national road and by the county road Tășnad - Santău - Andrid. There were also communication routes with a local character, linking Tășnad to the neighboring villages. In the 1930s, the planning of the local streets and boulevards has enjoyed increased attention, thus achieving an important starting point for the urban development.

*
* *

Istoria drumurilor este la fel de veche ca și omenirea. Cărarea, poteca, drumul, într-un cuvânt calea de acces (terestră, navală, aeriană) asigură comunității umane relații cu lumea imediată sau îndepărtată. Căile terestre de comunicație și amenajarea acestora câștigă teren în epoca modernă, odată cu evoluția tehnologică. Trenul și, mai târziu, automobilul, cu structura de cale ferată și rutieră corespunzătoare, devin, în scurt timp de la apariția lor, cel mai utilizat și mai rapid mijloc de comunicare.

Ca mijloace de transport utilizate de-a lungul timpului s-au folosit, în primul rând, animalele domesticite, apoi după inventarea roții, diferitele tipuri de căruțe și, mai târziu, pentru a mări confortul călătorilor, se construiesc trăsuri, diligențe sau caleşti. Apariția vehiculelor cu motor, la sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezintă o adevărată revoluție și au avut un avânt foarte puternic în dezvoltare, răspândindu-se foarte rapid[1]. Trenurile, de asemenea, au reprezentat o opțiune bună și sigură încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Inginerul francez Bolssano, angajat de Gheorghe Bibescu, în anul 1845, să facă harta rețelei rutiere necesară țării pentru dezvoltarea economică și a legăturilor cu vecinii, spunea că „șoselele sunt cel mai întâi semn al începerii civilizației unui neam și singurul mijloc al dezvoltării sale”[2].

---

[1] România s-a numărat printre primele 10 țări din lume posesoare de automobile. În anul 1898, în București circula un oldsmobile și mai multe automobile cu abur. În 1904 erau înscrise în circulație mai mult de 60 de asemenea „căruțe fără cai”.

[2] Elena Diaconu, Mihai Dicu, Carmen Racanel, *Căi de comunicații rutiere*, București, 2006, p. 5.

De-a lungul timpului, căile de comunicaţie au evoluat mână în mână cu societatea, cu viaţa şi au cunoscut aceleaşi perioade de avânt sau de stagnare ca însăşi dezvoltarea societăţii omeneşti. Ele prezintă o importanţă deosebită sub aspect cultural, politic, administrativ şi social deoarece înlesnesc stabilirea relaţiilor dintre oameni, dintre oraşe şi sate, asigură legăturile de ordin economic, politic, comercial şi cultural, condiţionând astfel progresul mondial în orice domeniu de activitate.

La începutul secolului al XIX-lea, în Transilvania, pe atunci sub administraţie austriacă, drumurile nu erau într-o stare foarte bună, din cauză că acestea se făceau prin contribuţie în muncă, fără o îndrumare tehnică. Amenajările erau provizorii şi se efectuau prin umplerea cu crengi şi pământ a smârcurilor sau bălţilor; nu existau decât foarte rar drumuri pietruite, iar principalele străzi din oraşe se acopereau cu bârne de lemn care formau un pod continuu pe sub care se scurgea apa. Bârnele, parţial cioplite, erau aşezate de-a curmezişul străzii, iar la capete erau prinse în nişte cleşti ciopliţi, tot din bârne, care indicau şi lăţimea părţii carosabile. Podurile se executau pe pari, sau pe capre de lemn; de obicei, trecerea râurilor se făcea prin vad sau cu „poduri umblătoare". Existau totuşi, din totalul de 4200 km, 219 km de drumuri şoseluite (pietruite) cu fundaţie de piatră.

După crearea României Mari, apare o legislaţie mai bine organizată care reglementează modul de construcţie şi de amenajare a drumurilor şi a căilor de comunicaţie în general. Începând cu data de 1 martie 1923[3], din Serviciile de Poduri şi Şosele din Transilvania şi Banat înfiinţate la 17 ianuarie 1919[4] se formează încă trei direcţiuni[5] alături de cele 6 existente[6]. Tăşnadul şi împrejurimile sale aparţineau de Direcţiunea IX, ce-şi avea reşedinţa la Cluj.

Legea Drumurilor din 2 august 1929[7] aduce unele modificări şi îmbunătăţiri în problemele de organizare. Astfel, drumurile naţionale vor primi numele de „Drumuri de Stat"; întreţinerea, construcţia, modernizarea şi administrarea drumurilor de stat se încredinţează „Casei Autonome a Drumurilor de Stat", care depinde de Ministerul Lucrărilor Publice; organele de administrare şi de conducere ale Casei Autonome a Drumurilor de Stat sunt: Consiliul de Administraţie cu Comitetul de Direcţie şi Direcţiunea Generală a Drumurilor cu direcţiunile şi serviciile centrale şi exterioare. Contabilitatea veniturilor şi a cheltuielilor, controlul financiar, clasarea drumurilor, exproprieri de terenuri, construcţia şi întreţinerea drumurilor, controlul exploatării drumurilor, infracţiuni şi sancţiuni sunt de asemenea reglementate prin intermediul acestei legi.

Legea pentru drumuri din 22 aprilie 1932, cu aplicare de la data de 1 iulie, desfiinţează Casa Autonomă a Drumurilor de Stat şi înfiinţează Direcţia Generală a Drumurilor, aflată în subordinea Ministerului Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor.

---

[3] *Decret regal nr. 607* din 19 februarie 1923.

[4] *Decret regal nr. 235*. Acest Serviciu făcea parte din cadrul Direcţiunii Generale de Poduri şi şosele.

[5] Direcţiunea VII, cu reşedinţa la Braşov, cuprinzând judeţele: Alba Inferioară, Târnava Mică, Târnava Mare, Odorhei, Ciuc, Trei Scaune, Braşov, Făgăraş şi Sibiu.
Direcţiunea VIII, cu reşedinţa la Timişoara, cuprinzând judeţele: Bihor, Arad, Timiş-Torontal, Caraş-Severin şi Hunedoara.
Direcţiunea IX, cu reşedinţa la Cluj, cuprinzând judeţele: Sătmar, Maramureş, Bistriţa-Năsăud, Mureş-Turda, Turda Arieş, Cojocna, Solnoc-Dobâca şi Solagin.

[6] Direcţiunea I, cu reşedinţa la Craiova, cuprinzând judeţele: Mehedinţi, Dolj, Gorj, Vâlcea, Romanaţi, Olt şi Argeş.
Direcţiunea II, cu reşedinţa la Bucureşti, cuprinzând judeţele: Muscel, Teleorman, Dâmbo-viţa, Vlaşca, Prahova, Buzău, Ilfov şi Buzău.
Direcţiunea III, cu reşedinţa la Galaţi, cuprinzând judeţele: Râmnicu-Sărat, Brăila, Covurlui, Putna, Tecuci, Tutova, Bacău.
Direcţiunea IV, cu reşedinţa Ia Iaşi, cuprinzând judeţele: Botoşani, Dorohoi, Iaşi, Suceava, Neamţ, Roman, Vaslui şi Fălciu.
Direcţiunea V, cu reşedinţa la Constanţa, cuprinzând judeţele: Ialomiţa, Constanţa, Tulcea, Caliacra şi Durostor.
Direcţiunea VI, cu reşedinţa la Chişinău, cuprinzând judeţele: Hotin, Orhei, Soroca, Bălţi, Chişinău, Cahul, Cetatea Albă, Tighina şi Ismail.

[7] *Monitorul Oficial,* nr. 170 din 1929 – Legea nr. 167/1929 – Legea pentru organizarea administraţiunii locale.

După noua lege, drumurile publice se împart în: drumuri naţionale, judeţene şi comunale. Se păstrează lăţimea zonei drumurilor conform celor stabilite prin Legea din anul 1906 pentru drumurile naţionale, judeţene şi comunale[8]. Se înfiinţează Comitetul consultativ al drumurilor, cu atribuţiuni de modernizare, construcţii şi modernizări de drumuri, reglementarea circulaţiei, tranzacţii, litigii şi împrumuturi; se introduc dispoziţii de circulaţie aplicabile vehiculelor şi animalelor; sunt clasate ca drumuri naţionale un număr de 77 trasee, cu o lungime de aproximativ 13.850 km.

Potrivit Legii Administrative din 27 iunie 1936[9], Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor avea în componenţă o Direcţie Tehnică a Drumurilor Judeţene, Vicinale şi Comunale, iar pe lângă el funcţionau Regia Autonomă a Căilor Ferate Române (C.F.R.), care administra întreaga reţea de căi ferate a statului, dar şi Direcţia Generală a Drumurilor, care exploata şi administra reţeaua de drumuri naţionale, urmărind în acelaşi timp modernizarea lor.

Un lucru cert care a contribuit la dezvoltarea Tăşnadului au fost cu siguranţă căile de comunicaţie. Chiar dacă la început nu a existat un plan general de aliniere şi nivelment şi un plan de sistematizare, înfrumuseţare şi extindere a localităţii, oraşul de azi păstrează imaginea caldă a unui târguşor.

Localitatea Tăşnad, recunoscută ca târg încă din secolul al XV-lea[10], a cunoscut la începutul secolului al XX-lea o dezvoltare economică lentă, dar constantă. Tăşnadul îşi datorează dezvoltarea economică statutului său de târg, pe care îl are încă din evul mediu. O condiţie esenţială a târgului este accesibilitatea sa, calitatea sa de nod de circulaţie, de aceea drumurilor de acces li se acordă mereu o importanţă deosebită. Aşadar, târgul a fost impulsul necesar care a dus la dezvoltarea căilor de comunicaţie în Tăşnad. Pentru a-şi putea desface produsele oamenii au devenit conştienţi că lucrul acesta este posibil doar dacă există drumuri practicabile pentru a se putea deplasa în, şi dinspre satele învecinate. Ori dacă până la începutul secolului al XX-lea majoritatea drumurilor de ţară erau în perioada ploioasă aproape impracticabile, ele încep apoi să fie amenajate corespunzător pentru a putea servi scopurilor lor. Datorită poziţionării sale geografice, la Tăşnad putem vorbi doar despre existenţa unor căi de comunicaţie terestre, râurile care traversau localitatea nefiind navigabile.

Căile de comunicaţie care traversau localitatea la începutul secolului al XX-lea erau *calea ferată* Zalău – Tăşnad – Carei cu legături spre Satu Mare şi Oradea, *şoseaua naţională* Zalău – Carei având continuare spre Satu Mare, *drumul judeţean* Tăşnad – Santău – Andrid cu legătură spre valea lui Mihai[11].

Calea Ferată Zalău – Tăşnad – Carei, cu o lungime de 91,41 km a fost construită între anii 1884-1887 de către Societatea Căilor Ferate Particulare Silvane, cu capital privat[12]. Staţia Tăşnad a fost inaugurată la 24 decembrie 1887 cu 3 linii de circulaţie şi cu o lungime de 300 de m[13]. Staţia deţinea o clădire pentru călători, birou de mişcare şi cabine pentru acari situate la capetele extreme ale staţiei[14]. Liniile au fost construite la început cu şină şi ramificaţie tip 22,3 şi 23,6 cu o sarcină pe osie de 12 tone şi cu o viteză de 25 km/oră. În perioada 1930 – 1940, în cadrul pregătirilor militare ale administraţiei CFR s-a executat sporirea lungimii la mai multe staţii, printre care şi la cea din Tăşnad[15]. Prin gara Tăşnad circulau până în anul 1965 trenuri cu tracţiune cu abur, atât de marfă,

---

[8] Conform Regulamentului de aplicare a legii drumurilor din anul 1906, lăţimea zonei drumurilor se reduce la 20 m pentru drumurile naţionale, 15 m - pentru drumurile judeţene, 12 m - pentru drumurile vicinale şi minimum 10 m pentru drumurile comunale.

[9] *Monitorul Oficial,* nr. 73 din 1938 – Legea nr. 569/1936 – Legea Administrativă.

[10] Petri Mór, *Szilágy Vármegye monographiája (Monografia comitatului Sălaj),* Zalău, 1902, p. *321.*

[11] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Sălaj (DJANSJ), Fond *Colecţia personală Ioan Ardeleanu Senior*, inventar 56, dosar 29, fila 3.

[12] Radu Bellu, *Mica monografie a Căilor ferate din România, vol 2 – Regionala Căii Ferate Cluj Napoca*, Editura Filaret, 1995, p. 140.

[13] *Ibidem*, p. 141.

[14] *Ibidem*, p. 144.

[15] *Ibidem*, p. 140.

cât şi de călători[16]. În Tăşnad exista şi o linie industrială la Fabrica de Cărămidă şi la CRR[17]. Până în anul 1914 trenurile erau mixte atât pentru călători, cât şi pentru marfă. În 1914 s-a introdus un tren special doar pentru călători care circula de 3 ori pe zi. În anul 1928 circula din nou un tren mixt cu 3 drumuri pe zi, iar începând din anul 1938 au circulat doar trenuri separate pentru călători şi pentru marfă[18].

Căile de comunicaţie cu caracter local sunt: drumul vicinal (comunal) Tăşnad – Cehăluţ – Cehal, Tăşnad – Orbău, Tăşnad – Cig, Eriu Sâncrai, Tăşnad – Silvaş, Săuca, cu legătură spre Pir. Aceste drumuri cu caracter local erau folosite pentru a transporta produsele agricole din sate spre Tăşnad şi apoi mai departe. Drumurile comunale erau drumuri naturale, fără nici o îmbunătăţire, astfel încât în perioadele ploioase deveneau aproape impracticabile[19].

Dintr-o însemnare din anul 1936, notată în Cartea de Aur a judeţului Sălaj, "graţie străduinţei conducătorilor şi ajutorului dat de locuitori, rămânând spre pildă şi îndemn la munca urmaşilor"[20], ne revin câteva date importante privind „înfăptuirile obşteşti" ale localităţii Tăşnad, pe atunci comună urbană în plasa Tăşnad, judeţul Sălaj. Amenajările urbane realizate în perioada anilor 1934-1936 au avut un rol însemnat la dezvoltarea economică, comercială şi socială a localităţii. Chiar dacă ele sunt de cele mai multe ori simple îmbunătăţiri la reţeaua stradală, ele au avut menirea de a creşte confortul locuitorilor şi de a încuraja şi facilita schimburile comerciale existente aici datorită târgului desfăşurat săptămânal. Atingerea unui nivel corespunzător al calităţii vieţii este şi era condiţionat de oferirea unor condiţii de locuire sau de comunicaţie la un anumit standard. Sistematizarea şi dezvoltarea vieţii urbane nu este numai o problemă de natură tehnică, ea reprezintă o concepţie care cuprinde un ansamblu de măsuri de ordin tehnic, financiar, administrativ şi juridic, referitoare la condiţiile de organizare şi dezvoltare urbanistică.

Motivaţia pentru care au fost amenajate anumite sectoare stradale vine uneori din nevoia de confort, alteori are un scop comercial, dar de multe ori constă în prevenirea anumitor calamităţi naturale precum inundaţii, alunecări de teren sau surpări. Unele străzi au fost făcute din temelie, altele au fost reabilitate, au apărut mai multe trotuare şi s-a acordat o importanţă mai mare şanţurilor şi podeţelor.

Date privind amenajarea urbană din perioada anilor 1934-1936 le-am obţinut datorită edililor din localitate, cei care au şi notat aceste informaţii în **Cartea de Aur:** Gheorghe Nichita, preşedinte al „comisiunei" interimare, Ioan Opriş, notar, Teodor Popescu, Andrei Merk, Sigismund Kapusi, Simon Ludovic, membri ai „comisiunei" interimare a comunei[21].

Anul 1934 marchează începutul „erei de activitate sistematică", cu multiple realizări practice pe teren în toate domeniile gospodăriei obşteşti. Toate acestea au fost posibile datorită reglementării legislative în acest domeniu şi conform unor programe raţionale şi în prealabil elaborate.

Preocuparea de căpătâi a edililor comunei a fost ducerea la bun sfârşit a campaniei de refacere a străzilor şi, în general, a tuturor căilor de comunicaţie, atingându-se în acest fel un scop dublu: îmbunătăţirea şi înfrumuseţarea drumurilor, pe de o parte, şi degrevarea contribuabililor de majoritatea restanţelor de impozite şi taxe comunale, pe de altă parte, ştiindu-se că aproape toate aceste lucrări s-au făcut cu prestaţie în natură în contul rămăşiţelor de încasat[22].

Drumurile naţionale şi judeţene au beneficiat de o atenţie aparte. Astfel, în anul 1934 s-au făcut împletituri de nuiele de 120 m lungime pe şoselele naţionale şi judeţene, iar pentru sprijinirea

---

16 *Ibidem*, p. 143.

17 *Ibidem*, p. 142.

18 *Ibidem*, p. 142.

19 Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Sălaj (DJANSJ), *Colecţia personală Ioan Ardeleanu Senior*, inventar 56, dosar 29, fila 4.

20 DJANSJ, Fond *Prefectura Judeţului Sălaj*, inventar 237, *Cartea de Aur a judeţului Sălaj*, fila 152.

21 *Ibidem.*

22 *Ibidem.*

corpului de drum s-au bătut 2000 de țăruși cu împletitură la taluzul șanțului, împiedecându-se astfel surpările și spălăturile de apă. S-au curățat și s-au desfundat șanțuri pe o lungime de 1200 m și s-au făcut 435 gropi pentru plantații de pomi fructiferi. S-au construit 4 poduri noi și s-au reparat 9 poduri existente în comună și cătunele aparținătoare (Blaja, Valea Morii și Tășnadul Nou)[23].

În anul 1935 a continuat campania de refacere a drumurilor, așternându-se pe șoselele naționale și județene 1690 mc pietriș. Tot pe aceste drumuri s-a reglat terasamentul, curățându-se noroiul pe o lungime de 800 m. În anotimpul cald, Valea Cehalului este aproape secată, însă când vin multe ploi, albia râului se revarsă, inundând terenurile din zonă.

În regiunea podului nr. 5 de pe șoseaua județeană Tășnad - Marghita, aceeași Vale a Cehalului a fost lărgită la 5 m. Din pământul și trunchiurile scoase s-au făcut îndiguiri pentru prevenirea inundațiilor. S-au scos în total 8000 mc pământ.

Căile de acces dinspre satele aparținătoare localității au fost îmbunătățite și înfrumusețate. Totodată au fost amenajate și drumurile care veneau dinspre satele învecinate Tășnadului, drumuri ce erau folosite atât în scopuri comerciale (târguri), cât și sociale, facilitând întreținerea relațiilor de familie și prietenie. În anul 1934 s-a reglat și canalizat Valea Cehalului în interiorul localității Blaja, cu șanțuri noi în lungime de 600 m, reglându-se acostamentul cu nivelări de 900 mc pământ transportat. În anul 1935 s-au făcut 300 m curenți lucrări de șănțuire și nivelare pe drumul Tășnad - Săuca conform profilului tip[24].

Dacă arhitectura orașului reprezintă slabe ecouri periferice ale unor etape de evoluție a stilurilor din Europa Occidentală, trama stradală și condiționările pe care acestea le-a exercitat asupra parcelarului și a fondului construit, păstrează în mare măsură spontaneitatea unei dezvoltări neplanificate.

Denumirea străzilor din localități este o condiție absolut necesară. Numele străzilor din Tășnad s-au modificat în mai multe rânduri și din mai multe considerente până să ajungă la forma de azi. De asemenea, traiectoria acestora poate să apară de multe ori schimbată. Deși Tășnadul în perioada interbelică încă mai avea înfățișarea unui autentic târg provincial și activitățile sale principale se desfășurau cu preponderență în jurul pieței și oborului săptămânal, evoluția străzilor este continuă.

Arterele principale ale Tășnadului legau cele mai importante puncte: piața, primăria, biserica, infirmeria etc. Cele mai multe străzi s-au conturat în perioada dintre cele două războaie mondiale și au apărut străzi noi în zonele mai îndepărtate de centrul localității.

Străzile principale erau strada Regele Ferdinand, strada Petru Maior, strada Mihai Viteazul și strada Ștefan cel Mare. Centrul localității era situat în mijlocul colinei, aflată la o altitudine de aproximativ 200 m, oferindu-i Tășnadului o panoramă deosebită.

Strada Ștefan cel Mare și-a păstrat până azi denumirea. Ea făcea legătura între cătunul Blaja și centrul localității. În anul 1934 pentru consolidarea străzii s-au fixat pe borduri 150 piloți (14 cm diametru), s-au îngrădit în formă de meterez cu 30 de care cu nuiele și s-au transportat 700 mc pământ de umplutură pe o lungime totală de 600 m. În anul 1935 strada a fost amenajată cu trotuare din scânduri de stejar[25].

Pe strada București, încă neidentificată de noi, s-au efectuat lucrări de consolidare, unde s-au întrebuințat 200 de bucăți de țăruși, 5 care cu nuiele și 400 mc pământ transportat. În anul 1935 pe aceeași stradă se fac din nou șanțuri pe o lungime de 600 m și se transportă aproximativ 600 mc pământ pentru nivelări[26].

Pe strada Mărășești s-au fixat 300 de bucăți de piloți (100m x 200cm) îngrădiți cu 15 care cu nuiele. Această stradă s-a transformat conform profilului tip pe o lungime de 150 m. Tot conform

---

[23] *Ibidem.*

[24] *Ibidem.*

[25] *Ibidem.*

[26] *Ibidem.*

profilului tip s-a amenajat pe o lungime de 1200 m şi strada Principesa Ileana[27], cu denumirea actuală strada Câmpului. Această stradă făcea legătura satelor Cig şi Sărăuad cu locul în care se ţinea oborul săptămânal.

Pe străzile Petru Maior (azi Nicolae Bălcescu) şi Regele Ferdinand (azi Lăcrămioarelor), lângă oborul de vite s-au făcut şanţuri în lungime de 450 m[28].

În anul 1935 s-au făcut 1800 m lucrări de şănţuire şi nivelare la strada Călăraşi conform profilului tip. Pe strada Vânători s-au executat şanţuri în lungime de 500 m, s-au făcut meterezuri de ţăruşi îngrădiţi cu nuiele şi alte diferite lucrări de consolidare a corpului străzii.

S-au realizat trotuare din scânduri de stejar pe strada Petru Maior, spre biserica greco-catolică şi la diferite trecători, în lungime totală de 1160 m[29].

În anul 1936 s-a înfăptuit una dintre cele mai ample lucrări din perioada interbelică: s-au refăcut trotuarele de asfalt, de la Primărie prin Piaţa Regele Carol II şi strada Mihai Viteazul, până la infirmeria comunală[30].

Toate aceste lucrări de amenajare şi îmbunătăţire realizate au contribuit la creşterea confortului localităţii şi a calităţii vieţii umane şi la evoluţia sa economică şi culturală, acestea fiind o necesitate a comunicării atât la nivel local cât şi naţional. Anii următori au însemnat pentru comunitatea din Tăşnad, ani de muncă în ceea ce priveşte îmbunătăţirea căilor de comunicaţie şi prin urmare creşterea nivelului de trai al locuitorilor.

Diana Kinces
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
dianasabou@yahoo.com

Anca Deaconu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
ancuta_ella85@yahoo.com

Bibliografie:

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Sălaj, Fond *Colecţia personală Ioan Ardeleanu Senior.*

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Sălaj, Fond *Prefectura Judeţului Sălaj.*

Ardeleanu-Senior, Ioan, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naţionale ale românilor sălăjeni*, Zalău, 1938.

Bellu Radu, *Mica monografie a Căilor ferate din România, vol 2 – Regionala Căii Ferate Cluj Napoca*, Editura Filaret, 1995.

Deaconu, Anca, Kinces, Diana, *Tăşnadul de odinioară - A haidanvolt Tasnád*, Satu Mare, 2011.

Diaconu, Elena, Dicu, Mihai, Racanel, Carmen, *Căi de comunicaţii rutiere*, Bucureşti, 2006.

Gusti, Dimitrie, *Enciclopedia României*, vol. IV, Bucureşti, 1939.

Kindersley Dorling, Enciclopedia ilustrată a familiei, Rotografica, Serbia, 2008.

Monitorul Oficial, nr. 170 din 1929 – Legea nr. 167/1929 – Legea pentru organizarea administraţiunii locale.

Monitorul Oficial, nr. 73 din 1938 – Legea nr. 569/1936 – Legea administrativă.

---

27 *Ibidem.*

28 *Ibidem.*

29 *Ibidem.*

30 *Ibidem.*

Petri Mór, *Szilágy Vármegye monographiája (Monografia comitatului Sălaj),* Zalău, 1902.
Stoica, Dionisie şi Lazăr, Ioan P., *Schiţa monografică a Sălagiului*, Şimleul Silvaniei, 1908.
Vântu, I. G., *Începuturi de legislaţie urbanistică în România*, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Marvan" SAR, 1939.

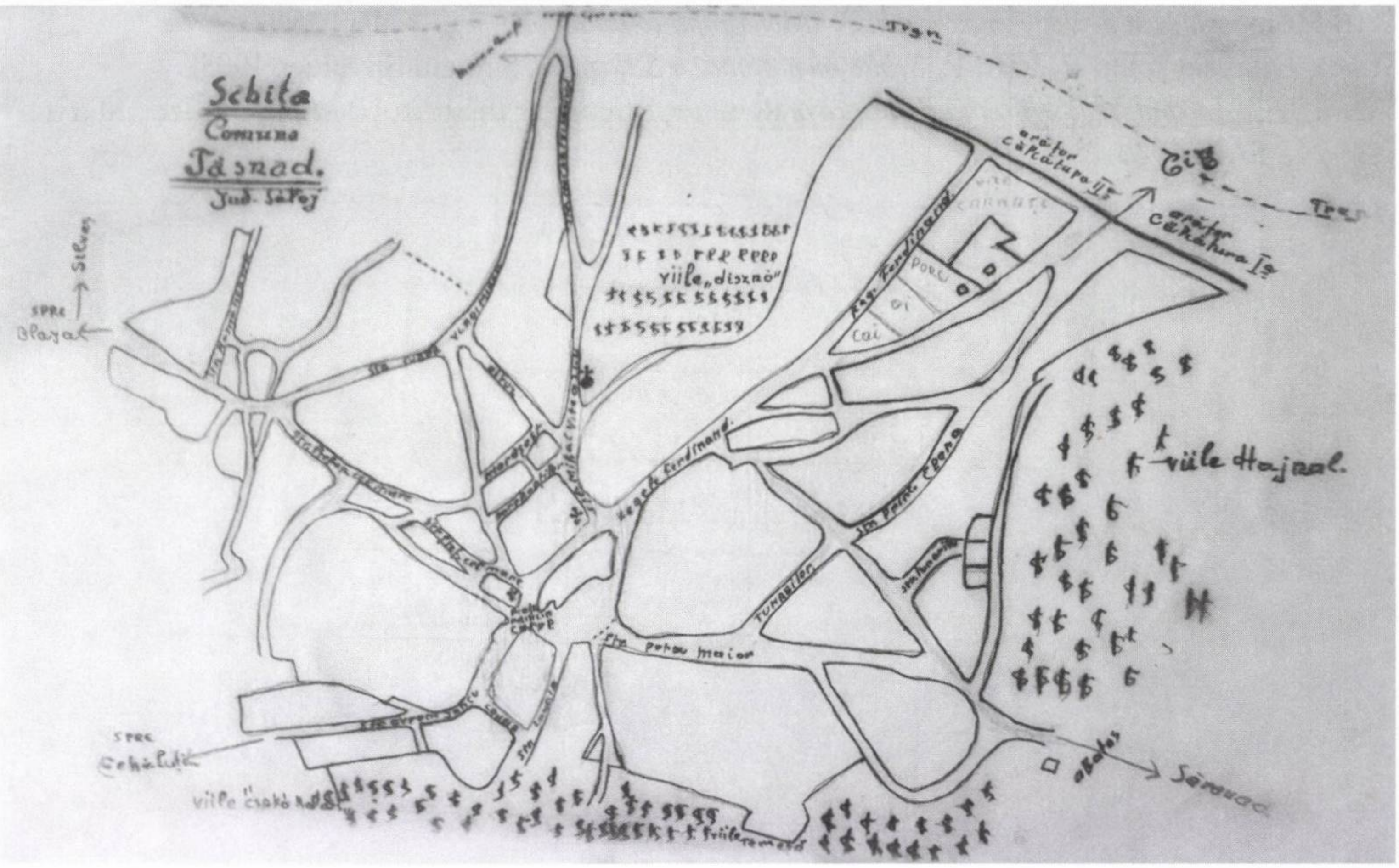

Harta localității Tășnad în anul 1938[31]

Stradă din Tășnad în anii '30

Trotuar din Tășnad amenajat în anii '30

[1] DJANSJ, Fond *Prefectura Județului Sălaj. Serviciul Sanitar*, inventar 214, *Monografia sanitară a comunei Tășnad*, fila 2.

Vedere generală din Tăşnad - perioada intebelică

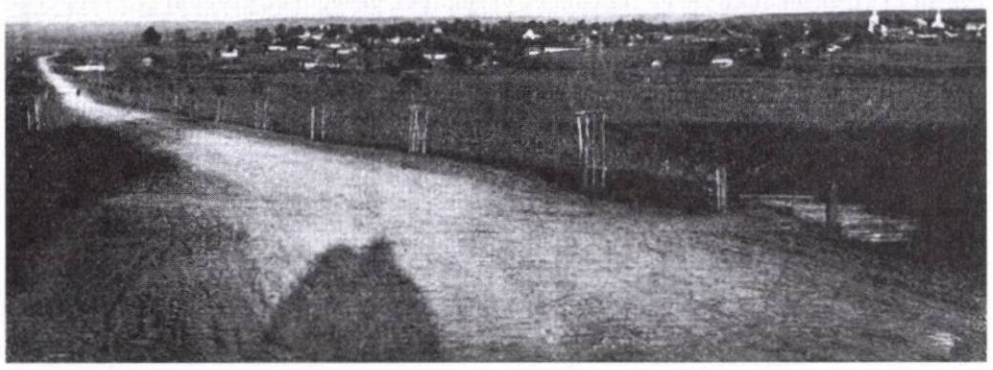

Drum comunal ce leagă Tăşnadul de Sărăuad - perioada interbelică

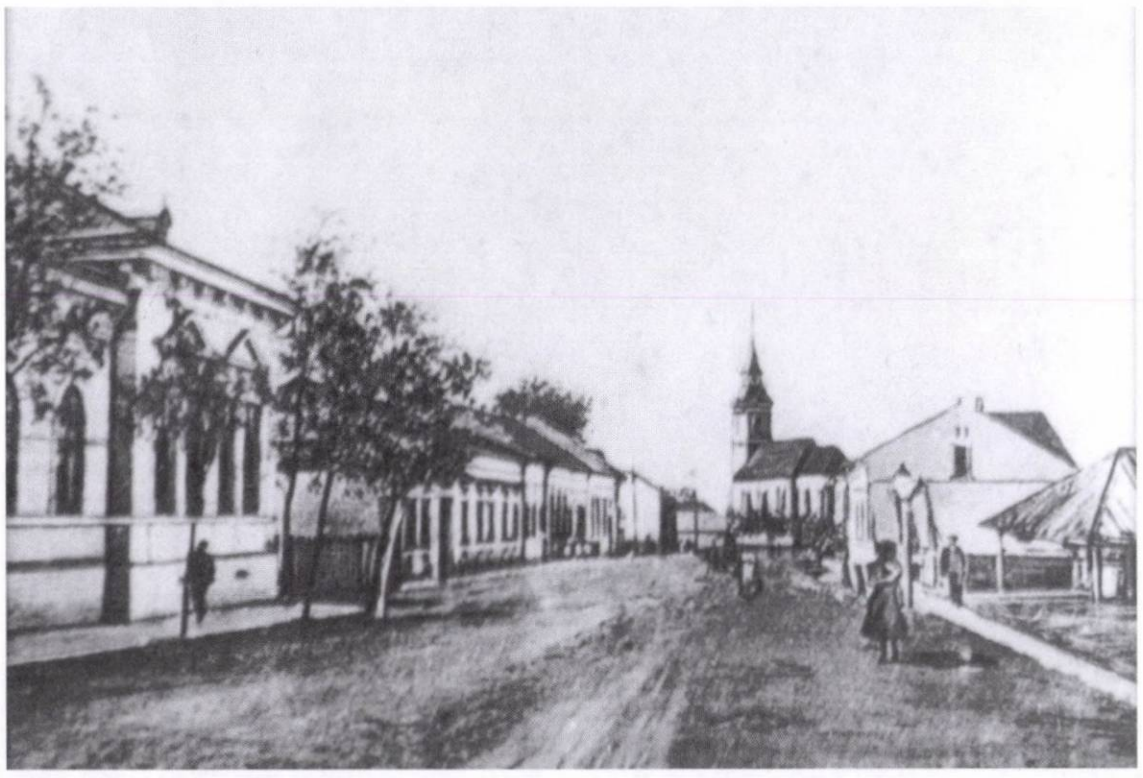

Vedere generală din Tăşnad - perioada intebelică

AUREL POPP ÎN ÎNCERCAREA DE ORGANIZARE A ACTIVITĂȚII ARTIŞTILOR PLASTICI DIN ARDEAL ŞI BANAT

Marinela VASVARI

Keywords: *Aurel Popp, artists, Baia Mare, congress*

Abstract: After 1918, in Transylvania and Banat new directions for development and organization of artistic life have begun to be outlined.

Banat Association of Fine Arts was established in Banat, at Timisoara, in 1922, and the Transylvanian Romanians Association was born in Northern Transylvania, ever since the Hungarian occupation. After 1930, other forms of association were created, so that central authorities would better sustain the Transylvanian art.

Aurel Popp was one of the personalities who contributed to the enrichment of interwar Romanian art. He was a revolutionary, his artist soul believed that his pictures will be once understood, through them trying to change the world.

Near the age of sixty, Aurel Popp organized at Baia Mare, between 14 and 15 june 1936, a congress of artists from Transylvania and Banat. This congress was attended by only 68 of the 150 invited delegates. At this congress issues of the artists from Transilvania and Banat were debated, but the decisions made and voted by participants remained only in a draft form.

The movement initiated by Aurel Popp was not left unanswered, newspapers of the time reported on the development of congress and the decisions taken.

By his actions, Aurel Popp wanted to create a common consciousness of artists from Transylvania and Banat and group them into a union in order to defend their interests.

*

* *

În Transilvania şi Banat, după 1918, aveau să se contureze noi direcţii de dezvoltare şi organizare ale vieţii artistice.

În Banat, la Timişoara, din 1922 a fost înfiinţată Asociaţia Bănăţeană de Arte Frumoase, iar în Transilvania de Nord, încă din anii ocupaţiei maghiare, a luat naştere Asociaţia Românilor din Transilvania. După 1930 alte forme de asociere au pornit de la nevoia ca autoritătile centrale să susţină arta transilvană.

În 1921 la Cluj s-a deschis primul salon de artă plastică transilvană, unde au expus peste 80 de artisti români, maghiari, germani, expoziţia numindu-se *Collegium Artificum Transilvanicorum (Salonul artei ardelene)*. Aceasta va deveni echivalentul unei grupări de amploare care îşi propunea să strângă raporturile dintre artiştii din Ardeal, prin crearea la Cluj a unui centru permanent de manifestări artistice, încercându-se a se dovedi că artele plastice reprezintă un preţios progres în dezvoltatea unui stat. Printre membrii juriului şi organizatorii expoziţiei făceau parte şi Aurel Popp şi János Thorma[1].

Aurel Popp a fost una din personalităţile care a contribuit din plin la îmbogăţirea artei româneşti din perioada interbelică. A fost un revoluţionar, sufletul său de artist credea că picturile lui vor fi odată înţelese, prin ele putând schimba lumea.

[1] Amalia Pavel, *Pictura Românească interbelică un capitol de artă europeană*, Bucureşti, 1996, p. 54.

Într-un articol din 30 decembrie 1922, pubicat în Keleti Ujsag şi intitulat "Criza artei plastice din Ardeal" (pe marginea expoziţiei lui Nagy Oszkár), Aurel Popp făcea o radiografie a artei şi artiştilor din Ardeal, prin care spunea că statul nu îi ajuta, expoziţiile erau realizate din venituri proprii şi dezamăgirea artistului de faptul că nu s-a reuşit realizarea nici unei grupări până atunci fiind „un mare păcat, al nostru, al tuturor, artişti şi public deopotrivă că nu adunăm artiştii din Ardeal într-o tabără". Spunea aceste lucruri deoarece îl durea să vadă situaţia dezorganizată în care îşi desfăşurau activitatea. Pe Nagy Oszkár l-a considerat un pictor tânăr care avea talent, spunând că „poate strigătul meu va avea ecou şi poate va exista cineva care v-a aduna într-un loc artiştii Ardealului ... unde vor ieşi mai mult în evidenţă talentaţii noştri, putându-i valorifica mai bine"[2].

La Baia Mare în 1926, în jurul coloniei şi Şcolii libere de pictură avea să se înfiinţeze „Asociaţia pictorilor din Baia Mare", condusă un timp de pictorul János Thorma, iar din 1927 de către Andrei Mikola şi Ioan Kriszan, dar conflictele între membrii şi conducerea asociaţiei avea să perturbe activitatea acesteia, lucru care va duce la apariţia altei grupări, în anul 1937, care avea să fie condusă de către Sándor Ziffer[3].

Aurel Popp nu s-a retras niciodată de pe câmpul de luptă, şi aproape de vârsta de 60 de ani a încercat din nou o acţiune zgomotoasă, asemănătoare temperamentului său. Împreună cu János Thorma, care a fost unul dintre întemeietorii Coloniei de artă de la Baia Mare, va lansa un apel, la 15 mai, către artiştii plastici din Ardeal şi Banat în care se spunea „Situaţia în care se găsesc artiştii plastici din Ardeal şi Banat, niciodată n-a fost mai desperată, decât astăzi. Pentru aceasta facem apel la solidaritatea colegială a tuturor artiştilor, cari sunt în slujba artei pe teritoriul Ardealului şi Banatului, pentru a participa la un congres, în care se vor discuta problemele de interes general cu arta plastică românească"[4]. Aurel Popp a sperat că poate schimba ceva pentru soarta artiştilor plastici.

Tot acum se făcea apel „la sentimentul de înaltă umanitate, de colaborare a tuturor colegilor, pentru a ne uni într-un „Sindicat al Artelor Frumoase din Ardeal si Banat", al cărui scop nu va fi altul, decât ameliorarea situaţiei desperate, în care se găseşte arta plastică al Ardealului şi Banatului."

Se cerea „adeziunea în scris a tuturor artiştilor plastici ardeleni si bănăţeni", precum şi părerile pentru alcătuirea programului congresului care avea să se desfăşoare în zilele de 14-15 iunie 1936, la Baia Mare, şi se făcea rugămintea ca „acest apel să-l faceţi cunoscut tuturor colegilor din oraşul dvs." Apelul avea să fie semnat de către Aurel Popp, pictor-sculptor din Satu Mare şi János Thorma, pictor din Baia Mare. Apelul a fost redactat în trei limbi: română, maghiară şi germană.

La data de 15 mai 1936, Aurel Popp, avea să adreseze o cerere către ministrul de interne, în care se specifica data la care avea să aibă loc congresul, scopul desfăşurării acestuia, precum şi aprobarea şi eliberarea autorizaţiei pentru desfăşurarea congresului.

Aurel Popp se va ocupa de obţinerea reducerii pentru călătoriile pe calea ferată ale participanţilor la congres, conform adresei din 15 mai 1936, trimisă către directorul general C.F.R., la Ministerul Comunicaţiilor, în care se cerea „să se acorde artiştilor pictori şi sculptori din Ardeal şi Banat, recomandaţi de către Comitetul de iniţiativă, reducerea de 75%, din tariful cailor ferate „...reducerea să înceapă de vineri 12 iunie orele 24, până marţi 16 iunie orele 24...", „identificarea participanţilor se va face pe baza unor legitimaţii eliberate de către biroul congresului"[5]. Solicitarea avea să fie aprobată de către minister, participanţii la congres beneficiind de reducerea cerută de către artist.

La Congresul de la Baia Mare aveau să participe în jur de 68 de artişti plastici, cu toate că numarul de invitaţii trimise a fost în număr de 150, printre participanţi numărându-se Alexandru Ziffer, Nicolae Brana, Lidia Agricola, Petre Abrudan ş.a.[6] Congresul avea să se ţină în localul „Societăţii arhitecţilor români", din strada Episcopiei, nr. 2. La ora 10 şi jumătate, sculptorul Dumitru

---

[2] Aurel Popp, *La capătul unei vieţi... (fragmente din jurnal şi alte scrieri)*, Satu Mare, 1999, p. 79.

[3] Amalia Pavel, *op. cit.*, p. 55.

[4] Arhivele Naţionale Satu Mare, fond *Aurel Popp*, dosar 26/ 1936, f. 9.

[5] *Ibidem*, f. 10.

[6] Raoul Şorban, Banner Zoltan, *Aurel Popp*, Bucureşti, 1968, p. 340.

Pavelescu - Dimo, preşedinte al „Sindicatului artelor frumoase", a declarat deschis congresul. În discursul său, Dumitru Pavelescu - Dimo spunea: „tinerele talente nu au nici un sprijin de la stat, bursele s-au desfiinţat, voiajurile în străinătate s-au suprimat, posturile în care se cere pricepere artistică sunt date pe mâna necunoscătorilor". În încheierea discursului s-a cerut „o lege specială de protecţie şi încurajare a artelor iar operele naţionale să fie produsul elementelor autohtone"[7]. A luat cuvântul apoi Profesorul Doctor Gherghiu, fost rector al universităţii care a adus salutul Confederaţiei Asociaţiilor Profesionale a Intelectualilor din România, asigurându-i pe participanţii la congres de tot sprijinul şi urându-le succes în revendicările cerute.

Revendicările artiştilor plastici au fost citite de către Horia Igirosianu, secretarul sindicatului, care a arătat „starea tristă a artiştilor români faţă de cei din străinătate".

În discursul său, sculptorul Constantin Baraschi a arătat nemulţumirile referitoare la concursul monumentelor regilor, spunând că numai un artist „de pe acest pamânt poate exprima marile sentimente româneşti".

Aurel Popp a făcut apel la unitatea artiştilor plastici, deoarece această luptă nu o putea duce un singur om, „numai grupaţi" puteau obţine rezolvarea doleanţelor, era nevoie de gruparea artiştilor într-un sindicat care să le apere interesele.

Au fost citite telegramele adresate de către participanţi regelui Carol al II-lea, primului ministru Gheorghe Tătărăscu şi ministrului artelor, supunându-se la vot moţiunea cu doleanţele artiştilor plastici în care se cerea „o lege de încurajare a artelor şi artiştilor".

Sculptorul Dumitru Pavelescu - Dimo avea să dea citire Moţiunii care avea să fie votată de către participanţii la congres şi în care se spunea:

„a). Supunem guvernelor noastre doleanţele artiştilor plastici subliniind solicitudinea cuvenită. Este cunoscut că gradul de cultură pe care un popor îl ocupă în civilizaţia omenirii, se stabileşte după puterile lui de creaţie, în domeniul artelor.

b). În consecinţă, cerem stăruitor guvernelor, o lege de încurajare a artelor şi artiştilor aşa cum ţările civilizate au înfăptuit-o de mult şi a nu se uita că orice lucrare de creaţie este cuvenită numai artiştilor români.

c). Înlesnirea creerei unei case de pensiuni cămin şi uşurarea tuturor mijloacelor necesare înfăptuirei operei de artă" [8].

Comisia pentru înfiinţarea Societăţii "Amicii Artelor" din Ardeal si Banat era formată din: preşedinte Thorma János, referent Brana Nicolae şi membrii Pataky Alexandru, Udvardy Ignatiu, Barat Mauriciu, Ziffer Alexandru, Krizsan Ioan. Puteau face parte din această societate „Amicii Artelor" şi intelectualii amatori de artă. S-a hotărât, de asemenea, ca expoziţiile să fie organizate de către Cooperativa Sindicatului Artiştilor Plastici din Ardeal şi Banat; să fie înfiinţat un juriu ales pe timp de 5 ani „pentru judecarea lucrărilor din expoziţiile comune si particulare"[9]; să fie organizate în fiecare an într-un oraş din Ardeal şi Banat, expoziţii cu lucrările membrilor sindicatului, ocazie cu care cele mai frumoase lucrări să fie premiate; să fie organizate anual în Bucureşti expoziţii ale artiştilor plastici din Ardeal şi, de asemenea, expoziţii ale artiştilor plastici din Vechiul Regat. Se cerea colaborarea cu ţările vecine pentru realizarea de expoziţii ale artiştilor străini la noi în ţară şi expoziţii ale artiştilor din Ardeal si Banat în capitalele ţărilor vecine.

Tot în cadrul congresului s-a luat hotărârea înfiinţării unei Cooperative, din care aveau să facă parte toţi membrii sindicatului. Avea ca rol să asigure „achiziţionarea tuturor materialelor întrebuinţate în arta plastică şi pentru furnizarea a acestora, membrilor sindicatului"[10], la un preţ normal. Această comisie avea ca referent pe Aurel Popp, preşedinte pe Thorma Janos, iar membrii pe Pataky Alexandru, Udvardy Ignatiu, Barat Mauriciu, Ziffer Alexandru, Krizsan Ioan.

---

[7] Arhivele Naţionale Satu Mare, fond *Aurel Popp*, dosar 26/ 1936, f. 118.

[8] *Ibidem*, f. 10.

[9] *Ibidem*, f. 141.

[10] *Ibidem*, f. 145.

Aceste inițiative, din păcate, nu s-au putut înfăptui, sindicatul a ramas în forma de propunere, nefiind niciodată înființat, Aurel Popp dându-şi seama la câteva luni de la congres, că tot zbuciumul său de a încerca o unire a artiştilor din Ardeal şi Banat a rămas fără rezultat.

În memoriile sale referitoare la Congresul artistilor plastici de la Baia Mare, Aurel Popp nota la 19 iunie 1936: „De ce chiar artiştii plastici, cei mai vitregiți ai culturii noastre comune, nu pricep chemarea acestor ultime clipe.... trebuie să ne trezim odată din trândăveală, să ni se trezească conştiinta când este vorba de destinul nostru, de cultura noastră! Chiar de aceea, repet din nou şi din nou chemarea către toți artiştii plastici din Ardeal şi Banat, să ni se alăture în revendicările noastre de a ne conduce destinele culturii artistice ale popoarelor noastre, să nu rămână pe mai departe pe mâna acelora, care se folosesc de el numai în cazuri spectaculoase, şi pe care de altfel îi consideră ca pe florile câmpului, din care îşi pot rupe oricând doresc... convingerea mea în acest sens este puternică şi de neschimbat: voința noastră de organizare va fi încununată de succes!”[11].

Această mişcare nu a rămas fără ecou, artiştii plastici au avut ocazia să îşi exprime nemulțumirile nu numai între ei, ci şi public prin presa vremii care a arătat nemulțumirile acestora. Aurel Popp a fost cel care a încercat scoaterea artiştilor din adormire, a rămas pe mai departe un luptător încercând să schimbe în bine soarta artiştilor plastici din Ardeal şi Banat, influențând conştiința artiştilor plastici contemporani.

Marinela Vasvari
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
vasvari.marinela@yahoo.com

Bibliografie

Arhivele Naționale Satu Mare, fond *Aurel Popp*.

Pavel, Amalia, *Pictura Românească interbelică un capitol de artă europeană*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1996.

Popp, Aurel, *La capătul unei vieți... (fragmente din jurnal şi alte scrieri)*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999.

Şorban, Raoul, Banner Zoltan, *Aurel Popp*, Editura Meridiane, Bucureşti.

[11] Aurel Popp, *op. cit*, p. 96.

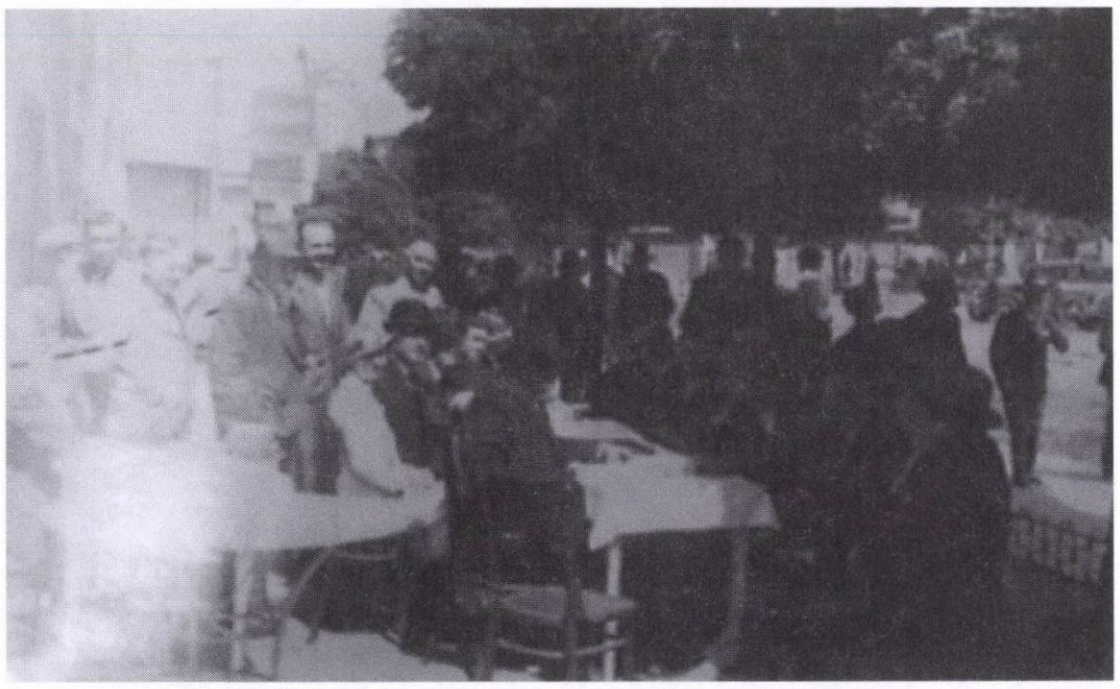

Primul Congres al Artiştilor Plastici din Ardeal si Banat – Baia Mare, 14-15 iunie 1936.
Înainte de deschiderea şedinţei generale a Congresului - în mijloc, Aurel Popp

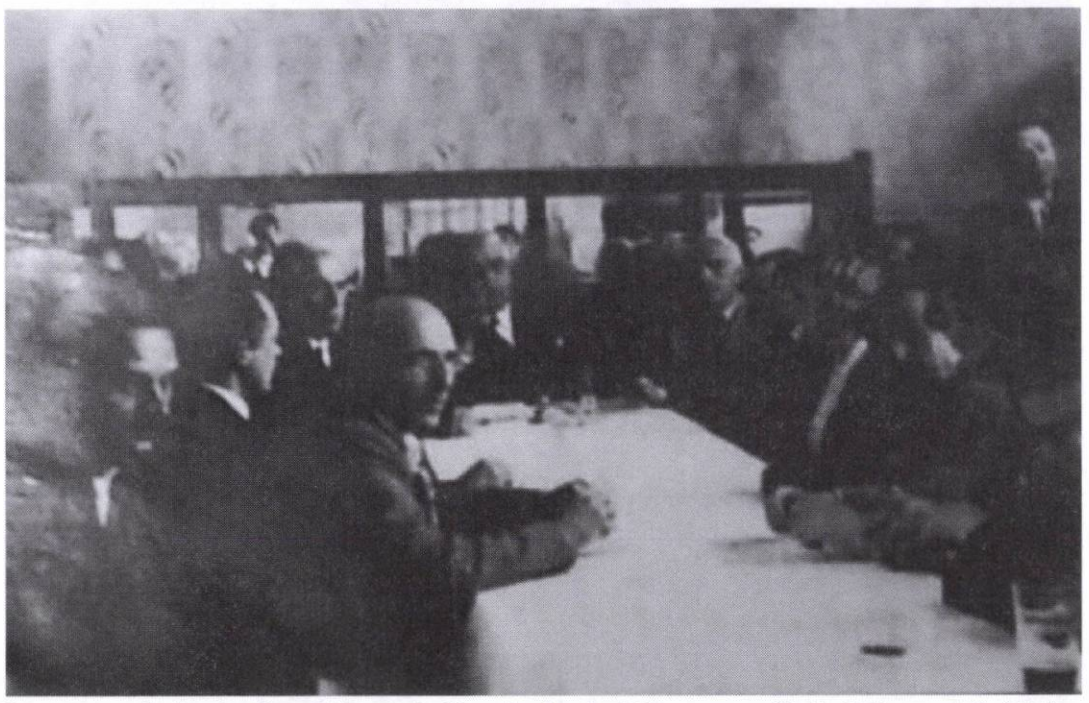

Primul Congres al Artiştilor Plastici din Ardeal si Banat – Baia Mare, 14-15 iunie 1936.
Dezbaterea statutelor sindicatelor

Primul Congres al Artiştilor Plastici din Ardeal si Banat – Baia Mare, 14-15 iunie 1936.
În sala de expozitii a artistilor din Baia Mare

PROBLEMA REFUGIAȚILOR ÎN TIMPUL ADMINISTRAȚIEI MILITARE MAGHIARE DIN NORDUL TRANSILVANIEI. CAZUL JUDEȚULUI SATU MARE

SÁRÁNDI Tamás

Keywords: *Second Vienna Award, military administration, refugees, statistical research*

Abstract: The most delicate issue of the 1940-1944 period was the refugee problem. On the one hand, a large number of civilians on both Romanian and Hungarian sides were affected, on the other hand, their placement caused a huge strain on both populations.

At the same time, this is the topic that stirs most passion both within public opinion and historiography, since it caused a trauma for several hundreds of thousands of people. Expulsion in mass, the first and most intense wave of flight took place during the period of military administration, therefore the refugee problem is tightly linked to this era.

Although it has a large bibliography, the issue has still hardly been unfolded, one of the proofs being the disagreement between the two sides regarding the number of the refugees. Instead of insisting on the number, another approach seems to be the solution. A statistical research would probably give a better answer as to whom, in what number and for what reason left the country. This study aims to analyze an existing registry and draw the appropriate conclusions. Since there is no way to do the research on a national scale, this analysis only reflects the military administration's period and is limited to Satu Mare county. It consists of a list drawn up by the military authorities of 1788 people who fled Satu Mare County in the autumn of 1940. The list contains eight items: name, address, place of birth, nationality, religion, trade, objects taken along and the reason for fleeing.

*

* *

Elementul cel mai problematic al perioadei 1940-1944 a fost fără îndoială chestiunea refugiaților. Explicația constă pe de o parte în numărul mare al acestora, pe de altă parte în efectul fenomenului asupra ambelor părți (atât română, cât și maghiară), găzduirea refugiaților supunându-le pe ambele la dificultăți majore. În același timp, această temă stârnește cele mai multe reacții din partea celor vizați, fie că este vorba de opinia publică, fie de istoriografie, deoarece a cauzat o ruptură în viața a sute de mii de oameni și – rostite sau nu – multe suferințe. Fenomenul este strâns legat de perioada administrației militare, din cauza expulzărilor în masă efectuate în acest timp. Primul și cel mai intens val de refugiați a fost rezultatul acestor expulzări.

Deși chestiunii i-a fost dedicată o vastă bibliografie, aceasta rămâne una dintre cele mai puțin exploatate până în ziua de azi. Istoriografia românească precedentă anului 1989 o privește ca pe o încercare de expulzare a întregii populații românești din Transilvania de Nord, bazându-și discursul pe suferințele refugiaților. Aproape toate studiile dedicate acestei perioade fac referire la temă și prin prezentarea unor destine individuale și, de multe ori prin mijloace naturalistice, evidențiază violența autorităților maghiare care a dus la refugiu sau la expulzare[1]. Această abordare

[1] Volumul publicat de Mihai Fătu, considerat monografia epocii este de fapt o înșirare a sorților refugiaților români. Volumul constă din relatarea suferințelor mai multor refugiați, pe baza unor interviuri făcute cu aceștia. Mai pe larg,

prin prisma dramelor domină o direcţie a istoriografiei româneşti până în ziua de azi[2].

Istoriografia maghiară nu recurge la aceleaşi metode, cea precedentă anului 1989 cuprinzând câteva exemple de critică/autocritică în ceea ce priveşte măsurile luate, respectiv eventualele brutalităţi comise de autorităţile maghiare împotriva naţionalităţilor sau grupurilor persecutate[3].

Caracterul neelucidat al chestiunii este dovedit şi de faptul că, în ciuda numărului mare de studii dedicate temei, nu există un consens în ceea ce priveşte numărul refugiaţilor. Diferiţi autori folosesc diferite cifre. După opinia lui M. Fătu, până în decembrie 1943 Transilvania de Nord a fost părăsită de 210 mii de români. Recunoscând faptul că valul de refugiaţi s-a diminuat în 1944, afirmă totuşi că acest număr îi reprezintă doar pe cei luaţi în evidenţă, numărul real al refugiaţilor fiind mult mai mare şi atingând la începutul anului 1945 cifra de 500 de mii[4]. Faţă de această informaţie exagerată, majoritatea cercetătorilor cad de acord asupra cifrei de 210 mii în cazul refugiaţilor români din Transilvania de Nord[5], respectiv 190 de mii pentru maghiarii din Transilvania de Sud[6]. Aceste cifre par acceptabile, însă numărul exact al refugiaţilor rămâne imposibil de stabilit, în lipsa unei statistici realizate în acea perioadă. Astfel, discuţia referitoare la problema refugiaţilor ar trebui axată pe alte principii, în loc să se rezume la o continuă estimare a numărului acestora.

O asemenea metodă ar putea fi tratarea unitară a celor două valuri de refugiaţi. Aproape toţi autorii ignoră această variantă şi majoritatea cercetătorilor români nici nu-i menţionează pe refugiaţii din Transilvania de Sud[7]. O altă posibilă abordare ar fi examinarea problemei din punct de vedere social/al politicii sociale, respectiv analiza măsurilor luate de ambele părţi pentru aprovizionarea şi integrarea refugiaţilor. O a treia posibilitate ar fi aşezarea problemei pe baze statistice, încercând să deducem tipurile de refugiaţi, numărul acestora şi cauzele refugiului din datele care ne stau la dispoziţie.

În cele ce urmează, vom încerca să aplicăm cea de a treia variantă prin analiza unei baze de date existente. Pentru că stadiul actual al cercetărilor nu ne permite efectuarea investigaţiei pe un eşantion naţional, vom publica date exclusiv referitoare la perioada administraţiei militare de pe teritoriul judeţului Satu Mare. Marea deficienţă a acestei statistici şi prin urmare a studiului bazat pe ea, este caracterul său nereprezentativ[8], cauzat de lipsa referinţelor privind anumite categorii sociale[9], sau de cantitatea mare de date lacunare[10]. Cu toate acestea, statistica referitoare la judeţul Satu Mare este cea mai completă până acum şi merită abordată separat.

---

vezi: Mihai Fătu-Mircea Muşat, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944,* Bucureşti, 1985. Tot aici se încadrează şi opera care prelucrează perioada adminsitraţiei militare: Gheorghe I. Bodea-Vasile T. Suciu- Ilie I. Puşcaş, *Administraţia militară horthystă în nord vestul României septembrie-noiembrie 1940*, Cluj Napoca, 1988.

[2] Referitor la istoriografia românească, vezi: Sárándi Tamás, „Észak-Erdély 1940-1944 közötti története a román történetírásban" (Istoria Transilvaniei de Nord între 1940-1944 în istoriografia română), în *Limes*, 2006/2, p. 131-138.

[3] Ne referim în primul rând la cele două monografii consacrate perioadei: Csatári Dániel s-a axat în primul rând pe acţiunile împotriva stângii: Csatári Dániel, *Forgószélben. Magyar–román viszony 1940–1945. (În vârtej. Relaţiile maghiaro-române 1940-1945*), Budapesta, 1968; Tilkovszky Lóránt a adus mai multe exemple care ilustrează conduita autorităţilor maghiare faţă de naţionalităţi: Tilkovszky Lóránt, *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, 1938–1941. (Reviziune şi politica naţionalităţilor în Ungaria 1938-1941*), Budapest, 1967.

[4] Fătu–Muşat, *op. cit.*, p. 146.

[5] Ottmar Traşcă, „Relaţile româno-ungare şi problema Transilvaniei, 1940-1944" (I), în *Anuarul Institutului de Istorie D. A. Xenopol*, 2004, p. 342. Această cifră a fost acceptată şi de M. Fătu, dar nu o consideră cifra finală.

[6] Balogh Béni, „Az erdélyi magyar menekültkérdés szociális vonatkozásai 1939-1944 között" (Aspecte sociale ale problemei refugiaţilor maghiari transilvăneni 1939-1944) în *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára (Omagiu lui Kiss András cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani)*, Kolozsvár, 2003, p. 32.

[7] Excepţie fac Traşcă şi L. Balogh prin studiile menţionate mai sus, respectiv cea mai recentă sinteză referitoare la această perioadă a lui L. Balogh Béni: L. Balogh Béni, *The second Vienna award and the Hungarian Romanian relations 1940-1944*, New York, 2012.

[8] Listele s-au păstrat în mod întâmplător, nu putem aprecia deci nici măcar numărul aproximativ al refugiaţilor.

[9] De exemplu coloniştii români, respectiv datele celor care au plecat din oraşul Satu Mare..

[10] La unele categorii, această rată ajunge la 40-45% , uneori şi mai mult.

Eşantionul

Bibliografia cea mai recentă este unanim de acord cu începutul acestui fenomen, primii refugiaţi fiind maghiarii din Transilvania de Sud, care şi-au părăsit casa din cauza măsurilor luate de guvernul român. Cauzele plecării au fost concedierile şi transferurile în masă, respectiv starea de spirit a opiniei publice[11]. Administraţia militară maghiară s-a văzut nevoită să facă faţă acestui prim val imediat după intrarea în Transilvania de Nord. În paralel, se desfăşura retragerea administraţiei româneşti, care la rândul său a fost însoţită de un val de refugiaţi români. Reprezentantul guvernului maghiar a atras atenţia în mod repetat asupra consecinţelor măsurilor antimaghiare adoptate de guvernul român, dar acesta considera datele referitoare la refugiaţii maghiari drept exagerări. Văzând că refugiaţii nu mai scad în număr, guvernul Teleki a luat măsuri drastice şi a expulzat în jur de 800 de intelectuali orăşeni români, mai ales din Oradea şi din Cluj[12]. Acest pas a marcat definitiv relaţia dintre cele două guverne şi a condus la perpetuarea problemei refugiaţilor pe tot parcursul administraţiei militare, dar şi după retragerea acesteia.

În judeţul Satu Mare nu avem informaţii despre expulzări, dar valul bilateral de refugiaţi era continuu şi aici. Reprezentanţii locali ai administraţiei militare au fost luaţi prin surprindere de amploarea fenomenului şi nu au fost pregătiţi iniţial pentru a face faţă corespunzător problemei. Deşi au fost alocate sume mari de bani pentru aprovizionarea refugiaţilor, în multe acestea nu au fost suficiente nici măcar pentru întreţinerea minimă, situaţia perpetuându-se pe mai multe luni de zile. Până la sfârşitul lunii septembrie au sosit în judeţul Satu Mare aproximativ 2500 de refugiaţi din Transilvania de Sud, 800 din aceştia în oraşul Satu Mare[13]. Această cifră rămâne constantă pentru toată perioada[14].

Deşi nu au împiedicat plecarea românilor, ba chiar au avut un rol în decizia acestora de a părăsi Transilvania de Nord, autorităţile militare maghiare încercau să urmărească şi să cuantifice fenomenul refugiului. La începutul lunii noiembrie au fost instruiţi să-i înregistreze pe cei plecaţi, folosindu-se de formulare standardizate. Erau vizaţi mai ales cei refugiaţi din regiuni cu majoritate românească. Conscrierea a fost realizată de administraţia militară locală, ajutată în caz de nevoie de jandarmerie[15].

Autorităţile îi diferenţiau pe refugiaţi, astfel încât s-a dispus clasificarea lor în 4 categorii: 1. cei care au plecat în luna de dinaintea deciziei de la Viena (august 1940); 2. cei care au plecat după decizia de la Viena, dar înainte de intrarea armatei maghiare (30 august – 5 septembrie 1940); 3. cei care au plecat de bunăvoie după intrarea maghiarilor (după 5 septembrie 1940); 4. cei expulzaţi de autorităţile militare[16]. Statisticile referitoare la refugiaţi au fost deci întocmite ulterior,

---

[11] Traşcă, *op. cit.*, p. 322.

[12] Traşcă, *op. cit.*, p. 324. Printre cei expulzaţi se afla şi Nicolae Popovici, episcop ortodox de Oradea.

[13] Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, *Fond 15 Primăria Municipiului Satu Mare – Comandamentul militar maghiar* (în continuare DJASM-Primăria), *Szatmárnémeti városi katonai parancsnok összeírása*, 1940 szept. 24 (*Conscrierea comandamentului militar al oraşului Satu Mare, 24 septembrie 1940*), dos. 4, p. 134.

[14] La sfârşitul lunii noiembrie, în oraş se aflau 861 de refugiaţi din Transilvania de Sud. DJASM-Primaria, *Szatmárnémeti városi katonai parancsnok az 1. hadsereg közigazgatási csoportjának*, 1940 nov. (*Comandamentul militar al oraşului Satu Mare către grupul administrativ al armatei 1, noiembrie 1940*) 15, dos. 8, p. 73.

[15] Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, *Fond 14 Prefectura Judeţului Satu Mare – Administraţia militară maghiară* (în continuare DJASM-Prefectura), *1. hadsereg közigazgatási csoportja a vármegyei parancsnokoknak, 1940 nov. 4* (*Grupul adminsitrativ al armatei 1. către comandanţii militari ai comitatelor, 4 noiembrie 1940*), dos. 8, p. 92. Conscrierea refugiaţilor sud-ardeleni a început încă la mijlocul lunii octombrie, iniţiativa pornind de la Comisariatul Naţional al Refugiaţilor din Ungaria. Şeful Statului Major a încredinţat problema urmăririi refugiaţilor români Autorităţii Naţionale de Control al Străinilor, înfiinţând în acest scop patru centre. DJASM-Prefectura, *1. hadsereg közigazgatási csoportja a vármegyei parancsnokoknak*, 1940. okt. 18, (*Grupul adminsitrativ al armatei 1. către comandanţii militari ai comitatelor, 18 octobrie 1940*), dos. 5, p. 4-5.

[16] Refugiaţii sud-ardeleni au fost împărţiţi în 3 grupe: 1. cei care au sosit pe teritoriul Ungariei înainte de decizia de la Viena; 2. cei care au trecut după decizia de la Viena; 3. cei care proveneau de pe teritoriile nerestituite, DJASM-Prefectura, *1. hadsereg közigazgatási csoportja a vármegyei parancsnokoknak*, 1940 okt. 18 (*Grupul adminsitrativ al armatei 1. către*

probabil cu ajutorul unor informaţii furnizate de populaţie. Autenticitatea şi corectitudinea lor trebuie deci tratată cu simţul critic cuvenit. Conscrierea a fost continuată pe întreaga perioadă a administraţiei militare.

Aceste statistici s-au păstrat în număr destul de mare în cazul judeţului Satu Mare, dar păstrarea lor este una întâmplătoare[17]. Nu avem informaţii precise despre numărul românilor plecaţi din judeţ, ştim doar că s-au păstrat datele a 1788 de persoane. Comparând datele statistice privitoare la românii din judeţul Satu Mare în cadrul recensămintelor din 1930 şi 1941, reiese o diferenţă de 40.000 de persoane, cifră destul de mare. M. Fătu este de părere că 9% din populaţia de naţionalitate română a părăsit judeţul. Astfel, pornind de la datele recensământului din 1930, aceasta înseamnă peste 13.000 de persoane. Pe baza datelor Ministerului Propagandei Naţionale din România, din judeţul Satu Mare s-au refugiat 3740 de persoane[18]. Coroborând toate aceste informaţii, numărul refugiaţilor sătmăreni poate fi estimat la 10-15 mii de persoane.

Analiza datelor

La conscrierea efectuată de autorităţile militare au fost înregistrate – în cel mai fericit caz – opt tipuri de informaţii pentru fiecare persoană: numele, domiciliul, locul naşterii, naţionalitatea, religia, ocupaţia, bunurile luate de refugiaţi în momentul plecării, respectiv cauza plecării. În ciuda datelor incomplete, această conscriere merită să fie publicată datorită numărului mare de câmpuri înregistrate, majoritatea statisticilor similare cuprinzând doar numele, adresa şi ocupaţia[19]. În unele cazuri, lacunele în informaţiile oferite ating proporţia de 40-45% (vezi anexa 1).

Voi încerca să realizez o analiză cât mai complexă a acestor date, urmând să le compar cu cele referitoare la oraşul Baia Mare, respectiv cu alte date de la nivel naţional publicate în bibliografia de specialitate, şi să trag concluziile de rigoare.

Categoria cea mai numeroasă (56,9%) a refugiaţilor este cea de a treia, din care fac parte persoanele care au plecat imediat după intrarea trupelor maghiare. În cazul celor 34,1% care şi-au părăsit casa la vestea deciziei de la Viena, dar înainte de intrarea trupelor maghiare, nu poate fi vorba de nici un fel de violenţă. A patra categorie, reprezentând persoanele expulzate, însumează 7,1% dintre refugiaţi. O mică parte din acest procent cuprinde şi persoanele care au ales de bunăvoie să plece, dar de la care organele militare au solicitat o cerere scrisă de expulzare[20]. Formal, astfel, aceştia au fost incluşi în cea de a patra categorie. Majoritatea celor 7,1% însă nu şi-a declarat intenţia de a părăsi Transilvania de Nord. Aceştia fac parte şi în mod real din categoria expulzaţilor, indiferent dacă au fost determinaţi sau nu să semneze o cerere în acest sens. Dimensiunile acestei grupe pot fi estimate astfel doar prin comparaţie cu alte informaţii similare. Cel mai puţini numeroşi sunt refugiaţii din prima categorie (1,7%). Cazul lor este şi el unul ambiguu, deoarece aceştia au plecat înainte de decizia de la Viena (vezi anexa 1).

Analizând datele referitoare la domiciliul părăsit de refugiaţi, aflăm în mod surprinzător că aceştia au plecat în proporţie de 46,4% din sate, şi nu din oraş, cum era de aşteptat. Localităţile centre de plasă au fost părăsite şi ele în proporţie mai mare (32,9%) decât oraşele (23,4%), având în vedere că din cele 8 plăşi sătmărene, doar două aveau oraşe (Satu Mare şi Baia Mare) ca centru[21]

---

comandanţii militari ai comitatelor, 18 octombrie 1940), dos. 5, p. 4-5.

[17] Listele s-au păstrat in fondul Prefectura Judeţului Satu Mare, în dosarul nr. 7, toate datele provenind de aici. În cele ce urmează nu voi mai indica acest lucru.

[18] Arhivele Naţionale de Istorie Centrală, Bucureşti, *Fond Ministerul Propagandei Naţionale*, dos. 994 şi 1008.

[19] La Arhivele Istorice Române se găsesc listele refugiaţilor români pe judeţe, dar în acestea apar doar cele trei date menţionate mai sus. Egry Gábor mi-a atras atenţia asupra existenţei acestor liste şi îi mulţumesc şi pe această cale. Studiul de faţă nu înlocuieşte în nici un caz prelucrarea acelor date, doar le completează.

[20] DJASM-Prefectura, *Vármegyei katonai parancsnok utasítása a szatmár járási parancsnoknak, 1940. okt. 14* (*Instrucţiunile comandamentului militar al comitatului către comandanţii de plasă ai comitatului Satu Mare, 14 octombrie 1940*), dos. 9, p. 155.

[21] Lipsa datelor referitoare la oraşul Satu Mare, care a fost probabil părăsit de cel mai mare număr de români, denaturează imaginea.

(vezi anexa 2). Analizând datele referitoare la domiciliu pe cele patru categorii[22], se poate observa că cei plecați la vestea deciziei de la Viena au fost în proporție de 80% săteni. În rest, imaginea este similară cu cea generală, mai mulți plecând din centrele de plasă decât din orașe (vezi anexa 3).

Plasa părăsită în cea mai mare proporție a fost fără îndoială Baia Mare (36,7%), cauzele acestui fenomen fiind multiple. Pe de o parte, pe teritoriul plășii se aflau două orașe (Baia Mare și Baia Sprie), pe de altă parte, aceasta a fost zona cea mai industrializată a Transilvaniei de Nord, iar plecarea muncitorilor, respectiv a clasei de mijloc legate de industrie a contribuit la cifra ridicată a refugiaților băimăreni. Procentul mare al expulzărilor (43%) de pe teritoriul plășii se datorează aceleiași cauze: majoritatea întreprinderilor industriale au fost declarate întreprinderi de război, și până și muncitorii au fost supuși procesului de verificare[23]. Cei care nu erau de încredere (în primul rând naționalitățile) au fost eliberați din serviciu sau expulzați.[24] Este surprinzător de mare numărul celor expulzați din plasa Oaș (43% din totalul de persoane expulzate). În stadiul actual al cercetării nu am găsit explicația acestui fapt[25] (vezi anexele 4-5).

După locul nașterii[26], majoritatea refugiaților erau sătmăreni, urmați de ardelenii de nord (7,2%) și de cei din Vechiul Regat (5,2%) (vezi anexa 6). Categoriile separate sunt structurate similar. Majoritatea celor din Regat au plecat încă înainte de intrarea armatei maghiare, fapt ușor de înțeles, căci existența lor era strâns legată de statul român, aceștia pierzându-și locul de muncă și expunându-se riscului unor represalii. Faptul că majoritatea expulzaților sunt sătmăreni se poate explica prin constatarea că, până la momentul expulzărilor, cei din Vechiul Regat plecaseră deja (vezi anexa 7).

Din analiza ocupației refugiaților reiese că peste o jumătate din ei reprezentau clasa mijlocie. Funcționarii (18,5%)[27] erau cei mai numeroși, urmați de profesori (18,1%) și intelectuali (12,5%) (vezi anexa 8). Faptul că cei mai mulți profesori au plecat încă dinaintea deciziei de la Viena confirmă teoria conform căreia aceștia rămâneau fideli idealului României Mari. Majoritatea funcționarilor (aprox. 1/3) a părăsit Transilvania de Nord după intrarea trupelor maghiare și concomitent cu retragerea administrației românești. 22% dintre muncitori au fost expulzați, fapt care validează afirmația de mai sus referitoare la întreprinderile de război (vezi anexa 9).

Analizați din punctul de vedere al naționalității, respectiv al religiei, majoritatea absolută a fost de naționalitate română (cifra de doar 70% se datorează în primul rând caracterului incomplet al datelor) și aparținea confesiunilor legate de naționalitate. 0,8% au fost maghiari, probabil membri ai unor familii mixte (vezi anexa 10). Românii refugiați sunt în majoritate greco-catolici, și 9,5% ortodocși. Biserica ortodoxă nefiind prezentă în viața județului înainte de 1918 (în județ existau 3 biserici aparținând ritului ortodox înainte de Unire), cei de religie ortodoxă desemnează în același timp categoria ardelenilor de sud sau cea a românilor din Vechiul Regat. În ceea ce privește religia, cele legate de evrei și de maghiari sunt mai frecvente decât naționalitatea propriu-zisă[28] (0% sunt de naționalitate evreiască, dar 0,7% de religie evreiască, 0,8% de naționalitate maghiară, dar 1% fac parte dintr-o religie specifică maghiarilor). Fenomenul poate fi explicat prin numărul mare de

---

[22] Cei din prima categorie de refugiați nu au fost incluși în analiza pe categorii, pentru că numărul lor mic ar fi dus la rezultate distorsionate și ar fi influențat datele finale.

[23] DJSM-Primăria, *Hadügyminisztériumi rendelet az alkalmazandókról, 1940. ápr. 22* (*Ordonanța Ministerului Forțelor Armate cu privire la angajarea personalului, 22 aprilie 1940*), dos. 6, p. 179.

[24] În momentul intrării armatei maghiare, procentul muncitorilor români angajați la mina din Baia Sprie a fost de 75%. Până la mijlocul lunii octombrie, comandamentul a redus această rată la 45%. DJASM-Prefectura, *Helyzetjelentés Felsőbányáról*, 1940. okt. 18 (*Raport asupra situației din Baia Sprie, 18 octombrie 1940),* dos. 5, p. 8-9.

[25] Cauza ar putea fi păstrarea întâmplătoare a listelor celor expulzați sau personalitatea comandantului de plasă.

[26] Lipsa de date la această categorie este foarte mare, de peste 60%.

[27] După datele adminsitrației militare de la sfarsitul lunii octombrie, teritoriul a fost părăsit de aproximativ 50000 de funcționari români. DJSM-Prefectura, *1. hadsereg közigazgatási csoportja a vármegyei parancsnokoknak, 1940. okt. 28,* (*Grupul adminsitrativ al armatei 1 către comandanții militari ai comitatelor,* 28 octombrie 1940), dos. 10, p. 104.

[28] În primul rând credincioși romano-catolici, reformați, respectiv unitarieni.

treceri de la o religie la alta în perioada interbelică (vezi anexa 11).

Unul dintre cele mai interesante puncte ale bazei de date este cea referitoare la bunurile pe care aceştia le-au luat cu ei. Aproape jumătate dintre refugiaţi (45,7%) au plecat cu câte ceva, 1/3 luându-şi chiar bunurile mobile. Fenomenul contrazice discursul existent în bibliografia românească, conform căruia autorităţile maghiare i-au expulzat pe români fără să le permită să-şi ia bunurile, chiar confiscându-le în cazul în care refugiaţii porneau la drum cu bagaje[29] (vezi anexa 12).

Cea mai importantă informaţie a acestei baze de date – care trebuie totuşi tratată critic – se referă la cauza plecării. Motivul precauţiei este faptul că aceste chestionare au fost completate ulterior, conţinând nu atât părerea refugiatului, cât a persoanelor din mediul său înconjurător – în primul rând a populaţiei maghiare. În mod firesc, majoritatea refugiaţilor au plecat din cauza schimbării de regim. Cauza principală a refugiului celor din prima categorie este locul de muncă, aceştia fiind foarte probabil oameni ajunşi în Satu Mare în perioada interbelică. Un grup nou apare în interiorul categoriilor 3 şi 4, cei care „au cerut de bunăvoie" să plece. După argumentele expuse mai sus[30], este vorba foarte probabil de cei care au fost expulzaţi, iar plecarea lor înregistrată ca fiind benevolă poate fi de fapt încercarea autorităţilor de a diminua numărul celor expulzaţi (vezi anexele 13-14). Privit în detaliu, acest grup (1/4 din totalul refugiaţilor) se proporţionează astfel: 1/3 au plecat din cauza sentimentului naţional exaltat, iar 1/4 din cauza sentimentului antimaghiar (vezi anexa 15).

În cele ce urmează, voi compara aceste date cu cele din oraşul Baia Mare. Scopul acestei comparaţii ar fi sublinierea diferenţelor dintre datele orăşeneşti şi cele generale (de exemplu în ceea ce priveşte numărul celor plecaţi benevol şi a celor expulzaţi). În cazul în care rezultatele acestei comparaţii sunt valabile, ar fi posibilă generalizarea tendinţelor obţinute din analiza acestor date.

După aplicarea modelului celor patru categorii folosit de autorităţile maghiare şi în cazul Baia Mare, prima diferenţă importantă este lipsa totală a primelor două grupuri din cadrul refugiaţilor orăşeni. 90% dintre aceştia fac parte din cea de a treia categorie, iar rata celor expulzaţi (9%) este – conform aşteptărilor – mai mare decât pe plan general (7,1%). Luând pe rând fiecare punct al analizei, reiese că localnicii sunt mai numeroşi (30,8%) decât la nivel judeţean (23,3%), deşi ar fi fost normal să fie mai numeroşi cei aşezaţi în oraş în perioada interbelică, datorită potenţialului locurilor de muncă. Este deopotrivă surprinzătoare rata mai mică a celor din Vechiu Regat (3,6% în cazul oraşului, comparativ cu 5,2% pe judeţ). Analiza ocupaţiilor a adus şi ea câteva rezultate neaşteptate Proporţia mai mare a intelectualilor (14,7% în oraş faţă de 11,7% pentru tot judeţul) şi a funcţionarilor (23,7% faţă de 9,6%) este explicabilă. Surprinzătoare sunt cifrele legate de cadrele didactice (11,2% în Baia Mare faţă de 18,1% pe judeţ), respectiv cele ale muncitorilor (11,4% faţă de 13,9%). Orăşenii au plecat preponderent (2/3) de bunăvoie, aceştia fiind cel mai probabil de fapt expulzaţi. Cei plecaţi din cauza schimbării regimului sunt mult mai puţini (5,4%) (vezi anexele 16-19).

Compararea acestor rezultate cu datele de la nivel naţional este posibilă doar în ceea ce priveşte ocupaţia refugiaţilor. Conform celor publicate de O. Traşcă (cifrele preluate după Comisia de Ofiţeri Italiano-Germană) ocupaţia refugiaţilor români se structurează astfel: 48 de mii de funcţionari (24,3%), 20 de mii de liber profesionişti (10,1%), 14 mii de mici industriaşi (7,1%), 25 de mii de ţărani (12,6%), 14 mii de elevi (7,1%), 43 de mii de muncitori (21,8%), 33 de mii alte categorii (16,7%)[31]. M. Fătu publică date diferite, preluate după organizaţiile refugiaţilor: 30.740 (14%) ţărani, 21.971 (10%) muncitori, 12.646 (5,7%) meseriaşi, 2.317 (1%) comercianţi, 20.974 (9,5%) funcţionari

---

[29] Acest fapt este confirmat şi de instrucţiunile autorităţilor militare, pe baza cărora românii care pleacă de bunăvoie sau cei expulzaţi îşi pot lua bunurile mobile, alimente pentru 3 zile, bani sau efecte în orice cantitate. Direcţia Judeţeană Mureş a Arhivelor Naţionale, *Fond. 48 Prefectura Judeţului Mureş, Comandamentul Militar - Az Utasítás menekültek esetén ingóságok ki és behozatalára vonatkozó részei 1940. okt. 11 (Părţi ale Instrucţiunilor referitoare la transportul bunurilor mobile ale refugiaţilor, 11 octombrie 1940)*, dos. 8, p. 11. Acesta nu exclude totuşi faptul că refugiaţilor le-au fost confiscate bunurile, chiar şi în masă.

[30] Vezi cele spuse înainte de nota 19.

[31] Traşcă, *op. cit.*, p. 342.

publici, 4.256 (1,9%) funcţionari privaţi, 1.027 (0,7%) liber profesionişti, 4.658 (2,1%) servitori, 47.711 (21,7%) casnice, 24.083 (11%) elevi, 29.921 (13,6%) întreţinuţi, 9.702 (4,4%) alte ocupaţii, 1.254 (0,5%) preoţi, 5.429 (2,4%) învăţători, 942 (0,4%) avocaţi, 741 (0,3%) medici, 547 (0,2%) ingineri[32]. Calculând cu oricare dintre variantele de mai sus, datele obţinute sunt foarte diferite şi, prin concluzie, este imposibilă o generalizare a rezultatelor.

Concluzii

Conchidem cele prezentate mai sus printr-o recapitulare sistematizată a informaţiilor. Persoanele care au făcut parte din eşantion şi-au părăsit casele în proporţie de 56,9% după intrarea trupelor maghiare, însă, conform statisticii după tipurile de localităţi, majoritatea sătenilor au plecat mai devreme, înainte de intrarea trupelor. Probabil elita lumii rurale a fost cea mai expusă, activitatea sa din trecut fiind mai bine cunoscută şi memorată. Aşa se explică şi faptul că cei mai mulţi refugiaţi proveneau din categoria intelectualilor săteni. În acelaşi timp se poate observa că intensitatea cea mai mare a valului de refugiaţi s-a înregistrat în zilele premergătoare intrării armatei maghiare, depăşind media. Cei din Vechiul Regat îşi părăsesc şi ei casele în aceste zile, probabil în urma pierderii locului de muncă, sau de frica unor eventuale represalii.

Referitor la domiciliul şi originea refugiaţilor, putem concluziona că cei mai mulţi au plecat din sate şi majoritatea lor sunt născuţi în judeţ, şi nu aşezaţi ulterior.

Majoritatea refugiaţilor săteni sunt funcţionari şi învăţători, şi, la polul opus, foarte puţini preoţi au părăsit teritoriul. În cadrul refugiaţilor orăşeni, intelectualii şi funcţionarii reprezintă cea mai numeroasă categorie, muncitorii şi profesorii fiind mai puţini la număr.

Analizând naţionalitatea şi religia refugiaţilor este izbitoare proporţia de 10% a ortodocşilor. Cunoscând structura religioasă a populaţiei româneşti sătmărene, ritul răsăritean este în primul rând legat de ajunşi în judeţ după 1918. Această informaţie poate sugera în acelaşi timp numărul celor aşezaţi în Satu Mare în perioada interbelică. Aproximativ 1% din refugiaţi sunt evrei, respectiv de o religie maghiară, putând fi vorba despre persoane trecute la religia respectivă – în primul rând din cauza locului de muncă - sau despre membrii unei familii mixte.

Expulzaţii sunt în marea lor majoritate localnici, şi nu persoane ajunse în judeţ în perioada interbelică, cum ar fi fost de presupus. O altă informaţie surprinzătoare a fost furnizată de analiza ocupaţiilor expulzaţilor, cei mai mulţi fiind muncitori. Întreprinderile de război din jurul oraşului Baia Mare pot oferi o explicaţie în acest sens, originea şi loialitatea muncitorilor fiind mai atent monitorizate în acel mediu. Conform aşteptărilor, majoritatea expulzaţilor sunt orăşeni. 2/3 au cerut de bunăvoie să plece, dar o parte dintre aceştia au fost totuşi cel mai probabil expulzaţi.

Cei născuţi în Vechiul Regat şi-au părăsit casele în proporţia cea mai mare înaintea intrării armatei maghiare, şi de aceea formează un grup mai mic în categoria celor expulzaţi.

Teoria conform căreia refugiaţii nu şi-au luat nimic din posesiunile personale în momentul plecării nu se mai justifică: aproximativ jumătate dintre refugiaţi au avut bagaj, iar 1/3 şi-a luat chiar bunurile mobile.

În ceea ce priveşte motivul plecării, majoritatea celor din prima categorie s-au refugiat de frica pierderii locului de muncă. În general, refugiaţii şi-au părăsit casele din cauza schimbării de regim, având sentimente naţionale foarte adânci (1/3) sau puternice sentimente antimaghiare (1/4). Pentru că formularele refugiaţilor au fost completate ulterior însă, ele trebuie privite cu prudenţă, deoarece reflectă mai mult opinia celor din mediul refugiatului, decât cauza reală a refugiului.

Mai multe întrebări rămân de clarificat în legătură cu această analiză, care vor putea fi eventual rezolvate prin analiza unui volum mare de informaţii noi. Una dintre acestea ar fi elucidarea expresiei „de bunăvoie", ţinând cont de faptul că autorităţile au fost cele care au declarat acest fapt şi nu refugiatul în cauză. Rămâne de văzut dacă aceştia au fost de fapt expulzaţi. O altă problemă

[32] Fătu–Muşat, *op. cit,* p. 142.

ar fi verificarea cifrei de 7% reprezentând numărul celor expulzaţi şi luarea unei decizii, dacă aceasta este prea mare sau prea mică. Ca ultimă întrebare, rămâne să decidem dacă persoanele care au plecat din Transilvania de Nord înainte de decizia de la Viena pot sau nu să fie consideraţi refugiaţi.

Compararea datelor referitoare la oraşe cu datele generale a dus la rezultate contradictorii, ceea ce nu permite o generalizare a bazei de date la nivelul întregii Transilvanii de Nord, şi a cărei valabilitate pentru judeţul Satu Mare este doar limitată. Această analiză poate fi deci considerată doar o posibilă nouă perspectivă în tratarea problemei refugiaţilor.

Sárándi Tamás
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
t_sarandy@yahoo.com

Bibliografie:

Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, *Fond 15. Primăria Municipiului Satu Mare – Comandamentul militar maghiar*

Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, *Fond 14. Prefectura Judeţului Satu Mare – Administraţia militară maghiară*

Bodea, Gheorghe I., Suciu, Vasile T., Puşcaş, Ilie I., *Administraţia militară horthystă în nord vestul României septembrie-noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1988.

Csatári Dániel, *Forgószélben. Magyar–román viszony 1940–1945.* (*În vârtej. Relaţia maghiaro-română 1940-1945*), Editura Akadémiai, Budapesta, 1968.

Fătu, Mihai - Muşat, Mircea, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944,* Editura Politică, Bucureşti, 1985.

L. Balogh Béni, „Az erdélyi magyar menekültkérdés szociális vonatkozásai 1939-1944 között" (Aspectele sociale ale problemei refugiaţilor maghiari transilvăneni 1939-1944) în *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára (Omagiu lui Kiss András cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani),* Editura Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2003, p. 29-39.

Sárándi Tamás, „Észak-Erdély 1940-1944 közötti története a román történetírásban" (Istoria Transilvaniei de Nord între 1940-1944 în istoriografia română), în *Limes*, 2006/2, p. 131-138.

Tilkovszky Lóránt, *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, 1938–1941.* (*Revizie şi politica naţionalităţilor în Ungaria 1938-1941*), Editura Akadémiai, Budapest, 1967.

Traşcă, Ottmar, „Relaţile româno-ungare şi problema Transilvaniei, 1940-1944" (I), în *Anuarul Institutului de Istorie D. A. Xenopol*, 2004, p. 311-349.

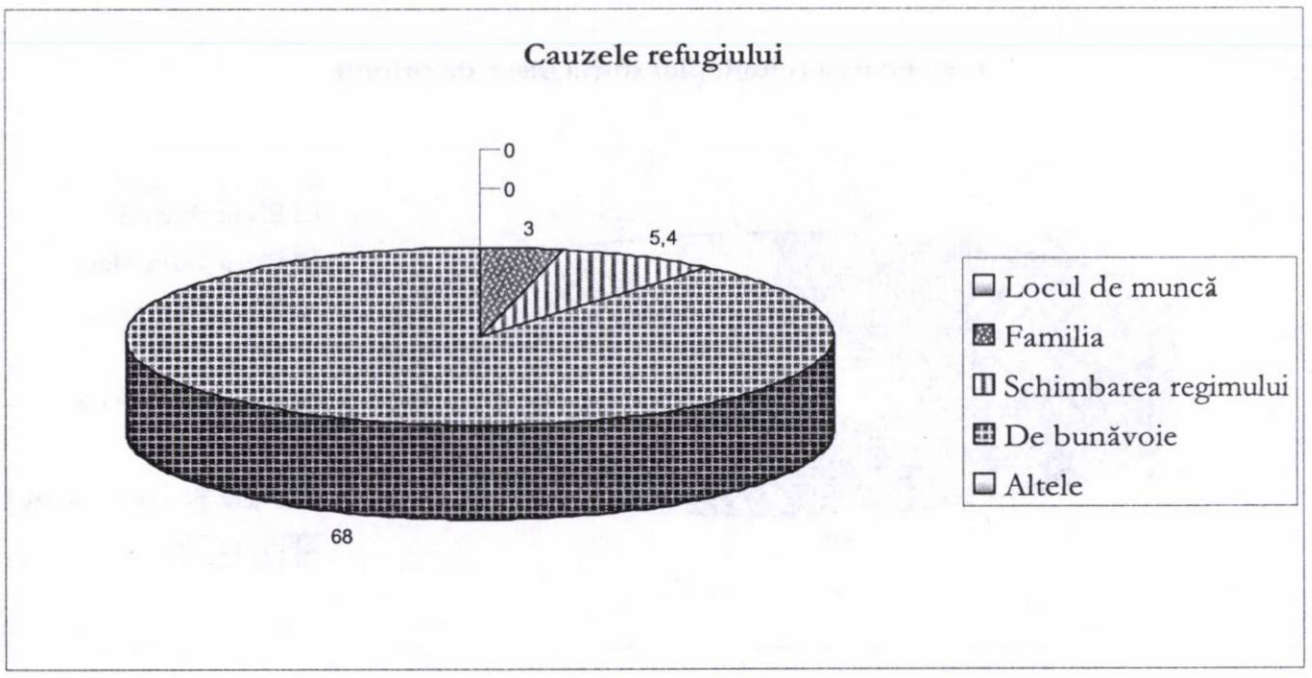

Anexa 1. Împărţirea pe categorii a refugiaţilor din Satu Mare plecaţi în perioada administraţiei militare

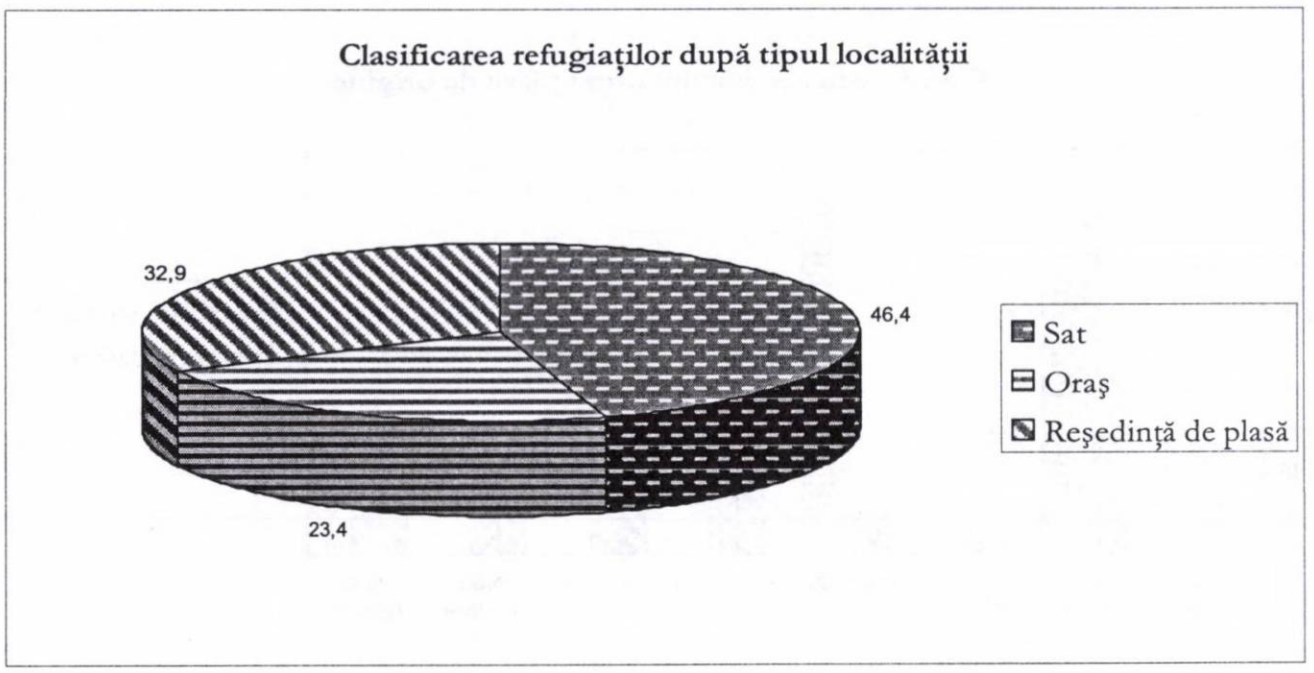

Anexa 2. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după localitate

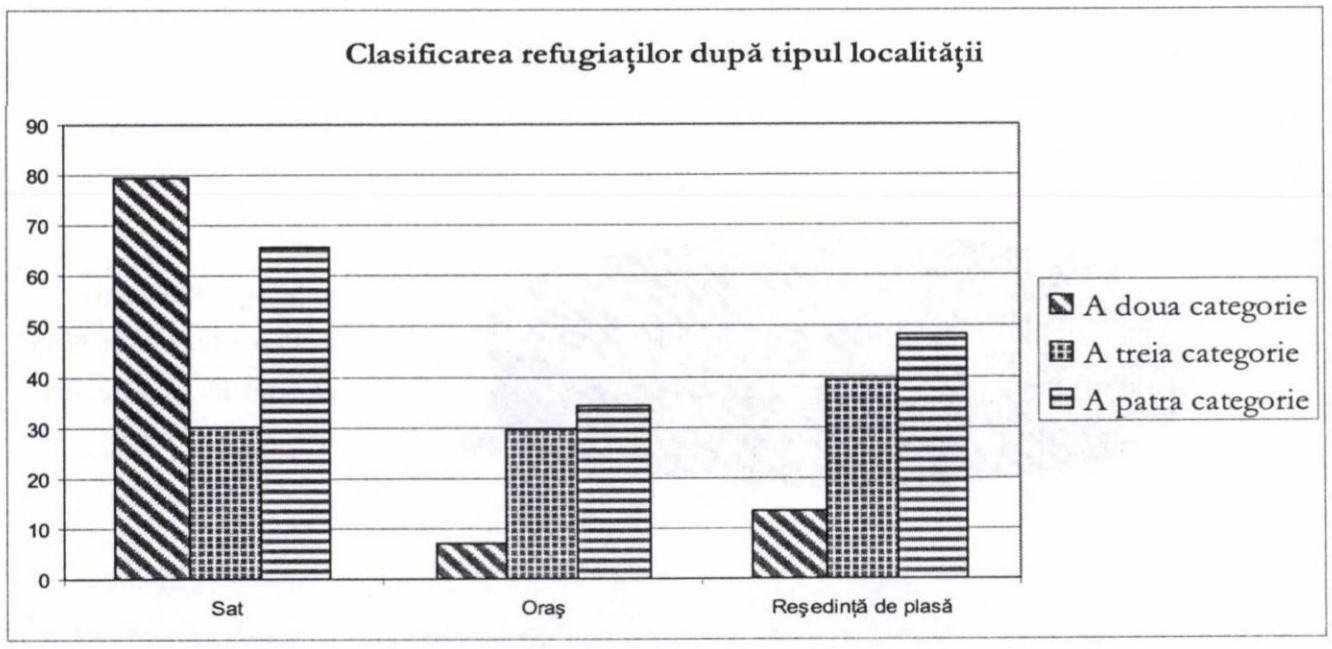

Anexa 3. Clasificarea refugiaţilor pe categorii, după tipul localităţii părăsite

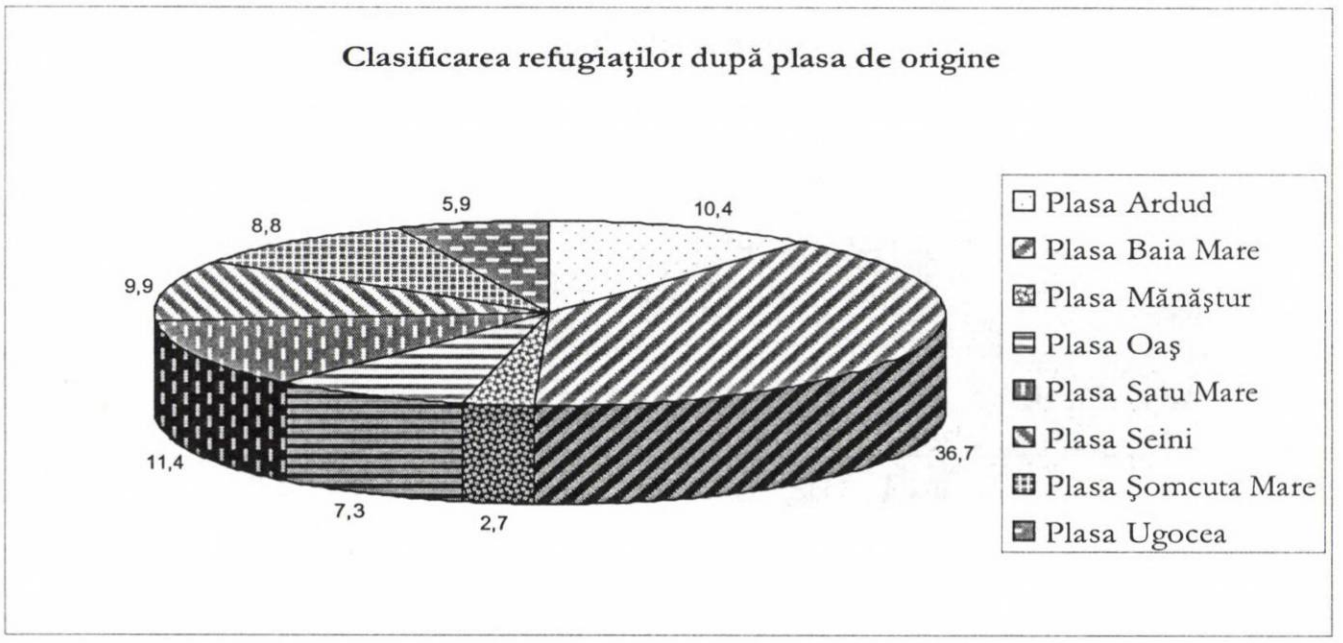

Anexa 4. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor pe plăşi

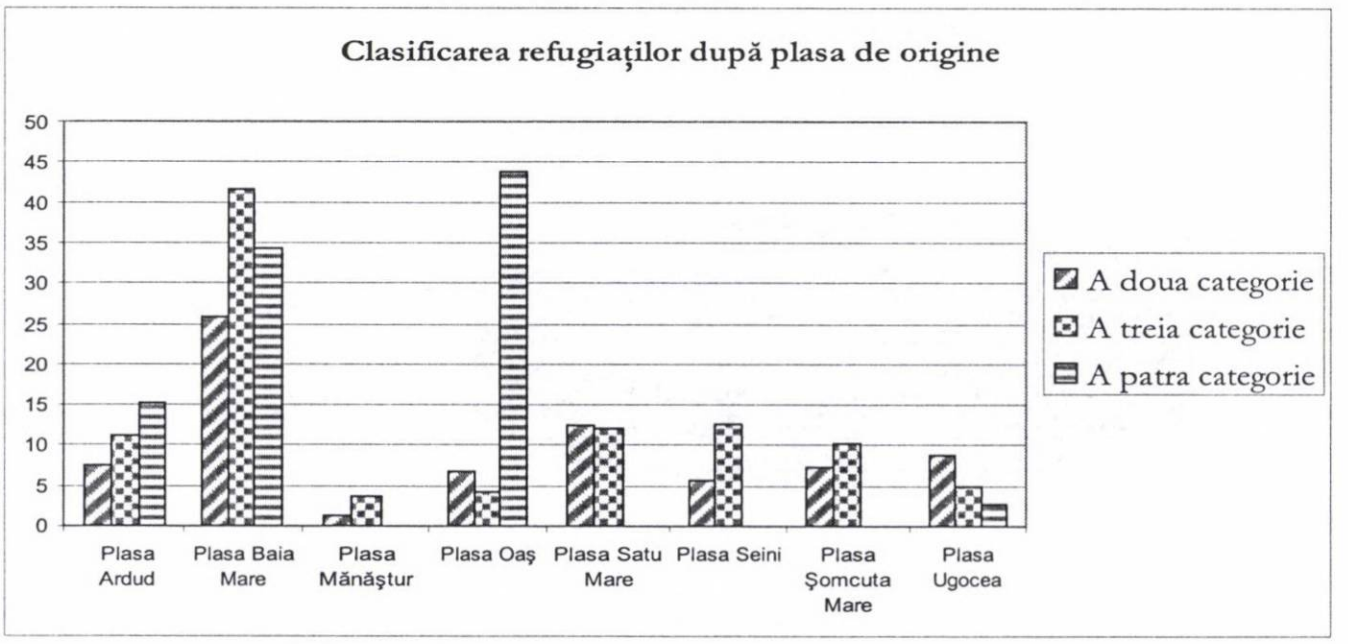

Anexa 5. Clasificarea datelor refugiaţilor pe categorii, după plasă

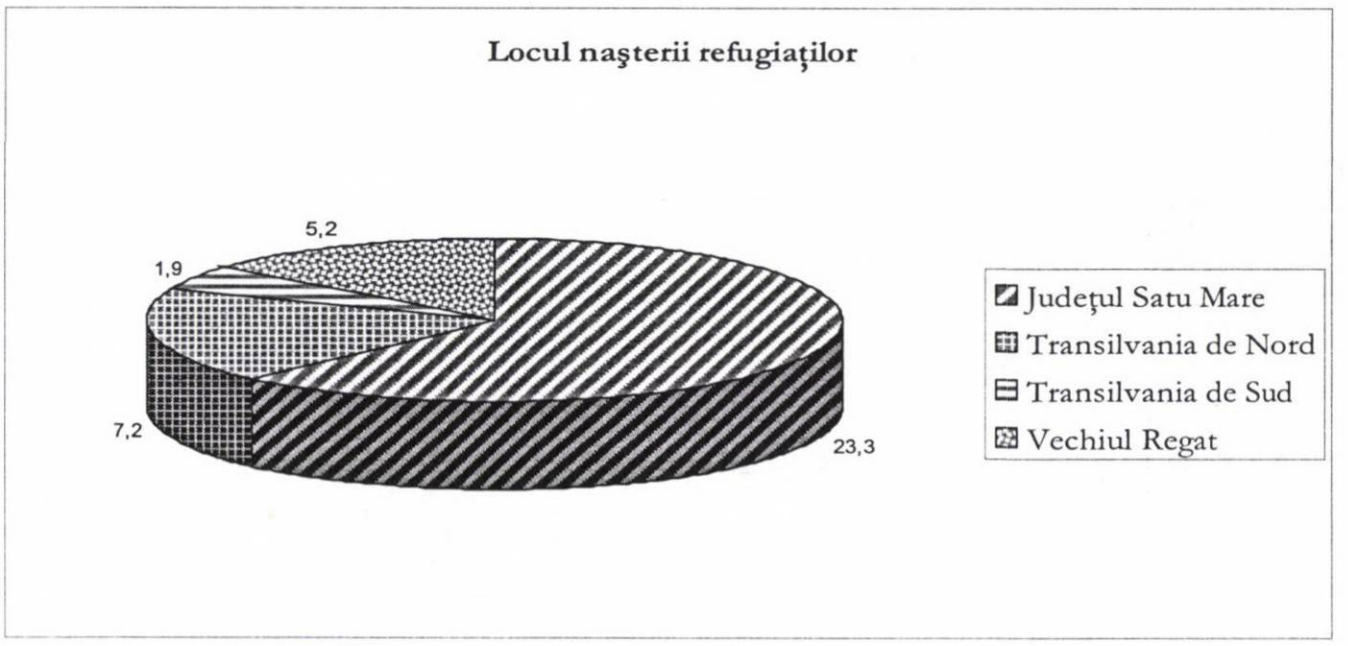

Anexa 6. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după regiunea de origine

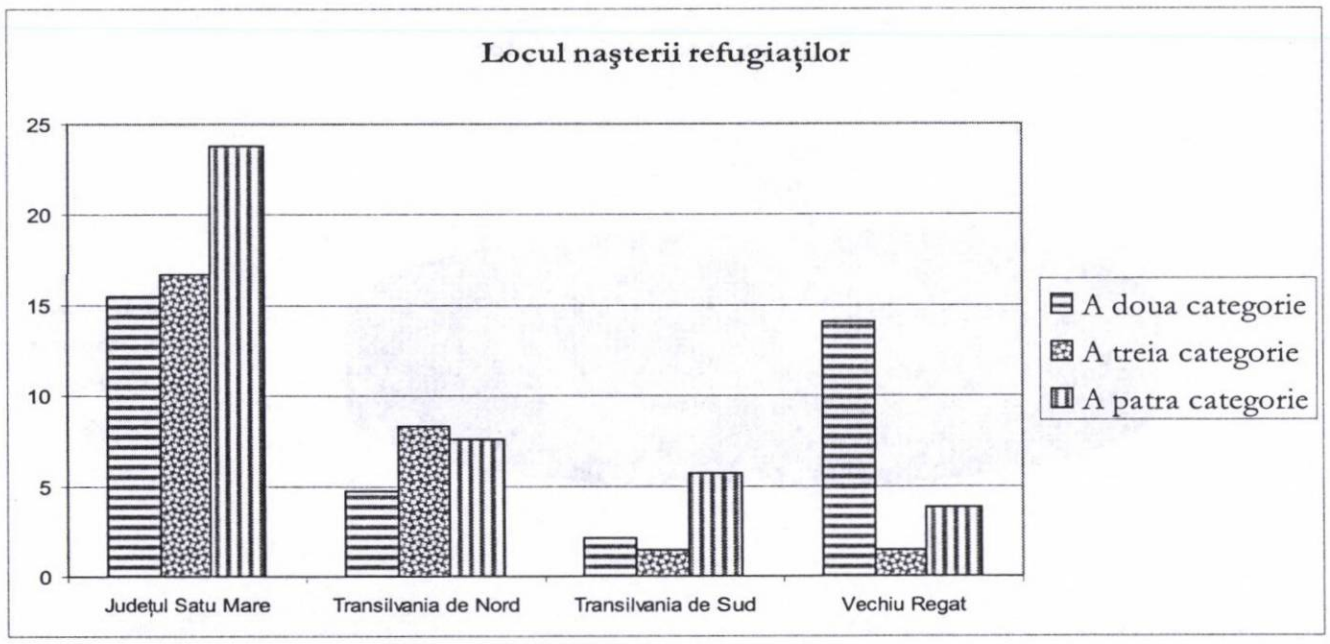

Anexa 7. Clasificarea datelor refugiaţilor pe categorii, după regiunea de origine

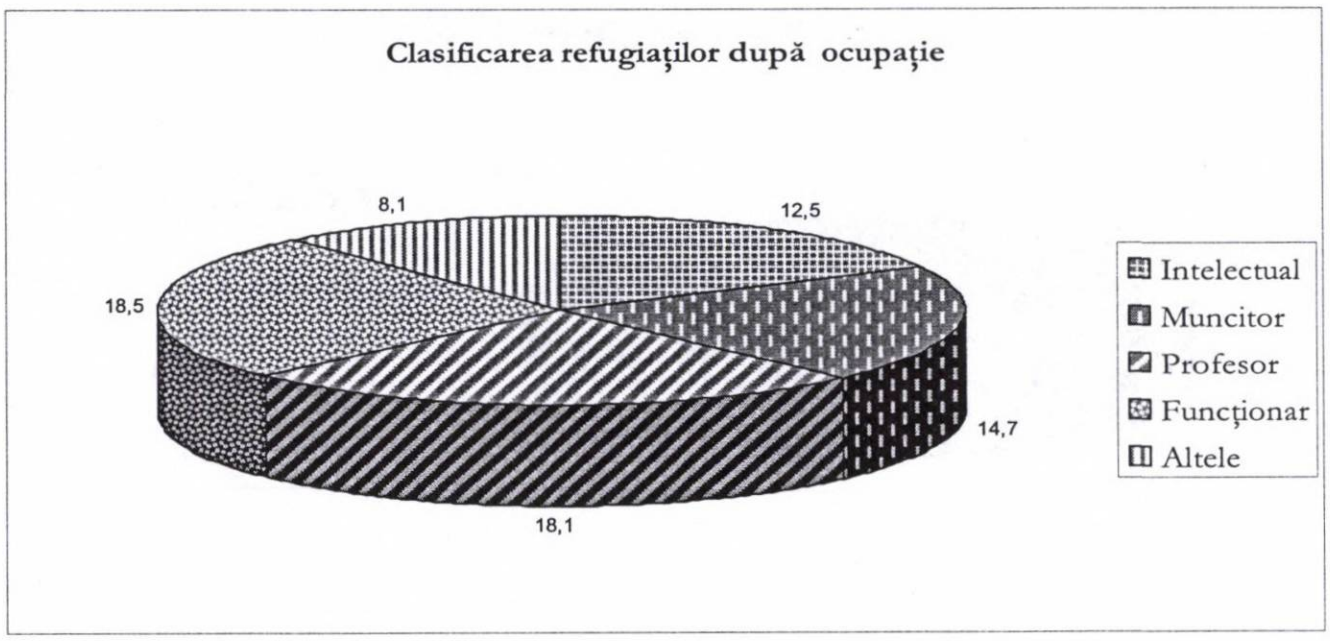

Anexa 8. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după ocupaţie

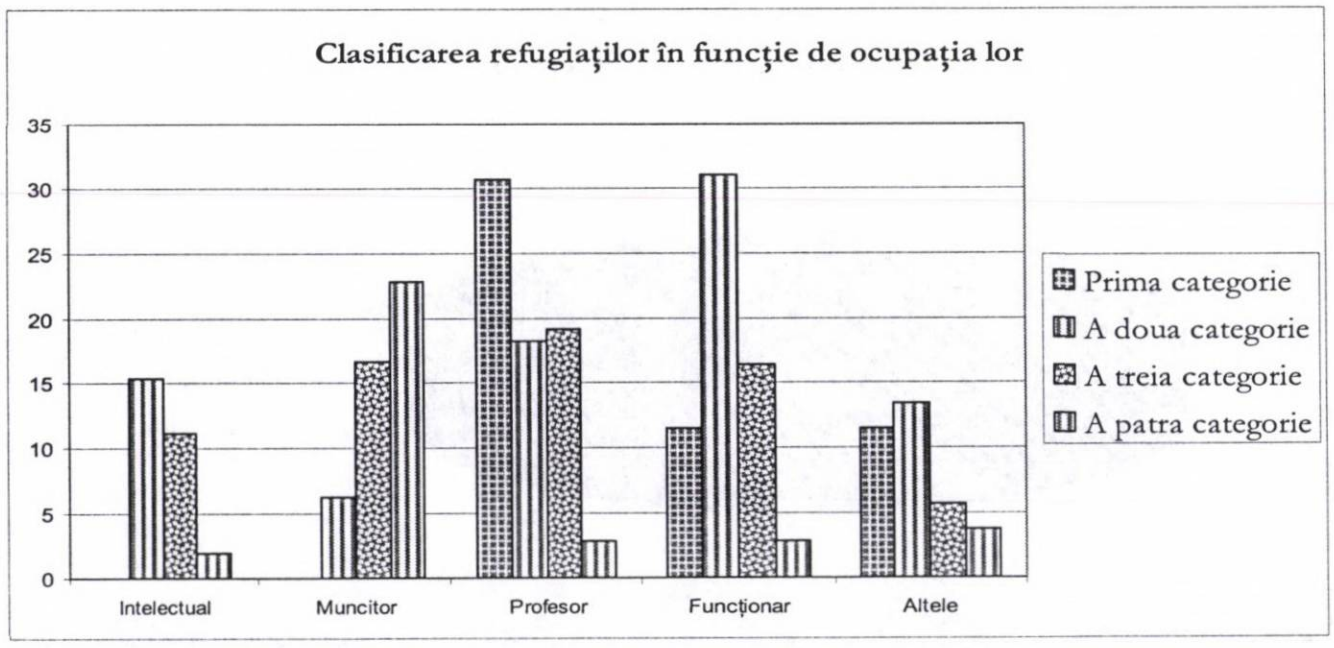

Anexa 9. Clasificarea datelor refugiaţilor pe categorii, după profesie

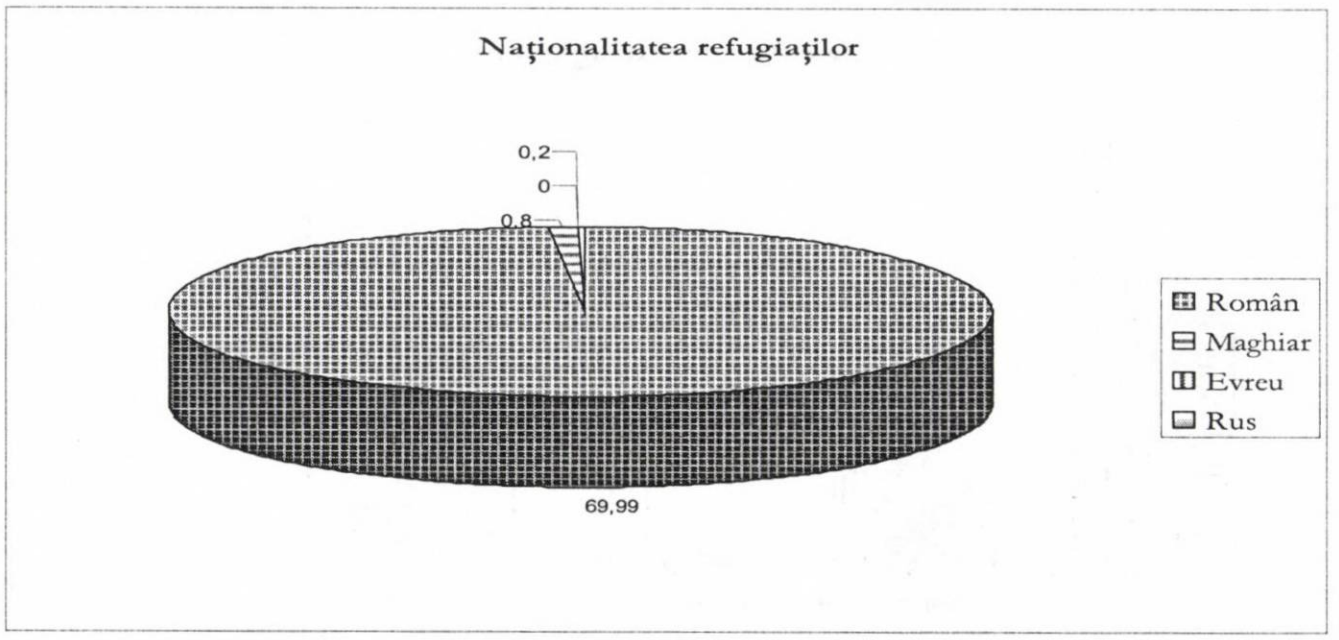

Anexa 10. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după naţionalitate

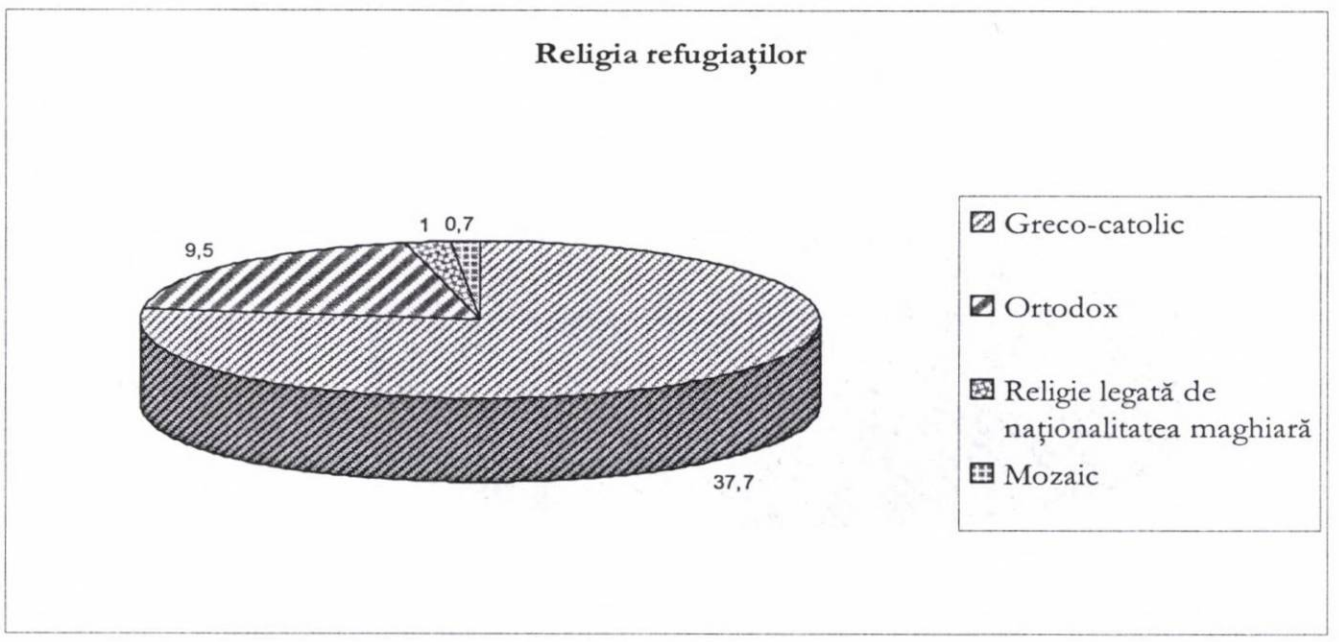

Anexa 11. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după religie

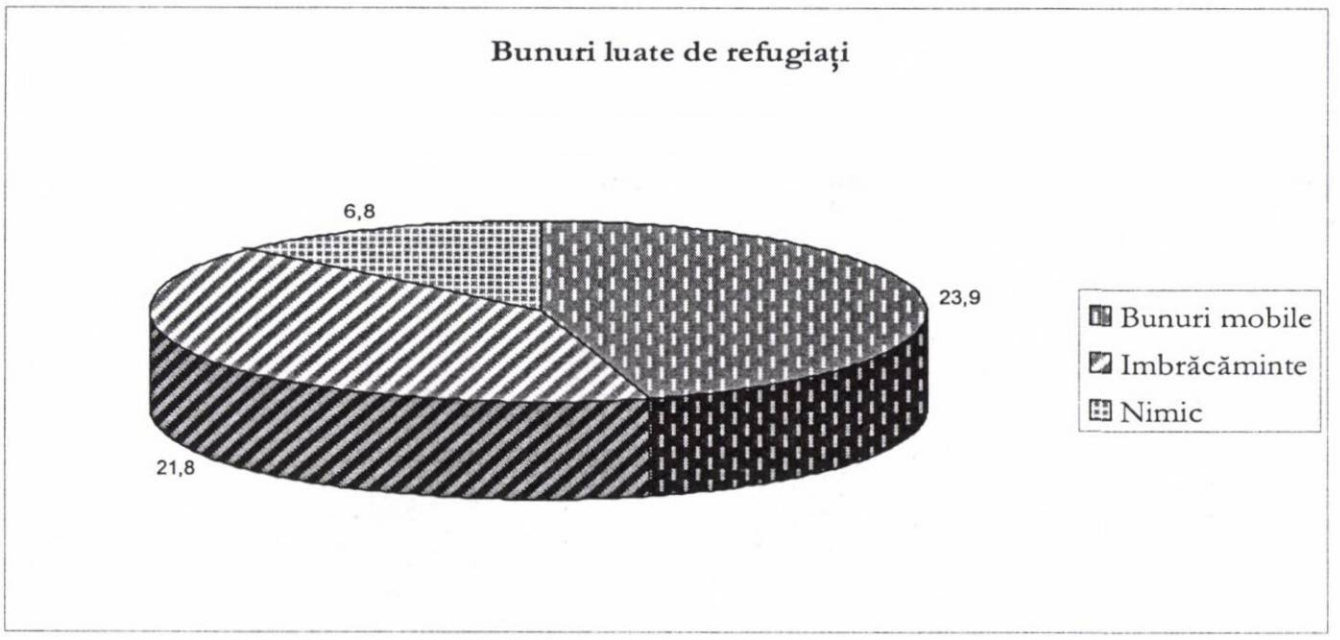

Anexa 12. Clasificarea datelor însumate ale refugiaţilor după bunurile luate

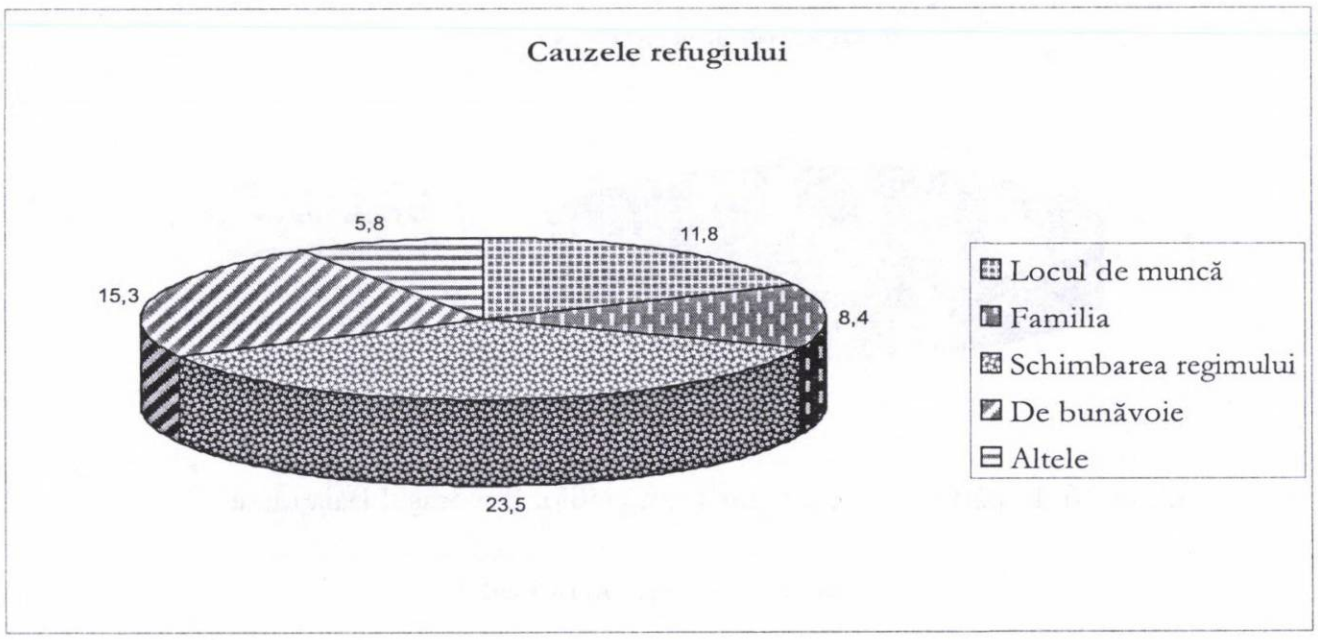

Anexa 13. Clasificarea datelor însumate ale refugiaților după cauza refugiului

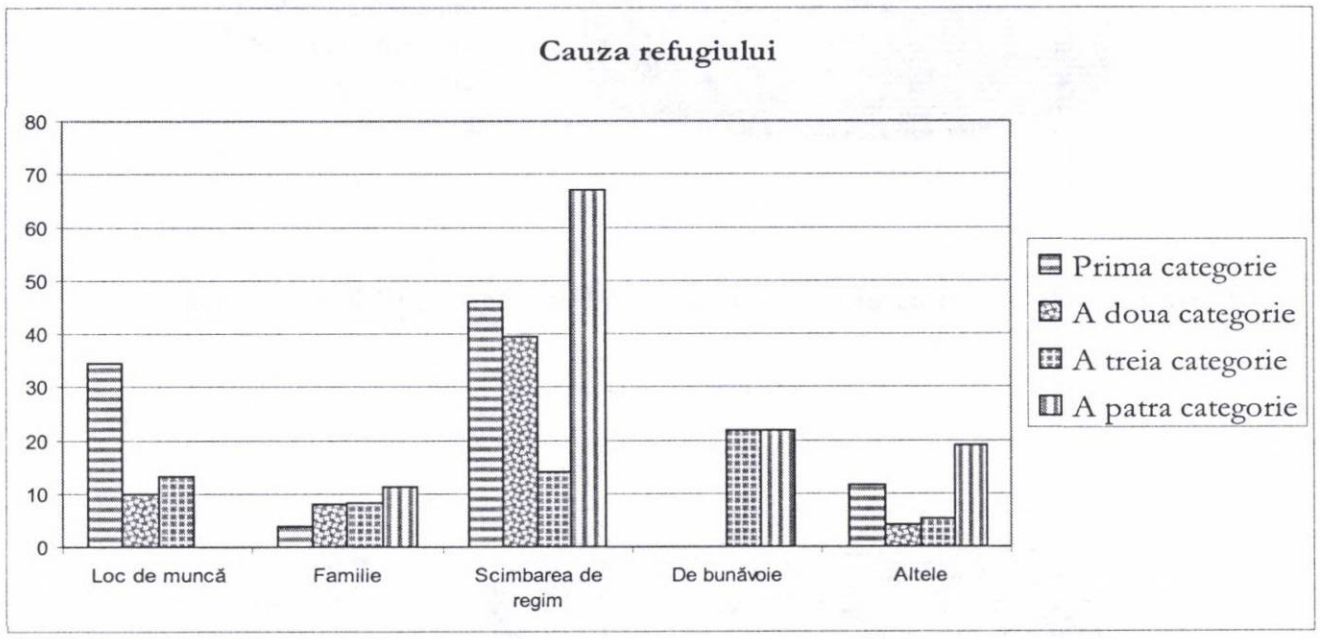

Anexa 14. Clasificarea datelor refugiaților pe categorii, după cauza refugiului

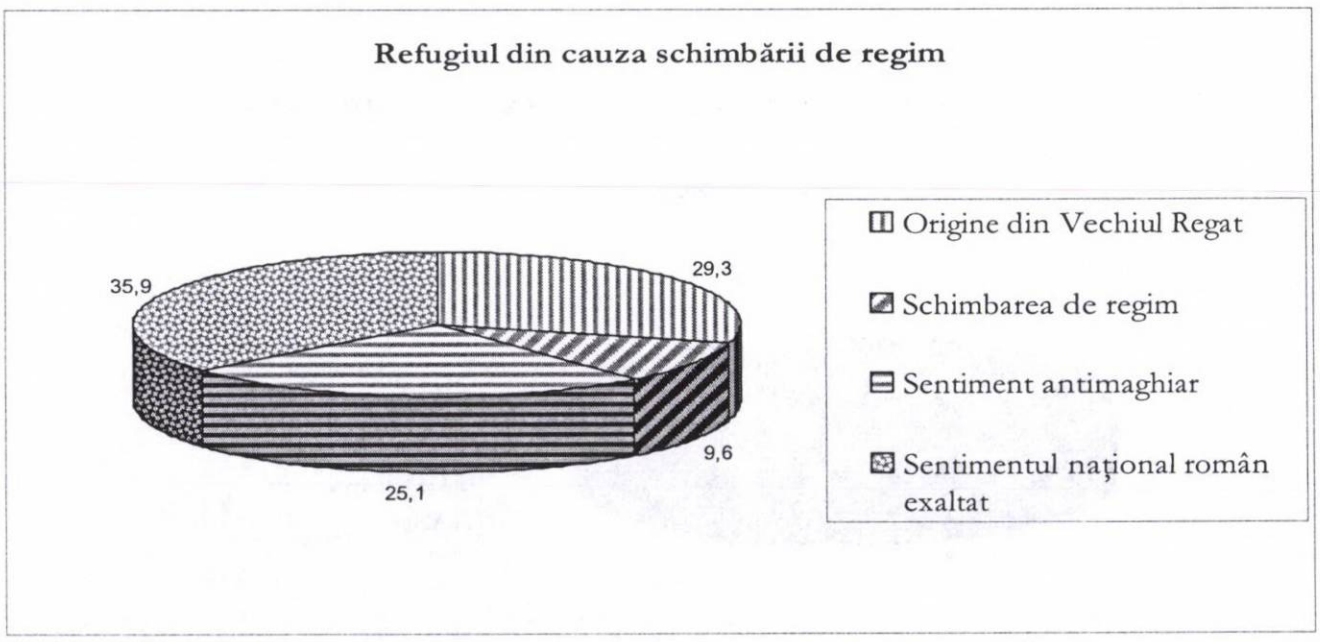

Anexa 15. Privire detaliată asupra grupului celor refugiați din cauza schimbării de regim

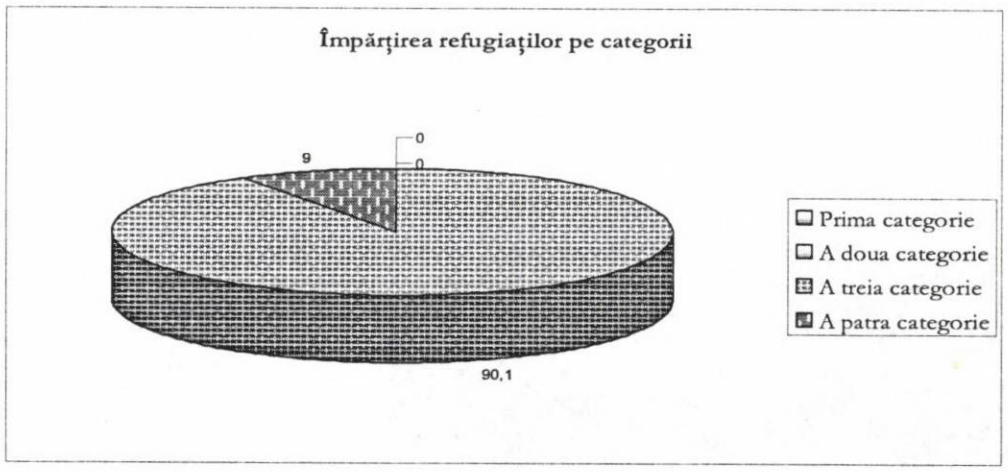

Anexa 16. Împărţirea pe categorii a refugiaţilor din oraşul Baia Mare

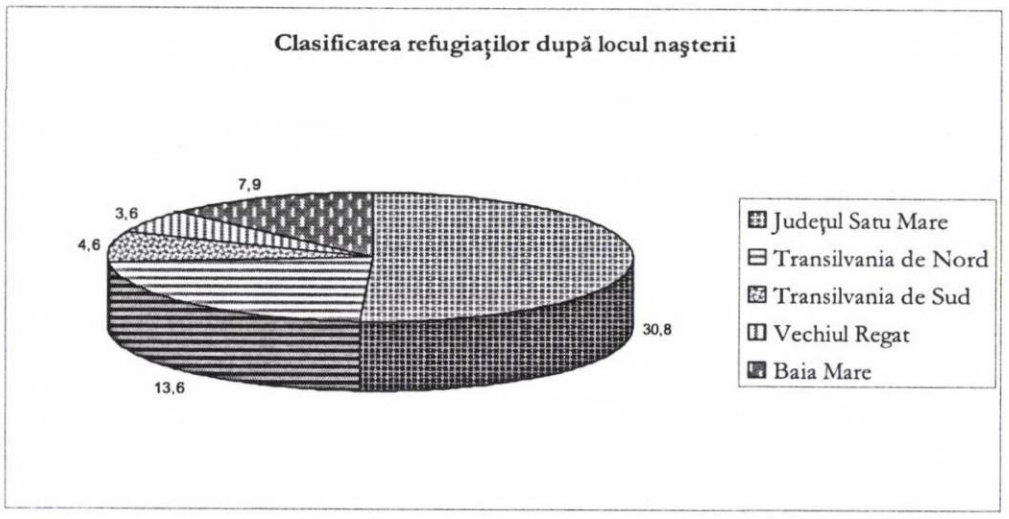

Anexa 17. Clasificarea datelor refugiaţilor din Baia Mare după locul naşterii

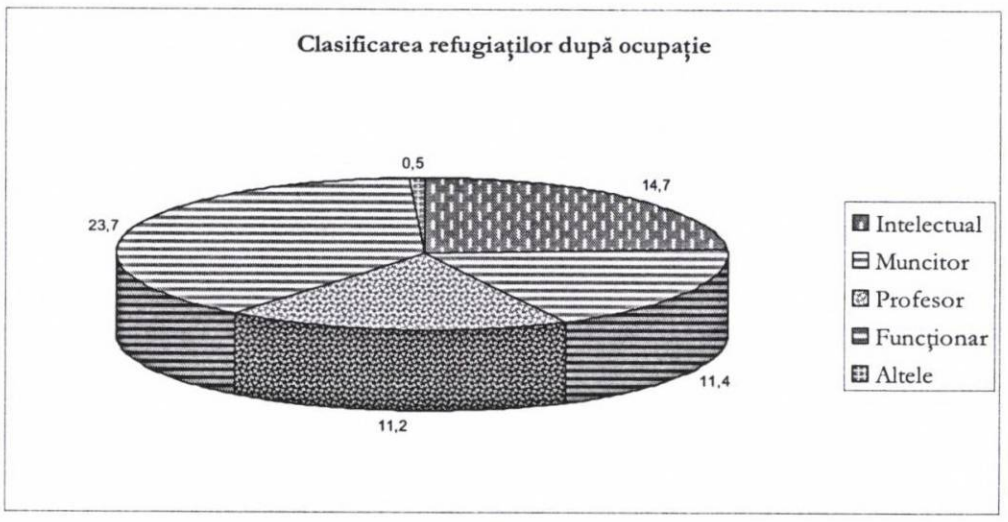

Anexa 18. Clasificarea datelor refugiaţilor din Baia Mare după ocupaţie

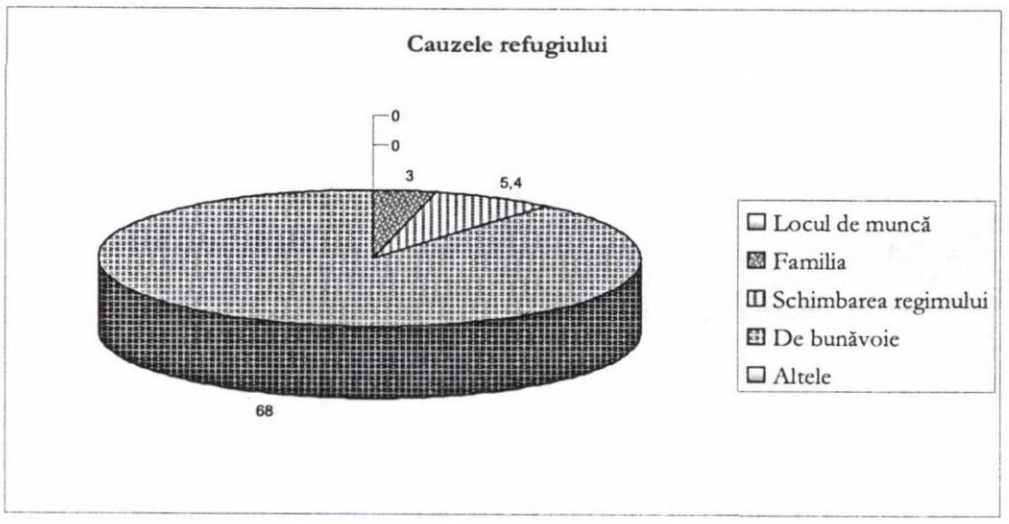

Anexa 19. Clasificarea datelor refugiaţilor din Baia Mare după cauza refugiului

INTERPRETĂRI ALE HOLOCAUSTULUI ÎN CADRUL CURENTULUI RELIGIOS HASIDIC

Marius BALOŞ

Keywords: *Holocaust, Hasidism, Jews, Religious Thought, Sacrifice*

Abstract: The Hasidic religious renewal that started in the fist half of the 18th century in Galitia and Podolia represents one of the most fascinating spiritual journey. Based primarily on the traditional Judaic values, Hasidism bring for its followers the need for living a joyful life with piety to the Lord, together with the acceptance of sorrow in the name of God. In this paper I examine the way in which the Hasidic doctrine has helped the Jewish community to surpass the period of Holocaust. In conformity with the religious precepts of Hasidism, the suffering to which the Jews were subjected during the Holocaust will help the coming of Messiah and reenact a Jewish kingdom on Earth. The rabinical text will analyze in detail the relationship between suffering, Exile and Holocaust, all of this subsumed to the Judaic concept of "Hevle Geulah", the redemption through suffering.

*

* *

Holocaustul (sau Shoah), privit din perspectiva urmărilor istorice reprezintă unul dintre cele mai mari dezastre umane, materiale şi spirituale din istoria umanităţii. Pentru mulţi dintre cei prinşi în vâltoarelor acelor ani, necazurile, ororile şi dramele produse în timpul celui de-al Doilea Război Mondial au fost mai uşor de trecut prin refugiul mental găsit în religie, în cadrele oferite de credinţă.

Holocaustul a produs mutaţii puternice în ceea ce priveşte raportarea poporului evreu la Divinitate, învăţătura religioasă iudaică de după cel de-al Doilea Război Mondial cunoscând o sumedenie de interpretări şi nuanţări menite să pătrundă în cheie spirituală tragedia istorică prin care a trecut evreitatea europeană.

În rândurile următoare analizez dimensiunea şi interpretarea religioasă a Holocaustului în rândurile evreimii est-europene adeptă a curentului religios hasidic, măsura în care particularităţile religioase ale acestei denominaţiuni au înlesnit trecerea cu mai multă uşurinţă peste traumele la care era supuşi membrii obştii evreieşti în acei ani de tristă amintire.

În ziua de astăzi, iudaismul conservator (haredi) de nuanţă hasidică se găseşte cu precădere peste Ocean, în Statele Unite ale Americii, unde, după cel de-al Doilea Război Mondial, a cunoscut o impresionantă renaştere şi răspândire, la mii de kilometri faţă de spaţiul originar de difuziune.

Hasidismul, una dintre cele mai importante mişcări iudaice de reînnoire spirituală a apărut în prima parte a secolului al XVIII-lea în regiunea Podoliei, din Ucraina de astăzi. Hasidismul îşi găseşte obârşia într-una din perioadele istorice cele mai dificile pentru comunitatea evreiască. Masacrele îndreptate împotriva populaţiei evreieşti din anul 1648, iniţiate de către conducătorul cazac Bogdan Chmielnicki, precum şi dezamăgirea provocată de rabinul ce pretindea a fi Mesia, Shabbatai Zevi, au dus la căutarea unor noi perspective de înţelegere a mundanului şi găsirea unor îndrumători spirituali care să aducă un cuvânt de alinare comunităţilor evreieşti.

În ceea ce priveşte particula „hasid", aceasta se găseşte, de altfel, în Tanakh, cu sensul de respect cuvenit lui Dumnezeu. Totodată, mai desemna un grup religios adunat în numele Domnului[1].

Aşa va lua naştere legenda lui Israel Ben Eliezer, cunoscut mai degrabă sub cognomenul Baal Şem Tov (aprox. 1700-1760), cel ce va pune bazele curentului hasidic modern. Baal Şem Tov i-a îndemnat pe evreii religioşi din satele podoliene şi galiţiene în care îşi desfăşura activitatea misionară să-l slăvească pe Dumnezeu în orice circumstanţe s-ar afla, chiar şi în faţa greutăţilor şi încercărilor cele mai grele. Prin urmare, hasidismul izvorât din aceste târguri evreieşti de secol XVIII (aşa-numitele *shtetl*) şi răspândit peste un vast teritoriu din Polonia în stepa cazacă, şi din Lituania în sudul Basarabiei pornea, de fapt, de la reînnoirea vechilor precepte iudaice şi repunerea omului într-un raport mai direct cu Divinitatea.

Fondatorul hasidismului va impregna o notă de optimism noii mişcări spirituale, subliniind faptul că orice act de pietate în faţa lui Dumnezeu trebuie făcut cu respect şi bucurie în acelaşi timp[2], în contrast cu orice atitudine cernită promovată în unele cercuri conservatoare mozaice. Bal Şem Tov era adeptul unui discurs simplu, folosind adesea parabole cu rol povăţuitor, respingând orice interpretare elitistă, bazându-şi învăţătura pe convingerea că binecuvântările lui Dumnezeu se răsfrâng asupra omenilor cu inimă curată, indiferent de gradul de educaţie ori statut economic[3].

Încă de la apariţia acestui curent religios, hasidismul s-a lovit de o puternică neîncredere venită din partea cercurilor tradiţionale talmudice şi a evreilor raţionalişti. Cu toate acestea, mişcarea hasidică nu şi-a propus să schimbe legea iudaică, asumându-şi tradiţia religioasă iudaică: biblică, talmudică, kabalistică[4].

Această opoziţie va suda şi mai mult comunitatea religioasă hasidică ce va creşte treptat de-a lungul anilor, astfel încât către sfârşitul secolului al XIX-lea va cuprinde majoritatea credincioşilor ortodocşi mozaici din Polonia până în părţile sudice ale Basarabiei. Totodată, hasidismul va accentua credinţa statornică în bunătatea lui Dumnezeu şi a fiinţei umane. Prin urmare, hasizii est-europeni îşi vor forma în decursul ultimelor două secole un nou mod de a interpreta etapele vieţii, spiritualitatea iudaică fiind astfel întregită cu o doză de încredere în vremuri mai bune ce va ajuta comunitatea evreiască să depăşească încercările şi suferinţele istorice. Hasidismul a creat un anume fel de a interpreta lumea, în care mistica religiei a fost translatată pe înţelesul oamenilor de rând, unde până şi misterele Kabalei au devenit o punte de solidaritate iudaică[5].

În această paradigmă trebuie înţeles şi modul în care hasizii est-europeni au trecut prin tragedia Holocaustului şi modul miraculos în care moştenirea spirituală a lui Baal Şem Tov e încă vie astăzi, chiar dacă cu precădere peste Ocean, în Statele Unite ale Americii, unde supravieţuitorii evrei ai nazismului vor reînnoda tradiţia spirituală şi culturală a locurilor de baştină est-europene.

În timpul şi după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, rabinii hasizi au încercat să găsească diverse explicaţii teologice referitoare la catastrofa Holocaustului. Astfel, în rândurilor rabinilor hasidici de după război s-a negat existenţa unei distincţii teologice între „Din" (răsplată) şi „Rahamin" (îndurare, compasiune), respectiv între bine şi rău[6].

Acestea ar reprezenta emanaţii ale Divinităţii, adesea ascunse înţelegerii umane. Prin urmare, suferinţa - susţin învăţaţii hasidismului - trebuie acceptată cu pietate şi dragoste (Kabbalah Be'ahavah), alături de sacrificiul personal (Mesirat Nefesh) cerut fiecărei fiinţe umane de către Dumnezeu, fără a pune la îndoială dreptatea/încrederea (Bitahon) în planurile Divinităţii[7].

---

1 Aharon Verthaim, *Law and Custom in Hasidism*, KTAV Publishing House, 1992, p. 351.

2 Menahem Mansoor, *Jewish History and Thought. An Introduction*, KTAV Publishing House, 1991, p. 340.

3 Leah Novick, *On the Wings of Shekhinah. Rediscovering Judais's Divine Feminine*, Quest Books, 2008, p. 107.

4 Norman Lamm, *The Religious Thought of Hasidism: Text and Commentary*, KTAV Publishing House, 1999, p. 3.

5 Jay Rosman Murray, *Founder of Hasidism: A Quest for the Historical Ba'al Shem Tov*, University of California Press, 1996, p. 1.

6 Pesach Schlinder, *Hasidic Responses to the Holocaust in the Light of Hasidic Thought*, KTAV Publishing House, 1990, p. 9.

7 *Ibidem*, p. 10.

Totodată, necazurile şi persecuţiile îndreptate împotriva populaţiei evreieşti erau identificate cu binecuvântările purificatoare pe care le poate aduce suferinţa, obligatorii înainte de venirea Mesiei (Hevle Mashiah), urmată de repunerea neamului lui Israel în cadrul lui firesc[8] în faţa lui Dumnezeu şi a celorlalte popoare. Credinţa, de fapt, în „Hakeh Lo" (Aşteptarea Mesiei), ce se regăseşte în Talmud şi prin care răbdarea şi credinţa nestrămutată în Dumnezeu vor grabi împlinirea profeţiilor mesianice izbăvitoare.

În literatura rabinică, conceptul „bitahonic" (voia lui Dumnezeu) este interpretat ca fiind în strânsă legătură cu particula „emunah" (credinţa personală). Asupra istoriei umanităţii pe Pământ veghează neîntrerupt înţelepciunea lui Dumnezeu (Hashgahah Elyonah), aflată în corelaţie cu „Hashgahah Pratit", grija Divinităţii pentru fiecare persoană în parte[9].

Toate aceste precepte au influenţat comunitatea evreiască mai ales prin felul în care rabinii comunităţilor evreieşti din Răsăritul Europei şi-au înţeles menirea de călăuzitori spirituali în acei ani de tragism istoric. De referinţă e hotărârea luată de rabinul din Komarner, Baruch Safrin, care, în ciuda unor strădanii venite din partea unor coreligionari pentru a-i înlesni emigrarea într-o ţară aflată în afara administraţiei Germaniei naziste, va prefera să sufere alături de ceilalţi membri ai obştii sale.

Prezenţa rabinilor în mijlocul evreilor supuşi persecuţiilor nu reprezenta, prin urmare, altceva decât ideea talmudică de „Ahavat Yisrael", dragostea faţă de „Poporul Ales" transpusă în fapte. Totodată, rabinilor le revenea şi responsabilitatea de a întreţine moralul obştii pentru a evita alunecarea acestora în deznădejde (Ye'ush), considerată a fi un mare păcat în tradiţia hasidică[10].

Este greu de crezut că în cadrul comunităţii rabinice se închipuia iniţial gradul de distrugere şi nimicire umană la care va fi supusă comunitatea din care făceau parte, însă, odată aflat genocidul la care s-au angaja autorităţile celui de-al Treilea Reich, rabinii îşi vor îndemna supuşii să-şi caute un refugiu, pentru a evita dispariţia completă a fiinţei evreieşti est-europene[11]. De altfel, chiar şi în spatele gratiilor lagărelor naziste de exterminare, preceptele hasidice nu vor dispărea, masa ritualică luată la comun (Praven Tish) ori programul cântecelor religioase (Niggun) fiind ţinute pe cât posibil de către rabini[12].

În interpretarea acestor învăţători hasizi, cei ce şi-au pierdut viaţa în timpul Holocaustului sunt consideraţi martiri în numele lui Dumnezeu (Kiddush Hashem) şi urmaşi demni ai patriarhului Avraam[13].

Credinţa acestora că suferă în numele lui Dumnezeu a întărit legăturile umane între membrii acestei comunităţi. Învăţătura denumită „Mesirat Nefesh" (devoţiunea sacrificiului) este, de asemenea, centrală iudaismului hasidic şi în strânsă legătură cu Kidush Hashem[14]. Astfel, sacrificiul uman în numele lui Dumnezeu e considerat a fi dovada supremă a credinţei în Divinitate.

De remarcat faptul că scrierile rabinice hasidice anterioare izbucnirii Holocaustului se aplecau asupra raportului dintre suferinţă şi răscumpărare, respectiva cauzalitatea dintre aceste concepte. Cea mai importantă lucrare rabinică dedicată acestui subiect e considerată a fi lucrarea „Em Habanim Semehah", scrisă de „ţadicul" Yissachar Shlomo Teichtal chiar în perioada Shoah-ului, în care acesta sintetizează doctrinar modul de răscumpărare a păcatelor, exilul „neamului lui Israel" din „Pământul Făgăduinţei", perioada mesianică ce va să vină, toate interpretate ca fiind în corelaţie directă cu acei ani de teroare[15]. Unul dintre cei mai cunoscuti rabini hasidici interbelici, ţadicul Şapiro descria suferinţele evreieşti drept „procesul care dă naştere venirii lui Mesia"[16]. De altfel, în majoritatea lucrărilor consacrate acestor idei, patru teme apar cu precădere:

---

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem*, p. 31.

10 *Ibidem*, p. 118.

11 *Ibidem*, p. 75.

12 *Ibidem*, p. 118.

13 Janet Belcove-Shalin, *New World Hasidism: Ethnographic Studies of Hasidic Jews in America*, Suny Press, 1995, p. 250.

14 Pesach Schlinder, *op. cit,* p. 117.

15 *Ibidem*, p. 37.

16 Eric Sterling, *Life in The Ghettos During the Holocaust*, Syracuse University Press, 2005, p. 188.

1) Hevle Mashiah: încercarea de a echivala Holocaustul cu suferinţa „purificatoare" aşteptată înainte de venirea lui Mesia;
2) Premisele răscumpărării ce se străduieşte să analizeze modul în care necazurile evreităţii pot grăbi sau prelungi venirea lui Mesia;
3) Natura exilului şi a diasporei evreieşti, interpretări dedicate motivaţiei exilului;
4) Pământul lui Israel, relaţia dintre „Ţara Promisă" şi Holocaust[17].

Comună acestor interpretări va fi subsumarea lor conceptului de „Hevle Geulah", răscumpărarea prin suferinţă[18]. Pentru hasizi, suferinţa reprezintă o formă de „Hesed Nistar" (dragostea ascunsă a lui Dumnezeu), necazurile aducând cu ele apropierea omului de Divinitate[19].

Tragedia Holocaustului se reflectă în rândul hasizilor contemporani prin numeroase povestiri[20] izvorâte din suferinţele îndurate în acea perioadă, duse mai departe de supravieţuitori ai lagărelor şi adesea rememorate cu rol anecdotic ori educaţional[21], fiind folosite chiar în predicile rabinilor contemporani.

Concluzionând, hasidismul a creat pentru comunitatea ortodoxă evreiască din părţile est-europene un cadru ce a permis păstrarea unui echilibru sufletesc necesar în faţa acelor ani de tristă amintire[22]. Se poate chiar spune că hasidismul a reprezentat combustia spirituală prin care evreitatea est-europeană şi-a depăşit cu pietate diversele obstacole istorice întâlnite în ultimele două veacuri, aducând licărirea de speranţă ce a făcut ca astăzi, tradiţia hasidică să reprezinte una dintre cele mai valoroase moşteniri spirituale ale umanităţii.

Marius Baloş
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
mariusbalos@gmail.com

Bibliografie:

Belcove-Shalin, Janet, *New World Hasidism: Ethnographic Studies of Hasidic Jews in* America.
Hass, Aaron, *The Aftermath*, Cambridge University Press, 1996.
Lamm, Norman, *The Religious Thought of Hasidism: Text and Commentary*, KTAV Publishing House, 1999.
Mansoor, Menahem, *Jewish History and Thought. An Introduction*, KTAV Publishing House, 1991.
Murray, Jay Rosman, *Founder of Hasidism: A Quest for the Historical Ba'al Shem Tov*, University of California Press, 1996.
Novick, Leah, *On the Wings of Shekhinah. Rediscovering Judaism's Divine Feminine*, Quest Books, 2008.
Schlinder, Pesach, *Hasidic Responses to the Holocaust in the Light of Hasidic Thought, 1990.*
Sterling, Eric, *Life in the Ghettos during the Holocaust*, Syracuse University Press, 2005.
Yaffa Eliach, *Hasidic Tales of the Holocaust*, Random House LLC, 2011.
Young, James Edward, *Writing and Rewriting the Holocaust. Narrative and Consequences of Interpretation*, Indiana University Press, 1990.
Verthaim, Aharon, *Law and Custom in Hasidism*, KTAV Publishing House, 1992.

---

17 Pesach Schlinder, *op. cit.* 37.
18 *Ibidem*, p. 49.
19 Aaron Hass, *The Aftermath: Living with the Holocaust*, Cambridge University Press, 1996, p. 148.
20 Vezi, de pildă: Eliach Yaffa, *Hasidic Tales of the Holocaust*, Random House LLC, 2011.
21 James Edward Young, *Writing and Rewriting the Holocaust. Narrative and Consequences of Interpretation*, Indiana University Press, 1990, p. 42.
22 Aaron Hass, *op. cit.*, p. 190.

ETNOGRAFIE

EVOLUȚIA INSTITUȚIEI NĂȘITULUI ÎN ȚARA OAȘULUI

Maria LOBONȚ PUȘCAȘ

Keywords: *Godfather, rite, birth, marriage, baptism, Oaș Land*

Abstract: The changes that occur in the godfather-godson relationship are not assumptions, they are real facts and it is important to determine the direction of change in the transition from traditional to modern.

The premise from which we started in debating traditional pattern of relationships is that in the past, godparents were chosen on a paternal line, pattern that is characteristic for the whole country.

In Oaș Country this complex socio-cultural elements experienced a relatively homogeneous and stable configuration over time.

It is well known that the people from Oaș Country are characterized by a cultural sense of caste: they rarely marry foreign people. The last couple of years brought changes in this matter, and although they rarely support matrimonial alliances with foreigners, when they do, this alliances brings them new cultural models and new spiritual values.

This problem, godparenting, was studied by researchers and it was often discussed only as a part of the wedding or the baptism. But the importance and the role of the godparents is not only comprised in the moment of marriage or baptism, it stretches beyond these moments.

*

* *

Țara Oașului, cu subzona etnografică Ugocea ocupă depresiunea cu același nume și nord-vestul României. Țara Oașului este văzută de Gheorghe Focșa ca fiind „una din cele mai originale „țări" de pe teritoriul României. În cele ce urmează ne-am propus să analizăm evoluția obiceiurilor de nășit în Țara Oașului, având în vedere tendința societății de *înnoire.*

Viața fiecărui individ și a oricărei comunități nu se desfășoară haotic, ea este structurată și organizată după reguli ancestrale. Aceasta deoarece omul, pentru a-și desfășura existența, are nevoie de câteva repere care să-i ghideze acțiunile, omul este obișnuit cu anumite tipuri – cadre de acțiuni, spre exemplu: faptul de a învăța, de a avea relații interpersonale stabile, de-a munci într-un anumit domeniu și nu în mai multe deodată, și aceasta tocmai pentru a-și asigura ordinea existențială. În timp aceste reguli, norme existențiale au fost instituționalizate, astfel că azi putem vorbi de instituții de învățământ, instituția căsătoriei, instituția nășitului, instituția muncii etc. Dintre aceste norme existențiale unele sunt cotidiene, iar altele sunt unice sau foarte rar practicate. Unele activități cotidiene umane nu au ajuns să capete o importanță suficient de mare pentru a fi tratate în mod special asemeni unor acte rituale, ele sunt analizate, studiate în ansamblu. Activitățile unice sau foarte rar practicate sunt cele care au intrat pentru prima dată în sfera ritualurilor sacre și, în timp, chiar dacă activitatea a dispărut, ritualul s-a păstrat în forme diferite ale căror funcții inițiale de multe ori nu mai sunt cunoscute azi.

Între activitățile umane din această din urmă categorie intră cele legate de viața indivizilor: nașterea, căsătoria, moartea sau cele legate de fazele timpului: primăvara, vara, toamna, iarna, an sabatic, an jubiliar etc. O foarte mare importanță între acestea o are căsătoria, ritualul căsătoriei este o

temă predilectă şi foarte des tratată de către antropologi. Ritualul nupţial, în aproape toate culturile, este unul de importanţă capitală şi implică o serie de practici complexe. Acest ritual este luat foarte în serios de actanţi şi, în cele mai multe cazuri, prefigurat cu mult înainte de momentul căsătoriei efective[1] şi, uneori, el nu se încheie odată cu ea. Strâns legat de momentul pregătitor căsătoriei şi culminând cu nunta, *năşitul se constituie ca o formă de subliniere socială a uniunii de alianţă între două familii, naşii fiind purtătorii prestigiului care va contamina tânărul cuplu, cel puţin în momentul căsătoriei.*

Obiceiurile de familie, alături celor colective, sunt supuse unor modificări, unor schimbări datorate evoluţiei societăţii, a comunităţii în care se practică. Factorii pragmatici se combină cu cei tradiţionali într-o formulă specifică atunci când vorbim despre o comunitate rurală, tradiţională, în care relaţiile interpersonale sunt ceva mai strânse decât în mediul urban, unde relaţiile interumane sunt pervertite din ce în ce mai mult spre mentalitatea individualistă.

Valoare spirituală specifică satului – tradiţia este variabila principală din care decurg celelalte. Tradiţia, dominaţia obiceiurilor şi normelor moştenite, construieşte factorul regulativ socio-spiritual predominant în satul tradiţional. Obiceiul şi norma moştenită joacă un rol mai important decât la oraş, iar ceilalţi factori regulativi de acest ordin ca: statutul, convenţia, eticheta, moda nu joacă absolut nici un rol în viaţa sătenilor autentici, neatinşi de urbanizare, de modernism. Tradiţia este percepută ca fiind dominaţia trecutului asupra prezentului, înseamnă totodată rutină, în sens de reacţiuni stereotipe.

Manifestări ca naşterea, botezul, căsătoria, moartea, munca sunt nu numai chestiuni particulare sau cel mult familiale, ci ele se fac împreună cu ceilalţi, sunt colective[2].

Relaţia dinamică dintre obiceiurile moştenite şi schimbare se sprijină pe particularităţile unor elemente discrete ale ritualului, care dau o notă de contemporaneitate în special pentru cei din afară. Ritualul este conservator, dar, în aceeaşi măsură, sensibil la schimbare[3]. Legătura rituală care intervine în relaţia de năşit cunoaşte o trecere de la tradiţional la modern, ea păstrează doar ceea ce este funcţional din tradiţia trecută şi împrumută tot ce este eficient, pragmatic din modernitate.

Încă din vechime năşia instituţionalizează o legătură ritual-spirituală între două familii, legătură bazată pe obligaţii sociale şi economice ce se transmit din generaţie în generaţie[4]. Obligaţiile prescrise nu sunt doar îndatoririle naşilor, ci sunt şi ale finilor. Aceste obligaţii, norme prescrise sunt tradiţie şi mai ales asupra acestora modernul îşi pune amprenta, mai mult sau mai puţin vizibil.

Naşii sunt actanţii principali în momentele semnificative ale riturilor de trecere. Relaţia dintre naşi şi fini este trainică şi de natură familială, ea stabileşte o relaţie de rudenie simbolică între două familii[5]. Astfel şi acum, ca şi în urmă cu 50-60 de ani, naşii plătesc cununia şi lumânările fără să mai pregătească şi colacii în care se ţineau lumânările „era tare greu să ţâi colacu mai mult de-o oră cât era cununia"[6].

"Nănaşe colacii tăi nu-i putem
giuca de grei
I-ai acăţat, i-ai înstruţat
Până nu-i rând de giucat
Musa-i înapoi de dat."[7]

„Mireasă colacii tăi,
Nu-i putem giuca de grei!
Ţurai hop şi iară hop!...

Nu i-ai făcut dint-o kilă,
Să-i giucăm o săptămână
Ţurai hop şi iară hop!..."[8]

---

1 Simion F. Marian, *Nunta la români*, Bucureşti, 1995, p. 159.

2 George Em. Marica, „Încercare de definire a satului", în *Revista de psihologie*, Cluj-Napoca, Sibiu, 1942, p. 33.

3 Gail Kilgman, *Nunta mortului. Ritual, poetică şi cultură populară în Transilvania*, Iaşi, 1998, p. 201.

4 Cole John, „Familial dynamics in Roumanien Worker Village", in *Dialectical Antropology*, vol. I, nr. 3, Massachusetts, USA, 1976, p. 251-266.

5 Gail Kilgman, *op. cit.*, p. 38.

6 Inf. Paţi Irina 71 ani, Călineşti Oaş.

7 Inf. Herman Ana, 62 ani, Călineşti Oaş.

8 Gheorghe Focşa, *Spectacolul nunţii din Ţara Oaşului*, Satu Mare, 1999, p. 228.

Lumânările erau înstruţate cu flori naturale, de obicei flori de grădină sau chiar de câmp, acum fiind înlocuite de florile artificiale. Cununa (coronița) din ramuri de pomi roditori a fost înlocuită de cea realizată din mărgele şi diverse elemente decorative. Un alt element nelipsit din ritualul de nuntă „găina înstruţată", care era jucată de nănaşă, a fost înlocuită de cadouri:

"Face-ţi un ptic de loc
Să mă duc cătingănaş
Cu găina la nănaş
Găina n-i fără pene,
Nănaşu fără ismene
Găina n-i fără clonţ
Nănaşa-i fără chiloţi
Săracă găina me
Nici nu ouă
Nici cloce
Numa tăt să cocoşe."[9]

Modificările semnificative privind instituţia năşitului sunt datorate banilor, acum se investeşte financiar mult mai mult, naşii au renunţat la cadourile simbolice pe care le făceau finilor – baticul (balţ, zovon), colacul de cununie, olul de lut, crâjma la botez. Observând aceste lucruri constatăm tendinţa de eficentizare a năşitului. Noua structură organizatorică a societăţii nu mai presupune o interdependenţă necesară între statusul social şi situaţia materială a individului. Acest lucru determină alegerea naşilor nu neapărat în funcţie de statusul social, cât mai ales datorită situaţiei materiale. Naşul poate conferi, ca şi în trecut, prestigiu finilor şi invers. Un alt criteriu care a stat şi stă la baza alegerii naşilor este şi relaţia de familie ori de prietenie. În satele oşeneşti se observă o certă migrare a alegerii naşilor dinspre străini (prieteni, vecini) spre rude. Implicarea financiară şi răcirea relaţiilor sociale determină deseori refuzuri din partea unor persoane străine de a-şi asuma rolul de naşi. În consecinţă, cei ce urmează a se căsători preferă, sau sunt nevoiţi, să-şi aleagă naşii dintre rudele de sânge, sau să îşi păstreze naşii moşteniţi.

„Închinarea naşilor:
Să trăiţi şi voi nănaşi,
De miri să vă bucuraţi!
După ii cât îţi trăi,
Numa tăt vi-ţi veseli!
Să botezi şi să cununi,
Câte frunze-or hi în pruni!
Să cununi şi să botezi, câte frunze-s pe cireşi!"[10]

Din chestionarul aplicat în Călineşti Oaş rezultă că generaţiile tinere (20-30 ani) îşi aleg dintre rude, pe când generaţia ceva mai învârstă (60-80 ani) îşi alegeau naşii dintre prieteni.

Tot rezultat al emancipării vieţii satului tradiţional este şi faptul că, din ce în ce mai des, întâlnim naşi atât din partea mirelui, cât şi din partea miresei, această bilateralitate a năşitului neexistând în satul arhaic, în care naşii erau preponderent aleşi de către mire, ca viitor şef al familiei de tip patriarhal. În aceeaşi ordine de idei se observă şi o sensibilă apropiere de vârstă între naşi şi fini.

Eficientizarea ritualului de nuntă a dus şi la accentuarea rolului unor participanţi la nuntă. Dacă la nunta tradiţională întâlneam o serie de „funcţionari", cum îi numeşte S.F. Marian, cu o serie de atribuţii clare în cadrul ceremonialului, aceste atribuţii sunt preluate de o singură persoană – starostele. Aceste este cel care conduce nunta şi care, prin strigături şi diverse poezii, punctează momentele importante din ritual. Dacă lipseşte starostele, naşul este cel ce preia rolul acestuia. Aşadar, întâlnim în unele cazuri naşi ce înlocuiesc vornicul sau colăcerul.

"Fetiţă de om găzdagu
Nu grădi la măritat
Ca florea la săcerat
Floricuţă din păharu
Nu plânje de-al tău amaru
Plânje-le-a părinţilor
Că rămân fără ajutoriu
Că şi ii ar plâje multu
Că te-o răstignit pe iutiu
Plânje-ar mult şi cu bnănatu[11]

[9] Inf. Goje Maria, 48 ani, Prilog, jud. Satu Mare.
[10] Gh. Focşa, *op. cit.*, p. 99.
[11] Transcierea manuscrisului înregistrat la Institutul de Folclor şi Etnografie Cluj-Napoca.

Dipt ce nu te-o mai lăsatu
Să te pledească de scaiu
Şi-adjutor să le mai daiu
Batăr încă doi tri aiu
C-atâta le-avut pute
Că eşti încă tinere
Că-ai putut purta pletean
Cel puţân batăr un an
Pleteanu-i pană uşoră
Dzină vântu şi ţi-l zboră
Şi mai mult nu eşti fecioară!"[12]

Procesul de modernizare a instituţiei năşitului presupune o trecere lentă, aproape neresimţită de cei implicaţi, de la forma arhaică a ritualului spre forme moderne simţitor descarcerate de sistemul de credinţe şi superstiţii în care a evoluat, lent, timp de câteva secole. Trecerea dinspre o formă hiperitualizată şi ultra religioasă spre una puternic laicizată nu presupune o ruptură totală şi bruscă de la una la alta. Astfel, în noua formulă de prezentare a ritualului năşitului vom regăsi, deseori, elemente reziduale de magie şi cult, păstrate în mod inconştient, şi transmise în mentalul colectiv. Având în vedere rolul de părinţi spirituali al naşilor, cu siguranţă ei erau cei care participau cândva la riturile de iniţiere a viitorilor miri, ei erau cei care negociau alături de părinţi zestrea, sau aplanau eventualele conflicte ivite în cuplu. Aşa avem păstrată în memoria colectivă vorba „naşul încearcă mireasa şi naşa mirele".

Trebuie că această vorbă să fi fost la un moment dat o practică uzitată în timpul procesiunilor maritale, astăzi a rămas o simplă vorbă, care în cel mai bun caz stârneşte râsul.

Cum am subliniat deja, obiceiurile se transformă, dar important este faptul că ele sunt păstrate până în zilele noastre, cu toate elementele moderne. În Ţara Oaşului şi azi se „ţin fini": anual în a 2-a zi de Paşti, ori în orice zi din Săptămâna luminată, naşii îşi primeau finii în vizită; aceştia nu veneau cu mâna goală, aduceau cadouri – oluri de nănaş pline cu ţuică şi un colac, aceste daruri au fost înlocuite în timp de diverse cadouri[13]. „La aceste vizite, repetate cu fidelitate în fiecare an, finii poartă la nănaşi plocoane ale căror liste au fost şi ele rânduite tot după tradiţii şi datini din bătrâni. Piesa de bază prezentă în lista acestor plocoane, este *Colacul nănaşilor*, un colac mare şi frumos, dar şi olul sau urciorul nănaşilor, plin cu vin sau cu pălincă, o găină întreagă friptă pe tavă la cuptor[...]"[14].

Un alt obicei străvechi paracticat în Ţara Oaşului este şi răscumpărarea finilor, naşii îi răscumpără pe miri de la părinţi în caz de boală, la botez naşii răscumpără copiii de la Diavol[15].

"Ia să tacă masa
Să vorbească casa
Şi vă rog de ascultare
De la mic până la mare
Să fiţi cu luare aminte
La vreo două, tri cuvinte
La vreo tri ori pote două
Pote or fi şi păstă nouă
Ştim că Dumnezău preafericit
În patru zâle lume o zâdit
Că luni o făcut lumina
Numa dintr-un semn cu mâna
Marţi o făcut pământu
Mniercuri marea şi câte sunt în trânsa
Le-a făcut numa cu zâsa
Gioi o-ntors ceru ca ptiele
Şi l-ompodobit cu stele
Cu sore cu lună
Cu nori împreună
Cu luceferii cei luminoşi
Să-i privim noi de dgios
Păsările cerului
Şi vietăţile pământului
Le-o făcut vineri
Sâmbătă o făcut raiul de la răsărit
Şi cu tăte le-ompodobit

---

[12] Inf. Deac Irina, 67 ani, Certeze, jud. Satu Mare, culegător: Czibere Eleonora, Arhiva Institutului de Folclor şi Etnografie Cluj-Napoca.

[13] Inf. Clipics Ana, 41 ani, Păşunea Mare, jud. Satu Mare.

[14] Gh. Focşa, *op. cit.*, p. 237.

[15] Inf. Neamţ Maria, 68 ani, Călineşti Oaş, jud. Satu Mare.*

Cu câmpii roditore
Cu flori mirositore
Cu ape curgătore
Pentru tătă lume adăpătore
Iar Dumnezău s-o gândit
Că acest pământ trebe de cineva stăpânit
Şi nu s-o aflat nici o fiinţă pământească
Să-l stăpânească
De-acee l-o făcut Dumnezău
Pă strămoşu nost Adam
Luându-i trupu din pământ
Sufletu din spirit sfânt
Oasele din piatră
Sânjele din Marea Roşie
Frumuseţea din soare
Ochii din stele
Mintea din cer
Gândul de la îngeri
Inima din mijlocu pământului
Gândul din iuţirea fulgerului
Şi-o luat patru slove
Din cele patru colţuri ale pământului
Şi I-o pus numele Adam
Iară Dumnezău cunoscând
Că nu-i bine om sângur pă pământ
I-o dat lui Adam, somn greu
Şi I-o luat o costă
Din costa lui ce stângă
Şi-o făcut pă strămoşa nostră Eva
Tot după chipu şi asemănarea sa
Iar acum ne mai având Dumnezău ce lucra
O pote că duminică era
O pote co fost trudit
S-o pus un ptic şi-o adormit
Pă un pat cu floricele
Presărat cu stele
Floarea soarelui la cap
Luna la pticiore
Norii-l legănau
Înjerii cântau
Iar Adam când greu s-o sculat
La Eva o cotat spăriet
Şi-n dată s-o pus pă strigat
De gândei că nu-i lucru curat
Dumnezău din somn s-o trezit
Şi i-o dzâs lui liniştit
Nu te teme Adame
Că ăsta-i os din osele tale
Şi carne din carnea ta
Creşteţi şi vă-nmulţiţi
Şi pământu stăpâniţi
Şi de-amu cu gându
Şi neam de neam, şi viţă de viţă
O dat Dumnezău
Şi s-o născut şi aceşti doi crai
Şi le-o dat Dumnezău şi lor odraslă
Iară când le-o dat
N-o ştiut ce să facă
Da o chemat o bătrână
Care aceeie o dzâs să pună
Doi părinţi sufleteşti
Care să-l ducă la popă şi l-o creştinat
Şi-o ştiut grăii
Şi-o ştiu dzera
Iară cu colacii aiştia
Sunt răscumpăraţi
De la părinţii sufleteşti."

Schimbările ce intervin în cadrul relaţiei naş-fin nu sunt ipoteze, ele sunt realităţi evidente, important este să fie stabilit sensul schimbărilor, a trecerii de la tradiţional la modern. Premisa de la care am pornit în legătură cu pattern-ul tradiţional al relaţiei de rudenie şi de năşit este că, în vechime, naşii erau aleşi după modelul transmiterii funcţiei de naş pe principiul patriliniarităţii, model de altfel întâlnit în întrega Românie. În Ţara Oaşului complexul de elemente socio-culturale a cunoscut o configuraţie relativ omogenă şi stabilă de-a lungul timpului. Este cunoscut faptul că oşenii sunt caracterizaţi de un sentiment cultural de *castă*, ei se căsătoresc foarte rar cu străinii de zonă. Ultimii ani aduc modificări în acest sens, fiind acceptate alianţele matrimoniale şi cu "străinii" de loc, alianţe care aduc cu ele noi modele culturale, noi valori spirituale.

Pentru a cunoaşte, din punct de vedere socio-cultural, modul de funcţionare a instituţiei năşitului, în special în Ţara Oaşului, am considerat necesară o cercetare de teren care să evidenţieze structura pe care se bazează această instituţie şi modul ei de manifestare în trecut, dar şi în prezent.

[16] Inf. Neamţ Vasile, 71 ani, Lechinţa, jud. Satu Mare.

Problema instituției năşitului a fost studiată aparte de către cercetători, ea fiind însă deseori pusă în discuție doar ca parte integrantă a nunții sau botezului. Dar importanța şi rolul naşului nu țin doar de prezența lor la momentele importante din viață: căsătorie ori botez.

Maria Lobonț Puşcaş
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO

lpuscasmara@yahoo.ro

Bibliografie

Andron, Ioniță G., *Țara Oaşului. Fotografii* , Editura Dacia, Cluj Napoca, 1977.
Bonte, Pierre; Izard, Michel, *Dicționar de etnologie şi antropologie*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.
Cole, John, „Familial dynamics in Roumanien Worker Village", in *Dialectical Antropology*, vol. I, nr. 3, Massachusetts, USA, 1976.
Focşa, Gheorghe, *Spectacolul nunții din Țara Oaşului*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999.
Focşa, Gheorghe, *Țara Oaşului. Studiu etnografic*, vol. II, Editura Muzeului Satului, Bucureşti, 1975.
Gennep, Arnold van, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
Lobonț Puşcaş, Maria, „Rolul şi importanța năşitului", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, XVII-XXI, 2000-2004, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, p. 269-274.
Marica, George Em., „Încercare de definire a satului", în *Revista de psihologie*, Cluj-Napoca, Sibiu, 1942.
Kligman, Gail, *Nunta mortului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
Mihu, Achim, *Antropologie culturală*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999.
****Negreşti Oaş. Trecut şi prezent*, Cluj-Napoca, Editura EFES, 2012.
Rogoz,Viorel, *Familia în credințe, rituri, obiceiuri*, Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2002.
Simion F. Marian, *Naşterea la români,* Editura Grai şi suflet, Bucureşti, 1995.
Simion F. Marian, *Nunta la români,* Editura Grai şi suflet, Bucureşti, 1995.
Velcea, Ion, *Țara Oaşului. Studiu de geografie fizică şi economică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964.

Lista informatorilor:

Clipics Ana, 41 ani, Păşunea Mare, jud. Satu Mare, 1997.
Deac Irina, 67 ani, Certeze, jud Satu Mare, culegător: Czibere Eleonora, Arhiva Institutului de Folclor şi Etnografie Cluj-Napoca.
Goje Maria, 48 ani, Prilog, jud. Satu Mare, 1998.
Herman Ana, 62 ani, Călineşti Oaş, 2001.
Neamț Maria, 68 ani, Călineşti Oaş, jud. Satu Mare, 2002.
Neamț Vasile, 71 ani, Lechința, jud. Satu Mare, 1997.
Paţi Irina, 71 ani, Călineşti 0aş, 2002.

Danțu miresei, Racşa, jud. Satu Mare, colecția I.G.Andron

Botez în Ţara Oaşului, colecția Alexandru Feher

ARHITECTURA MARAMUREŞEANĂ ÎN GOSPODĂRIILE ROMÂNILOR DIN DREAPTA TISEI

TÓTH Zoltán

Keywords: *household, architecture, wood, stone, artisan*

Abstract: This paper is an extract from a field research made in Ukraine, in the Transcarpathia region, which includes villages with Romanian population on the right bank of the Tisa river, in the old Maramures county. The Romanian villages on the north of Tisa river are: Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Strâmtura, Biserica Albă, Dobric, Plăiuţ, Topcina, Podişor, Peştera, Valea Malului, Bouţu Mic, Bouţu Mare and Cărbuneşti.

In the villages on the right bank of the Tisa river, I noticed a diversification of the wooden households. In this region the wooden crafts are very well developed, promoting a real art through the craftsmen. The main occupation of the people in the area was the livestock and the woodworking. The most used building materials at the beginning of the 20th century were loam, wood and stone.

The building materials were prepared a year before the construction began. For the construction a craftsman and 2 maybe 3 helpers were engaged, usually friends or relatives.

The woodworking was passed in families from father to son. The urbanization forced the usage of new materials that were given by the more advanced and modern technology.

The old churches, houses and households are endangered, that's why these consignments are their testimony.

*

* *

Datorită ritmului ascendent de dezvoltare a tehnicii şi urbanizării satelor şi comunelor, în ultimele două decenii am pus accent deosebit pe un studiu aprofundat al mediului rural, în scopul protejării şi conservării valorilor culturale şi de patrimoniu, ce sunt pe cale de dispariţie.

În paralel cu zonele etnografice ale judeţului Satu Mare (Oaş, Codru, Câmpia Someşului) am extins cercetarea în zonele limitrofe: judeţul Bihor, judeţul Sălaj, judeţul Maramureş, Raionul Rahău(UCR), Raionul Teceu (UCR), Raionul Hust (UCR), Raionul Nagyszolos (UCR) şi Szabolcs Szatmár (UNG).

Prezenta anchetă de teren se extinde la o cercetare în Ucraina, în regiunea Transcarpatia, aşezată la graniţa dintre munţii Carpaţi şi depresiunea sectorului mijlociu al Dunării. Regiunea este împărţită în treisprezece raioane, zece oraşe, douăzecişiopt orăşele, cincisuteşaizecişiunu aşezări rurale.

Majoritatea teritoriului este ocupat de munţi, piscul cel mai înalt al Transcarpatiei este vârful Goverlei, în masivul montan Ciornogora, care se înalţă la 2061 m.

Râul Tisa joacă un rol important în formarea reliefului – începe la confluenţa Tisei Albe şi Negre, lungimea pe teritoriul Transcarpatiei fiind de 223 km.

Munţii Carpaţi ocupă 80% din teritoriul regiunii. Pădurile montane alcătuiesc 45% din pădurile Transcarpatiei, iar păşunile montane ocupă 40.000 ha[1].

[1] Ion M. Botoş, *La Nord de Tisa în România Mică*, Cluj Napoca, 2006, p.15.

În regiunea Transcarpatia, azi unitate administrativ-teritorială a Ucrainei, locuiesc peste 45.000 de români. După recensământul din 2001 în Transcarpatia locuiesc 32.100 de români, ceea ce reprezintă 2,6% din întreaga populaţie a ţinutului. În mod compact, românii trăiesc în satele din raioanele Teceu (Teacevo) şi Rahău (Rahovo) în vecinătate cu Sighetu Marmaţiei din stânga Tisei, România.

Localităţile româneşti din nordul Tisei sunt: Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Strâmtura, Biserica Albă, Dobric, Plăiuţ, Topcino, Podişor, Peştera, Valea Malului, Bouţu Mic, Bouţu Mare, Cărbuneşti. Aceste localităţi au făcut parte din Maramureşul istoric, veche vatră românească de pe ambele maluri ale Tisei. În trecut Maramureşul din dreapta Tisei acoperea o arie mai extinsă decât în zilele noastre.

În varietatea formelor de teren a satelor şi comunelor din dreapta Tisei am remarcat o diversificare a construcţiei casei şi gospodăriilor din lemn. Meştesugurile lemnului cunosc o aleasă dezvoltare, promovând o adevărată artă în rândul meşterilor constructori de locuinţe, grajduri, şuri, colejne şi a tuturor anexelor gospodăreşti. Ocupaţia de bază a oamenilor din această zonă era creşterea animalelor şi prelucrarea lemnului. Materia de bază a construcţiilor de la începutul secolului XX era piatra, lemnul şi lutul. Înainte de începerea construirii clădirilor se depozitau pe locul ales toate materialele necesare noii construcţii. Piatra pentru fundaţie, lemnele zvântate şi fasonate erau pregătite cu un an înainte de începerea lucrării. La începerea lucrării se angaja un meşter cu două sau trei ajutoare, de preferinţă dintre vecini, rude sau prieteni. De obicei construcţia începea primăvara şi se termina până la sfârşitul verii. Pe fundaţia din piatră cioplită (spartă) sau de râu se clădea o talpă groasă de stejar sau de brad sub formă de centură, în care se montau bârnele verticale cioplite în uluc, urmând să fie montate bârnele orizontale prevăzute cu cep. După ridicarea pereţilor se montau stâlpii de susţinere a poditurii fixate pe o meştergrindă, care străbătea toată lungimea casei. Aceasta se monta sub grinzi, mai târziu deasupra lor fiind fixată în şuruburi mecanice. Acoperişul era în patru ape, iar învelitoarea era din şindrilă sau draniţă. Hornul liber (slobod) era terminat în pod prin nişte orificii pe unde ieşea fumul, care se răspândea prin spaţiul de deasupra poditurii. Podul era folosit pentru afumarea cărnurilor sau uscarea fructelor, pe nişte rame împletite cu nuiele.

În comunele studiate se mai păstrează până în zilele noastre câteva lăcaşuri de cult, construite după vechile metode tradiţionale.

În vechea aşezare românească Apşa de Jos s-a înalţat un lăcaş sfânt cunoscut sub numele de Mănăstirea „Peri" după locul unei părţi din hotarul comunei, căreia i se spunea astfel datorită pomilor fructiferi care creşteau cu deosebire acolo, tot aşa cum alte părţi ale hotarului comunei se numesc „Cireşi", „Plopi", sau „Mesteceni,,. Până în ziua de azi acestor locuri li s-a păstrat denumirea. Mănăstirea „Peri" apare în documente la 1215, 1242 ca un puternic centru de cultură în secolul al XV-lea.

În comunele româneşti se păstrează patru biserici vechi de lemn, la Apşa de Jos- 1561, 1776 şi la Apşa de Mijloc -1428, 1776 care stau ca nişte martori ai credinţei în păstrarea românismului.[2]

Apşa de Jos (Dibrova) a fost şi a rămas una din marile comune româneşti din Maramureş, astăzi aflându-se în Transcarpatia, Ucraina; Apşa de Jos este cea mai mare comună românească din dreapta Tisei, comună care a dat naştere la trei comune; Peri (Grusevo) apărută pe harta geografică după primul Război Mondial, Strâmtura - comună apărută după cel de-al doilea Război Mondial şi comuna Topcino apărută după anii 80 ai secolului XX.

Apşa de Jos este aşezată pe malul drept al râului Tisa, în partea de jos a râului Apşiţa, apărută din negura vremii, mii de ani în urmă, ceea ce ne dovedesc urmele aşezărilor omeneşti din epoca paleolitică (circa 50.000 de ani în urmă)[3]. Primele aşezări din Apşa de Jos au fost în apropierea muntelui Beşicura, pe locul numit „Grueţa", „Subgrueţa" aşa afirmă oamenii în vârstă Vasile Filip - 64 de ani,

---

[2] *Ibidem, p. 26.*

[3] *Dibrova,* în *Istoria gordov sel Ucrainscai SSR,* Kiev, 1981, p. 462.

Mihai N. Filip - 80 de ani, Vasile V. Flutur - 84 de ani potrivit legendelor auzite de la moşii lor. Tot ei afirmă că în anii 60, sec. XX s-au ocupat direct de organizarea meliorației în Corducești, Grueța, Subgrueța, acolo au fost găsite fundamente (mururi) de case, a fost găsită şi fântâna (puțul) satului. Mulți oameni povestesc că satul „Subgrueța" a avut o fântână comună, tot d-lor afirmă că săpând tranşeele, tractoarele scoteau rădăcini seculare de stejar, ceea ce ne arată că legendele fac parte din istoria adevărată a comunei.

Apşa de Jos apare consemnată pentru prima dată în documentele regale la 25 noiembrie 1387 în „Diplomele maramureşene din secolul XIV si XV" de Ion Mihaly de Apşa. Diploma 52 ne arată că „Regele Sigismund confereşte, sub titlul de donațiune noua lui Ioan Românul, fiul lui Dragumir şi nepotul după soră lui Balc şi Drag, moşiile Iza şi Apşa de Jos, pentru serviciile sale şi pentru moartea tatălui său Dragumir căzut sub Vidin, şi fratele său Tatomir, căzut sub Belțiu"[4].

La 1893 Apşa de Jos era încadrată în districtul protopopesc al Sighetului cu două parohii cu 1898 de suflete, toți români[5].

Biserica a fost factorul catalizator al vieții spirituale pe diverse planuri în viața poporului. La Apşa de Jos existau două biserci de lemn, una ridicată la 1561 şi a doua 1776, prima a fost rezidită la 1561, după ce a fost distrusă biserica construită de voievodul Balc[6].

În ceea ce priveşte construirea bisericii de la 1561, la Apşa de Jos există o legendă care a fost transmisă din generație în generație.

„Satul Apşa de Jos era aşezat în partea locului numit „Subgrueța" şi a fost vorba de reconstruirea bisericii din sat, o parte a populației în frunte cu familia Moholițanul dorea să fie construită în locul numit „Moholiță", dar pe „Moholița" era multe case, care era şi casa familiei Moholițanu - o familie cu bărbați foarte puternici şi duri; o parte a populației din sat dorea ca biserica să fie construită pe locul vechi. Oamenii, ziua trăgeau lemnul de construcție cu 6 boi şi îl ridicau la locul vechi, iar noaptea Moholițanu îl dădea jos, aşa s-a petrecut de câteva ori la rând şi până la urmă oamenii din sat i-au promis că dacă se învoieşte el, adică Moholițanu, va ramâne ctitor pe veci al bisercii din sat şi în veci va fi pomenit la slujbele petrecute în biserică".[7]

Această biserică a rămas până în zilele noastre pe dealul din Apşa de Jos, la baza căruia s-a ridicat noua biserică ortodoxă. Biserica de lemn are hramul Sfântul Nicolae. În perioada comunismului biserica a fost închisă, părăsită, putând fi vizitată doar din exterior ca monument de arhitectură populară. În anul 2002, pentru a reîncepe refolosirea bisericii a fost numit un pret greco-catolic din Maramureş (România), Pituleac Gheorghe, născut în Valea Vişeului, comuna Bistra, absolvent al Facultății de teologie din Livov, sfințit în 1996 de episcopul de Baia Mare, Şiştian Ioan. De acelaşi episcop a fost sfințit şi preotul greco-catolic Ţuțuraş Daniel, născut în Necopoi, județul Satu Mare, absolvent al Facultății de teologie din Polonia, care de 6 ani slujeşte la biserica de lemn din Apşa de Jos.

Biserica de lemn este construită în vârful dealului pe o fundație de piatră spartă şi de râu, peste care sunt aşezate tălpile groase cioplite din lemn de gorun. Peste această talpă, care formează o centură masivă întregii construcții, s-au clădit pereții din bârne cioplite cu barda şi îmbinate la colțuri în cheotori. Acoperişul ascuțit este învelit cu şindrilă (draniță) cu o streşină în două rânduri din care se înalță turnul zvelt al clopotniței, prevăzut cu un balcon deschis cu patru turnulețe, în centrul căreia se află turnul ascuțit, caracteristic bisericilor maramureşene. (Pl. 1)

La intrarea pe uliță, care se termină într-o potecă şerpuitoare până la biserica de lemn, se află o veche casă maramureşeană de lemn.

Vechimea acestei case este de aproximativ 200 de ani. Ea a fost demontată şi adusă pentru reclădire în Apşa de Jos în anul 1890, din Maramureş. Primul proprietar al casei a fost

---

[4] Ioan Mihaly de Apşa, *Diplomele maramureşene din secolele XIV-XV*, Sighet, doc. 52.

[5] Ioan M. Botoş, „Satele româneşti maramureşene din dreapta Tisei", în *Maramureş - vatra de istorie milenară - IV*, Cluj-Napoca, 1998, p. 517.

[6] *Ibidem.*

[7] Informator: Vasile M. Marina, 1948, Apşa de Jos, 15. XII. 2001.

Opriş Gheorghe, ulterior fiind cumpărată de Marina Vasile, medicul pediatru din Apşa de Jos, cu intenţia de transformare a casei într-un muzeu local.

Casa este construită din bârne late de stejar, îmbinate în cheotori. Fundaţia casei este din piatră calcaroasă de munte pe care se aşează o centură groasă cioplită din lemn de gorun, îmbinată prin plătuire. Acoperişul în patru ape este învelit cu draniţă din lemn de răşinoase. Poditura este sprijinită pe o grindă groasă care străbate casa pe toată lungimea ei (meştergrindă).

Casa este compusă dintr- o cameră şi o tindă, iar în faţa casei, pe toată lungimea ei, se află un târnaţ sprijinit pe nouă stâlpi de stejar ciopliţi cu barda, între care se formează nişte bolţi cu traforeuri lobate. (Pl. 2)

O casă asemănătoare am întalnit în Apşa de Jos pe strada Lenina la Moiş Ileana lui Ionaş şi a lui Dumitru. A fost construită de o echipă coordonată de meşterul Dan Mihai a lui Toader a Domnului, în perioada dintre 1910 - 1915.

Între construcţiile tradiţionale din lemn este şi casa Iovdi Ianovici şi Iovdi Alexandrina Teodorovna, de pe uliţa Ciapaieva 13 din Apşa de Jos.

Acest tip de construcţie s-a realizat de meşteri lemnari după cel de-al doilea Război Mondial, lemnul fiind prelucrat cu metode manuale şi mecanice, (gater, circular, fierestrău panglică, rindea mecanică), prelucrat manual la îmbinările încleştate în dinţi. Întrucât învelitoarea cu şindrilă s-a dovedit mai puţin rezistentă în timp, aceasta s-a înlocuit cu table. În faţa casei se află un târnaţ pe toată lungimea ei, sprijinit pe şase stâlpi ciopliţi, iar în partea centrală se află un foişor (filigorie). Componenţa casei este de două camere (camera curată în faţă, în spate camera de locuit) între care, în partea centrală, se află tinda. În continuarea casei se află o anexă, "colejnă", folosită pentru lemne şi unelte agricole. (Pl. 3)

În Apşa de Jos s-au mai păstrat doar câteva construcţii de lemn. Marea majoritate a gospodăriilor au fost transformate în clădiri de cărămizi şi betoane. Clădiri pătrăţoase cu un etaj, cu patru camere înspre stradă, iar în spate o clădire mai mică, cu o bucătărie, cămară, şopron cu funcţionalităţi multiple, cămară de lemne, depozit de unelte, scule şi un loc pentru garaj. Acoperişul acestor case este într-o apă, cu înclinare în spate sau într-o parte laterală a casei. Acoperişul din ţilgă sau plăci de azbociment este zidit pe margini şi prevăzut cu nişte geamuri mai mici, dând senzaţia de mansardă. Aceste tipuri de locuinţe au dominat între anii 1960 -1980. În ultimii 30 de ani migraţia oamenilor de la provincie spre marile oraşe, cu posibilităţi mari de câstig a creat în arhitectura comunelor şi localităţilor o transformare mare, construindu-se case cu multe spaţii, unele ajungând de la 10 la 30 de camere. Aceste case sunt prevăzute cu bolţi, stâlpi de susţinere, terase, turnuri şi turnuleţe sau chiar bastioane, semănând de multe ori cu palatele din poveşti. (Pl. 4)

Apşa de Mijloc (Srednea Vodeanoe după anul 1948) este una din străvechile localităţi româneşti din dreapta Tisei, atestată documentar la 7 decembrie 1406, când este facută „donaţie nobililor Ioan, fiul lui Vlad, Vanna, fiul lui Vancia şi Vancia, fiul lui Slav, peste moşiile Apşa de Sus, Apşa de Mijloc şi partea a treia a Apşei de Jos, care au fost şi sunt din vechime şi de mulţi ani în posesia paşnică a nobililor numiţi, dar literele lor privilegiale, între altele şi donaţiile regelui Ludovic, s-au niemicit împreună cu căsile lor, predate şi arse cu occasiunea invasiei moldovenilor, precum adeveresc literile celor cinci oppide regeşti, vecinii cu dânşii"[8].

Unul dintre cele mai vechi monumente de arhitectură populară este biserica de lemn la cimitirul din deal, ce veghează dealul satului încă de la 1428. O altă bisericuţă construită pe deal poartă hramul Sfântului Nicolae şi datează din anul 1776. Monumentele de patrimoniu construite în stil maramureşean sunt acum închise, însă asta nu înseamnă că aici credincioşii nu au lăcaşuri de cult deschise. Biserica este construită din grinzi de stejar, cu grosimea de 30x15 centimetri.

Dimensiunea de gabarit este de 11x5 metri. Acoperişul este construit în două trepte, având geamuri mici şi în partea de jos, iar în treapta a doua geamuri mici de tip iluminator. Deasupra intrării se înalţă un turn zvelt asemanator bisericilor de lemn din Maramureş. (Pl. 5)

---

[8] Ioan Mihaly de Apşa, *op. cit.,* doc. 52.

În comuna Apşa de Mijloc, pe uliţa Borcăniuca la nr. 6 se află casa Anuţei Şofron a lui Ion. Construită la începutul secolului XX, pe dealul din vecinătate, a fost strămutată în anul 1953 în locul în care se afla şi azi. Pe o fundaţie de piatră se află aşezate tălpile groase de stejar, îmbinate prin platuire, pe care se ridică pereţii laterali, construiţi din bârne dreptunghiulare, îmbinate la colţuri în cheotori, iar geamurile şi uşile cu bârne verticale, îmbinate în cep şi uluc. Poditura se sprijină pe grinzi pătrate, situate paralel pe lungimea casei. Podul este format din corni şi căpriori, acoperite cu plăci ondulate de azbociment (iniţial acoperişul în două ape era din şindrilă). Casa este prevăzută cu un târnaţ pe toată lungimea ei, sprijinit pe şase stâlpi ciopliţi cu profil pătrat. Partea inferioară a târnaţului este acoperită cu scânduri de brad traforate cu motive geometrice decorative. În partea superioară, stâlpii sunt legaţi cu o bară pătrată cioplită, care serveşte ca ornament şi pentru întinderea rufelor pentru uscare şi aerisire. Casa este formată din camera din faţă (camera curată), camera de locuit (în spate), între care se afla o tindă care serveşte şi ca bucătărie. Suprafaţa casei este de 6x11 metri. În spatele casei se află poiata, cămara de lemne şi coteţele pentru porci. Alături de această casă există elevaţia noii case de locuit din cărămidă şi geamuri termopan. (Pl. 6)

În stânga şi în dreapta acestei gospodării se află două case asemănătoare în componenţă şi materiale, diferenţiindu-se prin modul de interpretare a târnaţului casei şi a ornamentelor geometrice şi florale ale ancadramentului geamului şi a uşilor.

Casa Mariei Şofron de pe uliţa Borcăniuca nr. 4 a fost construită în 1935, iar casa Anuţei Şofron , la nr. 8 în 1940. (Pl. 7)

În comuna Apşa de Mijloc am mai depistat două case construite la începutul secolului XX. Sunt clădite în pantă şi se află la baza bisericii de lemn (greco-catolică) din localitate. Casa este construită din piatră de carieră, pe care se află o talpă groasă de stejar. Pereţii sunt clădiţi din bârne dreptunghiulare de fag, încleştaţi la colţuri în sistem coadă de rândunică. Are un târnaţ pe lungimea casei sprijinit pe şapte stâlpi ciopliţi cu barda. În partea superioară sunt uniţi prin nişte bârne cioplite în formă de boltă. Casa este compusă din tindă şi o cameră, târnaţ, iar în porţiunea din mijlocul casei se află beciul pentru zarzavaturi şi băuturi. Suprafaţa casei este de 6x8 metri.

În nordul localităţii Sighetului Marmaţiei (România) în dreapta Tisei este aşezată oraşul Slatina.

Slatina (Solotvino) – străveche aşezare românească atestată documentar în anul 1360, 20 martie, când regele Ludovic conferă românului Draguş, fiul lui Giula şi fiilor săi Giula şi Ladislau, sub titlul de donanţiune nouă moşiile româneşti Slatina, Breb, Copăceşti, Deseşti, Hărniceşti şi sat Şugatag cu veniturile lor, pentru serviciile credincioase, mai ales în restaurarea Ţării Moldovei. Tot Ludovic, în anul 1364, 1 septembrie, întăreşte donaţiunea sa cu sigil nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul contra Patarenilor bosniaci[9].

Din cele mai vechi timpuri meseria de bază a localnicilor era mineritul, întrucât oraşul este aşezat pe un imens zăcământ de sare, care se exploatează de peste 300 de ani. O altă preocupare a oamenilor locului a fost prelucrarea lemnului, începând de la constructori de case, dulgheri la tâmplari. Până în zilele noastre există dovezi grăitoare despre aceşti constructori de case şi biserici de lemn. Din casele şi gospodăriile din Slatina remarcăm câteva construcţii de la începutul secolului XX până în perioada sfârşitului celui de-al doilea Război Mondial.

Una dintre construcţiile de tehnică populară este moara de apă pentru cereale a lui Ion Pop a lui Ion, de pe uliţa Ivana Franka nr. 78. Este construită la începutul secolului XX, pe o fundaţie de piatră crăpată. Pe tălpile groase de stejar se ridică pereţii laterali din bârne dreptunghiurale, tăiate cu joagărul şi cioplite cu barda. Are o suprafaţă de 4x8 metri şi are două încăperi: una cu instalaţia roţilor dinţate şi pietrele de moară, iar a doua cameră a morarului având un pat, un lădoi, o masă şi un şpor. Moara este acţionată de un pârâu cu apă dulce pe un jgeab de aducţie, iar prin deschiderea ştelerului, roata cu palete este acţionată de jetul de apa dirijat. (Pl. 8)

---

[9] *Ibidem.*

Una dintre cele mai vechi case se află pe strada Polevaia nr. 18. Fosta proprietate a lui Gheorghe Bodnar (n. 1901) şi Maria Bodnar, moştenită de copiii Ana Bodnar (decedată în 1999) şi Gheorghe Bodnar (decedat în 2001). Casa este compusă dintr-o tindă şi o cameră prevăzută cu un târnaţ pe lungimea ei. Este construită din bârne îmbinate în cheotori, învelită cu draniţă. Construcţia datează 1875 şi are dimensiunile de 6,65 x 5,5 metri. (Pl. 9)

O altă gospodărie construită în aceeaşi perioadă se află pe strada Polevaia nr. 35 şi este fosta proprietate a lui Ilieş Ţâple a lui Ştefan, actual proprietar fiind Ilie Ţâple a lui Ilieş . Fundaţia este din piatră de Tisa, talpa, pereţii şi grinzile sunt din lemn de stejar. Poditura şi învelitoarea de la şatră (târnaţ) este din lemn de răşinoase – molid.

Învelitoarea grajdului şi a cămării este din cirep (ţiglă de pe vremea „cehului" între 1919 şi 1939). Gospodăria este alcătuită dintr-o casă cu tindă şi două camere cu târnaţ în faţă (dimensiuni 8 x 5,5 metri), o şură cu grajd (dimensiune 7x5 metri) între care se află un cuptor pentru pâine şi o fântână. (Pl. 10)

În Slatina, la Josani, pe strada Karla Marx nr. 52 se află o casă ţărănească construită în anii 1918 - 1920, proprietar Irina Libocor. Dimensiunile exterioare sunt de 11x5,5 metri. Fundaţia este clădită din piatră de râu adusă de la Tisa, tălpile cioplite din grinzi groase de stejar, târnaţul (şatra) şi şeranţii sunt tot din stejar, iar poditura şi învelitoarea de la tindă din lemn de brad. (Pl. 11)

Doca Pălăguţii de la baltă sau mătuşa Doca lui Şiman, are o gospodărie pe strada Ivana Franka nr.66, care este construită în 1950 (datată deasupra uşii).

Casa este construită din bârne dreptunghiulare îmbinate la colţuri în sistem coadă de rândunică, podul este construit în două ape, învelit iniţial cu draniţă, ulterior acoperişul a fost schimbat în 1985 pe tablă (şifer). Acest tip de construcţie diferă faţă de cele construite la începutul secolului XX prin extinderea unei camere pe spaţiul târnaţului, iar în spate se completează cu un spaţiu pentru cămară de alimente, cu intrare din tindă.

În faţa casei regăsim o anexă gospodărească care serveşte drept şură, grajd, şopră, deasupra cărora se află spaţiul podului pentru depozitarea fânului, prevăzut cu o uşă ieşită în exterior. (Pl. 12)

Fosta gospodărie a lui Mărcuţă Libocor şi Gheorghe Lumei a fost construită în 1897. Actualul proprietar, Ion Danci de pe strada Polevaia are reconstruită casa în 1965.

Casa are dimensiunile de 13,5x5,5 m, este construită în pantă, cu o fundaţie clădită din piatră de Tisa, având în partea dinspre spatele casei un beci de 4x4 metri. Pereţii sunt construiţi din grinzi de stejar, acoperişul iniţial era din draniţă, urmând ca în 1965 să fie schimbat cu acoperiş de ţiglă (cerepită) şi în partea târnaţului să fie îmbrăcat în lambriuri.

Casa are patru încăperi: două camere, tindă şi o cămară de alimente. În continuarea casei se află o "colejnă" pentru lemne şi ustensile agricole folosite în gospodărie. În curte, paralel cu casa, mai are o anexă de dimensiune asemănătoare casei, construită din bârne dreptunghiulare îmbinate în coadă de rândunică. Clădirea este compusă dintr-o bucătărie de vară (cuhe) cu intrare într-o cămară, în faţa bucătăriei se află un târnaţ (şatra) sprijinit pe trei stâlpi. Alături se află o şură urmată de un spaţiu mai mare, poiata care în interiorul ei are ieslea şi coteţul de porci. (Pl. 13)

O construcţie de arhitectură populară clădită în 1910 a fost reconstituită în 1923 pe strada Polevaia nr.43 şi este în proprietatea Floarei Huzo a lui Dumitru. Aceasta a fost construită pe o fundaţie din piatră de Tisa, clădită din bârne de stejar cu îmbinări meşteşugăreşti în formă de coadă de rândunică şi platuire. Planimetria casei este dreptunghiulară, formată din două camere şi o tindă. Ceea ce este diferit de alte case de tipologii asemănătoare este faptul că o cameră are intrare separată la capătul casei, iar a doua cameră în mod clasic are intrare la mijlocul casei prin tindă. În acest fel dă posibilitatea de a fi locuită de două generaţii în acelaşi timp. Pe lungimea casei se află un târnaţ sprijinit pe şase stâlpi ciopliţi cu barda. Acoperişul în două ape este învelit cu draniţă[10].

[10] Informator: Huzo Floare - 78 de ani, Slatina, Ucraina.

În vecinătatea acestei case se află o gospodărie anexă multifuncţională, pe o suprafaţă de 12x4 metri. Construcţia din bârne de stejar, debitată la gater şi cioplită cu barda, are în componenţa ei o casuţă de vară (bucătărie), urmată de o cămară de alimente, sub care există un beci, urmată de o şură (sarai), iar în capăt un grajd pentru animale. În dreptul intrării în şură, în porţiunea podului, are o uşă acoperită pentru depozitarea fânului. (Pl. 14)

O altă construcţie care tinde spre o diversificare faţă de casele de la începutul secolului XX este cea a Iuliei Bota, de pe strada Petru Groza nr. 39, construită în jurul anului 1940 pe o suprafaţă de 9x4 metri, folosind ca material de construcţie bârne late de 20/30x10 centimetri, tăiate la gater şi îmbinate la colţuri prin sistemul coadă de rândunică şi la pereţii intermediari prin cep şi uluc. În porţiunea dinspre stradă sunt aşezate două camere de locuit de dimesiunea 4x4 metri, iar în partea dinspre curte un hol, bucătăria şi debaraua. Frontul dinspre stradă este înălţat sub streaşină, iar în spate acoperişul coboară la înalţimea tavanului. Acoperişul este în două ape, învelitoarea din ţiglă. (Pl. 15)

O casă veche, reconstruită în 1970, este în proprietatea lui Puliska Vasile şi Puliska Maria, născută Huzo. Suprafaţa acestei construcţii este de 8x5,20 metri, fiind compusă dintr-o cameră şi o tindă, în faţa careia se află un târnaţ. Casa fiind construită din grinzi în sistem potici este învelită, după reconstrucţie, cu azbociment (poală). Casa se află pe uliţa Polevaia nr.41. (Pl. 16)

O altă casă tradiţională este aşezată pe colinul Hegyului. A fost construită în 1915 şi este în proprietatea lui Roja Janos Sandorovici, de pe strada Engelsa nr. 54. Aceasta este construită din bârne de stejar îmbinată în cep şi uluc şi la colţuri în coadă de rândunică. Poditura şi târnaţul este confecţionat din cherestea de răşinoase. Dimensiunile planului sunt de 8x6 metri. Alături de casă se află colejna, grajdul şi coţele de porci. Învelitoarea din draniţă are la cele două capete ale podului nişte iluminatoare sau nişe de aerisire cu motive traforate în formă de „X", deasupra căreia este motivul radial al soarelui. (Pl. 17)

În Slatina au mai rămas foarte puţini meşteri în prelucrarea lemnului, constructori de case, iar cei ce mai lucrează în domeniu s-au rezumat doar la case de vacanţă, camping, cabane turistice, terase, mobilier de grădină. Marea majoritate a lor şi-au făcut firme private şi prestează servicii în diferite ţări ale lumii cum ar fi: Franţa, Olanda, Belgia, Germania, Austria, America, Canada, etc., unde munca lor este apreciată la adevărata valoare a unui meşter lemnar care îşi continuă meseria preluată de la străbuni, locuitori ai Maramureşului istoric.

Consemnarea meşterilor lemnari din aceste locuri şi a creaţiei lor peste câteva decenii, va rămâne o mărturisire istorică.

Tóth Zoltán
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
tezeu@freemail.hu

Bibliografie

Botoş, Ion M., *La Nord de Tisa în „România Mică",* Editura Societăţii Culturale Pro Maramureş Dragoş Vodă, Cluj Napoca, 2006.

Godea, Ion, *Arhitectura la români de la obârşii la Cosia*, Editura Primus, Oradea 2007.

Makuşenko, P. I., *Arhitectura populară din lemn din Transcarpatia*, XVIII- XX, Moscova, Editura Arhitectura, 1976.

Mihaly de Apşa, Ioan, *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*, ediţia a II-a, Editura Dragoş Vodă, Cluj Napoca, 2000.

Pănoiu, Andrei, *Din arhitectura lemnului în România*, Editura tehnică, Bucureşti, 1977.

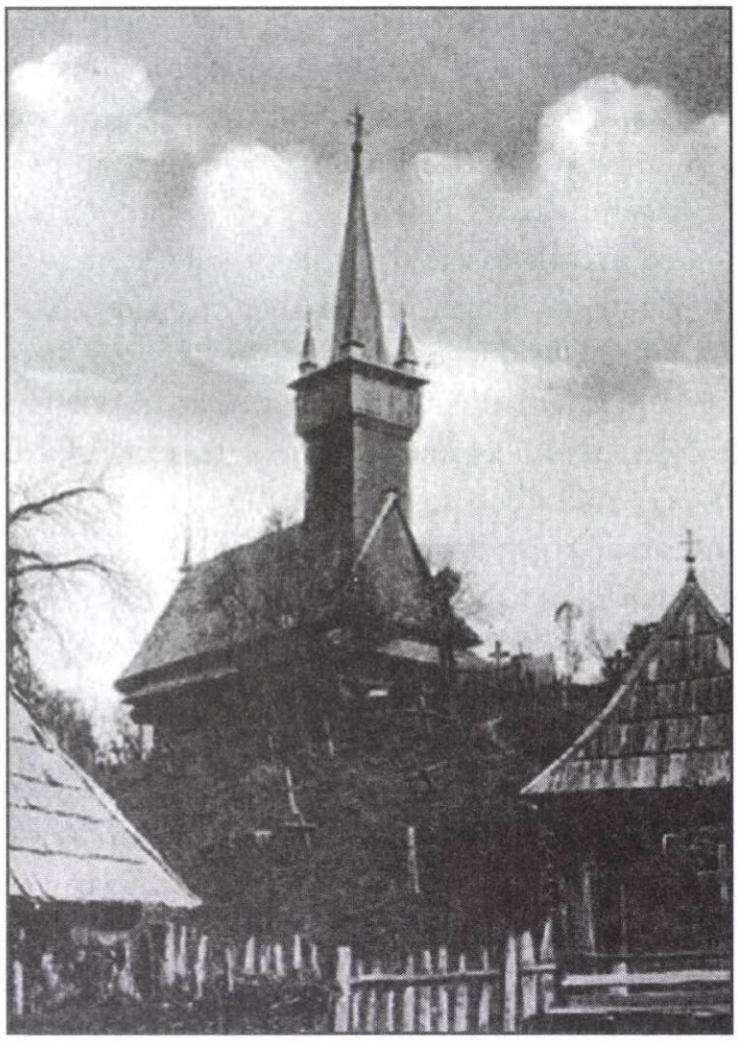

Pl.1. Biserică de lemn - Apşa de Jos

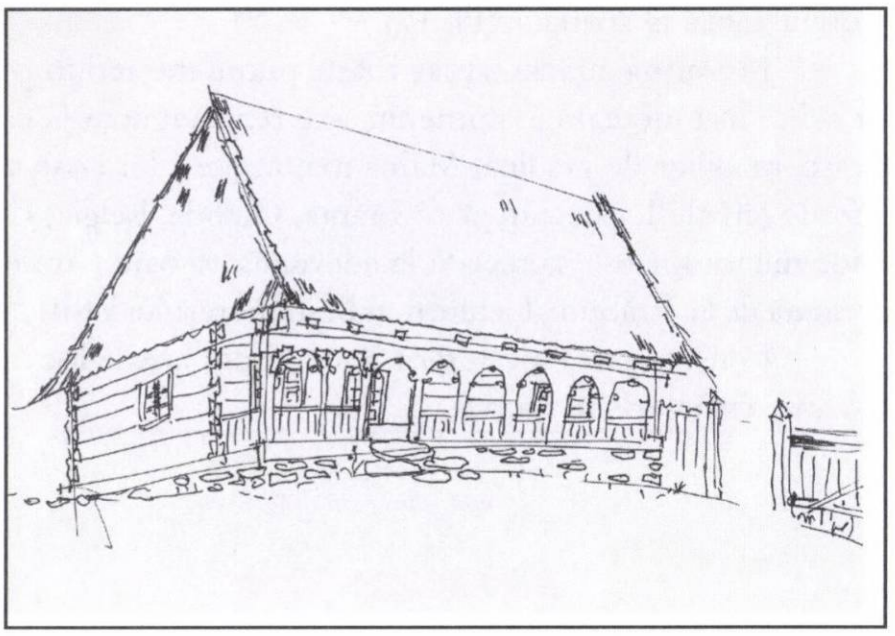

Pl. 2. Apşa de Jos
Casă maramureşeană, 1890

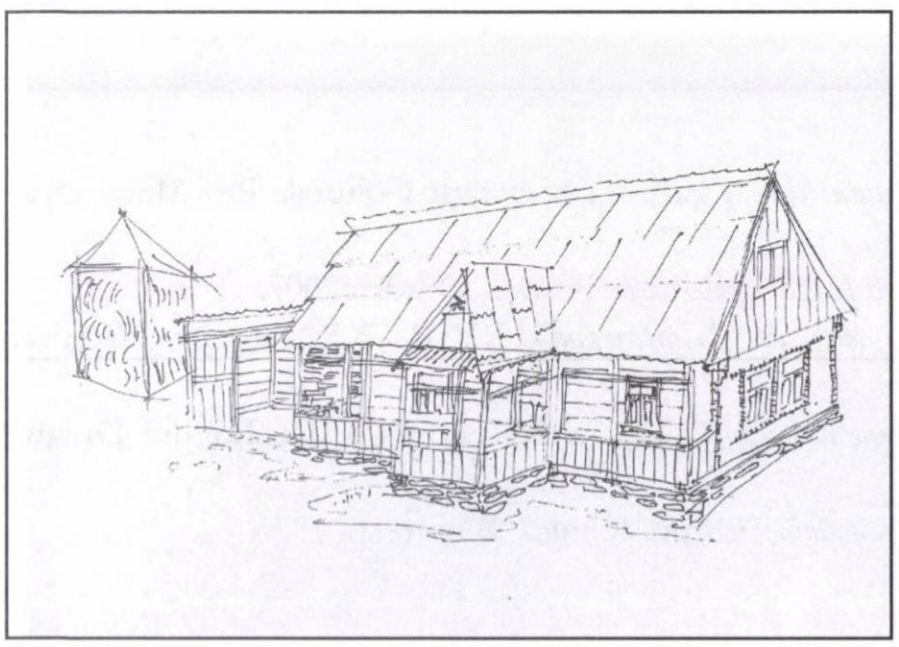

Pl. 3. Apşa de Jos, ulița Ciapaieva nr. 13, Iovdi Ianovici

Pl.4. Apşa de Jos. Casă tip palat

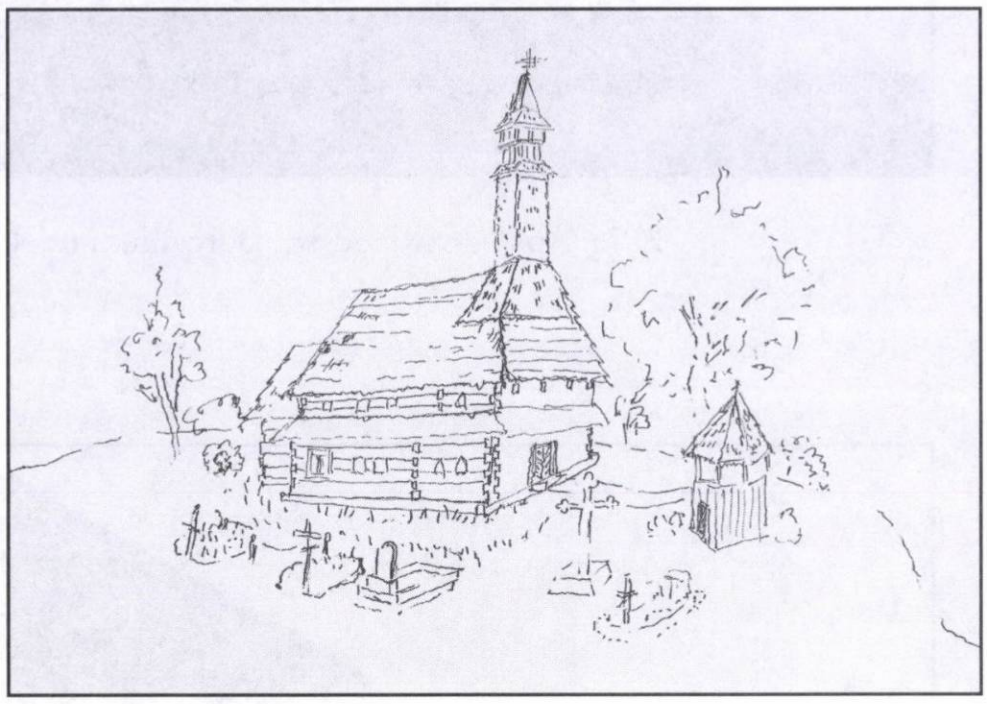

Pl.5. Apşa de Mijloc, biserica de lemn - la cimitirul din deal

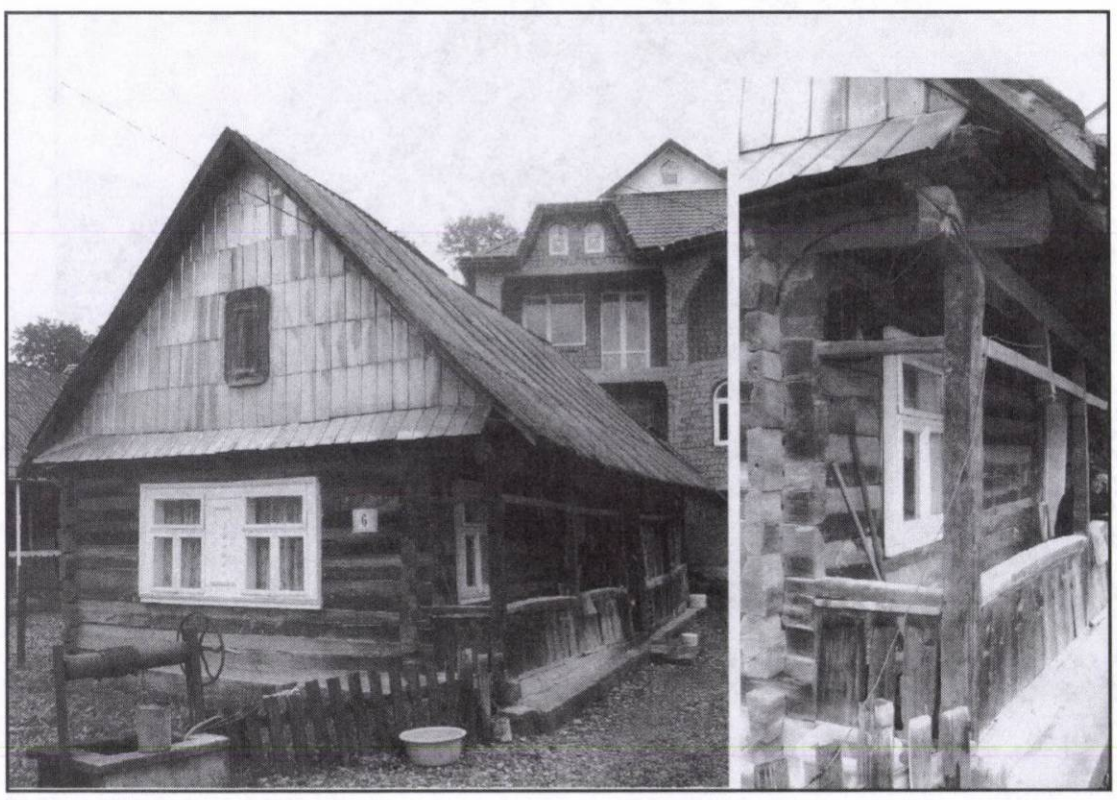

Pl.6. Apşa de Mijloc, str. Borcaniuca nr. 6, Şofron Anuţa

Pl.7a. Apşa de Mijloc, str. Borcaniuca nr. 4, Şofron Maria

Pl.7b. Apşa de Mijloc, str. Borcaniuca nr. 2

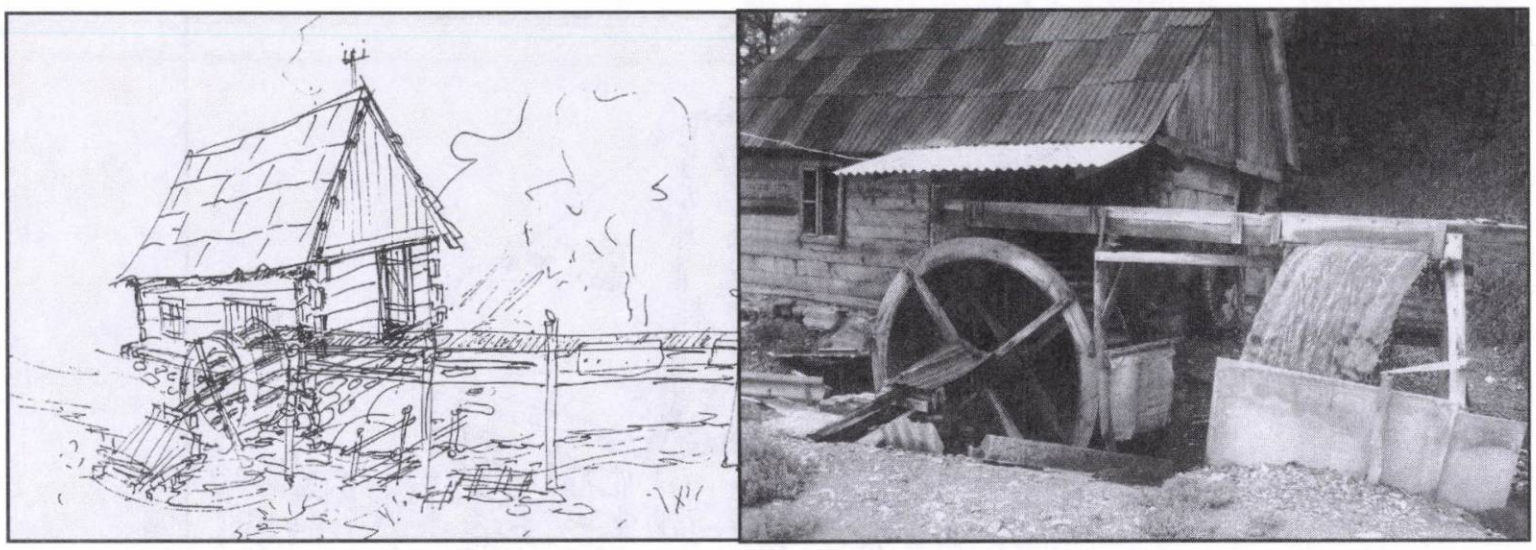

Pl.8. Slatina, str. Ivana Franca nr. 78, Ion Pop

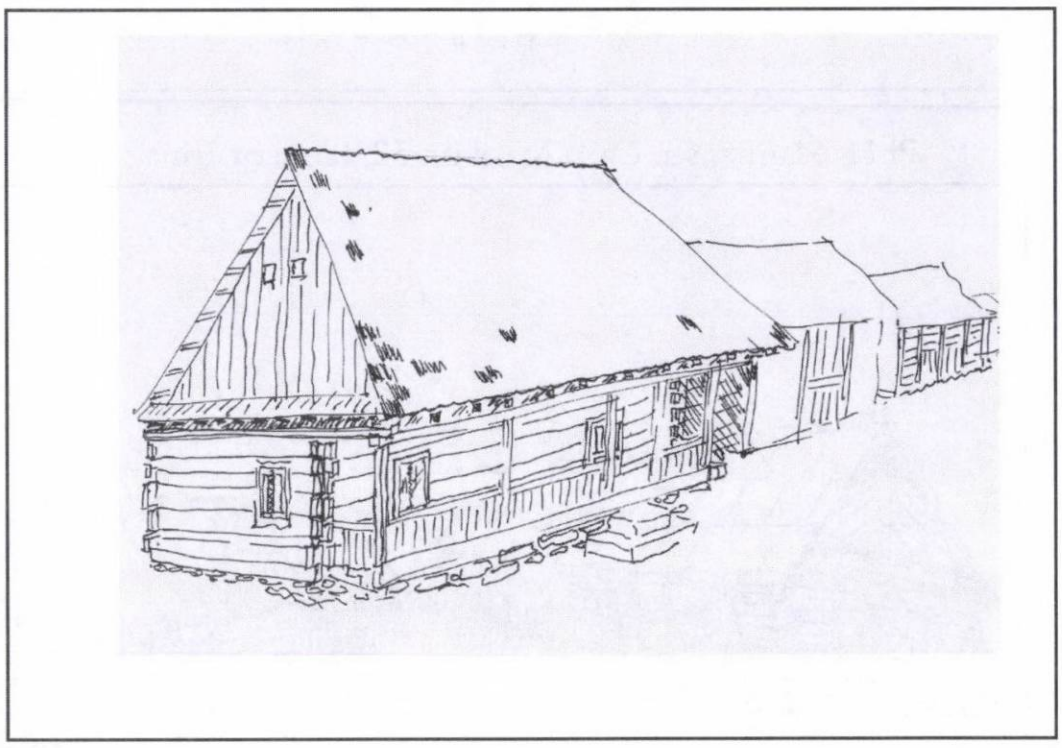

Pl.9. Slatina, str. Polevaia nr. 18, Botnar Gheorghe

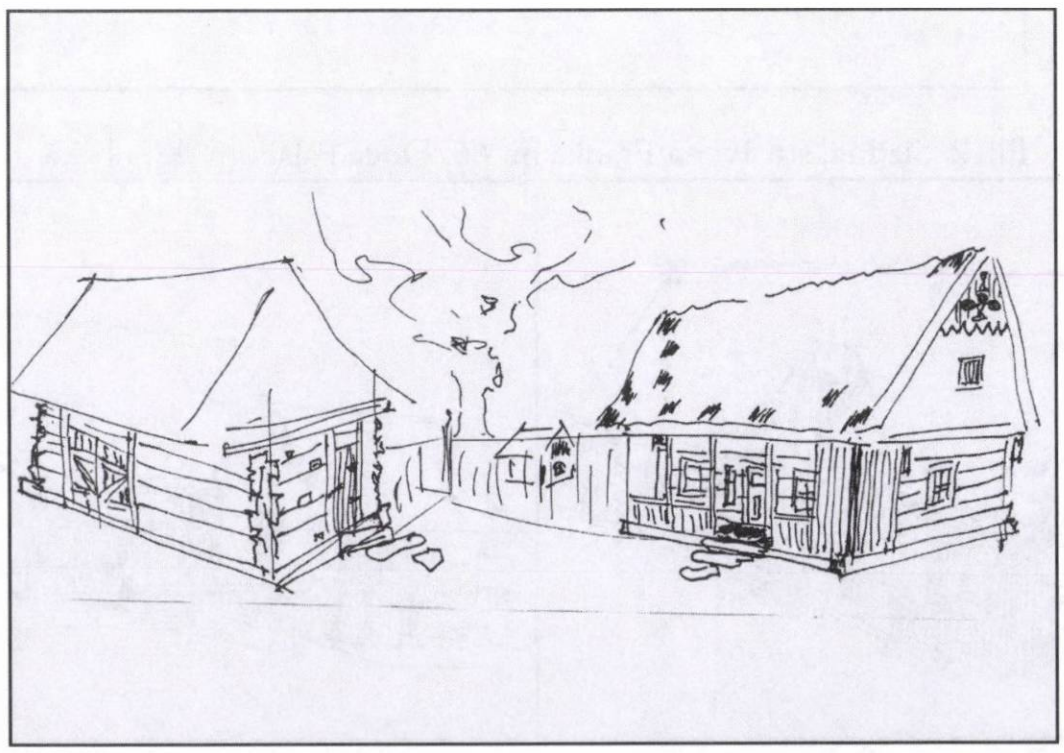

Pl.10. Slatina, str. Polevaia nr. 35, Ţâple Ilieş a lui Ştefan

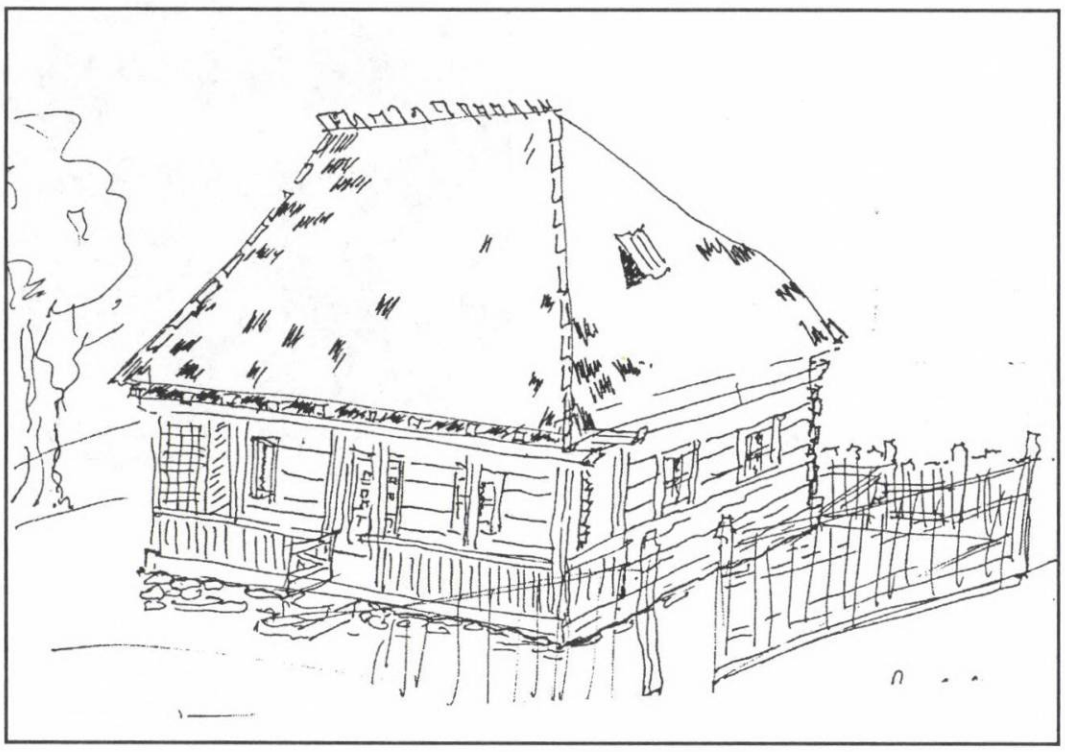

Pl.11. Slatina, str. Carla Marx nr. 52, Libocor Irina

Pl.12. Slatina, str. Ivana Franka nr. 66, Doca Palaguții de la baltă

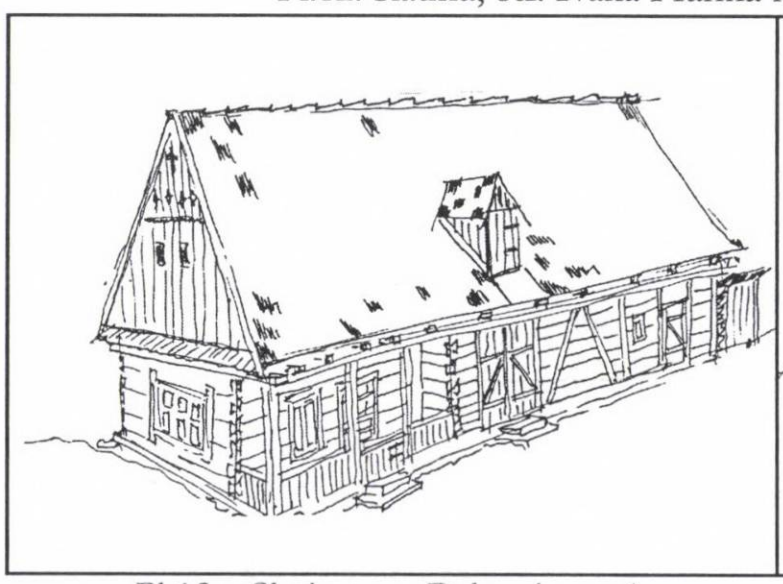

Pl.13a. Slatina, str. Polevaia nr. 4,
Libocor Mărcuță

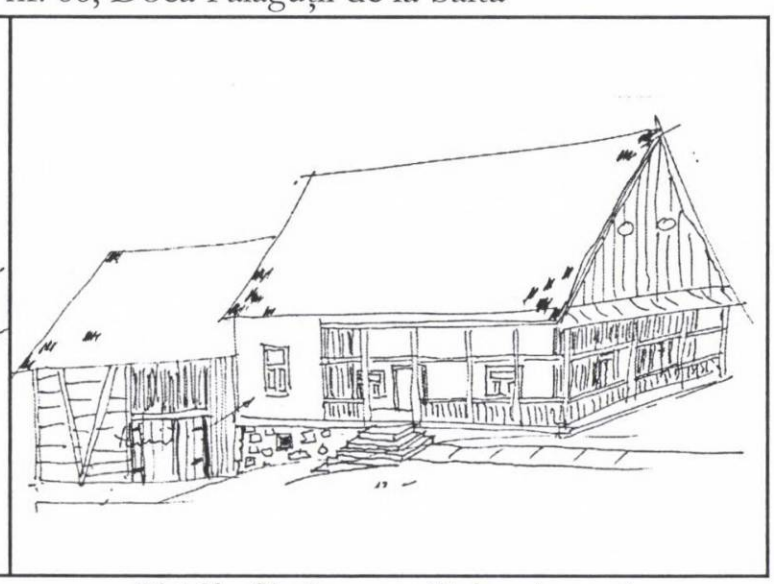

Pl.13b. Slatina, str. Polevaia nr. 4,
Danci Ion

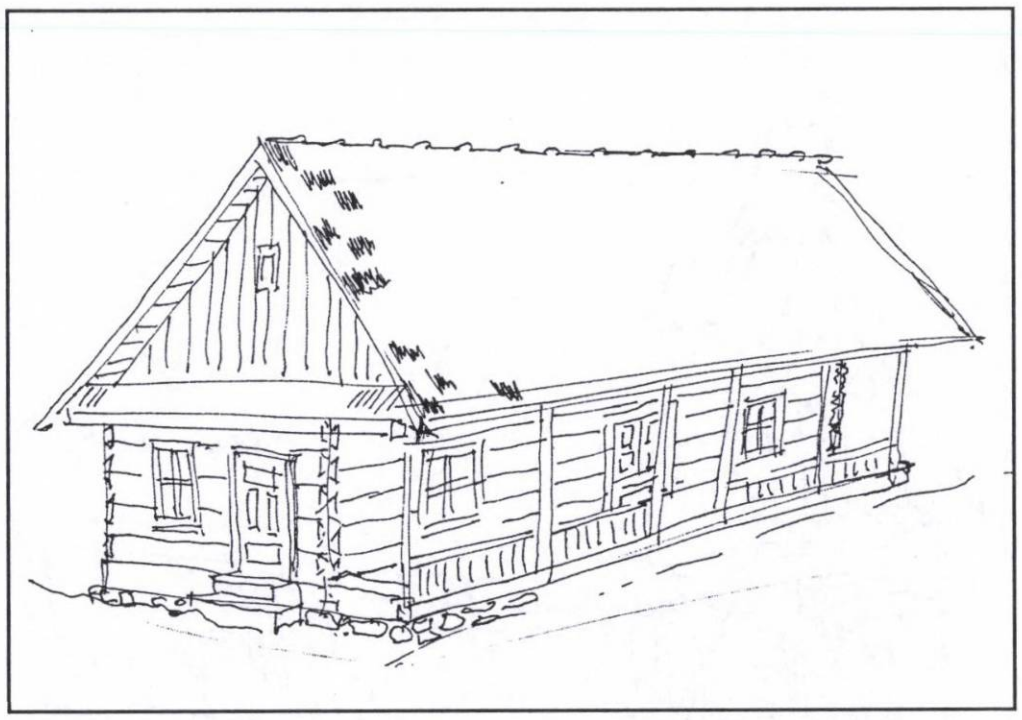

Pl.14a. Slatina, str. Polevaia nr. 43, Pulisca Vasile

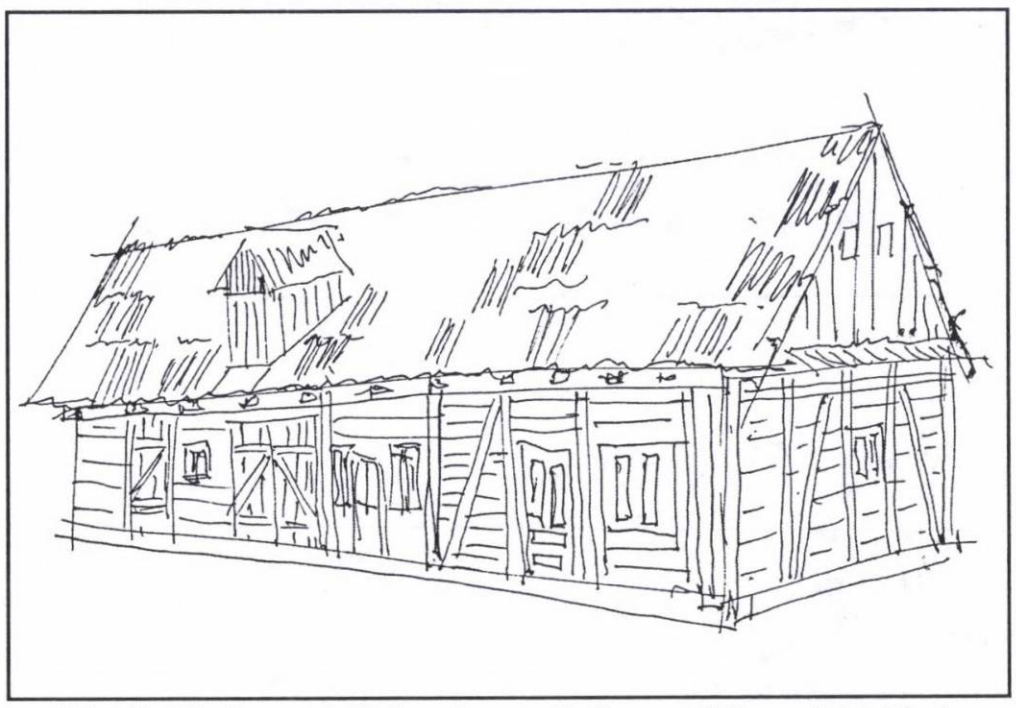

Pl.14b. Slatina, str. Polevaia nr. 43, Lumei Nița a lui Mihai

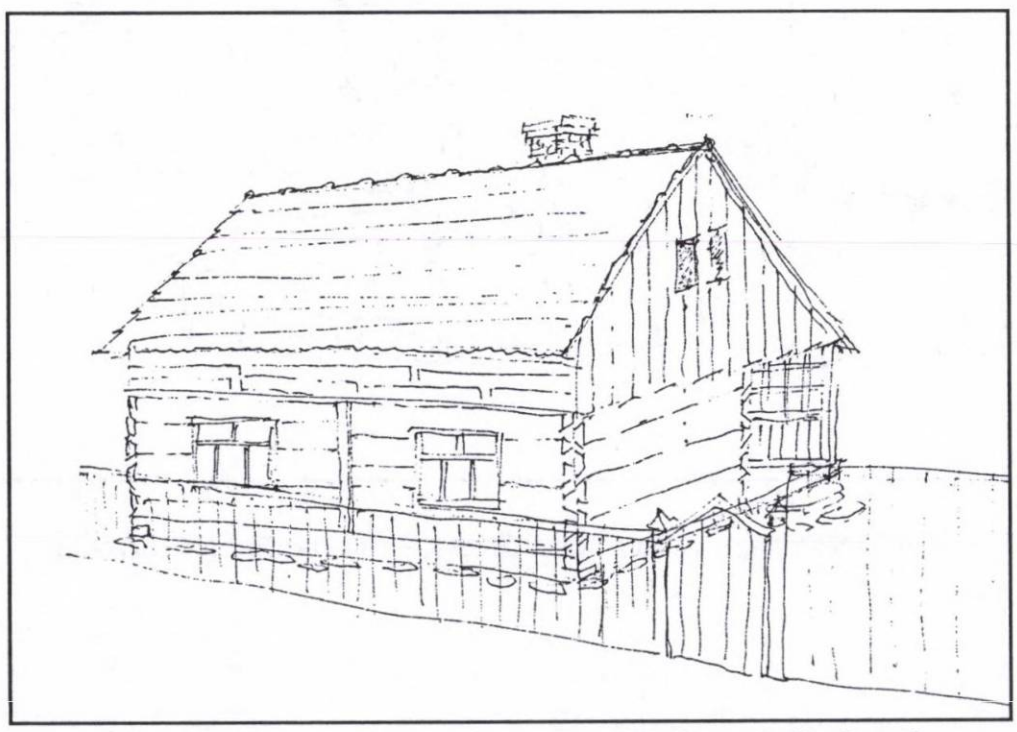

Pl.15. Slatina, str. Petru Groza nr. 39, Bota Iulia-Jozef

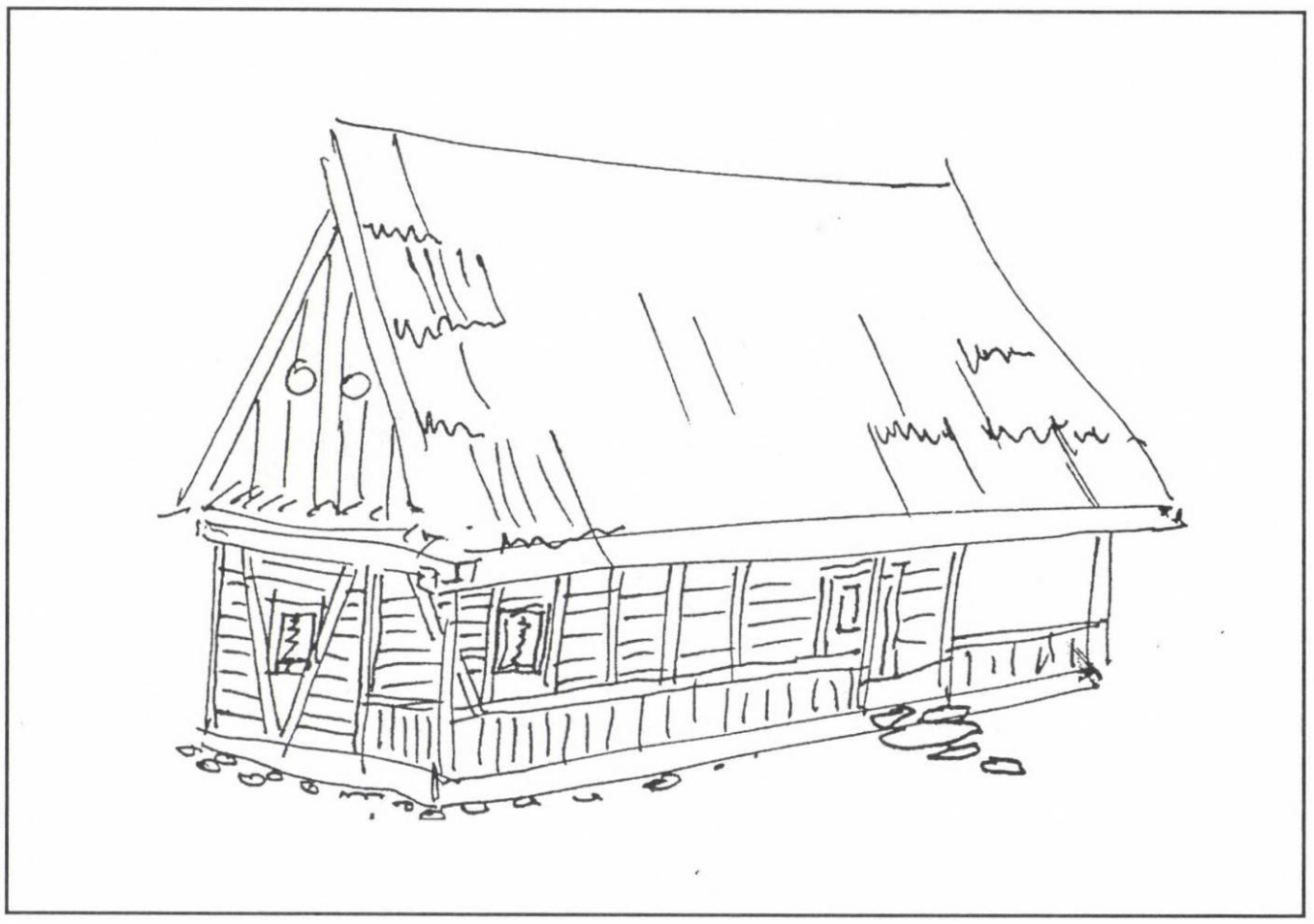

Pl.16. Slatina, str. Polevaia nr. 41, Pulisca Vasile

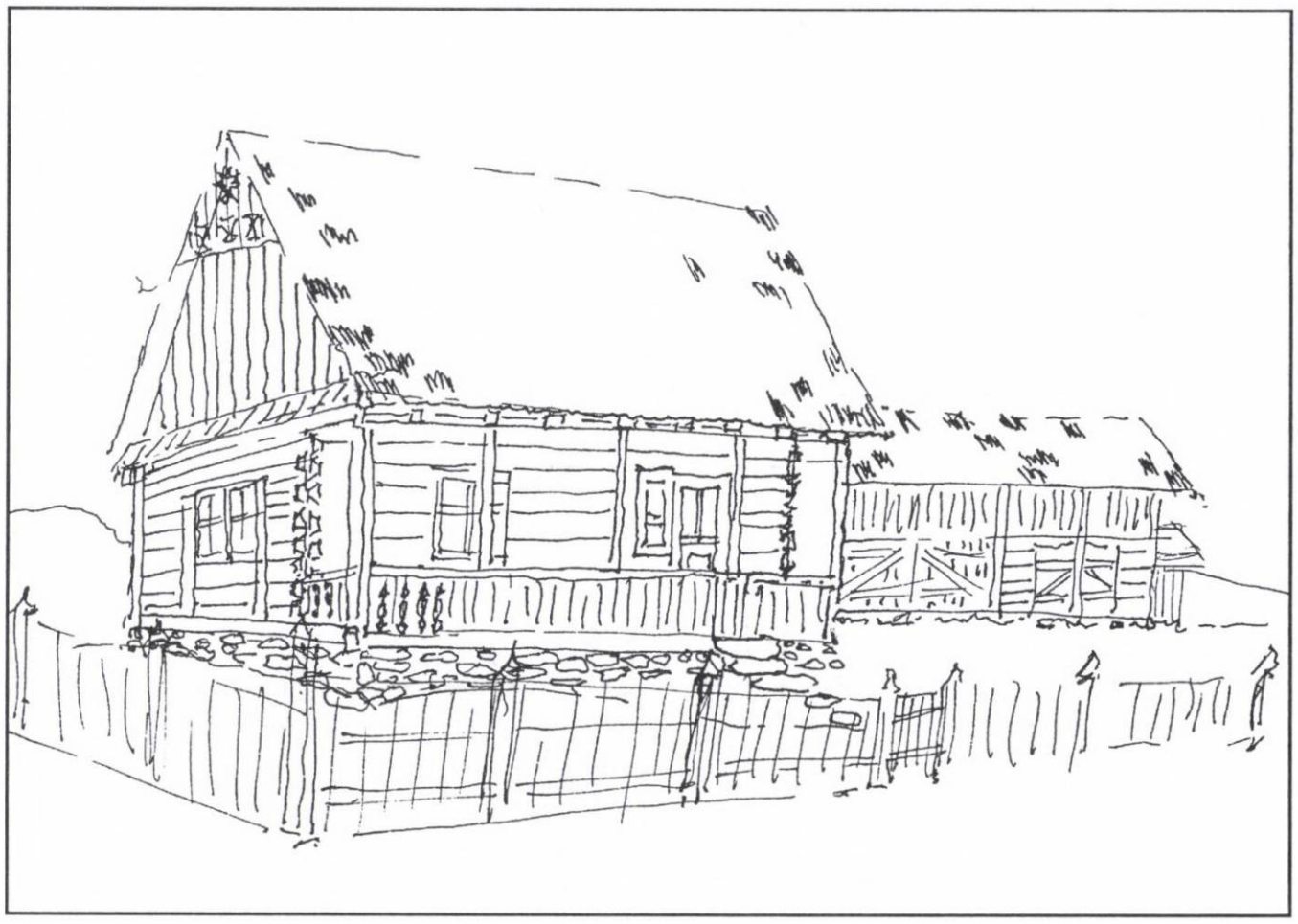

Pl.17. Slatina, str. Enghelsa nr. 54, Roja Janos Sandorovici

RESTAURARE

CONSERVARE

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA UNOR TEXTILE ARHEOLOGICE DESCOPERITE LA CIUMEŞTI

Adela DOBRESCU

Keywords: *archaeological textiles, textile deterioration, microclimat, art objects preservation, restoration*

Abstract: Archaeological textiles bear important testimony of everyday life, of civilisation and most of all of technical culture. This kind of organic object need special microclimate condition to survive and that's way are so precious. When archaeological textiles are discovered, is important to follow a certain protocol for the conservation and restoration to be a success. This protocol was followed in the summer of 2013 during the archaeological excavation made in Ciumeşti, Satu Mare County. In one of the two crypts discovered, there were a number of four coffins: one of the baron Mészáros János, of his wife, of their young child and of their relative. The textiles were in bad shape and it was necessary an emergency intervention. All the saved textiles are in the Satu Mare County Museum custody and the preservation and restoration procedure is in progress.

*
* *

Biserica reformată din Ciumeşti, de origine medievală[1], a atras de mai mult timp atenția specialiştilor, cu atât mai mult cu cât nu mai servea drept loc de desfăşurare a serviciului liturgic, iar cercetările se puteau desfăşura fără impedimente atât în exteriorul, cât şi în interiorul bisericii. Astfel, în anii anteriori s-au desfăşurat cercetări de parament care au stabilit cu destulă exactitate planimetria şi fazele edificiului din Ciumeşti. În cursul anului 2013 a fost demarat un proiect de cooperare transfrontalieră în scopul reabilitării bisericii. Acest demers a oferit ocazia verificării concluziilor emise în urma cercetării de parament şi a datării mai exacte a fazelor de construcție prin metoda arheologică.

Săpăturile efectuate pe întreaga suprafață interioară a bisericii şi în exterior, prin sondaje la nivelul zidurilor au dus la identificarea a nu mai puțin de 40 de morminte. Într-adevăr, spațiul aflat în imediata apropiere a edificiului de cult şi cu atât mai mult cel dinăuntrul acesteia era considerat a avea valențe spirituale deosebite. Din acest motiv, a fost utilizat drept loc de îngropăciune începând din evul mediu şi până inclusiv în perioada modernă[2]. Mormintele medievale identificate, lipsite din păcate de inventar, erau majoritatea parțial sau total distruse de cele ulterioare, suprapuse şi cu gropi mai adânci, datate în secolele XVIII-XIX.

Echipa de arheologi a constatat că printre resturile humice, rezultate din prăbuşirea celor trei sicrie, sunt prezente şi obiecte textile. În cazul unor astfel de descoperiri, este foarte importantă colaborarea arheologilor cu specialiştii restauratori pentru stabilirea unei proceduri care să conducă la salvarea a cât mai multe vestigii.

Textilele sunt obiecte de natură organică, prin urmare sunt foarte fragile. Termenul de textile se aplică tuturor obiectelor obținute prin îmbinarea fibrelor textile, dar şi prin împletire, răsucire şi croşetare.

---

[1] Daniela Bălu, Szőcs Péter Levente, Terdik Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare*, Satu Mare, 2008, p. 59.

[2] Raport de săpătură arheologică preventivă, Arhiva Ştiințifică a Muzeului Județean Satu Mare.

Termenul de *textile arheologice* se aplică acelor obiecte textile care provin din spătături arheologice. Documentarea unor astfel de textile cuprinde date despre situl arheologic, despre campania arheologică, cuprinde analize istorice şi de civilizaţie, precum şi analize cantitative şi calitative. Supravieţuirea obiectelor textile îngropate este foarte rară şi depinde de *microclimatul* în care ele s-au păstrat şi de *calitatea fibrei textile.*

Atunci când vorbim de *microclimat* vorbim despre umiditate, temperaturi extreme, atacuri biologice şi bacteriologice. Toate acestea duc, în timp, la descompunerea textilelor, la pierderi mari de substanţă şi sunt procese foarte complexe în cadrul cărora un rol deosebit îl joacă sărurile, gazele şi apa subterană[3]. Acestea se găsesc în sol în cantităţi diferite, determinând schimbarea pH-ului solului. Cu toate aceste schimbări, dramatice uneori, s-a constatat că în timp între textilele îngropate şi microclimatul solului se formează o stare de echilibru. Acest echilibru este esenţial pentru supravieţuirea obiectelor de natură organică precum textilele. Din păcate acest echilibru se rupe în timpul săpăturilor arheologice, iar procesele de descompunere se acutizează. Acest proces de degradare este aproape imposibil de stopat, el putând fi doar încetinit.

Dacă vorbim de *caliatatea fibrei textile* şi implicit şi de structura de ţesere, atunci vom observa că obiectele realizate din fibre de origine animală supravieţuiesc într-un procent mult mai mare decât cele de origine vegetală. Aceasta este o consecinţă a faptului că fibrele de origine animală au în compoziţie proteine, prin urmare sunt mult mai stabile şi rezistente decât cele de origine vegetală care au în compoziţie celuloza[4]. Observăm o supravieţuire mai bună şi în cazul textilor care au în compoziţie fire metalice, fie că vorbim de structuri ţesute, fie că vorbim de broderii. Desigur, în timp metalul (dacă nu e preţios) oxidează şi duce la degradarea fibrei textile. Cu toate acestea nu de puţine ori produşii de coroziune salvează forma şi structura fibrelor textile. Degradarea textilelor poate să ia forme diverse: de la pierderea higroscopicităţii fibrei textile, la pierderea luciului (atât de caracteristic fibrei de mătase), de la decolorări (în general textilele arheologice îşi pierd culoarea iniţială şi ajung în timp la tonuri de maro) la atacuri biologice[5].

Revenind la descoperirile de la Ciumeşti din vara anului 2013, pe baza informaţiilor din sursele istorice, dar şi a inscripţiei parţial reconstituibile de pe unul dintre sicriele descoperite, s-a constatat că e vorba de mormântul baronului Mészáros János, general în armata austriacă[6], al soţiei sale, Diószeghy Mária, precum şi al copilul lor, mort la o vârstă fragedă. Sicriul de mici dimensiuni a fost aşezat, se pare, deasupra celui aparţinând mamei, greutatea acestuia provocând cel mai probabil prăbuşirea ansamblului. Sicriul rămas intact aparţine unei rude a soţiei generalului, Diószeghy Terézia.

În cazul acestei cripte microclimatul a fost unul distructiv pentru obiectele textile şi nu numai. Cripta prezenta o umiditate de 98%. Temperatura ambientală era şi ea ridicată, peste 40 grade Celsius. Aceste date s-au înregistrat înainte de desigilarea criptei. Arheologii au făcut o mică incizie în peretele exterior al criptei şi au introdus un termohigrometru care a înregistrat primele date. După desigilarea criptei microclimatul a început să fluctueze, creând un real pericol pentru toate materialele de natură organică. Tot în urma desigilării s-a dezvoltat un atac biologic (o ciupercă) pe pereţii criptei, atac care ameninţa în special obiectele de natură organică. Era imperativ ca acest atac să fie oprit pentru a putea trece la extragerea obiectelor textile din acest mediu.

---

[3] Enikő Sipos, „Studii de restaurare textile", în *ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek,* nr. 10, Székelyudvarhely, 2010, p. 143.

[4] Maria Cybulska, Jerzy Maik, *Archaeological Textiles – A Need for New Methods of Analysis and Reconstruction*, http://fibtex.lodz.pl/64_51_185.pdf, p. 186.

[5] *Ibidem.*

[6] Báró Mészáros János hadvezérről, http://www.kunhegyes.hu/kunhegyes/hires/meszaros_janos.htm.

Primul pas a fost acela de încercare a stabilizării microclimatului. Acest lucru s-a dovedit aproape imposibil datorită temperaturii lunii august, care depășea uneori 38 grade Celsius și a umidității atmosferice care era foarte ridicată. S-a reușit o stabilizare temporară (la intratrea în criptă s-a atașat o folie de PVC care menținea temperatura constantă), care a permis realizarea primelor tratamente de îndepărtare a atacului biologic. S-a avut în vedere păstrarea informațiilor istorice și eliminarea depunerilor care ar putea accelera îmbătrânirea fibrelor textile[7]. S-a trecut la pulverizarea pereților criptei cu soluție de Timol în concentrație ușor mai ridicată decât se obișnuiește, tocmai pentru a grăbi procesul. Această fază a durat în jur de șapte zile și a avut succesul scontat. În tot acest timp arheologii au făcut săpăturile necesare pentru a putea delimita fiecare sicriu și pentru a putea facilita accesul la acestea. Era important să se realizeze un circuit minim în interiorul criptei pentru a putea accesa sicriele și mai ales pentru a putea manevra textilele și alte obiecte aflate în perimetru.

Cu microclimatul în parte stabilizat și cu atacul biologic îndepărtat s-a putut trece la extragerea textilelor din criptă. O astfel de activitate presupune numeroase pregătiri: metoda de extragere, ambalarea, stabilizarea, catalogarea, transportul și depozitarea. Toată această procedură precede munca de conservare și restaurare.

Extragerea obiectelor textile s-a dovedit a fi destul de complicată. Din nefericire resturile humice erau degradate într-o asemenea măsură încât era foarte dificilă recuperarea textilelor fără riscuri de rupere, îndoire sau șifonare. Locul foarte strâmt din criptă nu permitea o extragere pe orizontală, care ar fi păstrat textilele în stare de relaxare, iar ritmul trebuia să fie unul rapid, pentru a nu produce și mai multe deteriorări acestor obiecte. Operațiunea de colectare a obiectelor din criptă a respectat cu strictețe și regulile impuse de cercetarea arheologică, care permite reconstituirea ulterioară până la nivel de detaliu. Degajarea s-a desfășurat pe obiective (sicrie) și pe nivele (lemnul de sicriu, piesele textile care țineau de acesta, obiectele vestimentare, osemintele umane), fiecare obiect colectat fiind depozitat în ambalajul corespunzător tipului de obiect. Toate nivelele au fost documentate fotografic și, unde a fost nevoie, prin schiță tehnică de situație.

Fiecare obiect textil a fost catalogat la fața locului, înfășurat în hârtie absorbantă și pus într-o cutie de carton. Mai multe astfel de cutii formau un complex care aparțineau unei singure persoane. Cutiile au fost transportate și depozitate într-o cameră de carantină la Muzeul Județean Satu Mare.

Camera de carantină este foarte importantă în astfel de cazuri. Deși s-au făcut numeroase dezinfecții in situ, în cazul textilelor arheologie este necesară o dezinfecție și în camera de carantină. În acest caz, aceasta s-a realizat cu un dezinfectant cu spectru larg care să aibă un efect de durată și să nu fie toxic pentru echipa de restauratori. Dezinfecțiile, împreună cu menținerea unui microclimat stabil au făcut posibil următorul pas, și anume: despachetarea și identificarea obiectelor textile. Acest pas s-a făcut în sala de tratamente a Laboratorului Zonal de Restaurare din cadrul Muzeului Județean.

A fost despachetat fiecare complex în parte. Abia acum restauratorii au putut să identifice cu precizie fiecare obiect textil în sine: textile care căptușeau sicriul, acoperăminte, bucăți de tul și perne, obiecte specifice ritualului de înmormântare. S-au recuperat din costumul de general: părți din tunică, fire textile care împodobeau tunica sau făceau parte din brandemburgi sau epoleți, tălpile din piele ale cizmelor, carâmbii cizmelor cu cuiul de la pinteni atașat și numeroase bucăți textile (bucăți de puzzle-uri) care încă nu și-au găsit locul în acest complex. În sicriul soției generalului au fost descoperite bucăți mari de mătase naturală, tălpile din piele ale pantofilor de care erau cusute bucăți de mătase (parte a pantofului). A fost descoperit un craniu de fetiță care păstra intactă împletitura părului și pasmanteria cu care au fost împodobite codițele.

[7] Enikő Sipos, *op. cit.*, p. 143.

În acest moment, complexul de textile arheologice de la Ciumeşti este un imens puzzle. După efectuarea primelor lucrări de conservare şi asamblarea pieselor, care acum par a fi independente unele de altele, vom putea avea o privire mai clară asupra obiectelor rămase. În continuare vor urma lucrările de restaurare, care vor reda circuitului cultural piese unice şi de o frumuseţe deosebită.

Adela Dobrescu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
adeladobrescu@yahoo.com

Bibliografie

Báró Mészáros János hadvezérről, http://www.kunhegyes.hu/kunhegyes/hires/meszaros_janos.htm.

Bălu, Daniela, Szőcs, Péter Levente, Terdik, Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, 2008.

Cybulska, Maria, Maik, Jerzy, *Archaeological Textiles – A Need for New Methods of Analysis and Reconstruction*, http://fibtex.lodz.pl/64_51_185.pdf.

Sipos, Enikő, *Studii de restaurare textile*, ISIS Erdélyi Magzar Restaurátor Füzetek 10, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2010.

Raport de săpătură arheologică preventivă, Arhiva Ştiinţifică a Muzeului Judeţean Satu Mare.

Sicriele din cripta baronului Mészáros Iános (fotografie realizată *in situ*)

Textile şi resturi humice (fotografie realizată *in situ*)

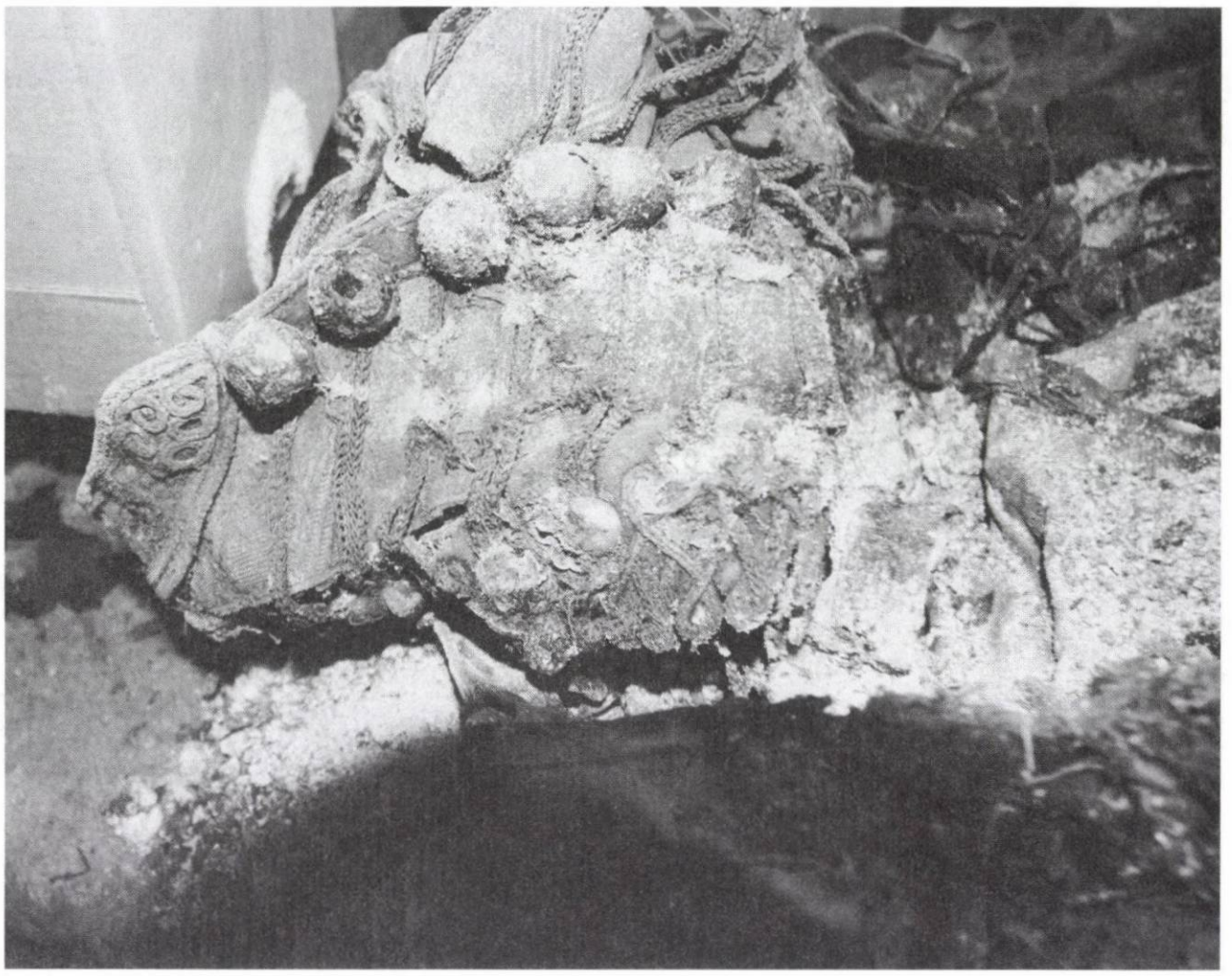

Detaliu din tunica de general (fotografie realizată *in situ*)

Textilele arheologice în camera de tratament în timpul dezinfecției

DIAGNOSTIC ŞI DETERIORĂRI ALE MONUMENTELOR DIN PIATRĂ: „MONUMENTUL OSTAŞULUI ROMÂN DE LA CAREI"

Gheorghina OLARIU

Keywords: *stone, degradation, diagnosis, monument, restoration*

Abstract: In the past 20 years there has been a worldwide increasing concern related to the research, conservation and restoration of stone monuments.

The objective of this paper is to investigate the state of stone degradation, its causes and the actual degree of deterioration after 50 years from since the Roman Soldier Monument from Carei, has been built.

The main causes of deterioration are the following:

- atmospheric pollutants which are the main agents responsible for the acid deterioration of the stone in the polluted urban areas;
- stone's characteristics, including texture, porosity and the technique used by the artist;
- humidity and biological degradation factors such as: bacteria, mosses, lichens ecc.;

In conclusion, the research and chemical investigations of the stone degradations causes represent essential elements that lead to the beginning of stone monuments restoration and conservation process.

*

* *

Clădirile şi monumentele sculptate în piatră sunt unele dintre cele mai impresionante manifestări artistice, în care imaginaţia omului s-a împletit deseori cu grandoarea naturii. O parte din istoria civilizaţiei umane este întipărită în piatră. De multe ori, piatra este unicul material martor al unor vremuri îndepartate.

De la primele construcţii păstrate în Egipt până în zilele noastre, se poate face o lungă listă a monumentelor care demonstrează prezenţa pietrei ca material de construcţie. Restaurarea şi conservarea acestui vast tezaur de piatră nu este numai costisitoare, ea pune şi serioase probleme de degradare.

Studiind literatura de specialitate apărută în străinatate, observăm o preocupare foarte serioasă în ultimii 20 de ani în studierea pietrei în vederea păstrării şi protejării ei. Pentru a putea interveni asupra unui obiect de artă din piatră pentru a-l curăţi sau consolida, este absolut necesar să cunoaştem "diagnosticul" pietrei. Tratamentul care se aplică trebuie corelat cu cauzele deteriorării, caracteristicile pietrei, condiţiile de păstrare a acesteia, să nu se facă un tratament la întâmplare, deoarece acesta ar putea constitui sursa unor noi degradări. Pentru a stabili "diagnosticul" pietrei sunt necesare o serie de investigaţii.

S-a constatat că rezultatele înregistrate după restaurare (negative sau pozitive) depind în mare măsură de diagnosticarea (cunoaşterea şi însuşirea) cauzelor de deteriorare a pietrei.

Pornind de la aceste consideraţii, am analizat aspecte ale deteriorării Monumentului Ostaşului Român de la Carei, opera sculptorului Vida Gheza şi a arhitectului Anton Dâmboianu, inaugurat în octombrie 1964[1].

[1] O. Marinescu, A. Breyovsyki, *Caiet bibliografic Vida Geza*, Baia Mare, 2003, passim.

Atunci când dorim să studiem o operă de artă din piatră, fie ea statuie sau element de arhitectură, trebuie în primul rând să cunoaştem datele de bază legate de istoricul lucrării; cine a creat-o, în ce perioadă, dacă au mai fost şi alte intervenţii.

Ansamblul „Monumentul Ostaşului Român", situat în Piaţa 25 Octombrie din Carei, este dedicat ostaşilor români eliberatori, care în ziua de 25 octombrie 1944, la Carei şi Satu Mare, au înscris în cronica marilor momente din istoria ţării noastre, realizarea unui act memorabil: eliberarea ultimei parţi din teritoriul ţării. Este unul din cele mai frumoase şi mai reprezentative realizări ale artei monumentale din ţara noastră.

Complexul monumental este realizat din piatră calcaroasă (travertin), de dimensiuni impresionante: deschiderea frontală de 18 m, adâncimea de 5 m şi înălţimea de 12 m (Fig. 1).

Acest însemn comemorativ se compune din cinci elemente cu semnificaţii simbolice: un cap de ţăran, care inspiră demnitate şi statornicie (simbolul răscoalelor ţărăneşti), o poartă cu incrustaţii asemănătoare celor care împodobesc porţile maramureşene ("poarta jertfelor"), o femeie plantând o floare (simbolul reînnoirii), chipul unui ostaş care impresionează prin masivitatea şi trăsăturile sale aspre şi un obelisc asemănător turlelor bisericilor maramureşene (simbolul flăcării veşnice)[2]. Pe acest obelisc este înscris următorul text: „Glorie ostaşilor armatei române, căzuţi în luptele pentru eliberarea patriei". Monumentul este înscris în "Lista monumentelor istorice din România"[3].

Starea de degradare a monumentului

Examinând starea de degradare a monumentului, s-au constatat numeroase deteriorări provocate atât de condiţiile de mediu, cât şi de unele intervenţii anterioare realizate fără o cercetare preliminară (Fig. 2).

Diagnosticarea degradării pietrei este posibilă în baza cunoaşterii următoarelor date: litotipul şi caracteristicile intrinseci, morfologia proceselor şi cauzele de alterare, patologia, urmând ca apoi să se facă alegerea tipului de intervenţie de conservare, motivată de aceste cunoştinţe.

Atât monumentul, cât şi postamentul, sunt executate din travertin, utilizându-se blocuri de piatră şlefuite pentru elementele care plachează soclul, respectiv sculptate pentru elementele componente ale monumentului (Fig. 3).

Travertinul[4], (în italiană *travertino*) este o rocă sedimentară poroasă de calcar (alcătuită din calcit, calcit slab magnezian şi aragonit), care are o culoare gălbuie până la brună. Este o varietate de tuf .

Roca ia naştere la gura unor izvoare termale bicarbonatate care ies din calcare sau traversează roci bogate în carbonaţi, ioni de carbonat de calciu şi bioxid de carbon.

Travertinul se prezintă în două varietăţi structurale:

- *travertine compacte.* Acestea sunt dense şi stratificate în bancuri groase (20-40 m) sau în lamine subţiri, milimetrice; sunt albe, alb-gălbui, brune, care alternează în întreaga crustă. Se presupune că stratificarea se datorează depunerii sezoniere, în sensul că vara s-au depus benzile mai groase şi deschise la culoare, iar iarna benzile subţiri şi închise la culoare. Aceste travertine se mai cunosc şi sub denumirile de onyxul peşterilor sau marmură onyx.
- *travertine spongioase poroase* (denumite şi „tufuri calcaroase"). Acestea sunt albe, uşoare şi s-au format prin depunerea biochimică provocată de activitatea organismelor acvatice (în special a algelor albastre), care au reţinut prin fotosinteză CO_2 şi au provocat precipitarea carbonaţilor.

Aleea care înconjoară postamentul (Fig. 4), treptele de acces pe platforma statuii, prezintă puţine elemente complet sănătoase. Elementele din piatră prezintă degradări complexe şi multiple

---

[2] M. Mihalache, *Vida G*, Bucuresti, 1965, passim.

[3] http://www.patrimoniu.ro/images/LMI/LMI-2010_SM.pdf.

[4] *Dicţionar de artă*, Bucureşti, 1998, p. 173.

precum: fisuri în placă, crăpături, porţiuni lipsă, distanţări între plăci datorate infiltraţiilor apelor pluviale precum şi fenomenelor de îngheţ şi dezgheţ.

Apa ce umezeşte suprafeţele de piatră este absorbită în interiorul capilarelor cu o forţă invers proporţională cu diametrul capilarelor. Dacă temperatuara apei din capilare scade, vaporii de apă întâi condensează apoi se transformă în gheaţă, mărindu-şi volumul cu aproximativ 9%. Efortul mecanic exercitat asupra pereţilor capilarelor, conduce fie la o depăşire a rezistenţei materialului, adică la fisuri, fie la o lărgire a capilarelor, adică microfracturi, viitoare fisuri.

Atacul biologic este prezent pe toată suprafaţa monumentului. Roca calcaroasă, având o porozitate mare, în perioadele de vară absoarbe o cantitate mare de apă şi în acelaşi timp absoarbe şi energie calorică favorizând dezvoltarea diferitelor specii de organisme biologice specifice pietrei. Aceste depuneri de muşchi şi licheni sunt prezente atât pe soclul statuii, cât şi pe statuie cu preponderenţă în partea de nord. Mediul este prielnic pentru dezvoltarea algelor şi a celorlalte microorganisme: lumina, oxigenul, anhidrida carbonică, apa şi unele săruri.

Distanţările între plăcile de piatră (Fig.5) s-au produs din cauza infiltraţiilor de ape pluviale, acolo unde materialul de îmbinare a fost spălat de aceste ape. În unele cazuri, din cauza fenomenelor de îngheţ-dezgheţ materialul de îmbinare s-a pierdut, făcând loc apei şi favorizând astfel procesul de degradare.

Datorită volumului maxim pluvial (ploi de scurtă durată cu volum mare de apă) apare fenomenul de prelingere (Fig. 6). Apa în loc să cadă pe soclu, se canalizează pe muchiile ascunse ale lespezilor de piatră, favorizând apariţia depozitelor de săruri. Sărurile solubile în apă precum şi cristalizarea sărurilor, provoacă o creştere de volum şi exercită presiuni ridicate în interiorul rocii poroase (Fig. 7).

Prin *tehnica de realizare* a monumentului de către artist, plăcile de piatră neşlefuite, au favorizat pătrunderea apei în pori şi odată cu ea şi a sărurilor, care în momentul evaporării apei au migrat la suprafaţă, provocând degradări fizice şi mecanice.

Precipitarea sărurilor solubile din apă, cauzată de evaporarea apei poate apărea în interiorul structurii poroase sau pe suprafaţa externă a acesteia, prin difuzarea vaporilor de apă prin stratul extern, deja uscat, al materialului, şi migrarea soluţiei în reţeaua poroasă a zonei interne, încă umedă, către cele externe care se usucă. Dacă viteza de migrare a vaporilor este mai mică decât viteza de migrare a soluţiei, aceasta poate ajunge până la suprafaţa externă, unde va începe să cristalizeze. În caz contrar echilibrul între cele două fenomene se face la o anumită distanţă de suprafaţa externă, cristalizarea realizându-se în profunzime. În primul caz este vorba de efloresceţe, iar în al doilea de subfluorescenţe. Aceste fenomene pot fi observate pe suprafaţa monumentului (Fig. 7).

Depunerile negre care acoperă aproape tot monumentul (consecinţe ale poluării - Fig. 8) sunt rezultatul fixării particulelor de carbon (provenite de la poluatorii industriali sau de la gazele de eşapament) în ipsosul format pe suprafeţele de piatră ca urmare a umezirii acestora. În acest fel piatra suferă procese de sulfatare, SO_2 fiind responsabil pentru formarea crustelor negre. Existenţa şi aspectul acestor cruste negre indică prezenţa unui strat deteriorat strâns legat de suprafaţa pietrei, de 1-10 mm. Pelicula de apă formată pe suprafaţă nu acţionează decoeziv asupra crustei, dimpotrivă, evoluţia acestei cruste este în sensul creşterii grosimii, degradând în continuare piatra.

Iniţial, blocurile de piatră au fost chituite în stil clasic, cu chit de var, ulterior s-au mai efectuat intervenţii asupra monumentului în scopul umplerii rosturilor dintre blocurile de piatră, de data aceasta s-au folosit chituri pe baza de răşini. Aceste răşini au condus la degradarea pietrei, tensionând muchiile de îmbinare, care în timp au dus la apariţia de noi fisuri şi chiar crăpături în blocul pietrei.

De asemenea, s-a constatat existenţa unui strat de acoperire, lucios, rezultat al aplicării unor produse poliuretanice care au intrat în reacţie cu elementele componente ale pietrei (Fig. 9).

Cauzele degradarii :

Monumentele de piatră aflate în aer liber sunt supuse fluctuaţiilor de temperatură datorate ciclurilor zi-noapte, ceea ce determină variaţii de volum ale pietrei, precum şi a apei conţinută în pori.

Vântul, prin acţiunea abrazivă a particulelor solide, prin acţiunea de udare şi uscare a sărurilor din aerosoli, determină implicit fenomene de dizolvare şi recristalizare. Fenomenul de udare-uscare la suprafaţa pietrei este foarte periculos atunci când avem apă de condens, deoarece conţinutul de agenţi poluanţi solubili în apă este mai mare în apa de condens decât în apa de ploaie şi în plus aceasta „staţionează" pe suprafaţă nu o „spală" (Fig. 10).

Amplasarea statuii într-o zonă de trafic intens este o altă cauză a degradării. Bioxidul de sulf (produs rezultat al gazelor de eşapament al autovehiculelor) s-a dovedit a fi agentul de degradare cel mai agresiv prin atacul acid pe care îl produce.

Intervenţii de restaurare neadecvate care au folosit mortar de ciment au condus la degradarea pietrei, tensionând muchiile de îmbinare, determinând apariţia de noi fisuri şi chiar crăpături în blocul pietrei.

Examinare fizico-chimică şi biologică:

Realizarea unor serii de investigaţii au avut ca scop îndrumarea restauratorului către alegerea unor metode de restaurare care să stopeze procesul de degradare prin lărgirea gamei de informaţii referitoare la materialele care compun obiectul.

Cercetarea începe cu:

- Relevee fotografice şi de detaliu ale zonelor deteriorate;
- Anamneza monumentului ne poate furniza informaţii referitoare la intervenţiile executate anterior;
- Analize care să ilustreze morfologia macroscopică;
- Cercetările de natură petrografică, furnizează informaţii privind sursa materialului, compoziţia chimică a acestuia precum şi a sărurilor de pe suprafaţă;

Monumentul este realizat din travertin, rocă calcaroasă cu o textură poroasă cavernoasă, cu rezistenţă mare şi greutate specifică redusă, se prelucrează uşor tăindu-se în plăci şi se lustruieşte frumos, ceea ce o face să fie foarte des folosită în realizarea unor monumente de artă.

Analizele chimice efectuate cu ajutorul unui spectrometru de fluorescenţă de raze X, ne indică prezenţa ionilor de Ca, Mg, Fe, Al, Si, Na, K, P, iar pe suprafaţa pietrei prezenţa următoarelor săruri care reprezintă produşi de degradare a pietrei au fost identificate prin metoda spectrometriei de masă. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 1:

Indicatori	Carei monument	Carei soclul si treptele de acces
Sulfaţi (mg/kg)	32.920	56.992
Cloruri (mg/kg)	0,0299	0,0198
Carbonaţi (mg/kg)	189	54,57
Azotaţi (mg/kg)	35,21	1,87
Fungi, mucegaiuri, bacterii	prezent	prezent

Prezenţa *sulfaţilor*, identificaţi în principal în crusta neagră care acoperă monumentul, dar şi în profunzime, provine din reacţia dintre carbonatul de calciu şi acidul sulfuric (agent poluant rezultat din gazele de eşapament).

Clorurile (clorura de calciu, clorura de sodiu) au fost identificate în fisurile interioare mult mai în profunzime ca sulfatul de sodiu şi sulfatul de calciu. Aceste săruri solubile pătrund în porii pietrei, iar când apa se evaporă, acestea cristalizează, (Fig. 11-12), provocând tensiuni mecanice datorită încărcării acesteia cu material, ducând în final la apariţia de fisuri şi fracturi.

Azotaţii şi azotiţii identificaţi se datorează mai ales prezenţei pe suprafaţa monumentului a excrementelor de păsări. Aceştia sunt responsabili pentru oxidarea SO_2 şi formarea de H_2SO_4

Testele microbiologice au identificat prezenţa bacteriilor producătoare de acid sulfuric (thiobacillus), a ciupercilor, muşchilor şi lichenilor, care prin metabolismul lor produc degradări ale pietrei (Fig. 13-14).

Lichenii sunt integraţi în regnul *Fungi* şi sunt o asociere dintre o ciupercă (micosimbiont) şi o cyanobacterie sau o algă verde (fotosimbiont) din care rezultă un corp vegetativ stabil cu o structură specifică. Sunt organisme capabile să funcţioneze în variate condiţii de umiditate (conţinut de apă variat).

Efectul lor coroziv se datorează acizilor eliberaţi. Agenţii de chelare produşi determină o solubilizare şi o dezintegrare a pietrei.

Acizii lichenici acţionează ca agenţi de complexare formând frecvent compuşi solubili şi determinând colorаţii ale pietrei. Astfel de acizi sunt acidul lecanoric, acidul cetraric, acidul orcelic, acidul usnic.

Concluzii

Trecerea timpului a demonstrat că nu există produse ideale pentru conservarea pietrei şi că o întreţinere atentă poate preveni operaţii costisitoare, prelungite sau neplăcute.

Din păcate sunt cazuri în care nu se apelează la un specialist şi scopul restaurării se reduce doar la redarea aspectului "frumos" al obiectului. Se face des confuzia între crustele negre care acoperă monumentul de piatră şi patină. Şi mai grav este faptul că se preferă păstrarea crustelor negre în numele autenticităţii.

Gheorghina Olariu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
ginaolariu@gmail.com

Bibliografie

Boroş, Doina, „Investigaţia chimică în conservarea monumentelor din piatră", în *Acta Musei Napocensis,* nr. XXIV-XXV, 1987-1988, p. 873-906.

Boroş, Doina, Bodea, Mihaela, „Experimente privind curăţarea şi consolidarea pietrei, investigaţia chimică în stabilirea diagnosticului şi tratamentului pietrei degradate", în *Buletinul monumentelor istorice şi de artă*, nr. 1, 1989, p. 63-65.

Boroş, Doina, Bodea Mihaela, „Aspecte legate de conservarea unei sculpturi în piatră" în *Buletinul monumentelor istorice şi de artă*, nr. 2, 1985, p. 55-58.

Cosma, Constantin et. al., „Determination of valuable metals in ancient coins using isotopic neutron sources", în *First Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology,* vol. 1, 1988, p. 101-112.

Marinescu, O. , Breyovsyki, A. , *Caiet bibliografic Vida Geza*, Biblioteca Judeţeana "Petre Dulfu" Baia Mare, 2003.

Mihalache, Marin, *Vida Geza*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1965.

Torraca, Gabriel., *La cura dei materiali nel restauro dei monument*, Editura Bonsignori, Roma, 2001.

Torraca, Gabriel, *Solubility and solvents for conservation purposes,* ICCROM, Roma, 1975-1989.

Torraca, Gabriel, *Porous building materials. Materials science for architectural conservation*, ICCROM, Roma, 1981-86.

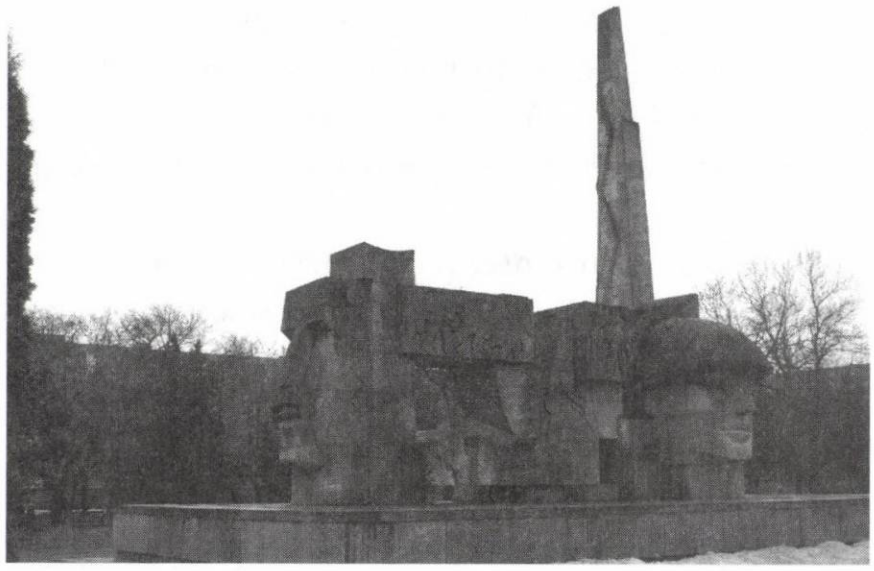

Fig. 1. Ansamblul „Monumentul Ostaşului Român"

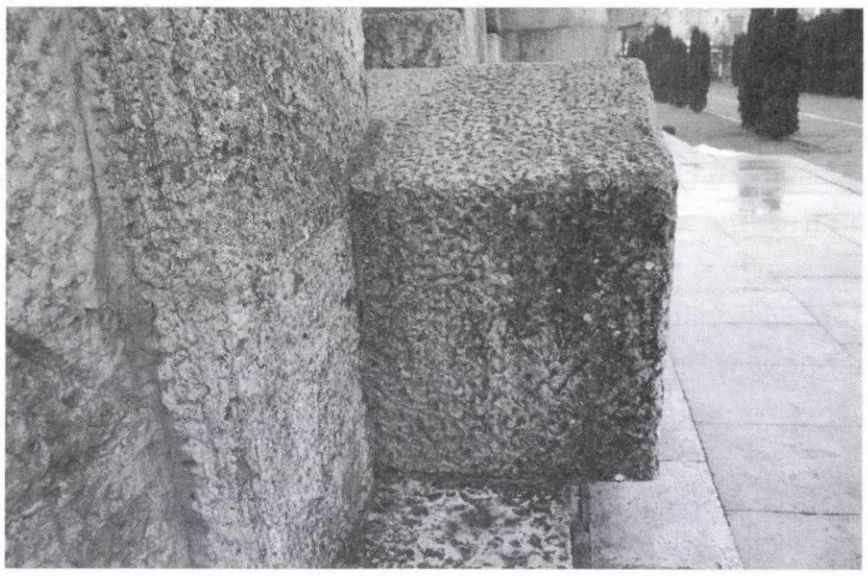

Fig. 2. Aspecte privind starea de degradare a monumentului

Fig. 3. Aspecte privind starea de degradare a monumentului

Fig. 4. Aleea care înconjoară postamentul monumentului

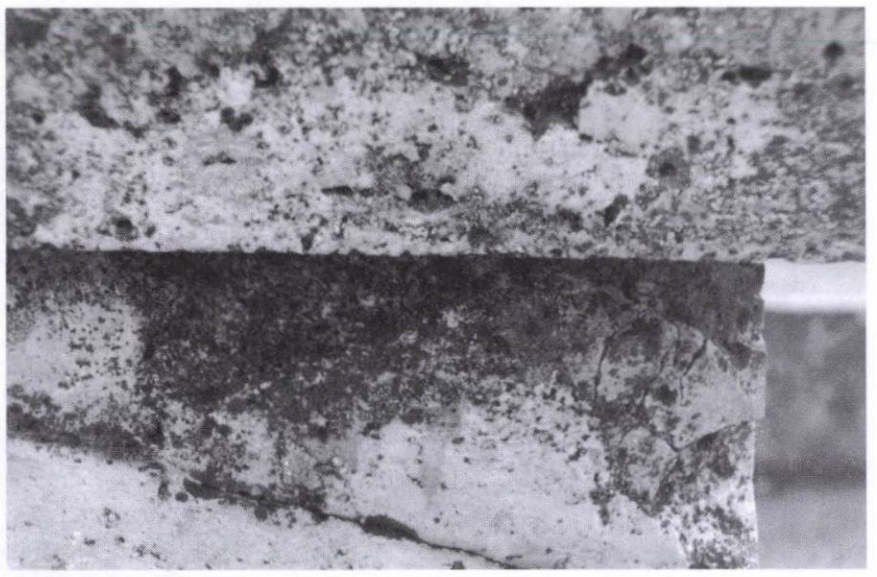

Fig. 5. Distanţări între plăcile de piatră

Fig. 6. Fenomenul de prelingere datorită apelor pluviale

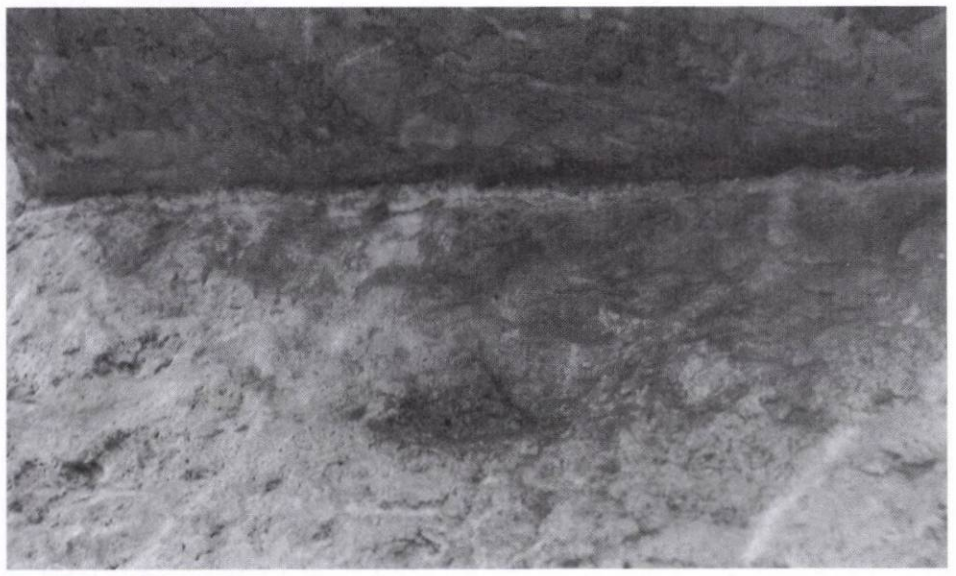

Fig. 7. Depozite de săruri, fenomenul de eflorescenţă

Fig. 8. Depunerile negre care acoperă aproape tot monumentul, consecinţe ale poluării

Fig. 9. Strat de acoperire, lucios, rezultat al aplicării unor produse poliuretanice

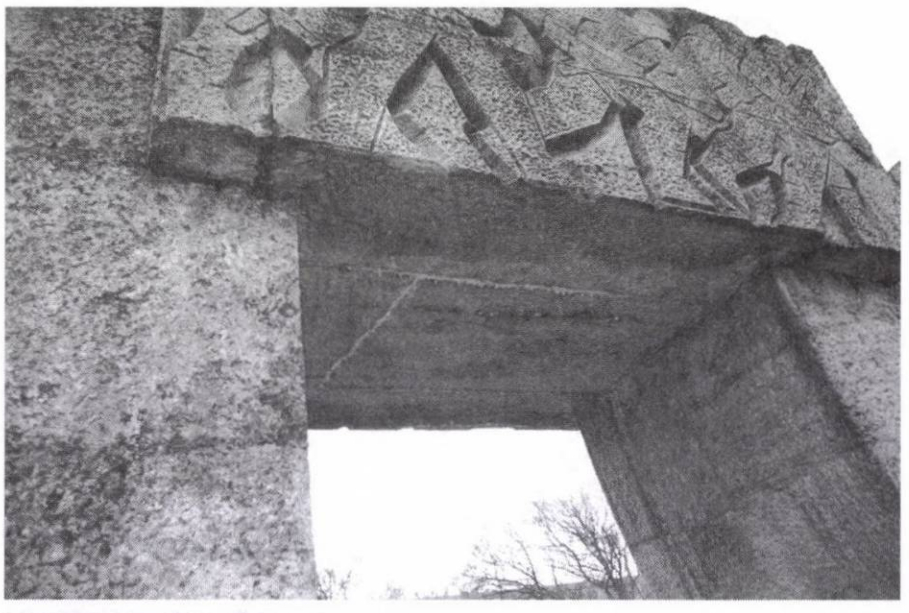

Fig. 10. Degradări datorate fenomenului de udare-uscare, dizolvare şi recristalizare

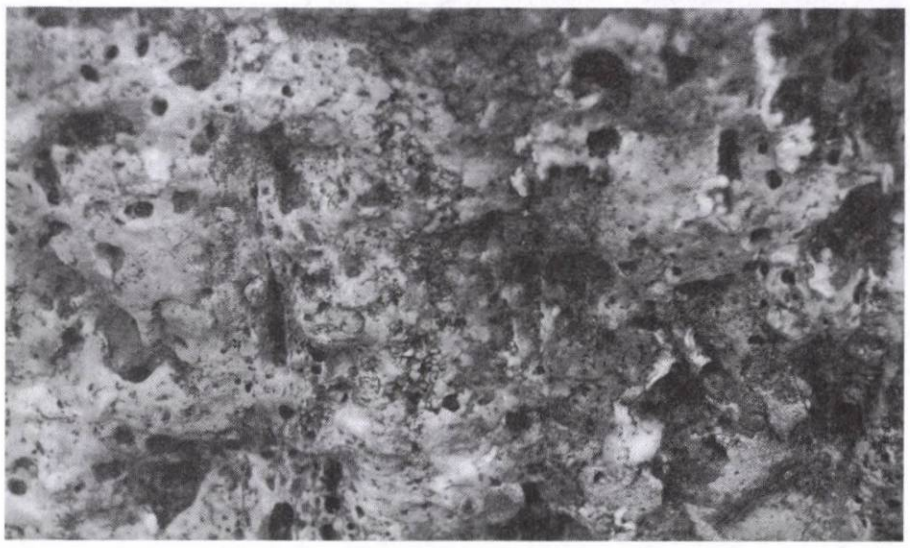

Fig. 11. Acţiunea sărurilor solubile cristalizate

Fig. 12. Acţiunea sărurilor solubile cristalizate

Fig. 13-14. Prezenţa bacteriilor producătoare de acid sulfuric (thiobacillus), a ciupercilor, muşchilor şi lichenilor

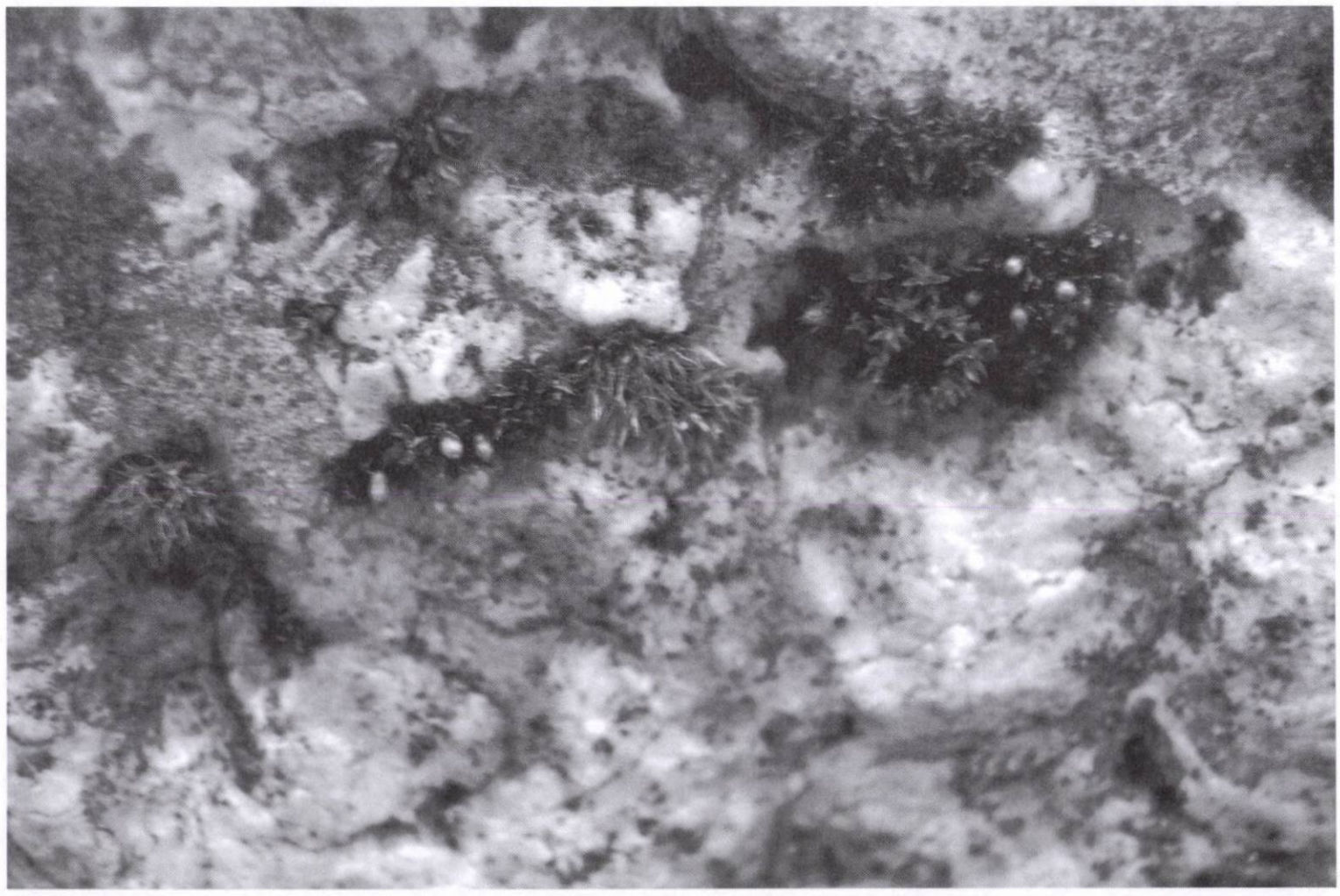

METODE ŞI TEHNICI PENTRU INTEGRAREA CROMATICĂ ÎN RESTAURAREA PICTURII

Cristina Oana BUSUIOC

Keywords: *art, restoration, restoration techniques, chromatic integration, pointillism*

Abstract: Painting restoration, nowadays, has a few concepts that we can put in two main directions: not to integrate chromatically the art work, after filing the gaps, or a slightly integration.

Here we talk about preservation and not about the enhancement of the image. The second direction is that the restorer approach occurs differently, depending on the extent of lacunars areas, location and nature.

Sadly, the virtual representation of the image restoration is not always well-regarded and its porpoise can be misinterpreted. The virtual representations are possible variants of a reconstitution, or a chromatic integration and may help to preserve the artistic authenticity of the art work. Not long ago, the only way to materialise the image of an art work or of an architectural complex was the repainting or the reproduction but today we may realise virtual representations, representations that will preserve the original work. Also, the virtual representations are accurate, the costs are reduced, the restoration materials used are less and the entire process is more flexible.

It is important to understand that the intervention in restoration work has to be the result of a critical thinking and the restorer must take account of those principles, principles that guide his entire activity.

*

* *

Între restaurare şi opera de artă există o legatură inseparabilă, cea din urmă condiţionează restaurarea, iar pentru opera de artă este esenţială recunoaşterea sa ca atare, ceea ce înseamnă de fapt „reintegrarea" operei de artă în circuit, prin restaurarea sa.

Cesari Brandi ne dă o definiţie a restaurării: „restaurarea constituie momentul metodologic al recunoaşterii operei de artă, în consistenţa sa fizică şi în dubla sa polaritate estetică şi istorică în vederea transmiterii ei în viitor"[1].

Scopul primordial al restaurării ne este precizat de acelaşi Cesare Brandi care spune că „restaurarea trebuie să vizeze restabilirea unităţii potenţiale a operei de artă, în măsura în care acest lucru este posibil, fără a comite un fals artistic sau un fals istoric şi fără a înlătura urmele trecerii operei de artă prin timp"[2].

Luînd în considerare faptul că, opera de artă reprezintă din punct de vedere material un proces complex de punere la un loc a mai multor materiale componente cu proprietăţi fizico-chimice diferite, cu moduri diferite de reacţie în timp, cu compatibilităţi mai mult sau mai puţin favorabile, ne dăm seama şi de multitudinea degradărilor specifice tuturor elementelor componente în parte, cărora restauratorii au posibilitatea de a le găsi multiple soluţionări. De aici reiese complexitatea şi dificultatea restaurării dar, pentu a-şi păstra unitatea în modul de operare, restauratorii au la bază un set de reguli, de principii care le ghidează activitatea şi îi ajută în abordarea corectă a problemelor cu care s-ar putea confrunta.

---

[1] Cesare Brandi, *Teoria Restaurării,* Bucureşti, 1996, p. 36-37.

[2] *Ibidem*, p. 39.

Restaurarea are ca scop obţinerea potenţialului original al operei de artă şi nu realizarea unui alt obiect nou, de aceea intervenţia restauratorului trebuie să pună în valoare lucrarea, să aducă opera la un stadiu morfologic şi cromatic cât mai aproape de starea sa originală.

Restaurarea ştiinţifică încetează acolo unde începe ipoteza, susţine codul de etică profesională. Astfel pot fi completate operele de artă care s-au păstrat în proporţie de minim 50%, cu condiţia să nu lipsească părţi esenţiale din original.

Există trei momente principale în viaţa operei de artă:

1. Creaţia, momentul naşterii;
2. Pasajul trecerii timpului (între creaţie şi prezent) şi urmările sale;
3. Prezentul şi acţiunea celor incluşi în el.

Cel de-al treilea moment trebuie privit ca fiind o şansă ce redă posibilitatea operei de artă de a fi receptată în valorile sale esenţiale şi adevărate, şi regăsită în acel spaţiu ce era deja al său.

Intervenţia de restaurare actuală trebuie înţeleasă ca rezultat al unei gândiri critice şi nu ca o afirmare a tendinţelor momentului, pentru a nu aluneca în greşeala „del restauratore rifacitore" cum îl denumeşte Umberto Baldini.

Şcolile de restaurare care au pus bazele acestei intervenţii referitoare la partea estetică a operei de artă adică intervenţia ce încheie restaurarea, au stabilit o serie de tehnici de integrare cromatică ce marchează coordonatele corecte ale domeniului.

În restaurarea actuală a lucrărilor pe diverse suporturi există câteva concepte în ceea ce priveşte integrarea cromatică a lacunelor, care se încadrează în două direcţii mari:

- A nu se integra deloc după completarea lacunelor, sau extrem de puţin. Este vizată doar conservarea, nu şi punerea în valoare a unităţii imaginii.

- A se interveni în mod diferenţiat pe zonele lacunare în funcţie de întinderea, localizarea şi natura lor .

Problema lacunelor este complexă, iar pentru varianta integrării cromatice înscrise în a doua direcţie sunt binecunoscute cele două şcoli importante de restaurare:

- şcoala florentină (Opificio delle Pietre Dure) şi
- şcoala romană (Istituto Centrale per il Restauro).

Metodele de realizare a integrării şi reintegrării cromatice a lacunelor utilizîndu-se tehnicile cunoscute (*velatura, ritocco şi tratteggio*) au fost gândite ca formule bine definite cu scopul de a marca intervenţia nouă – a restauratorului, astfel limitînd posibilitatea unor integrări fanteziste.

Şcoala de la Roma preferă reintegrarea sub formula *tratteggio- ului* cu linii verticale şi net trasate.

Şcoala florentină foloseşte variante plecând de la principiul acestuia:

a) *trateggio* vertical utilizat în general pe lacunele care trebuiesc racordate cu fonduri, pentru a se obţine suprafeţe relativ uniforme;

b) *tratteggio* cu linii scurte (avînd o direcţie oblică), care sunt trasate urmărind forma elementului unde este localizată lacuna din cadrul compoziţiei, de exemplu pe aureole, drapaje etc.; tehnica fiind denumită *selezione cromatica.*

c) *tratteggio* cu linii scurte care sunt trasate orizontal, pe lacunele localizate pe forme ce au în alcătuire linii verticale combinate cu cele orizontale.

Metoda care şi-a propus să excludă imitarea originalului a fost denumită de restauratorii florentini *astrazione cromatica* - adică crearea unei texturi abstracte trasată pe lacună urmărindu-se racordul cu câmpul pictural prin efectul optic obţinut ca urmare a suprapunerii liniuţelor colorate şi nu prin „ductus-ul" acestora adaptat la formele originale. Metoda florentină este fidelă principiilor brandiene, ea a luat naştere din necesitatea de a obţine un rezultat care să fie corect nu numai din punct de vedere teoretic, dar care să şi provoace o minimă perturbare vizuală. Culorile în stare pură şi suprapuse sau alăturate oferă un amestec optic, obţinându-se astfel integrarea cromatică.

Ornella Casazza susţinea ca fundamental pentru intervenţia de integrare cromatică: excluderea folosirii albului pentru că acesta alterează şi diminuează transparenţa culorii, făcându-le şterse şi mătuite.

Toate culorile prezentate într-o pictură apar ochiului şi implicit creierului căruia îi sunt transmise nu pure, ci amestecate din cauza unei alterări mai mult sau mai puţin accentuate ce le poate diminua total sau întuneca.

A selecţiona o culoare înseamnă a i se găsi caracteristicile şi componentele cu ajutorul cărora se poate recompune în ochi efectul de culoare. Contrar opiniei că acest mod de a acţiona ţine de tehnica divizionistă perfectată de impresionişti se poate afirma că cele două procedee nu au nimic în comun.

Divizionism-ul este o tehnică introdusă în pictură la sfârşitul secolului al XIX-lea de artiştii neoimpresionişti francezi *Georges Seurat, Paul Signac* şi alţii, folosind - pentru a asigura efectul fuziunii culorilor pe retină - tonuri pure, juxtapuse, ca elementele unui mozaic, în suprafeţe din ce în ce mai mici. Tehnica aceasta a tuşelor divizate - *divizionism* - se va accentua până la obţinerea unor puncte colorate, ceea ce a adus mişcării şi numele de *pointillism*. Din reţeaua de tuşe divizate sau puncte, se compun formele obiectelor şi personajelor reprezentate.

Tehnica se bazează pe „Legile contrastului simultan al culorilor" ale lui *Eugène Chevreul*, potrivit cărora, fiecare culoare de bază oferă posibilitatea de a pune în evidenţă şi culoarea complementară, deoarece micile pete perceptibile de la o anumită distanţă se contopesc în ochii privitorului. Spre exemplu, pentru a obţine culoarea verde trebuie amestecat albastrul cu galben. Pointilliştii, în schimb, pictează pe pânză un mic punct albastru şi imediat alături un punct galben de aceleaşi dimensiuni. Contopirea acestor două culori realizează în ochii privitorului, de la o anumită distanţă, culoarea verde[3].

În tehnica iluzionistă fiecare culoare este obţinută prin alăturarea pe pânză a diferite semne, haşururi, puncte în raport şi dependenţă cu legea complementarităţii în scopul de a provoca funcţiunea culorilor direct în ochii spectatorului.

Mai putem spune că selecţia cromatică este o tehnică ce se foloseşte pentru suprafeţe de culoare care se obţin prin haşurare, astfel încât o parte din ele să rămână mereu vizibile şi o parte să se amestece combinându-se cu cele adiacente şi cele de dedesupt.

Ornella Casazza susţine executarea selecţiei cromatice prin aplicarea de haşururi succesive astfel încât la sfârşitul operaţiei, prima haşurare să rămână în parte vizibilă printre semnele celei de-a doua haşurări şi în parte se va amesteca în ochi prin suprapunere, lucru ce va determina ca unele trăsături ale primei culori să apară pure în timp ce altele vor fi "combinate" cu a doua, permiţând distingerea primei culori de a doua. În acest mod ochiul nu va percepe doar rezultatul sumei ci va distinge şi valoarea cromatică a fiecărui element adăugat în parte care variază în intensitate şi claritate tocmai în mod separat.

Dacă prima întindere foarte densă nu va fi acoperită în întregime de a doua haşurare, aceasta va ieşi mereu în evidenţă nu pe calea amestecului ci prin precisa sa prezenţă însăşi în textura retuşului.

Alegerea de a folosi doar culori primare şi secundare este fundamentată de faptul că prin intermediul juxtapunerilor este posibilă obţinerea oricăror alte culori. Decizia de a le folosi fără a amesteca în prealabil culorile ia naştere din aplicarea practică a principiilor perceptive privitoare la culori, din care rezultă că, dacă culorile pure sau complementare sunt juxtapuse ele ating gradul lor maxim de intensitate şi luminozitate în timp ce dacă sunt amestecate se opacizează reducându-se mult luminozitatea.

Pentru integrarea cromatică la foiţa de aur se folosesc trei culori cu liniuţe trasate care construiesc textura de *astrazione* : galben, culoarea care defineşte aurul; roşul, culoare care redă modularea bolusului; verde, culoare rece care redă profunzimea şi transparenţa. Cele trei culori

---

[3] *Dicţionar de artă*, Bucureşti, 1998, p. 60.

juxtapuse în linii trasate divizionist, rămânând clare şi luminoase, reuşesc să producă efectul vibrant al aurului. Nimic din rezultatul obţinut nu este din punct de vedere fizic aur. Ductul liniuţelor formează un nou şi propriu ţesut (textură) pentru a rămîne separat ca aspect în raport cu originalul şi uşor de identificat în timp, dealtfel această metodă de integrare se aplică doar peste preparaţia nouă cu care restauratorul a completat lacuna.

În cazul lacunelor de strat pictural se ştie că sunt integrate prin *velatura* sau *ritocco,* tehnici prin care se respectă principiul intervenţiei minime şi tonurile utilizate sunt griuri neutre (în italiană *aqua sporca*). Desigur este urmărită atenuarea contrastului creat de lacune în câmpul stratului pictural prin aplicarea acestui ton neutru transparent.

Lacunele întinse ca suprafaţă nu se mai pot constitui ca suprafeţe reconstruibile (neexistând suficiente repere care să sugereze conexiuni cu imaginea picturală), dar ele sunt completate cu preparaţii aplicate în etape succesive până sub nivelul stratului pictural. Ca finisare acestea au diverse texturi, uneori uşor grosiere, fiind căutat un aspect granulos al preparaţiei. Suprafaţa acestora este integrată prin aplicarea unor tonuri neutre cu rolul de a transforma lacunele într-un fundal ce ajută la repunerea în valoare a picturii.

Uneori în restaurarea picturii ce se practică la noi în ţară există tendinţa de a se reconstitui în totalitate zonele lacunare. Această manieră fiind aplicată indiferent de dimensiunile lacunelor, chiar dacă pierderile mari de strat pictural nu mai păstrază repere absolut necesare realizării unei reintegrări cromatice, la nivel ştiinţific argumentate. Deseori se foloseşte ca argument funcţia liturgică a lucrării de artă.

Fiecare operă de artă poartă cu sine informaţii la nivel estetic, documentar- istoric, iconografic, tehnic, ba mai mult reprezintă acea calitate despre care Vasari[4] preciza: „*Ogni pittore dipinge se*". La bază, acesta este un proverb toscan, întâlnit pentru prima dată în literatura italiană între 1477 şi 1479. Proverbul nu pare să fi existat în Evul Mediu dar, cu toate acestea, noţiunea similară poate fi recunoscută în faptul că fiecare pictor se crează pe sine involuntar în lucrările lui. Se pune întrebarea dacă societatea contemporană are nevoie de imagini totale la nivelul de cunoaştere estetică a acestui secol, ignorând esenţa operei şi pe creatorul său. Dar cei care propun sau realizează refacerile extinse pe zonele lacunare ale unei opere de artă subevaluează structura omului contemporan şi implicit capacitatea sa de a recepta şi accepta valorile, indiferent de aspectele diverse în care s-au păstrat.

Aşadar autenticitatea operelor de artă trebuie protejată mai ales prin minima intervenţie în timpul restaurării, dar acest lucru nu înseamnă că şi documentarea trebuie să fie redusă. Indiferent dacă se optează sau nu pentru îndepărtarea repictărilor, acest aspect trebuie evidenţiat prin analize de laborator, stratigrafii, care în final vor face parte din dosarul ce însoţeşte obiectul şi care pot servi la o restaurare viitoare.

Din păcate reprezentările virtuale nu sunt întotdeauna primite bine, iar scopul lor poate fi interpretat greşit. Este foarte adevărat că acestea pot servi ca o paletă de variante posibile în realizarea unei reconstituri, repictări, restaurări, integrări cromatice, dar utilitatea lor în cazul protejării autenticităţii artistice nu trebuie neglijată. Dacă până nu demult, singurele posibilităţi de a materializa imaginea reconstituită a unei opere de artă, sau a unui ansamblu arhitectural, din care lipsesc anumite elemente sau care şi-au pierdut policromia în timp, erau repictările sau reproducerile, acum se pot realiza reprezentări virtuale, care pe lângă faptul că nu afectează în niciun fel originalul, neintervenindu-se pe acesta, sunt şi mai exacte, costurile pot fi mai reduse, materialele folosite sunt mai puţine, iar maleabilitatea operaţiunilor, a diferitelor aspecte este mai mare.

---

[4] Giorgio Vasari (* 30 iulie 1511, Arezzo, Italia - † 27 iunie 1574, Florenţa), pictor, architect şi istoric de artă italian, devenit celebru prin lucrarea: „*Vieţile celor mai renumiţi arhitecţi, pictori şi sculptori italiani, de la Cimabue până în timpurile noastre*" („*Vite de' più eccellenti architetti, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a' tempi nostri*", 1550 şi 1568).

Refacerile virtuale ale policromiei se pot realiza în mai multe moduri, astfel de reprezentări pot proteja operele de artă de nişte operaţiuni care le-ar putea compromite autenticitatea şi integritatea. Nici o operaţiune realizată direct pe obiect, fie că este vorba de teste de curăţare sau de propunerile de integrare cromatică, nu este total reversibilă. (foto.1 lacuna înainte de restaurare şi foto.2 – restaurare virtuală, Icoana Împărătească-Maica Domnului cu Pruncul-Iconostas Vagaş, expoziţia permanentă a Muzeului Judeţean Satu Mare)

În vederea protejării autenticităţii artistice fiecare posibilă intervenţie trebuie să fie tratată critic, fiind foarte importantă eliminarea oricărei operaţiuni care nu este neapărat necesară.

Claudio Paolini, Manfredi Faldi au explicat câteva tehnici de integrare cromatică adaptate la situaţii diferite, tehnici numite specific într-un glosar[5] cu specificarea că fiecare operă de artă este unică şi fiecare lacună trebuie să fie tratată în mod diferenţial.

Reintegrarea imaginii picturale (Reintegrazione pittorica)

Este parte a restaurării unde pe suprafaţa picturală se recrează un link (legătură) cu ajutorul unor intervenţii cromatice şi formale în cazul în care există lacune sau eroziuni ale stratului pictural.

Unul dintre obiectivele restaurării este ca lucrarea restaurată să ajungă la stadiul ca după restaurare, să aibă efectul potrivit, mai ales că implică un public numeros, cel mai adesea nepregătit pentru a "citi" o pictură caracterizată prin lacune, aşa cum s-ar întâmpla în cele mai multe cazuri, dacă restaurarea ar fi limitată exclusiv la conservarea datelor fizice. Trebuie pus în balanţă destul de mult şi cum o lacună, prin mărime şi locaţie, poate deteriora vizionarea operei. Astfel, s-a observat că simpla conservare a unei imagini poate mutila sau poate stimula imaginea care apare privitorului şi toate acestea, în funcţie de gradul de cultură al privitorului. Susţinându-se necesitatea intervenţiei dar neîncălcând nici unul din postulatele fundamentale de restaurare, integrarea cromatică va fi executată (orice tehnică ar fi aleasă- acuarelă, guaşă sau culori de verni), astfel încât să aibă cele mai bune garanţii de reversibilitate a „operaţiei".

Retuş uşor de densitate - Ringranatura

În limbaj de restaurare indică un act de reintegrare cromatică care se face în mici retuşuri pe zone ale picturii şterse, dar încă lizibile, în scopul de a prezenta un material pictural mai compact şi mai omogen.

Reintegrare imitativă - Reintegrazione imitativa

Reprezintă intervenţia de reintegrare care nu permite să se distingă zona restaurată de cea originală. Încă practicată pe scară largă, atât în Italia, cât şi în străinătate, această metodă, evident, se ciocneşte cu unul din postulatele fundamentale de restaurare a operelor de artă: recunoaşterea intervenţiei. Se reiterează dorinţa de a ascunde lacuna şi se face un fel de operaţie camuflaj, se imită astfel elementele figurative ale picturii (restaurare imitativă), pentru a intra în concurenţă reală cu autorul (restaurare competitivă).

Reintegrarea imitativă subton - Reintegrazione imitativa sottotono

Este o intervenţie de reintegrare a imaginii de tip imitativ, cu scopul de a reface o legătură cromatică şi pe formă a lacunei cu restul picturii, oferind în acelaşi timp posibilitatea de a identifica zona de intervenţie, prin utilizarea de nuanţe mai deschise cu un semiton decât cele originale din jur.

Reintegrarea în neutru - Reintegrazione a neutro

Este o intervenţie de reintegrare cromatică, care se face cu aceeaşi culoare, o culoare neutră şi fără o reconstrucţie a elementelor formale. Utilizată pe scară largă în anii şaptezeci, în prezent reintegrarea în neutru este folosită mai ales pentru lacunele mari.

Reintegrare abstracţie cromatică - Reintegrazione ad astrazione cromatica

Se efectuează cu linii de culoare pură aplicate pe straturi. Metoda, definită în anii şaptezeci de Umberto Baldini şi Ornella Casazza (astăzi puţin aplicată din cauza complexităţii procedurii), a găsit aplicare în cazul decalajelor (lacunelor) de o anumită dimensiune sau localizate în aşa fel încât

[5] Claudio Paolini, Manfredi Faldi, *Glossario delle tecniche pittoriche e del restauro*, Firenze, 1999, p. 272.

nu lasă nici un indiciu asupra formei originale. În acest caz (spre deosebire de ceea ce se întâmplă cu selectarea culorii, sau reintegrarea în neutru) nu se ia în considerare tonul din jurul decalajului, dar se încearcă identificarea unui set de culori care este suma valorilor de culoare a întregului tablou.

Selecţie de culoare - Reintegrazione a selezione cromatica

Se efectuează cu linii de culoare pură aplicate pe straturi. Metoda, definită în anii şaptezeci de Umberto Baldini şi Ornella Casazza, se aplică „în cazul în care în lacună se poate face reconstrucţie în realitatea ei cromatică şi figurativă, şi unde fără o astfel de reconstrucţie intervin îndoieli, interpretare arbitrară, mai multe soluţii formale sau de culoare." Această metodă este, de asemenea, utilizată în cazul lacunei la o suprafaţă cu foiţă de aur.

Reintegrarea rigatino - Reintegrazione a rigatino

Reprezintă o intervenţie de reintegrare picturală în care legătura între culoarea lacunei şi zona înconjurătoare este asigurată printr-o linie punctată verticală, în ton şi cu valori de culoare locală, astfel încât de la o distanţă relativ mai mare este subtilă, dar în mod clar se vede de la o distanţă mică.

Reintegrare picturală selectivă - Reintegrazione pittorica selettiva

Reprezintă o reintegrare picturală în care intervenţia se realizează în aşa fel încât, la o anumită distanţă, intervenţia apare imperceptibilă, dar care se vede în mod clar din apropiere. Este, cu alte cuvinte, o operaţiune de abordare prin suprapunerea de linii scurte sau puncte pe culori selectate şi care, la o anumită distanţă, vor apărea ca o vibraţie de culoare în armonie cu schema de culori locală sau generală a picturii.

Cristina Oana Busuioc
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
cristioana@yahoo.com

Bibliografie:

Brandi, Cesare, *Teoria Restaurării*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1996.
The Conservation of Late Icons, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyvaskyla, 1998.
Dicţionar de artă, Editura Meridiane, Bucureşti, 1998.
Paolini, Claudio, Faldi, Manfredi, *Glossario delle tecniche pittoriche e del restauro*, Edizioni Palazzo Spinelli, Firenze, 1999.
Scicolone, Giovanna, *Il restauro dei dipinti contemporane*, Editore Nardini, Firenze, 2004.

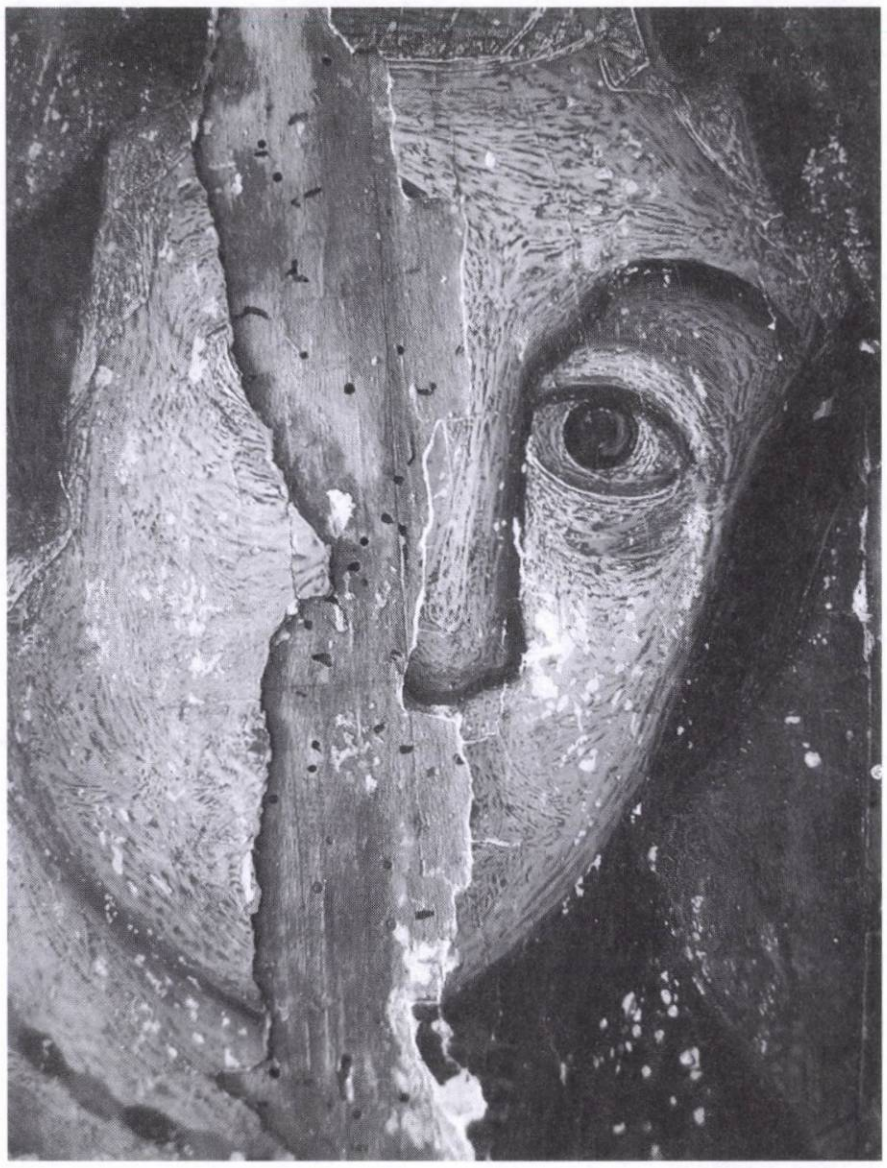

Icoana *Maica Domnului cu Pruncul.*
Detaliu - înainte de restaurare

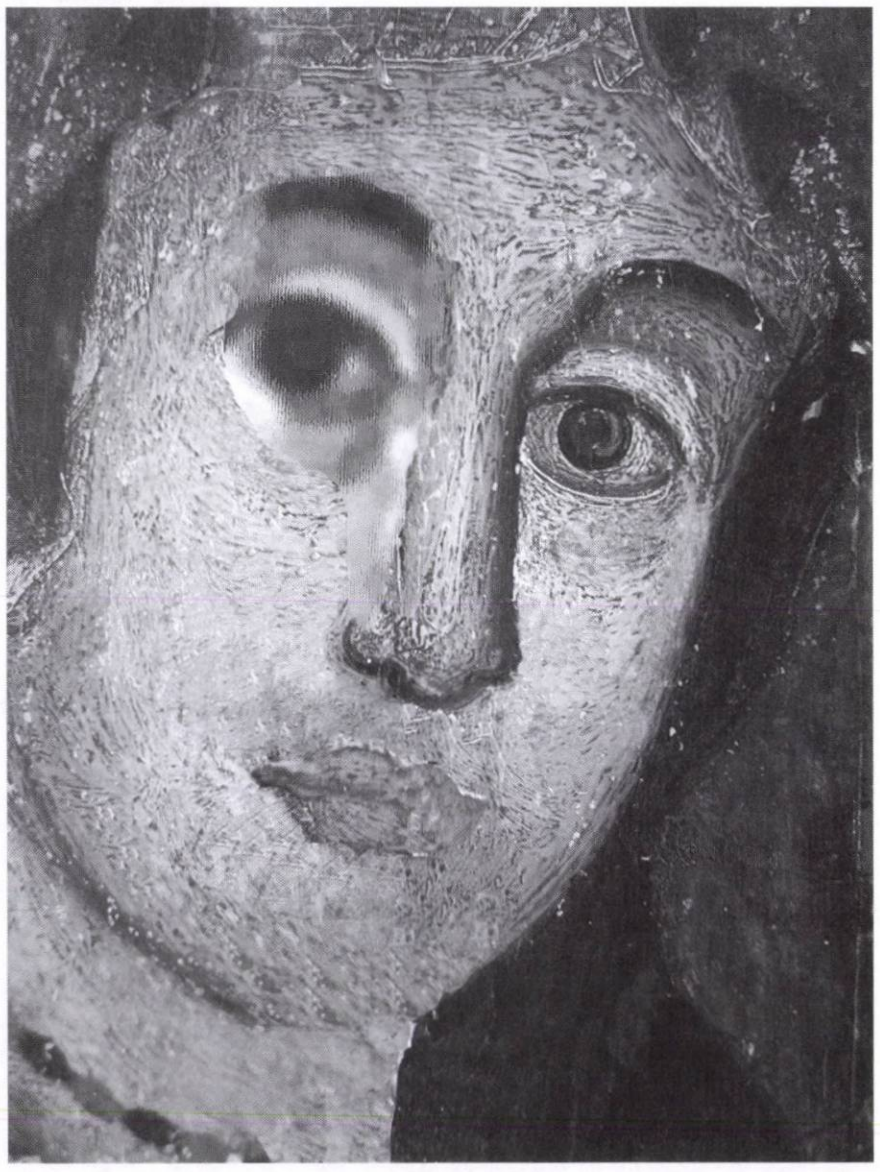

Icoana *Maica Domnului cu Pruncul.*
Detaliu - retuş virtual

ISTORIA CULTURII

HELYNEVEINK ÉRDEKESSÉGEI, TANULSÁGAI, NÉPI MAGYARÁZATAI

BURA László

Cuvinte cheie: *Satu Mare, toponimie, legende populare*

Rezumat: Studiul se ocupă cu originile unor toponime din judeţul Satu Mare. Bazându-se pe cercetările sale anterioare, autorul abordează în primul rând formarea toponimiilor judeţene. Acestea se leagă de evenimente şi personalităţi istorice locale, de diferite caracteristici geografice ale localităţilor, de evenimente sociale petrecute în sânul colectivităţilor respective, sau de elemente ale mentalităţilor. Partea a doua a studiului descifrează etimologia populară a acestor toponimii.

*
* *

Szatmár megye földrajzi neveinek (helyneveinek) összegyűjtése során[1] a térségben kutatott 122 település közül 27 településén jegyeztem fel olyan helyneveket, amelyeknek jelentését az adatközlők valamilyen, a helyhez fűződő történettel vagy eseménnyel magyarázták, közülük némelyikhez kapcsolódóan monda is megőrződött a falu hagyományában.

A valós vagy kitalált történet alapján magyarázott helyneveket, népi magyarázatukat - értelmezésüket, esetenként a hozzájuk fűződő mondát a következő helységekből közlöm: Apahegy, Atya, Bere, Bogdánd, Csedreg, Csengerbagos, Csomaköz, Domahida, Egri, Érendréd, Érszentkirály, Gencs, Hadad, Hadadnádasd, Királydaróc, Kispeleske, Magyarcsaholy, Pelekeszi, Szamosdara, Szamoskrassó, Szaniszló, Szatmárgörbed, Szatmárhegy, Szatmárnémeti, Szilágypér, Tasnádszarvad,Vámfalu.

A személyhez, történethez, eseményhez kapcsolódó magyarázatok alapján a helyneveket a következő szempontok szerint csoportosítottam:

1. A helynévhez fűződő, a névadás indítékát képező (feltételezett vagy valós, megtörtént) esemény történelmünk neves személyiségeihez kapcsolódik;
2. A névadás indítékát képező (feltételezett vagy megtörtént) esemény háborúhoz, hadi cselekményhez kapcsolódik. Ezeket a háborús események – konkrétan az 1241-1242-es tatárjáráshoz, a török hódítás korszakához, illetőleg a 18. századi (1717-es) tatárjárás – időrendi sorrendjében közlöm;
3. A helynév magyarázata valamilyen törvénykezéshez, ítéletvégrehajtáshoz vagy emberhalálhoz kapcsolódik;
4. A név keletkezése más emlékezetes eseményhez kapcsolódik.

Az adatok közlésekor a helynevet követően (zárójelben) közlöm a falu nevét, amelynek határában a helynév megtalálható, forrásom, vagyis az adatközlő nevét, életkorát, foglalkozását. Ezt követi a helynévnek az adatközlőktől kapott magyarázata, a névadási indíték értelmezése.

Ha a helynévre és a vele kapcsolatos mondára a gyűjtésemet megelőzően korábbi (könyvészeti) forrásban is utalás található, erre a szócikk végén utalok.

---

[1] Bura László, *Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei).* I-II, Csíkszereda, 2008.

I./1. **A helynév keletkezését történeti személyekhez / eseményekhez kötődő magyarázattal értelmezik**

Szent László-hegy

– (Hadad, Bakk Ferenc 52, tanár, Kulcsár Piroska, 58, htb, Sípos Endre 40 fm)

– A monda szerint a vidéken utazó László király azon a dombon (hegyen) sátorozott. (A mondára Petri Mór 4: 496[2] is utal 1900-ban).

Vérvölgy

– (Apa, Kónya Edit, 72, htb)

– A 17. században a megyei nemesség ebben a völgyben támadta meg a szatmári vár őrségéhez tartozó német katonákat. A véres csata helye azóta *Vérvölgy* néven él a falubeliek emlékezetében.

– Történetileg dokumentált tény, hogy a szatmári vár német őrsége rendszeresen fosztogatta a vidék falvainak lakosságát, ezért Lónyay Anna, az aranyosmeggyesi vár asszonya biztatására a megye nemesei 1671-ben összefogtak és a portyázó útjukról Nagybánya felől a sok zsákmányukkal terhelten a vár felé visszatérő németeket megtámadták és szétverték.

Rákóczi-bokor

– (Domahida, Biriki Imre, 40)

– A népi hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc fejedelem serege ezen a helyen tanyázott. A földrajzi név által megnevezett terület a mai domahidi állomás mellett található. Az elnevezés valóságalapja: a hely azonos az egykori nagymajtényi síkságnak nevezett terület azzal a részével, ahol 1711-ben a kuruc sereg fegyverletétele meg történt.

Rákóczi-pince

– (Nagykároly, Csirák Csaba, 60, gyógyszerész asszisztens, Fényi István, 39, tanár, Nagy László, 61, tanár).

– A monda (néphagyomány) szerint a város szélén, a teremi út melletti területen talált hosszú, széles pincét föld alatti alagút kötötte össze az erdődi várral. Az alagút olyan volt, hogy lóháton lehetett benne közlekedni. A császáriak által üldözött fejedelem, II. Rákóczi Ferenc Erdődről ezen a folyosón keresztül menekült el üldözői elől.

– [Az alagút-monda más változata szerint a Rákóczi pincét a Károlyi grófok kastélyának kertjében talált pincével kötötte össze egy alagút; ez utóbbiról viszont a néphagyományban azt is mondták, hogy a kastélyból az ún. Bobáld dombhoz vezető alagút lejárata.]

Rákóczi szállása

– (Egri, Budai Etelka, 70, htb, Győri László, 70, fm).

– Amikor II. Rákóczi Ferenc katonáival 1703-ban Szatmár vára felé vonult, seregével a falu szomszédságában megállt és megpihent. A kurucok sátrai ezen a mezőn álltak.

Palatinus-híd

– (Szatmárgörbed, Balogh Gyuláné Kocsis Katalin, 56, htb)

– A hídat a Rákta folyón 1864-ben azért építették, hogy az országjáró útja alkalmából Görbeden is átutazó József nádor és kísérete átkelhessen a folyón.

Erzsébet királynő emlékfái

– (Domahida, Biriki Imre, 43, fm.)

– A 19. század utolsó évtizedeiben (a közkedvelt) Erzsébet (magyar) királyné halálakor emlékére a falu lakosai (valószínűleg a falu vezetőinek kezdeményezésére) ezen a helyen fákat ültettek. A helynév egyre inkább elavulóban van. A fák pusztulása és a történelmi változások folyama a ma élők emlékezetében gyakorlatilag elhomályosította az eseményt. A helynév a falu 20. század eleji kataszteri térképén is szerepelt.

---

[2] Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája.* I-IV, Budapest, 1901-1904.

Mácsa

– (Szaniszló, Baumli István 39, tanító, Czumbil István, 52 kertész, Poszet Istvánné Kocsis Anna, 77, htb)

– Szaniszlói határrész, régen tanya volt. A néphagyomány szerint az 1660-as évek elején Nagyvárad felől érkező portyázó törökök a jártak faluban, vezérük neve Mácsa volt. A néphagyományban azonban nem őrződött meg a névvel kapcsolatos, viselőjét az egykori faluhoz kapcsoló konkrét esemény, történet.

Kunhalom

– (Gencs, Csomay Árpád, 63, traktorista, Somogyi Sándor, 79, fm) – A faluban élő néphagyomány szerint – az adatközlők 19.-20. század fordulóján élt szüleiktől hallották – a Rákóczi szabadságharc idején a falu határában átvonuló, illetőleg megpihenő kuruc sereg ezen a területen táborozott, s a csapataival itt táborozó II. Rákóczi Ferenc sátra ezen a dombon állt.

– A Kunhalom helynév nyilvánvalóan sokkal régebbi eredetű, s névadásának indítéka minden bizonnyal az országba megtelepedett kunokkal kapcsolatos, viszont keletkezésével kapcsolatos magyarázat a mai néphagyományban nem él.

I / 2) **A földrajzi nevek keletkezését, névadása indítékát háborúkhoz, hadi eseményhez[3] kötik**

A) Tatárjárás, 1241-42.

Tatárkút

– (Magyarcsaholy, Fehér Sándor, 64, fm, Szűcsné Kővári Julianna, 72, htb, Vass Elek 67, fm)

– Monda: Ezen a helyen egykor falu volt, a tatárjáráskor a falu lakói a templom harangját egy kútba dobták (rejtették). A falu pusztulásakor a kút is megsemmisült, elsüllyedt. A kútba rejtett harang azonban a mélyből minden hetedik évben megszólal.

B) A török hódítás kora

Törökfolyás

– (Bere, Kovács Gyula, 34, lelkész)

– A néphagyomány szerint a török hódítás idején a váradi várban tartózkodó, onnét portyázó utakra induló törökök eljutottak Bere határába is, ahol a patak mellett, ezen a helyen táboroztak. Ennek az emlékét őrzi a határrész akkor keletkezett, azóta is megőrzött elnevezése.

Török-lapos

– (Gencs, Somogyi Sándor, 79, fm)

– Az előző nemzedékektől, a régiektől öröklődött szóhagyomány szerint a falu határában ezen a sík területen álltak meg [valószínűleg 1661-ben] és táboroztak a Várad felől jövő, a szatmári vár ostromára menő török csapatok.

Török bitó

– (Egri, Gyene Károly, 68, fm)

– A szatmári vár ostromára [az ostrom 1661-ben volt] vonuló törökök – valószínűleg megálltak Egri határában is – ezen a helyen állítottak fel egy akasztófát (valakinek a megbüntetésére). Azon kívül, hogy az akasztófát a törökök állították fel, elítéltre, kivégzettre vonatkozó konkrét utalás a néphagyományban nem maradt fenn.

Kopasz-domb

– (Iriny, Balogh Imre, 44, fm, Hajnal Ferenc, 60, fm).

---

[3] A háborúk/hadi események: az 1241-42-es tatárjárás; a török hódítás kora – Nagyvárad vidékén tartózkodó törökök egy-egy portyázó csapata Szatmár felé is elkalandozott, 1661-ben a törökök Szatmár várát is ostrom alá vették –, a későbbi tatár betörések – 1717-ben az Erdélybe Besztercénél betörő tatárok Magyarország észak-keleti részét, Szatmár megyét is végig dúlták.

– Iriny ún. alsó, illetőleg felső határrészében két mesterséges, magasabb növényzet (fa) nélküli domb található, ezeket a török hódoltság korában azért hordták össze, hogy a dombokról figyelhessék a falu határát, hogy idejében észrevegyék esetleg ide is eljutó portyázó törökök közeledését.

C) 18. századi (1717-es) tatárjárás

Tatárdomb

– (Bogdánd, Nagy Árpád, 65, fm, Sárándi László, 46, traktorista)

– A néphagyományban élő, a domb keletkezésével kapcsolatos monda: 1700 táján, amikor a falut megtámadták a tatárok, a falubeliek szembeszálltak velük és sok tatárt megöltek, ide temették el a sok (több mint négyszáz) holttestet. A domb az egymásra dobált holttestekből és a rájuk hányt földből keletkezett.

Tatárdomb

– (Egri, Budai Etelka, 70, htb, Győri László, 70, fm, Márton Ferenc, 78, fm)

– Amikor 1717-ben a tatárok betörtek Szatmár megyébe, Egrit is feldúlták; a velük szembeszáló falubeliek megöltek több tatárt is, őket ide temették.

Tatár temető

– (Királydaróc, Horber Pál, 40, kereskedő, Wéber György, 49, tanító)

– A faluban élő szájhagyomány szerint a tatárjáráskor [a 18. század elején] a faluban raboló tatárok közül is meghaltak, ezeket erre a helyre temették.

Tatár erdeje

– (Atya, Pálinkás János, 70, fm, Pálinkás Tibor, 55, molnár)

– A tatárok betörésekor, amikor 1717-ben feldúlták Szatmár megyét, a szomszédos falvakat is feldúló tatárok ebben az erdőben táboroztak. Itt gyűjtötték össze a sok rabul ejtett férfit és nőt, akiket aztán magukkal vittek.

Tatár erdő

– (Kispeleske, Taracközi Márton, 80, fm)

– A tatárok betörésekor [1717-ben] ebben az erdőben táboroztak a megyébe betörő tatár csapatok.

Tatár nyáras

– (Csedreg, Dienes Erzsébet, 36, htb, Sztojka György, 66, fm)

– A tatárok betörésekor [1717-ben] ebben a (nyárfa)erdőben sátoroztak a megyébe betörő tatár csapatok.

Szulejmánszer ~ Szukmánszer

– (Kőszegremete, Ács Emma, 66 , htb, Sike Lajos, 70, fm)

– Az 1717. évi tatár betöréskor – a falu lakosai a tatárokat a törökökkel azonosították – a falu minden lakosa elmenekült a falu határában levő, Bélavára nevű sűrű erdőbe. A tatárok vezérükkel együtt behatoltak a kőszegremeteiek boros pincéibe, valamennyien teljesen lerészegedtek, így mentek tovább.

A néphagyomány szerint a tatárjárásnak egyetlen falubeli áldozata volt, aki helyett azonban ott maradt és letelepedett (megnősült) egy tatár. Szulejmánnak hívták, utódain ma is látszanak a tatár vonások.... A falurészt, amelyben lakott, róla nevezték el.

Sándorháza

(Lele, Dobai Zsigmond, 85, fm; Szopri Mariska, 80, htb.)

A helynév jelölte terület a néphagyomány szerint lakott település volt, amely a tatárjáráskor (valószínűleg a 18. századira gondolnak) elpusztult.

A lelei néphagyományban élő monda szerint Lele régi lakosai (vagy egy részük) a tatárjáráskor erről az elpusztult településről menekült a faluba.

A MONDA: A falu (Sándorháza) bírájának a lánya megölte a fosztogató tatárok vezérét. A tatárok ekkor teljesen kifosztották majd felgyújtották és felégették az egész falut, lakosai mind elmenekültek.

Az elmenekült lakosok Lelébe és Menyőbe telepedtek.

I/3 **Törvénykezéshez, ítéletvégrehajtáshoz, emberhalálhoz kapcsolódó földrajzi nevek**

Törvénydomb

– (Hadad, Bakk Ferenc 52, tanár, Kulcsár Piroska, 58, htb, Sípos Endre 40 fm).

– A domb az ún. *Nagymagyarós* ['Nagy-mogyorós'] erdőben található, a néphagyomány szerint a (földbirtokos) gróf itt tartott törvénykező (bíráskodó) üléseket.

Törvénydomb

– (Lele, Asztalos József, 44, fm; Dobai Zsigmond, 85, fm)

(Az előbb említett hely, a domb másik, Lele felőli oldaláról nézve.)

Hasonlóképp magyarázzák.

Akasztódomb

– (Hadadnádasd, Bakk Ferenc, 49, tanár)

– A falu szélén található dombon állott az akasztófa, amelyen régen a (valamiért) halálra ítélt embereket kivégezték.

Boszorkánydomb

– (Túrterebes, Mezei András, 70, csősz, Varga János, 68, csősz)

– A falu szélén található *Pástliget* nevű határrészben található két-három méter magasságú, a 18. században már *Boszorkánydomb*nak nevezett mesterséges dombon, a régi néphagyomány szerint több boszorkányt is megégettek. A mesterséges dombot – a néphagyomány szerint – a falubeliek hordták össze, mégpedig a boszorkányégetés céljára.

Égetőhalom

– (Érendréd, Botosné Papp Erzsébet, 77, htb, Orosz Botond, 32, gépkocsivezető)

– A faluban öröklődő monda szerint (évszázadokkal ezelőtt) boszorkánynak tartott személyt ezen a dombon végeztek ki, máglyán megégették.

Lantos

– (Hadad, Bakk Ferenc, 42, tanár, Sánta Szabolcs, 17, tanuló)

– Az *Alsó hegy*től a *Hozoja* legelőig terjedő határrész neve, amely a Paulinus [pálos] barátok kolostorához tartozó mulató kert volt.

A monda szerint az egyik barát esténként a kertben álló vén diófa alá járt lantozni. A fa tövében találtak rá meghalva, ezért a nép róla nevezte el a határrészt.

Pusztahegy

– (Túrterebeshegy, Fenyák András, 63, kerülő, Révai József, 58, fm)

– Ezen a hegyen állították fel az akasztófát, amelyen egy halálra ítélt falubelit kivégeztek.

A néphagyomány szerint az akasztásra ítélt cseléd halála előtt megátkozta a falut, illetőleg a helyet, ennek nyomán olyan felhőszakadás támadt, amely elpusztította a hegy termőtalaját, a földcsuszamlás pedig eltemette a hegy lábánál épült házakat. Azóta hívják *Pusztahegy*nek.

Szentvér

– (Szatmárnémeti, Félegyházi Sándor, 50, fm, Tamás József, 65, fm)

– Így nevezik Szatmárnémetiben az egykori *Hieronymi utca* és az *Udvari út* közötti területet, amelyen a vasút raktárai helyezkednek el. A 19. század végén *Szentvér utcá*nak nevezték el az itt

kiépült utcát is.A város lakosai közt a 19. század folyamán végig olyan [sohasem bizonyított] mendemondák terjedtek, hogy a hitújítás korában itt felekezeti viszályból származó gyilkosság történt, valakit (állítólag egyházi személyt) megöltek, ennek emlékét őrzi a helynév.

(Véleményünk:) A Szentvér határrészt pár száz méter választja el a *Piros-berek*től. Ennek a határrésznek jellegzetes piros növénye a *vérfű* (Sanguisorba), *szentvér* néven is ismeretes, amely valamikor ezen a szomszédos területen (esetleg annak csak egy részén) is megvolt. A *Piros berek*kel szomszédos szatmárnémeti területrész nevének ez a valószínű eredete.

Tót-mező

– (Szamoskrassó, Bozsó Júlia, 75, htb, Kovács István, 45, fm)

– A néphagyomány szerint a középkor egyik kolerajárványa idején itt tótok bújtak meg.

A szájhagyományban valamilyen valós esemény őrződhetett meg, ugyanis a mai Szamoskrassó szomszédságában a 15. században Tótfalu nevű helység (lakóit bizonyára tótoknak nevezték/említették) létezett.

Ember-halom

– (Csomaköz, Bendel István, 47, fm, Veibel Tibor,28, tanító)

– A csomaközi erdőben található kis domb a néphagyomány szerint két, hajdan ezen a helyen megölt diák holttestét takarja.

Ponyvási hótember

– (Csomaköz, Bendel István, 47, fm, Veibel Tibor,28, tanító)

– A csomaközi erdőnek az a része, amelyben felakasztva találtak rá egy, a szomszédos *Ponyvás tanyá*ról származó emberre.

Hadiözvegyek tagja

– (Börvely, Képíró Sándor, 79, kerülő)

– Az első világháborúban a harctéren meghalt börvelyi katonák özvegyeinek kiosztott határrész.

I/ 4. **Esemény: kincs elrejtése**

Kincsverem

– (Szaniszló, Tasnádi György, 60, fm, Speth Veronika, 70, htb)

– A néphagyomány szerint ezen a határrészen (több nemzedékkel ezelőtt) elásott kincseket (pénzérméket) találtak.

Kőkincs

– (Apahegy, Czompa Erika, 22, egyetemi hallgató)

– A *Kőkincs* nevű domb belsejében – a néphagyomány szerint – valamikor nagyon régen bánya volt, amelyben az egykor ott dolgozók eldugott kincset találtak.

Ládásföld

– (Szamoskrassó, Bozsó Júlia, 75, htb, Székely Aladár, 43, fm)

– A néphagyományban megőrződött monda: A tatárjáráskor (a 18. század elején) a falu lakosai kincseiket, pénzüket ládákba elhelyezve itt rejtették el.

Kákony

(Lele, Asztalos József, 44, fm, Pályi Kis József, 48, fm, Dobai Zsigmond, 85, fm).

A helynév eredetét ma magyarázó monda szerint tatárjárás előtt (ez valószínűleg a 18. századi tatár betörés) a dombon kápolna volt, Kápolna hegynek hívták. Barátok ('szerzetesek') laktak ott. A tatárok közeledésének hírére a barátok elástak egy kád aranyat. Ezt észrevette a szakácsné, s nehogy elárulja, kivágták a nyelvét. A szakácsné nem tudta elmondani a falubelieknek, hogy mi történt, csak mutogatott a tatárok által felégetett helyre, s dadogott: ká..kák...kákony, kákony. Ezért ragadt a Kákony név.

(A név eredetét a 19. században magyarázó monda szerint e tájon táborozott Mohácsi István vezér egy magyar csapattal, s a tatárjáráskor, amikor Sándorháza, Kis-Lele és több szomszéd települést felgyújtottak, kénytelen volt állását elhagyni. Ekkor két láda aranyat és drágaságokat elrejtett egy vad alma és körte fa között. Ezt észrevette egy ember, akinek ezért kivágatta a nyelvét. Amikor a néma ember magyarázni akarta a történteket, csak annyit tudott mondani, hogy Kák - Kák, ebből eredt azután a Kákony név. Pesty Frigyes jegyezte fel.)

I/5 **Megbélyegzett emberek**

Gyehenna

– (Szatmárnémeti, Félegyházi Mihály, 50, fm, Félegyházi Sándor, 50, fm)

– A 18/19. század fordulójától ismert *Gyehenna* (› cigány *dehenna* 'pokol', kárhozat?) néven ismert városrészben csak a nagyon szegények, nyomorgók (cigányok, koldusok, stb) laktak, itt volt a város bordélyháza is.

A szatmári polgárok szerint: ez maga a pokol; a bűnösök és bűnhődők lakóhelye.

Tetves

– (Szatmárnémeti, Félegyházi Mihály, Félegyházi Sándor, 60, fm.)

– A város szélén / szomszédságában található cigánytelep; nevét, megnevezését a kunyhókban, sátorokban lakó, gondozatlan külsejű és öltözékű lakosairól kapta.

II. **Népetimológia**

A történeti személyhez, eseményhez, történethez kapcsolódó indítékokkal magyarázott helyneveket követően külön csoportban közlöm azokat a helynevet, amelyek népetimológia, illetőleg félrehallás, alapján keletkeztek. A helynévnek valósnak vélt értelmezést tulajdoníthatnak a megnevezés alapjául szolgáló tárgy / jelenség eltűnése nyomán is.

Betyárlapos

– (Szamosdara, Katócz Aladár, 70, fm, Kovács Jánosné Mester Emma, 42, htb)

– A néphagyomány szerint a 19. században ezen a területen / helyen bújtak meg a hatóságok elől bujdosó szegénylegények, betyárok. A tény bizonyosan igaz, ugyanis a terület – melynek akkor *Betyárlápos* volt a neve – a 19. században valóban nehezen járható, ingoványos mocsár volt. A századfordulón viszont már lecsapolták. A 20. században élők nyelvhasználatában a *lápos › lapos* -sá alakult.

Borosjános

– (Vámfalu, István Géza, 53, fm)

– A helynév családnév + keresztnév összetételeként való magyarázata félrehallásból született, ugyanis a régen és részben még ma is borostyán bokrokkal borított határrészt egy évszázaddal ezelőtt még *Borostyános* néven ismerték, említették.

Cse(h)liget

(Pelekeszi, Kis Zsigmond, 83, fm, Szűcs Miklós, 82, fm)

– A 'cseliget' ejtésű kis erdő nevének mindkét ma feltételezett etimológiája félrehallás / félreértés eredménye. Az előtagot némelyek családnévnek tartják, mások szerint a cseh etnikumhoz lehet valami köze.

A kis erdőt régen bizonyosan 'cserliget'-ként említették, ugyanis az erdőt cserfák alkotják. A cserliget › cseliget félrehallásból származik, népetimológia eredménye.

Csetrikopács

– (Tasnádszarvad, Fóris Zsuzsanna, 18, tanuló, Székely Hajnalka, 18, tanuló)

– A helynév román nyelvű szószerkezetből keletkezett. A román földrajzi név: *Cei trei copaci* 'a három fa', köznyelvi kiejtése 'csejtréjkopács'; a román népnyelvben a *trei* 'három' helyett gyakran *tri*-t ejtenek.

A faluban élő magyar anyanyelvű lakosok nem ismerik sem az általuk használt helynév keletkezésének körülményeit, sem a jelentését. Azt sem tudják, hogy az általuk használt helynév eredetileg román anyanyelvű lakosok által alkotott földrajzi név.

Fizess utca

– (Szilágypér, Fazekas Béla, 59, fm, Somogyi Ferencné Szűcs Irma, 70, htb)

– Az utca a faluban átfolyó patak közelében épült, a patak partját fűzfák szegélyezik. Az utca névadója nyilvánvalóan a szomszédságában található füzes, a szilágypéri tájnyelvben *fizes* 'füzes'.

A 20. század közepére eltűntek a patak menti fűzfák, az elemi iskolában az iskolát végzők a fafajta neveként a köznyelvi fűzfa megnevezést tanulták, s a népnyelvi *fizes* hangalakot a fizet ige felszólító módú alakjaként értelmezték. A kiejtésben immár hosszú mássalhangzóval ejtett igealak – fizess! – jelentéséből aztán megszületett az utcanév népetimológiás értelmezése: az utcában lakók valamilyen adósságba keveredtek, erre vonatkozott a felszólítás: Fizess!, ami pedig idővel megmaradt az utca neveként.

Hidegjárda

– (Szatmárnémeti, Félegyházi Mihály, 51, fm, Félegyházi Sándor, 51, fm)

Épület neve. Hám János püspök az 1850-es években kolostort építtetett a ferences szerzeteseknek, akik viszont halála után elhalasztották letelepedésüket, ezért az épületben 1858-ban szegényházat rendeztek be, amelynek védnökségét Albert főherceg felesége, Hildegárdis vállalta el. Az épület neve a közhasználatban a főhercegnő magyarosan használt nevéből *Hildegárda* lett.

A Hidegjárda ebből keletkezett népetimológiás megnevezés.

Kontiszta árka

– (Hadad, Bakk Ferenc, 44, tanár, Kulcsár Piroska, 58, htb)

– A Wesselényi grófok kastélya szomszédságában levő ligetben egy kisebb völgyszerű árok mellett volt a grófnő (románul*: contesă* , [ejtése: konteszö] sétáló helye. A román *Contesă (árka)* kifejezésből félrehallás útján a népetimológiában *Kontiszta (árka)* lett.

Pottyantás

– (Magyarcsaholy, Hegyesi Elek, 68, fm, Vass Elek, 67, fm).

– A helyet a tagosításkor a tulajdonos család nevével nevezték meg: *Pattantyús-tag.* Némelyek így (is) ismerik.

A falu lakosainak mindennapi nyelvhasználatában ma elterjedtebb a népetimológiával megalkotott *Pottyantás.*

Sátorasszony

– (Hadad, Bakk Ferenc, 44, tanár, Kulcsár Piroska, 58, htb)

– A dombos - erdős határrészben, a *Nagymagyarós* erdőben található időszakos patak (*aszó*) fölé sátorszerűen hajoltak a fák. A népetimológia valamikor a 18. század végén (1792) még *Sátor aszó*, a 19. században már hosszan ejtett: *Sator aszszo*-t (Vö.: Pesty Frigyes 1864[4]) *Sátor asszony*-nyá változtatta.

Tanárok

– (Tasnádszarvad, Fóris Zsuzsanna, 18, tanuló, Székely Hajnalka, 18) tanuló)

– A második világháború idején a tankok előhaladásának megakadályozására a falu határában ásott csapda, akadály(ok), a *tankárok.* A háború utáni nemzedék nyelvhasználatában a megnevezést felcserélte a számára értelmesnek érzett *Tanárok*-kal.

Latorszeg

– (Szatmárnémeti, Félegyházi Mihály, 50, fm, Félegyházi Sándor, 50, fm)

---

[4] *Pesty Frigyes 1864-1865. évi helynévgyűjteménye.* (Kézirat, OSzK Kézirattár).

– A 19. század végi – és a 20. század elején élő néphiedelem szerint ezen a városhoz közeli, a Szamos kanyarulata, által félszigetszerűen körülhatárolt részen régebben latrok, gonosz emberek (tolvajok, stb) bújtak meg, tanyáztak, innét az elnevezése. A névadás valószerű indítéka: a régi (ispáni) vár közelében levő területrész (valószínűleg) a várhoz tartozó lovak (lovasság) tartózkodó helye volt, amelyet egyszerű, hegyes karókból készült, *latorkert*nek nevezett kerítéssel vették körül.

Pólyás gazda

– (Lele, Dobai Zsigmond, 85, fm, Lőke Károly, 49, pálinkafőző)

– A 19. században *Pojás gazza* néven (vö. Pesty Frigyes helynévgyűjtése, 1864) néven ismert helynévből származó népetimológia.

Bura László
Satu Mare, RO
bural@freemail.hu

Könyvészet:

Bura László, *Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei).* I-II. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.
Pesty Frigyes 1864-1865. évi helynévgyüjteménye. (Kézirat, OSzK kézirattár).
Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája.* I–IV, Budapest, 1901-1904.

SIMBOLURI RELIGIOASE ÎN CIMITIRE EVREIEŞTI DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

Felicia GRIGORESCU

Keywords: *Jewish cemetery, Hebrew art, the Jewish eclecticism, religious symbols, tombstone*

Abstract: The jewish art is individualized through the symbols they used in the synagogue but especially in the cemetery. Trough the Symbolics used , the Hebrew art got to be defined in a genuine way. This stems from the Torah text: religious, phytomorphic, zoomorphic, architectonic, geometrical symbols to which it is added the „square script". The symbols found in the tombstones from the North-West Romania are the ones which defined the specific style of the Jewish world: the Jewish eclecticism. In certain areas, there are certain predominant symbols which usually show where the deceased came from, his name or his rank in the community.

*
* *

Pietrele funerare din cimitirele evreieşti se compun, de obicei, dintr-un soclu, dar există şi posibilitatea ca acesta să nu existe, caz în care monumentele sunt înfipte direct în pământ, şi din piatra funerară propriu-zisă, la rândul ei, prezentând două câmpuri distincte: unul superior rezervat decorului şi unul inferior, pentru epitaf. Decorul poate fi foarte discret, compus dintr-un chenar pentru formula „aici odihneşte" în ebraică פ"נ, prezentă pe fiecare piatră funerară, aceste litere primind şi funcţie decorativă. În nord-vestul României majoritatea pietrelor funerare prezintă în câmpul decorului un simbol sau o compoziţie de simboluri, care au şi un rol decorativ, dar în primul rând fac trimitere la identitatea evreiască a defunctului, şi sunt cele care, prin frecvenţă şi specificitate contribuie la definirea unui stil propriu în artă, eclectismul iudaic.

Cu toare vicisitudinile istoriei lor, a celor trei milenii de peregrinări în diaspora, simbolurile identitare au fost respectate şi păstrate, evreii văzând în ele un important mijloc de păstrare a evreităţii. Arhitectura sinagogală le etalează atât în exterioare, mai ales în zonele superioare, vizibile, cât şi în interioare pentru a marca sfinţenia chivotului.

Cimitirele, ca arhitectură în miniatură, sunt şi ele purtătoarele simbolisticii iudaice. Folosirea acestor simboluri în legătură cu principalele lor instituţii de cult, devine o obişnuinţă pentru evreii europeni, odată cu marile transformări ce au loc în societatea din ce în ce mai democratizată a Europei, după Revoluţia franceză. Se va generaliza un interes al tuturor popoarelor pentru identitatea lor naţională, şi în această efervescenţă generală, evreii la rândul lor vor face eforturi susţinute în această privinţă.

Cea mai mare parte a simbolisticii artei iudaice este în legătură cu religia poporului evreu sau cu elemente ce păstrează referirile ancestrale la ţara de origine. Motivele utilizate au fost elemente ale matricei prime filozofico-estetice a evreimii. Pentru toate popoarele, istoria începuturilor prezintă o mare valoare, fiind o modalitate a *legitimării prin recursul la origini.*

A intra într-un cimitir evreiesc înseamnă a descoperi o lume care din afara împrejmuirilor nici nu poate fi bănuită. Pietrele de forme, mărimi şi materiale diferite, poartă decoruri ce variază de la un monument la altul: simboluri religioase, fitomorfe, zoomorfe, geometrice, elemente decorative arhitectonice, alte surprinzătoare motive ornamentale sau compoziţii complexe ale acestora, sau cel puţin decorativa scriere pătratică ebraică într-un chenar simplu. Cele mai frecvente simboluri în cimitirele din Maramureş, Satu Mare şi Bihor sunt cele religioase.

Menora. Astăzi stemă a Israelului[1], menora sau candelabrul cu şapte braţe[2] este unul dintre cele mai importante simboluri ale evreilor, având profunde semnificaţii religioase. Acest obiect de cult a fost confecţionat de evrei înaintea construirii Templului din Ierusalim[3] şi este prezent în desfăşurarea celor mai multe ritualuri religioase evreieşti. Prima sa menţiune este legată de faptul că lui Moise i se spune să facă un candelabru cu şapte braţe, Biblia[4] făcând o descriere foarte detaliată a obiectului: făcut dintr-un talant de aur curat, bătut, cu picior şi câte trei braţe de o parte şi de alta a axului central, cu mucări şi cenuşare, fiindu-i precizate şi ornamentele de forma florii de migdal şi gămălioare. Pentru că Moise nu a înţeles instrucţiunile primite, i s-a arătat o menoră din foc, fiind descrisă ca un sfeşnic asemeni chipului celui ce s-a arătat pe munte. O altă menţiune biblică se referă la sfeşnicele pe care le-a făcut regele Solomon pentru Templu[5]. Acestea au dispărut probabil în timpul distrugerii primului Templu[6], întrucât Biblia nu mai face referiri la ele, doar pomeneşte de lucrurile furate de babilonieni. Se presupune că au fost topite. S-a avansat şi probabilitatea că în al doilea Templu să fi fost doar un candelabru[7]. Acesta, făcut tot după modelul lui Moise, a fost luat de Antiochus Epiphanes.

Evreii nu puteau accepta lipsa menorei din Templu. Macabeii au recucerit Ierusalimul şi forţaţi de împrejurări au improvizat o candelă din sulițe îmbrăcate cu cositor, le-au unit şi au fixat în ele lămpi, apoi le-au umplut cu uleiul pe care l-au găsit şi au reaprins luminile. Folosirea fierului din arme pentru confecţionarea *menorei* le era nesuferită evreilor, aşa că au făcut ulterior o menoră de argint apoi una de aur[8].

Prima reprezentare efectivă, cunoscută, apare pe monedele lui Antigonus Mattathias ultimul rege din dinastia haşmoneilor[9].

O formă neobişnuită a menorei este cea de pe arcul lui Titus, luat ca pradă de război al cărei piedestal are o formă greoaie, hexagonală, în două trepte, nespecifică artei evreieşti[10]. A fost remarcată lipsa de unitate stilistică între baza şi capul candelabrului, baza este mult mai ieşită din proporţii faţă de ceea ce susţine, iar braţele cresc din trunchi nefiresc. După cum se ştie, artei romanice îi este specifică reprezentarea imaginii în mod realist[11], neidealizată, deci firesc ar fi ca reprezentarea să fie cea reală. În orice caz, candela adusă din Templul din Ierusalim, ca pradă de război, a fost cel mai impresionant dintre obiectele care au fost purtate pe străzile Romei pentru a fi arătate.

În cele mai multe reprezentări *menora* se sprijină pe un trepied al cărui picioare pot fi reprezentate în forma labelor de leu[12]. Ciudat este că deşi acest model de pe Arcul lui Titus – *arcus septem lucernarum* - a fost plasat în mijlocul lumii creştine, Roma, unul din cele mai frecventate locuri ale creştinilor, modelul său nu a fost răspândit de iconografia creştină.

Menora, într-o altă accepţiune, este un simbol al reprezentării arborelui babilonian al lumii[13].

---

[1] Nadia Badrus, „Două simboluri identitare evreieşti: menora şi maghen David", în *Istorie şi tradiţie în spaţiul românesc,* VI, ULB, Sibiu, 2006, p. 91.

[2] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol. II, p. 223, *...simbol cosmic; i s-au dat tot atâtea braţe câte planete sunt, laolaltă cu soarele. După Philon sfeşnicul este imitaţia terestră a sferei cereşti arhetipale.*

[3] *Biblia sau Sfânta scriptură*, Bucureşti, 2001, Exod 35:14.

[4] *Ibidem*, Exodul 25: 31-40.

[5] *Ibidem*, I Regi 7: 49, *...sfeşnicele de aur curat, cinci la dreapta şi cinci la stânga, înaintea Locului prea sfânt, cu florile, candelabrele şi mucările de aur...*

[6] Daniel Sperber, *History of The menorah*, http://jewishideasdaily.com/docLib/20091207_sperber.pdf.pdf, p. 136.

[7] *Ibidem*, p. 137.

[8] *Ibidem*, p. 139.

[9] *Ibidem*, p. 140.

[10] *Ibidem*, p. 144.

[11] Élie Faure, *Istoria artei. Arta antică*, Bucureşti, 1988, p. 197, *...Nici o convenţie, dar şi nici un fel de fantezie. ... modelul este urmărit trăsătură cu trăsătură ... Cioplitorul în marmură este atent, sârguincios, cinstit...*"

[12] N. Badrus, *op cit.,* p. 92.

[13] Chevalier Gheerbrant, *op. cit.,* p. 223-224.

Prezintă şapte braţe – câte trei de fiecare parte a axei principale. Sfeşnicul ar corespunde celor şapte planete şi celor şapte ceruri, şapte fiind considerat un număr perfect, cele şapte candele fiind cei şapte ochi ai lui Dumnezeu care cutreieră pământul. Sfeşnicul este un simbol al logosului, lumină a lumii. În capitolul Zaharia[14], acesta îl descrie ca fiind străjuit de doi măslini din care se scurge direct untdelemnul necesar candelelor.

Este foarte cunoscut şi sfeşnicul cu opt braţe "*hanukia*", cel care a ars timp de opt zile în perioada războiului macabeilor cu seleucizii din Siria, deşi uleiul din lampă putea să ajungă doar pentru o singură zi[15].

Hanuca comemorează redobândirea religiei evreieşti şi a independenţei politice, apoi a început să simbolizeze independenţa însăşi. Antigonus când a dorit să restabilească dinastia haşmonee, să proclame popularitatea şi prestigiul strămoşilor săi, a ales simbolul care exprima cel mai bine atât justificările sale istorice, moştenirea sa spirituală cât şi intenţiile sale religioase şi politice[16]. Pe monede, reprezentarea apare într-o formă simplificată corespunzând descrierii candelabrului lui Moise: toate ramurile se termină la aceeaşi înălţime, pare să stea pe o bază înclinată ce se sprijină pe trei picioare mici, asemeni potirului reprezentat de banii grei de la prima revoltă şi este în acord cu tradiţia rabinică care spune că *„stătea pe picioare"*. În Talmud era specificat sprijinul pe picioare dar nu şi numărul acestora. Din textele medievale conform tradiţiei, acestea ar statua că este vorba de trei. Între secolele I şi VI apar un mare număr de candele pictate şi gravate pe o bază de trei picioare. Menorele din întreaga Europă şi Orientul Mijlociu sunt variate ca stil decorativ şi ca formă, dar baza cu trei picioare este comună, deci nu poate fi considerat un rezultat al influenţelor stilistice locale[17].

În Roma antică, cimitirele erau organizate în catacombe, inscripţiile funerare erau în greacă şi doar puţine în ebraică, dar simbolul menorei era nelipsit[18].

În cimitirele din nord-vestul României studiate, simbolul apare pe pietrele de mormânt ale femeilor evlavioase. Acolo unde aşezarea mormintelor se făcea după sex, şiruri întregi de pietre grupează o mare diversitate de menore. Este cazul cimitirului din Săpânţa (Maramureş) (Fig. 1).

Este deosebit de important de subliniat faptul că simbolul menorei în cimitirul evreiesc, face trimitere la registrul casnic, fiind în legătură cu îndatorirea femeii de a aprinde lumânările de şabat sau cu prilejul altor sărbători. Aceasta ar fi cauza reprezentării ei ca ornament foarte frecvent pe piatra funerară a femeilor.

Simbolul poate fi unul discret, incizat simplu în piatră, sau poate să fie un relief executat în strânsă legătură cu descrierea biblică. O reprezentare des întâlnită în nord-vestul României este menora reprezentată printr-un mănunchi de vreji vegetali (Fig. 4).

Menora apare frecvent şi cu un număr mai mic de braţe, cinci, trei (Fig. 5), sau chiar într-un picior, mai ales în arta cimiterială rurală. Pentru că cioplitorii monumentelor funerare evreieşti practicau o artă naturalistă, în strădania lor de a reprezenta cât mai exact imaginea, uneori sfeşnicul apare cu flacăra deasupra. Există un număr restâns de monumente în care tija menorei apare pe pietrele de mormânt duble, despărţind textele epitafurilor. În aceste cazuri menora este reprezentată naturalist, la dimensiuni impresionante (Fig. 3).

Motivul menorei este întâlnit şi pe împrejmuirile din fier forjat ale mormintelor, obicei practicat la începutul secolului al XX-lea în strânsă legătură cu noul stil ce se dezvoltă, seccession (Fig. 2).

Menora este un simbol atât de apropiat evreimii, încât deşi ea are profunde semnificaţii religioase, a fost folosită şi ca ornament pe clădirile civile. Astfel o *menoră* de mari dimensiuni,

---

[14] *Biblia,* Zaharia, 4: 1 -14.

[15] Paul Petrescu, *Obiecte rituale iudaice din România*, Bucureşti, 1999, p. 64.

[16] D. Sperber, *op. cit.* p. 142.

[17] *Ibidem,* p. 142.

[18] *Magyar Zsidó Lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, p. 890.

flancată de o pereche de lei, o regăsim pe una din clădirile reprezentative din Oradea, cunoscută ca Palatul Ullman, opera arhitectului Löbl Ferenc, construită în stilul secessionului vienez, terminată în 1913. Menora, din ceramică executată în atelierele Zsolnay, cu smalţ de culoarea bronzului, este un basorelief pe un bowindow al acestei clădiri.

Recunoscându-se importanţa acestul simbol în iudaism, cercetătorii au lansat ideea posibilităţii apartenenţei lui, la repertoriul iconografic al emblemelor iudaice[19].

Făcând o comparaţie între două, cele mai cunoscute simboluri evreieşti, menora şi steaua lui David, am găsi *menora* un simbol mai aproape de religie, din pricina descrierii biblice amănunţite, a reprezentării ei din foc în viziunea lui Moise şi a aşezării ei în Templu. Steaua lui David s-ar putea plasa mai aproape latura socială, de bărbaţii evrei care au luptat pentru recunoaşterea identităţii etnice a poporului, pentru emanciparea acestuia.

Tablele Legii. Acesta este este tot un simbol biblic, cu puternice conotaţii religioase pentru evrei. Tablele Legii – *sné luhot habut* - reprezintă codul comportamental al „poporului ales", definiţia lui existenţială, pentru a corespunde exigenţelor divine, pentru ţara promisă. Acestea au fost date lui Moise pe munte: „*Suie-te la Mine pe munte, şi rămâi acolo. Eu îţi voi da nişte table de piatră cu Legea şi poruncile, pe care le-am scris pentru învăţătura lor* .[20]" Asupra descrierii tablelor Biblia revine din nou: „*Moise s-a întors şi s-a pogorât de pe munte, cu cele două table ale mărturiei în mână. Tablele erau scrise pe amândouă părţile, pe o parte şi pe alta. Tablele erau lucrarea lui Dumnezeu, şi scrisul era scrisul lui Dumnezeu, săpat pe table*"[21]. După descrierea biblică simbolul apare sub forma a două plane alăturate, de obicei arcuite rotund în parte superiorioară, pe care sunt incizate litere din alfabetul ebraic. Tablele Legii reprezintă Legea morală ce coboară din ceruri[22]. Acestea sunt percepute ca un liant între membri comunităţii, ca "centru unificator"[23], cu rol foarte important în rezistenţa etnică a evreilor pe parcursul traiectoriei lor istorice.

În cimitirele studiate am găsit acest simbol în două ipostaze: fie ca element de decor în registrul superior al pietrei funerare, fie în mod surprinzător, ca formă a monumentului funerar (Fig. 6), mai ales în cazul a două morminte alăturate, când pe fiecare din cele două table există câte un epitaf (dar acest fapt nu este obligatoriu).

Binecuvântarea cohanimilor. Acest simbol constă din apropiera a două mâini într-o anumită poziţie a degetelor: apropierea celor două degete mari lipite de arătătoare, şi gruparea celor patru degete alăturate, două câte două, arătătorul cu mijlociul şi inelarul cu cel mic (Fig. 7). În lumea evreiască binecuvântările sunt foarte frecvente, se binecuvântează în primul rând şi întotdeauna Domnul, îndeplinirea poruncilor date prin Lege, toate activităţile religioase cum ar fi aprinderea lumânărilor la sărbători sau săptămânal cu ocazia şabatului, şi celelalte activităţi comune: faptele bune, alimentele chiar şi hainele. Binecuvântarea ar consta dintr-un transfer de forţe pentru a sfinţi prin cuvânt[24]. Cohenul este un preot de prim rang, descendent al marelui preot, care era la rândul său, descendent din tribul lui Levi. Binecuvântarea se rosteşte cu mâinile ridicate. Simbolul descris mai sus, este specific pentru arta cimiterială, şi apare pe pietrele de mormânt ale cohanimilor. După mărimea şi valoarea pietrei reprezentarea poate fi o incizie modestă, sau o reprezentare în relief, foarte naturalistă, în care sunt redate cu fidelitate amănunte cum ar fi unghiile sau ridurile încheieturilor falangelor. În cimitirul evreiesc ortodox din Satu Mare, acest simbol este prezent pe fiecare dintre pietrele de mormânt de pe şirul rabinilor.

Vase rituale. Aceste simboluri se înscriu de asemenea între elementele identitare iudaice,

---

[19] Dan Jaffé, *Les synagogues dea amei-ha aretz: Hipothèses pour l'histoire et archéologie, http://www.wlupress.wlu.ca/Journals/sr/issue/32-1-2/jaffe.pdf*, p. 66.

[20] *Biblia*, Exodul 24:12.

[21] *Biblia*, Exodul 32:15,16.

[22] Chevalier Gheerbrant, *op. cit.,* vol. III, p. 324.

[23] *Ibidem*, vol. III, p. 324.

[24] *Ibidem*, vol. I, p. 196.

fiind cele ce fac de obicei trimiteri la funcţia pe care o îndeplinea decedatul în sinagogă, fiind reprezentate vasele rituale de care se folosea. Dintre acestea se evidenţiază ca număr şi formă carafele, fie singure, fie aşezate într-un lighean (Fig. 9), ambele vase fiind necesare spălării rituale la intrarea în sala de rugăciune a bărbaţilor. Aceste simboluri apar pe pietrele funerare ale leviţilor, cei ce ajutau sacerdoţii să-şi spele mâinile, fiind descendenţi din tribul lui Levi, singurul trib care nu s-a întors la adorarea viţelului de aur în vremea cât Moise a primit Talele Legii pe munte. Au mai fost identificate potire (Fig. 8) şi vase ritualice pentru arderi.

Stâlpii lui Ioachim şi Boaz. Deşi din foarte multe puncte de vedere acest simbol, perechea de stâlpi, ar putea fi considerată ca aparţinând grupei simbolurilor arhitectonice, totuşi pentru că Biblia îi descrie amănunţit şi mai ales pentru că au aparţinut Templului din Ierusalim, cel mai sfânt, adorat şi regretat loc al evreilor, considerăm că pot fi trataţi ca simbol religios.

Referirea simbolică la acest element de arhitectură, respectiv la cei doi stâlpi denumiţi Ioachim şi Boaz amplasaţi de Hiram, constructorul fenician al Templului lui Solomon menţionat de Biblie, la intrare[25], este foarte frecventă. Am putea să asociem acestui simbol arhitectonic atât intrările în sinagogi, flancate de piloni sau turnuri, cât şi pseudo-arhitectura cimiterială, fiind forma cea mai frecventă de piatră funerară în zona studiată. Frecvenţa acestei forme de monument se accentuează vizibil din secolul al XIX-lea, atunci când arhitectura eliberată de constrângeri şi spaime, îşi caută formele de expresie în propria matrice a originilor: „*A aşezat stâlpii din pridvorul Templului; a aşezat stâlpul din dreapta şi l-a numit Iachin; apoi a aşezat stâlpul din stânga, şi l-a numit Boaz. În vârful stâlpilor era o lucrătură de crini.*" Tot din aceleaşi pasaje biblice aflăm că Hiram a făcut stâlpii din aramă.

Gerald N. Shapiro face o analiză simbolică complexă a acestui ansamblu arhitectonic, bazându-se pe toate referinţele textului biblic, pe care le interpretează prin prisma profundelor semnificaţii ale elementelor cu care le încărca o strălucită elită antică.

Ansamblul este văzut ca „*o metaforă a echilibrului dintre caracteristicile masculine şi feminine ale naturii. Ele fac o declaraţie despre natura creativă a lui Dumnezeu în ecuaţia umană ca şi uniunea divină între bărbat şi femeie.*" În acest context este interpretată prezenţa rodiilor ca ornamente ale stâlpilor descrise în textul biblic[26], seminţele fructelor fiind asociate cu sămânţa actului sexual. Elementele de decor ale stâlpilor duc mai departe această interpretare sexuală a ansamblului, astfel cupa florii de crin este asociată vulvei femeieşti în timp ce coloana însăşi ar reprezenta falusul masculin. „*În această metaforă este demonstrat cum Dumnezeu îmbrăţişează sexualitatea noastră umană dar pune accentul pe natura divină în creaţia şi evoluţia regatului său.*"

Apoi Shapiro face o altă asociere a celor doi stâlpi ai Templului cu două specii de plante specifice şi unice Israelului: nufărul alb si nufărul albastru, fiecare marcând zona cea mai de sud şi cea mai de nord a distribuţiei speciilor lor, Israelul fiind locul lor de întâlnire, „*între graniţa de sud a distribuţiei nufărului alb şi limita de nord a nufărului albastru.*" Autorul a remarcat că în timpul construcţiei Templului distribuţia nuferilor marca graniţele de nord şi de sud a Israelului si reprezenta simbolic regatul unit. Ioachim ar fi reprezentat nordul Israelului şi Boaz sudul regatului.

Se mai face presupunerea că cei doi stâlpi în coloanele lor ar fi conţinut bazine în partea de sus a coloanei şi probabil au fost folosite ca torţe gigantice care erau aprinse noaptea la ocazii de celebrare din calendarul evreiesc. Se mai presupune că torţele cînd au fost aprinse ar fi generat un spectacol ce putea fi văzut de la mile depărtare.

Prin prisma faptului că toate simbolurile identificate în cimitirele evreieşti din nord-vestul României, sunt menţionate în Vechiul Testament şi multe dintre ele, mai ales cele fitomorfe sunt

---

[25] Ines Müller, *A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga, Otto Wagner fiatalkóri főműve Budapesten.* Budapest, 1993, p. 14; Hana Taragan, *Historical referencein medieval islamic architecture: Baybars's buildings in Palestina*, http://www.academy.ac.il/data/egeret/77/EgeretArticles/Taragan%20English/%203pdf, p. 36.

[26] *Biblia*, I Regi 7:18, 20.

folosite în desfăşurarea unor ritualuri religioase sau la anumite sărbători evreieşti, ar putea fi menţionate şi ca simboluri religioase. Totuşi pentru a sublinia importanţa mult mai mare a celor menţionate deja, considerăm că este corect ca acestea să fie incluse la alte categorii de simboluri: fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe, geometrice, scriere sau altele.

Cu excepţia unui simbol, se pare preluat prin atribuire mai mult, Mengen David (steaua cu şase colţuri, steaua lui David, sau pecetea lui Solomon, cum mai este cunoscut), motivele decorative din arta evreiască sunt o completă şi fidelă reprezentare a textului Legii, în această artă - cercetată pe îndelete, pe domenii, temporal şi teritorial - regăsindu-se, uimitor, toate menţionările biblice. Considerăm eclectismul iudaic, ca fiind un stil ce respectă cu rigorozitate complexitatea textului biblic, conferindu-i bine-nţeles acestuia şi primordialitatea.

Bine-cunoscuta sintagmă de *popor al cărţii*, asociată evreilor de-a lungul vremii, ar putea fi considerată şi o cosecinţă a acestei abordări biblice, întâlnită în manifestările artei iudaice.

Felicia Grigorescu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
felicia.grigorescu@yahoo.com

Bibliografie:

Badrus, Nadia, „Două simboluri identitare evreieşti: menora şi maghen David", în *Istorie şi tradiţie în spaţiul românesc,* VI, ULB Sibiu, 2006, p. 91-93.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicţionar de simboluri*, Editura Semne, Bucureşti, 2006.

Faure, Élie, *Istoria artei. Arta antică*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

Jaffé, Dan, *Les synagogues dea amei-ha aretz: Hipothèses pour l'histoire et archéologie,* http://www.wlupress.wlu.ca/Journals/sr/issue/32-1-2/jaffe.pdf.

Magyar Zsidó Lexikon, szerkesztő Ujvári Péter, Budapest, 1929.

Müller, Ines, *A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga, Otto Wagner fiatalkori főmüve Budapesten,* Budapest, 1993.

Petrescu, Paul, *Obiecte rituale iudaice din România*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1999.

Sperber, Daniel, *History of The menorah,* http://jewishideasdaily.com/docLib/20091207_sperber.pdf.pdf.

Taragan, Hana, *Historical referencein medieval islamic architecture: Baybars's buildings in Palestina*, http://www.academy.ac.il/data/egeret/77/EgeretArticles/Taragan%20English/%203pdf.

Fig. 1. Grup compact de monumente funerare cu simbolul menorei.
Cimitirul evreiesc din Săpânța (MM).

Fig. 2. Menoră din fier forjat din împrejmuirea unui mormânt.
Oradea, cimitirul neolog

Fig. 3. Menoră.
Cimitirul vechi din Oradea

Fig. 4. Menoră din vreji vegetali.
Cimitirul Sighetu Marmației (MM)

Fig. 5. Menoră cu trei brațe.
Cimitirul din Sighetu Marmației (MM)

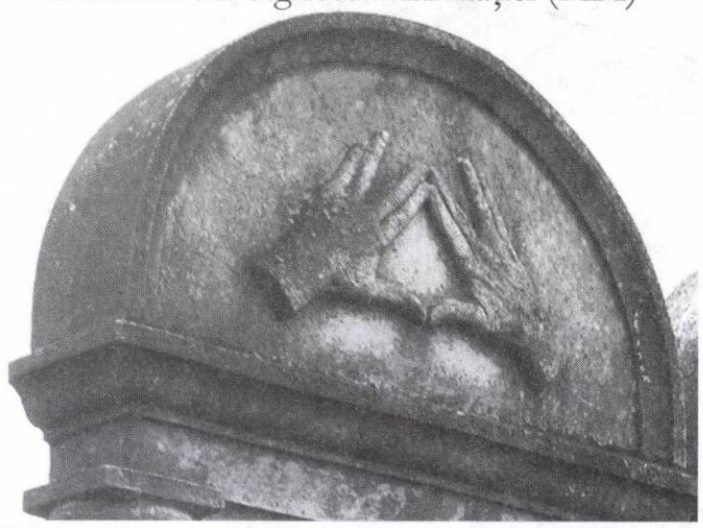

Fig. 7. Binecuvântarea cohanimilor. Cimitirul ortodox Satu Mare

Fig. 6. Piatră funerară simbolizând tablele legii. Cimitirul ortodox Satu Mare

Fig. 8. Vas ritual.
Cimitirul ortodox Satu Mare

Fig.9. Carafă pe piatra funerară a unui levit.
Cimitirul ortodox Satu Mare

A SZENT ÉS A SZÉP.
PÁSKÁNDI GÉZA ÉS SZILÁGYI DOMOKOS KÖLTŐI VERSENGÉSE

KERESKÉNYI Sándor

Cuvinte cheie: *artă poetică, frumos, paradigmă, rivalizare, sacru*

Rezumat: Géza Páskándi şi Domokos Szilágyi, poeţi cunoscuţi şi recunoscuţi ai literaturii maghiare din România, au fost prieteni şi totodată rivali, fiecare dintre ei dorindu-şi să împună valorile sale asupra celuilalt. Rivalizarea lor a durat timp de un sfert de secol sfârşind cu victoria neaşteptată a lui Domokos Szilágyi.

Géza Páskándi, reprezentant al neo-avangardismului, şi-a format o artă poetică, eminament colectivistă, sub egida sacrului. El reprezenta tipul poetului naţional.

Domokos Szilágyi a fost un postmodernist *avant la lettre*. Ca precursor al postmodernismului a negat principiul colectivităţii şi existenţa unor metanarative istorice, creând sub egida unui frumos bizar, dizarmonic, grotesc şi asemănător celui din modelul deconstructivist elaborat de Jacques Derrida.

Sinuciderea lui Domokos Szilágyi a dus la încheierea unei opere aparent fragmentare. Acest fragmentarism, opulent în felul lui, este însă moştenirea cea mai de preţ a literaturii maghiare contemporane din România.

*

* *

Páskándi Géza (1933–1995) és Szilágyi Domokos (1938–1976) a romániai magyar költészet művészeti nagykorúsodásának meghatározó és reprezentatív személyiségei. Az alábbi tanulmányban a két irodalmi vezéregyéniség viszonyának egy sajátos vonatkozását vizsgálom, jelesül a közöttük kialakult versenyhelyzet jellegzetességeit, okait és következményeit. Ez a sokszor tapintatosan leplezett, máskor viszont bántóan nyílt verseny részint emberi alkatukból következett, részint koruk kulturális és politikai körülményei generálták, sőt szinte ki is kényszerítették. A versenyhelyzethez való alkalmazkodás kezdetben jótékonyan hatott életművük alakulására, végső soron azonban mindkettőjük más-más fajta elszigetelődéséhez vezetett.

Alapkérdésünk az, hogy az események és a helyzetek ilyetén alakulása mennyire volt „bekódolva" személyiségfejlődésükbe, illetve a romániai magyar költészet szellemi magatartásgenetikájába, azaz olykor kíméletlen rivalizálásuk mennyire tekinthető szükségszerűnek mentalitástörténeti szempontból? Vajon milyen máig megszívlelendő irodalom- és társadalomtörténeti tanulságai vannak a két értelmiségi vetélkedésének, s főleg annak a ténynek, hogy közöttük nem alakulhatott ki közös értékeket termő és teremtő barátság?

Költői versenyek – antropológia és kanonizáció

A költői verseny az ókori görög kultúra értékteremtő harcainak eredménye. Archetípusa a Dionüszosz-ünnep, ugyanis ennek keretében a vallási szertartás újjászületést megjelenítő misztériuma az egymással ünnepélyes körülmények között versengő drámaköltők műveiben öltött testet.[1] Ez azt is jelzi, hogy a költői versenyekben kezdettől összefonódott az antropológiai-kulturális és a

[1] Kerényi Károly, Ember és maszk. In: *Az égei ünnep*. Budapest, 1995, 101 o.

művészeti-művelődéstörténeti-kanonizációs jelleg. A versenyeknek tehát egyszerre volt szakrális és profán érték- és jelentésvonatkozása – a cél a morális megigazulás, a lelki megnemesedés volt, az eszköz pedig az oralitás helyébe lépő, művészi aspirációkat is hordozó, írásbeliségre alapozott színpadi szertartás.[2]

Aztán összemérték erejüket az antik líraköltők, majd a középkori udvari poéták. A reneszánsz és a barokk idején a költői versenyek egyre látványosabb és szervezettebb formákat öltöttek. Hamarosan szerves részévé váltak az intézményesülő irodalmi életnek, hiszen a tollforgató értelmiség számára egyre fontosabbnak számított az efféle megmérettetéseken való, lehetőleg minél sikeresebb részvétel. Újkori viszonylatban nem egyszer baráti kapcsolatban levő költők művészete feszült egymásnak – mint Goethe és Schiller esetében -, sőt még az is előfordult, hogy a hivatalos vetélkedésnek egyébként még a látszatát is kerülő költőtársak, mint Petőfi és Arany, titokban mégis versenyben állottak egymással, és ez bizony nehezen kezelhető feszültségeket vitt a környezet által eszményinek tekintett személyes viszonyukba.[3]

A 20. századi magyar irodalomtörténet érdekes színfoltjának számít Ady Endre és Babits Mihály versengése, de jól ismert Illyés Gyula és József Attila megméretkezése is, amelynek hőn remélt díja a szép és okos, nem éppen vagyontalan Kozmutza Flóra kezének elnyerése volt. A két világháború közötti romániai magyar irodalmi életben a „helikoni triász" költő tagjai (Áprily Lajos, Tompa László és Reményik Sándor) nemes erőpróbának vetették alá írásművészetüket. A versenynek mégsem volt különös művészi vagy személyes tétje – a költőtársak ugyanazokat az eszméket vallották, kifejezésmódjuk viszonylag hasonló stiláris betagolhatóságot mutatott, s úgyszintén egyértelműnek számított az is, hogy hármójuk versíró művészete közül értékben az Áprily Lajosé a legsúlyosabb.

A hatvanas évek végén a romániai magyar irodalmat két szatmári születésű, életkorban is egymáshoz nagyon közel álló költő, Páskándi Géza és Szilágyi Domokos poétai mérkőzése tette izgalmassá. Irodalmunknak javára vált ez a költői verseny, de bizony meglehetősen megkeserítette a két alkotó közötti személyes viszonyt. Különös árnyékot vet a képre Szilágyi Domokos ügynökmúltjának, illetve épp Páskándiról szóló ügynöki jelentéseinek nyilvánosságra kerülése.[4]

Még a közvetlen kortársak sem tudhattak erről szinte semmit, az utókor pedig legfeljebb csak találgathatja, hogy a besúgó jelentéseit mennyire befolyásolták költői versenytársa iránt táplált érzelmei. Az kétségtelen, hogy Szilágyi morális kényszerpályára került, és csak sejthetjük, hogy mennyire megalázó lehetett számára azzal a tudattal élni, hogy nemcsak a *fair play* ellen vétett, hanem egyfajta, íratlan *gentleman's aggreement* ellen is. A dolgot csak súlyosbította, hogy nem sokkal azelőtt Páskándi hat éven át politikai fogoly volt, míg Szilágyi Domokos a kor sanyarú körülményei között ugyan, de szabadlábon alakítgathatta tovább szépen ívelő költői karrierjét.

A recepciós fordulat szempontjából számolni kell még azzal is, hogy Páskándi Géza és Szilágyi Domokos költői versengése az idők folyamán messze önmagán túlmutató irodalompolitikai jelentőségre tett szert. Ez azzal magyarázható, hogy a nyolcvanas évek végén, illetve a kilencvenes évek elején az akkor már régóta Magyarországon tartózkodó Páskándit a „nemzeti oldal" írta a zászlajára, míg az erdélyi köztudatban közben mítoszi hőssé vált Szilágyi Domokost a „liberális tábor" kezdte irodalmi kultuszfigurájává tenni. Ennek megfelelően a kritikai közbeszédben és az irodalomtörténeti diskurzusban fokozatosan kiemeltté vált Páskándi közösségközpontúsága, valamint Szilágyi Domokos genuin individualizmusa. Teljes mivoltuk imagológiai jelenlétére az irodalmi közvéleményben, legalábbis egyelőre, nem látszott különösebb igény.

Az „idea-költő" ars poeticája

Páskándi Géza szerint a legmagasabb rangú és rendű költészet ideológia-mentes igazságkeresés. Ezért egyetlen költői elkötelezettség jöhet számba: az esztétikai értékekhez

[2] Kerényi Károly, *im.*, 103 o.

[3] Belohorszky Pál, Mítosz, allegória, szimbólum. In: *A mulandóság lovagrendje.* Budapest, 1982, 5-56 o.

[4] Irodalomtörténeti feldolgozása: Selyem Zsuzsa (szerk.), *Magány és árnyék. Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálójában.* LK-Tranzit Alapítvány, 2008.

való feltétlen ragaszkodás. Ennek az esztétikum autonómiájához egyértelműen ragaszkodó állásfoglalásnak némileg ellentmond a költő ama későbbi felismerése, mely szerint „a szép mögött mindig a szent áll'. Azaz az esztétikai tapasztalat ontológiai mögöttese egy szakrálisnak tekinthető létdimenzió, amely a befogadóban képes felkelteni a tökéletességben való hit igényét.

Páskándi úgy véli, mindez „nyelven túli rendelés" – valami egyszerre csak megvillan a mindennapi tudat éjszakájában, aztán éppoly hirtelen eltűnik, amikor pedig nosztalgiától gyötörten próbáljuk felidézni a szépséges látomást, kiderül: a valaha mindent megvilágító szent fény egyre homályosabb, egyre csak fakuló jelentéktelen emlék. Ez ellen lázadozva hozta létre Páskándi újszerű intellektuális költészetét, amelynek a legteljesebb mértékben episztémikus, azaz ismeret-értelmező jellege van, s művészi végcéljának a világban létezők esszenciális ontológiájának költői feltárását tekinti.

A költő tehát – a platóni példával szólva – egyfajta „ideákra emlékező poézist" művel – s ennek különös jellemzője, hogy a mindennapi tapasztalat elől elzárkózó metafizikus lényeg jelképesen visszaköszön a versszöveg stiláris megvalósítottságában, a tartalom pedig mintegy hazatalál a formába. „Talán azért, mert a táj gyakran kifutott a szememből – a nyelvi táj felé futottam…belső nyelvet akartam, amelyhez a külső, a beszélt és írott, alig csupán ábécének elég…"[5]

Ez a jellegzetesen asszociatív versképző módszer – a költő „transzcendens grammatikának" nevezi – csupán technikailag használja az arhaikus népiesség formahagyományát vagy a szürrealista poétika vívmányait. Versformáló invencióját mindig egy központi eszme fegyelmezi, egy meghatározó gondolat uralja. Az alkotó személyiség önfelszabadítását hirdeti a lírai konvenció nyűgeiből, s közben mégis magára veszi a legmakacsabb ideológiai jármot – a kelet-európai történelem legsivárabb tapasztalataival viaskodva tesz hitet az etnokulturális értékek szubsztancialitása mellett. A költészet és tárgya közötti válaszfal lerombolása után tehát egy másik fal felhúzásán szorgoskodik. Tette jogos önvédelemnek tűnik, valójában azonban leplezett támadás ez.

Indulása rendkívüli tehetséget sejtet. Elsősorban a népies, népdalszerű formákat kedveli, de nem idegen tőle az expresszionista vagy szürrealista típusú szabadvers sem, vagy a filozofikus-intellektuális veretű komplex létköltemény. A *Szita-kötő* című vers szerencsésen elegyíti e formaelemeket, s egy eszmélkedő költőnemzedéknek lett a programverse, nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is. A vers a mozgalmi, optimista József Attila-recepció törésvonalát is jelzi, s egyúttal sejteti a kitörés igényét, az esztétikum fogalmának korszerűbb költői meghatározása felé:

Ki tud engem röptön-fogni?
Ki tud sorsomon zokogni?
Ki tud szárnyamon elszállni?
Ki halottak mellett hálni?

Szita-kötő, szita-kötő,
Ó, te velem elszárnyaló,
lehajló fűzfán-tűnő,
szűz vizemet beárnyaló.

Hangsúlyozandó, hogy a magyar versesztétikák 20. századi fejlődésfolyamatában éppen az ötvenes évek közepén történt jelentős elmozdulás a tematikus versépítkezés felől a stílus által meghatározott, a stílusokat szabadon keverő, intertextuális ihletettségű kompozicionális formák felé. Ez érhető tetten az idézett költeményben is: a népdalszerű, felező nyolcasra épülő strófaszerkezet a legfilozofikusabb mondanivaló kifejezésére szolgál, s ugyanakkor jól példázza a magánéletiséget a mozgalmisággal immár szembeállító irodalmi kísérletezések fontosságát is.

A Szent gyökerei – már az ifjú Páskándi szerint is – a legideológiamentesebb szférában, a család ontológiai terrénumán találhatók. A kicsit zavaros körülmények között felnőtt Páskándi számára a család összetartója az asszony, az anya – innen levezethető a költő anya-kultuszának feltűnően szakralizációs tendenciája. (A mártír anya helyét a költő mitológiájában később a sokat szenvedett, de létének lényegét legendáiban átmentő nemzet foglalja el.)

Jól tükröződik ez a második Páskándi-kötet, a *Holdbumeráng* (1966) *Színek után* című,

[5] Páskándi Géza, Gondolatok líráról, művészetről. In: *A szabadság színeváltozásai.* Budapest, 1984, 147-149 o.

egyébként méltán elhíresült költemény befejezésében:

S milyen szín is vagyok
Hogyha kék-zöld vagyok
Szobámban megfagyok
Sárgítnak a nagyok.

Elmennénk elmennék
Szarvas-űző messze
Csöngettyű fehérnek
Varjú-ház ereszre

Megállnék megállnék
A Kékségek táján
S lennék pici rúzsfolt
Szűzmária száján

A Kékségek tája a végtelen szentség kozmoszba vesző birodalma, amely a női princípium megdicsőülésének színteréül szolgál. Már-már posztmodernül feminista manifesztumnak is tekinthető ez a versbefejezés, amely profanizáló jellegével a szépet és a szentet az erotikus sőt a szexuális szférában kapcsolja össze – az agorafóbiás, magányos, de karriervágyó férfi képzeletében. Amelyből persze nem hiányozhat a nemzeti történelem szent helyei, illetve eseményei után való kifejezett sóvárgás, vágyakozás sem.

Az emberi vágyak határolt, korlátozott jellegét, és általában az emberi lét alantas szűkösségét, alpári nyomorúságát mutatja meg a *Sánta Vénusz* című költemény.

Fény volt ő is, de eljutott az árnyig.
Kölyök-vággyal meglestem sánta Sárit.
Komisz legények döntötték a sárba,
mert könnyen hull, kit elhagyott lába.

A teste térdig tékozló tökély volt,
a nyakára röppent néhány fura-kék folt,
részeg fogaknak vaksi vétek-varja,
és nem volt csősz, hogy onnan fölzavarja.

S egy boros férfi, mint múltunk törökje,
ma Sárin mankót s szenteket tör össze,
mint barbár, ki a falhoz szobrot lódít,
egy sánta Vénuszt, fordított milóit.

Az ocsmányság imperializmusa ellen nem védekezhet a nyomorúságos testbe rejtett megszentelő szépség, s ez a kiszolgáltatottság azt sugallja a költő számára, hogy a magasrendű értékek túlélésére kevés az esély, s ezek az esélyek is már-már befolyásolhatatlanul társadalmi helyzetek függvényei, alávetve a véletlenszerűség törvényének. Kitetszik az is, hogy Páskándi számára a szép és a szent elválaszthatatlanok, s az előbbi alá van rendelve az utóbbinak. (Ráadásul a fizikai és a metafizikai princípiumok között állandó őrlő feszültség van.)

S keresgélni kezdtem – magasban
Felnyúltam érte, mint egy légyért
Elkaptam – zümmögött
Isten? Nem Isten? A lélek érte föntjárt
Az ész csak hümmögött.

Az *Egy istent kiástam* szerint tehát nincs igazi egyensúly fizikai és metafizikai létmód között – míg a fizikai meghatározni látszik a metafizikait, mégis az utóbbi transzcendentális beavatkozásának égisze alatt élünk, választásainkban kényszerű tehetetlenségtől meghatározottakként. Ennek a különös állapotnak a megjelenítése Páskándi egyik leghíresebb költeménye, *Az Örömrontó Angyal.*

Én, Örömrontó Angyal élet és halál forrásából itatom lebegésem
Én senkit meg nem ölök, tettem csak ennyi: az öröm szárnyában két toll közé
Beengedek egy kis szomorkás, tar eget, beszabadítom a síró levegőt
Minden lénynek Örömrontó Angyala vagyok én
Mint ahogy te önmagadnak Örömrontó Angyal vagy
Ember

A „metafizikai nyugtalanság" (Pomogáts Béla) eme nagy verse a mindenség, a történelem, az ember, a lélek lehetséges harmóniájáért áll ki – eleve reménytelenül. Az antik mítoszt feleleventő drámai monológban megjelenítődik a rend princípiuma – a 20. századi haláltáborok irgalmat nem ismerő kegyetlenségével. Vajon mi tette az embert következetesen önpusztítóvá? Páskándi Géza

költészete felvázolja a lehetséges okokat, határozott választ azonban nem kínál az olvasónak. Válasz dolgában sokkal egyértelműbbnek, nyíltabbnak tűnik Szilágyi Domokos létköltészete. Ő ugyanis a morálfilozófiák gyámkodását végleg elutasítva szembesíti olvasóját a legszorongatóbb egzisztenciális dilemmákkal, illetve ideológiai csapdahelyzetekkel.

Egy poeta doctus szépségeszménye

Ha Páskándi Géza költészetét elsősorban a neoavantgard felfedezésének identitáserősítő élménye hatja át, akkor Szilágyi Domokos fáradt, lemondó szkepszissel, sőt némi undorral lép túl a „nagy formabontások" és a „polgárpukkasztó szellemjátékok" lelkesült, termő és teremtő hangulatán. Művészetszemléletéről találóan írja Cs. Gyimesi Éva: felfogásában az értelmiség nagy részének sőt magának az értelemnek az abszurd drámája jelentkezik.[6]

Szilágyi Domokos ugyanis valóban a modern és a posztmodern látásmód és formavilág közötti átmenet (vagy inkább: ütközés) el- és végigszenvedője. Nála az avantgard, neoexpresszionista, beat-hangütésű, kiáltás-típusú alkotói radikalizmus egy akkor még szokatlan érték- és formapolifónia sokrétűségével vagy éppen diffúziójával keveredik. A spontaneitás, a szimultanizmus, az improvizáció, a mellérendelés, a töredékesség, a heterogenitás mind-mind ott van költészetében. Ez a költészet azonban elsősorban a hiány költészete. Egy tudós és tudatos gesztus ez az alkotó részéről, egy igazi *poeta doctus* tollából, aki fel- és elismeri a vállalható hit fájó, megalázó és pusztító hiányát.

Ellentétben Páskándival – aki nem tudja és nem is akarja az elsősorban etnospecifikus közösségiségbe vetett hitét felszámolni – Szilágyi Domokos fokozatosan és öngyötrő kritikával fordul el mindenfajta közösségeszménytől. Kezdődik ez a hegeli-marxi történelem-teleológia kollektivitás-fogalmával. S betetőződik azzal, hogy Szilágyi az etnokulturális közösség alapelemét, a családot veszi kíméletlen kritikájának górcsöve alá, majd szinte diadalittasan demitizálja (*Takarják be nagyapát!*) Ez a szenvedélyesen antihumanista és antifeminista kifakadás jelzi, hogy a költő leszámol az egyéneket összekötő gyöngéd szálak illúziójával, sőt feltételezi, hogy az emberi egyedek között csupán látszólag és ideiglenesen lehetnek lényegesnek tűnő kötelékek. A lényeg az egyedben van, alig kommunikálhatóan és nagyon törékenyül. (Az *Öregek könyve* félelmetesen nagyszabású monumentuma ennek a posztmodern individualitás-felfogásnak.)

A világtörténelem tehát – bármennyire meghökkentően hangozzék is ez mindenfajta kollektivizmus elkötelezett képviselői számára – nem nagyszerű summázata, hanem csupán kicsiny töredéke annak a sok-sok egyéni értéknek, amely e tragikus folyamatban némának maradni és végleg elveszni kényszerül. Az individuumok lelki börtönében pusztulnak el a legnagyszerűbb dolgok, melyek számára zord végzetüknél fogva nincs megváltás és nincs menekvés. Ebben a szörnyű világban a szépség nem lehet más, mint csalóka, hazug, olcsó vigasz a szenvedőnek. A művészi szép látszólag kapaszkodót nyújt a szembeszegüléshez, de éppen a szenvedés álságos átstilizálásával hamisítja meg annak antropológiai értelmét és torzítja el létének igazságát.

Mint láttuk, Páskándi Gézánál a szépség nagy mértékben függ a szent ontológiai princípiumától, amennyiben ez utóbbi elrejthetetlen fényként járja át az értelemre vágyakozó emberi világot. Ez egyúttal azt is sejteti, hogy Páskándi soha nem tudott elszakadni a klasszikus filozófiai gondolkodás teleológia-központúságától, s az ehhez rendelhető esztétikum-felfogástól. (Ezzel magyarázható, hogy pályájának utolsó szakaszában a „történelmi értelem" helyét a „nemzeti értelem" vette át.) A természeti szükségszerűségből önmagát kimunkáló emberi nem szabadsága apró egyéni szabadságokból épült fel – az idejében felismert egyetemes szükségszerűség racionalizáló távlatában. Páskándi alkotói szándéka – drámai ellentétben a Szilágyi Domokoséval – egyéni és közösségi értékek művészi megbékítésére irányult.

Szilágyi szerint más az alkotói szándék és megint csak másak az alkotás kulturális következményei – a művészet pedig, akarata ellenére, a hazugság örökös voltát konszolidálja.

---

[6] Cs. Gyimesi Éva, *Álom az értelemről. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése.* Bukarest, 1990, 14 o.

Kétségkívül érvényes Cs. Gyimesi Éva megállapítása: Szilágyi Domokos romboló indulata és indulatos rombolása (tegyük hozzá: következetes önpusztítása) mögött a tökéletesség agresszív nosztalgiája munkál. A költő szeretne visszatalálni a meghatározó emberi értékekhez – „szeretné közvetíteni az összetartozás éthoszát" – de csak feloldhatatlan erkölcsi és intellektuális paradoxonokig juthat el.[7]

Témánk szempontjából különösen fontos a *Bűnöm: a szépség* című költemény, a költő pályakezdő kötetéből (*Álom a repülőtéren*, 1962). A szépséggel való boldog azonosulás fájó bűntudatot vált ki, hiszen együtt jár azzal, hogy szembe kell fordulni szenvedő embertársainkkal, őket mintegy kirekesztve örömünkből. Az önkiteljesítés öröme, a szabadság mámora nagyon nehezen osztható meg a szűkölködőkkel. Az egzisztenciális szorongás okát a vallásos neveltetésben találhatnánk meg, azonban a versből világosan kiderül, hogy Szilágyi Domokos vállalja a marxista-materialista szemléletet. Így az örömélmény freudo-marxista megítélése és a bűntudathoz kapcsolása végül is a szépséget megfosztja katartikus antropológiai funkciójától és csaknem száműzi a tiltott dolgok közé.

Ez a különös szépségfelfogás - egészen más eszmetörténeti kontextusban – visszatér majd a későbbi költeményekben. Egy *poeta doctus*tól joggal várhatnánk el az intellektualizáló, esztétikabarát szépségszemléletet. Szilágyi Domokos az adornói negatív esztétikára emlékeztető, a harmónia hiányát hangsúlyozó szépségfelfogása azonban a bűntető Szépet állítja előtérbe, amelynek érzékelése nem felemelő vagy megnyugtató, hanem félelmetes, kíméletlen, végzetszerű.

Mert a Szép az Iszonynak kezdete
csak, ennyit még elviselünk, és
bámuljuk közönyét, hogy össze se zúzza,
megveti lényünk. Iszonyú mindegyik angyal.

Az ismerős rilkei sorok analógiás felidézésén túl azt is tudomásul kell vennünk, hogy Szilágyi Domokos mintha egy fokkal még tovább lépne azon az úton,amelyre a *religio aesthetica* nagy képviselője lépett. Rainer Maria Rilke a szépségben történelmet és világot meghatározó alapelvet látott. Szilágyi a szépnek ebben a borzalmas, elkeseredett és programszerű dezantropomorfizálásában a kezdetet fedezte fel.. A szépről való tudás filantróp domesztikálását elutasítva megkérdőjelez mindenféle humanista esztétikum-felfogást. A kultúra oly nagy mértékben hordozza az elembertelenedés vírusait, hogy az egyén méltó válasza erre csak a tudatos önpusztítás lehet. A szépség nem a hazugságnak falazó építkezésben, hanem a kiigazító pusztítást felvállaló rombolásban van.

A „kétségbeesés esztétikája" (Kulcsár Szabó Ernő)[8] a szentet eleve száműzi a szép fogalmi köréből. Ez nagyon is érthető, ha arra gondolunk, hogy Arisztotelész óta a szép az igazzal és a jóval együtt a harmónia és a teljesség isteni princípiumainak a közvetítője, s mint ilyen a totalitáselvű filozófiákból levezetett esztétikák belső fogalmi rendszeréhez tartozik, a szakrális valamilyen megnevezési formájával egyetemben. Az ilyen filozófiák pedig egyfajta hitszerű, illetve hibeli hozzáállást várnak el, olykor éppen követelnek követőiktől.

Szilágyi Domokos a hatvanas évek közepétől minden ilyesmivel előbb ösztönösen, majd tudatosan szembehelyezkedett. Ez persze fokozta depressziós hangulatát és növelte egyre tragikusabb magányát. Esetében, érdekes módon, mégsem beszélhetünk egyértelmű elszigetelődésről. Ugyanis, bármennyire meglepő, csodálóinak, híveinek, sőt követőinek száma növekedett. Az általa képviselt fausti magatartás és egyetemes kételkedés hangadói világszerte divatosak lettek. A költő bizalmatlanságát önmagával szemben ez csak növelte. Önértékelési válsága súlyosbodott, immár csalónak, szemfényvesztőnek is érezhette magát.

A láz enciklopédiája (1967) című kötet jelzi a fordulatot. Szilágyi Domokos elszakad a neoavantgardtól és megindul a posztmodern felé, nagyjából abban az időben, amikor ezt a

[7] Cs. Gyimesi Éva, *im.*, 120 o.

[8] Kulcsár Szabó Ernő, Kelet-európai „différance", In: *Az új kritika dilemmái.* Budapest, 1994, 244 o.

korstílust Franciaországban és Németországban sorra beazonosították az irodalom jelesei és az irodalomtudomány művelői. A kötet eredeti címe, *Emeletek avagy a láz enciklopédiája* már jelzi, hogy egyetlen összefüggő töredéksorozatról van szó, amelyben a rövidebb-hosszabb verselemek tematikus sorrendben rendeződnek, ezáltal lehetőséget adva a költőnek, hogy számos kifejezésbeli megoldást kipróbáljon, és a különféle stiláris elemeket mégis egyfajta rendbe foglalja össze.

A fiatal Szilágyi mint „mutatványos művész" lép fel, s számára a legkézenfekvőbb a Mozart-párhuzam:

Ó, vidámnak, mert fiatalnak
lenni s maradni, szomorún is
és megvénült-fiatalul!
kacagni, míg a kacagás
titokban zokogni tanul
játszani – s a játék titokban
holt-súlyossá komolyodik:
megrendeltként szabadnak lenni
a legutolsó hangjegyig!

A művész sorsának értelme, jelentése, üzenete kezdettől foglalkoztatta Szilágyi Domokost. Vajon lehet-e csinálni a szépet vagy pedig azt mindenképpen alkotni, teremteni kell? S az alkotásban mennyi a felismerés, a kiegyezés, a megalkuvás, esetleg a szabadulás? Lehet-e „megrendeltként szabadnak lenni"? Az irodalom története és a művelődéstörténet ezekre a nagyon komoly kérdésekre – amelyek konkrét mivoltukban legalább annyira tragikusak, mint a szelektív memóriájú történelmi távlat felől nézve – csak akkor fog válaszolni, ha előbb számot vetett az államszocializmus kultúrpolitikájának katasztrofális következményeivel.

Egy már-már teljességgel posztmodern *ars poetica* (de talán költői *sors-vers* is) az Arany János-i reminiszcenciájú *Az orrbavágás elmarad?*

Most aztán, hogy nagyot nőttem,
már csak lejtő lejt előttem,
kikövezik a miértek,
sok-sok közöny, némi érdek,
nem mintha én válaszolnék – :
sok kérdéssel tartozom még
őszi fának levele –
indulóban lefele.
Címem, rímem, ím, egy szálig
égi kérdőjellé válik.

Nem az Arany-intertextus, hanem a veretesen aranyi pesszimizmus az igazán szembetűnő.[9] Szilágyi Domokos, korát meghazudtoló módon, keservesen rendkívüli élettapasztalat birtokában lát és láttat, s néha már a konvencionális kereszténység is mélységesen felkavarja. Nincs szüksége Istenre. Az élet: kétes játék, lejátszható, befejezhető játékmester nélkül is:

hagyj továbbra játszanom,
bár lehet, hogy léha, talmi.
Hagyj magamba belémhalni.

A *Belémhalni* című vers mégsem nevezhető pusztán hangoskodó ateista vallomásnak. A helyzet súlyosabb, hisz van Isten – a távoli sajnálkozó – , s az ember neki nem vállalt gyermeke, hanem kitagadottja. A dacos sorselfogadás adys vers ez – egyébként Páskándi is több tanulmány szentelt Adynak, talán az öngyógyítás reményével – a szuverén szenvedés minden szolidaritást

[9] Láng Gusztáv: A töredék-líra elmélete és gyakorlata. In: Pécsi Györgyi (szerk.): *Páskándi Géza-emlékkonferencia.* Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2012, 38 o.

elutasító gesztusa, az élet, a világ javíthatatlanságának távlatában.

A Szent valaha reménnyel kecsegtető szemantikáját véglegesen elutasító vers a *Circumdederunt.* Élet és halál, csend és kiáltás, szeretet és gyűlölet, poézis és prózaiság mintegy utlosó csatája ez, annak az embernek a tudatában, akit *még* Szilágyi Domokosnak hívnak. A költői harmónia, a Szép igéző tekintete túlságosan messziről néz vissza. Esetleg arra jó csupán, hogy jelezze: ennek a velejéig értelmetlen világnak, ennek az emberhez méltatlan szenvedésnek, amit Isten tudja miért életnek hívnak, van valami szerkezete, mégiscsak van eleje és vége. Bár ez is talán túl ésszerű az észellenes valósághoz képest. Ezt az ésszerűséget, meglehet, nem is tudásunk, hanem vágyaink hazudják neki:

Lettem, hogy legyek
végtére
ország-világnak
cégére;

ki tudja, ilyen
cég ér-e
bármit is – járjunk
végére.

Itt a Szép, valóban, más nem lehet, mint a feledésre ítélt hajdani vágyak halódó nosztalgiája.

Irodalomtörténeti paradigmák

Összegzésképpen elmondhatjuk: Páskándi Géza mindvégig abból indult ki, hogy amíg az egyén élete a közösség (család, kultúra, nemzet) közvetítésével lényegében megbontatlan értékegységben folyik, addig bármikor új értelmet nyerhet egy sajátosan közösségi (tehát az adott egyén közvetlen életkörén kívüli) beszédmódban. Ez a historizáló diskurzus rávetíthető bármely kollektivista ontológiára, amelynek alapján a nagy döntéseket igénylő, feltétlenül kezelendő ellentmondások feszültségében mindig megerősödik az egyének csoportja, és ez az egyéni szabadság végső biztosítéka is. Még akkor is, ha ez a közösségiség materialista módon egyáltalán nem legitimálható, csupán a szakralitás alapelvének bevonásával.[10]

Ezzel szemben Szilágyi Domokos – részint a maga hibájából is – sokszor megtapasztalta, hogy épkézláb elbeszélések csak épkézláb kultúrákban születhetnek meg. Ezért minden nagy narratíva egy végső soron ellenőrizhetetlen racionalitású, voluntarista módon kinyilatkoztatott ontológiai diskurzusnak rendelődik alá. Az eddigi történeti kultúrákban – minden „felhalmozott" érték ellenére – nincsenek igazán termékeny feszültségek. A kultúrák belső feszültségei jobbára pusztító, romboló jellegűek, ennek következtében pazarló módon sorvasztják bele a kiszolgáltatott egyénekbe azok legmarkánsabb értékeit. Az úgynevezett közösségi értékek nem az egyéni értékek minőségi összetételét jelentik, hanem éppen ellenkezőleg: a minőségi egyéni értékek kíméletlen elidegenítésével történt felhalmozás eredményei.[11]

A Páskándi Géza és Szilágyi Domokos alkata és művészete közötti eltérések önmagukban is egyfajta intellektuális vetélkedést gerjeszthettek. A köztük kialakult (olykor egészen éles) versenyhelyzet fő oka azonban az államszocializmus megosztó kultúrpolitikája volt. A versenyhelyzetet elsősorban és mindkét részről visszafojtott indulat jellemezte, s legszomorúbb következménye az alkotó személyiségek közé éket verő bizalmatlanság, illetve mindkettőjük hangsúlyozódó sebezhetősége volt.[12] Mindez a legnagyobb mértékben összefüggött a szocialista kultúrairányítás ama törekvésével, hogy az élvonalbeli alkotókat egymástól minél jobban elszigeteljék, ezzel is elősegítve ellenőrizhetőségüket, illetve művészi teljesítményük társadalmi hatékonyságának korlátozását.

Sok jel mutat arra, hogy a költői versengésből folyó események és helyzetek jobbára baljós alakulása szinte be volt kódolva Páskándi és Szilágyi személyiségfejlődésébe is. A kisebbségi költők

---

[10] Szász László, A bűntudat újrafelosztása avagy az elveszett identitás. In: Pécsi Györgyi (szerk.): *im.,* 105 o.

[11] T. Szabó Levente, A Szilágyi Domokos körüli vita mint az irodalomtörténet provokációja. In: Pécsi Györgyi (szerk.), *im.,* 111 o.

[12] Az értelmiségi állapot és magatartás ellentmondásaiból fakadó alkati sebezhetőségről lásd. Michel Foucault, A kívüliség gondolata. In: *Athenaeum,* 1991/1, 81-104 o.; illetve Walter Benjamin: A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In: *Kommentár és profécia.* Budapest, 1969, 301-334 o.

rivalizálása szociológiai okok folytán vált elkerülhetetlenné – költőink esetében ennek, többek között, származás-, illetve mentalitásbeli okai voltak. Páskándi Géza egy életen át cipelte magával a falusi gyermekkor szegénység-élményének megalázó nyomait, míg Szilágyi Domokos református neveltetésének problémáival küszködött éveken át. Páskándi sokáig „paraszkölt őként" szerepelt, Szilágyira viszont túl hamar ráaggatták az „intellektuális költő" jelzőt.[13]

Ennek ellenére sokszor mégis kimondottan baráti légkörben éltek. Ami végül is nem meglepő, elsősorban azért, mert voltak közös érdekeik is. Mi több, meghatározó közös *célértékük* a romániai magyar költészet minden áron való korszerűsítése volt – ennek rendelték alá egész pályaépítésük. Közös, néha egészen baráti „gátfutás" volt ez – persze, közben féltékenyen figyelték egymás minden mozdulatát. Attól azonban igen távol állott ez a különben meglehetősen felemás viszony, hogy olyan közös értékeket termő és teremtő barátsággá válhasson, amilyen például Petőfi és Arany rendkívül célirányos, mindig fegyelmezetten a lényegre összpontosító együttműködése volt.

Elsősorban talán éppen azért, mert míg Páskándi érzékelhetően a „nemzet költőjének" tekintette magát (erdélyi mivolta ellenére is), addig Szilágyi „az emberiség sorsát leképező egyén" lírai megszólaltatója kívánt lenni. Ezek pedig olyan „kemény" irodalomtörténeti tények, amelyekkel minden további rájuk vonatkozó kutatásnak pontosan számot kell vetni. Még akkor is, ha átmenetileg érvényesülő irodalompolitikai stratégiák azt a benyomást szeretnék erősíteni, hogy a két költő munkássága és magatartása között sokkal több az összekötő, mint a szétválasztó vonás.

Mi tehát Páskándi Géza és Szilágyi Domokos költői versengésének irodalomtörténeti tanulsága?

A két versengő költői gondolkodás és magatartás egy-egy sajátos irodalomtörténeti paradigmát jelenít meg. Páskándi Géza a kollektivista, Szilágyi Domokos az individualista paradigma megjelenítője a posztmodern korszakot előkészítő, ellentmondásos, alkotót és embert egyaránt megpróbáló periódusban.[14]

Azzal, hogy az előbbi a neoavantgard betetőzője, az utóbbi pedig a posztmodern előhírnöke, mindketten egy „felhalmozási folyamat" csúcsán állnak. Életművük ezért inkább lezáró jellegű. Nagy művészi kezdeményezéseiket mégis, ha akaratlanul is, sokan folytatják és folytatni fogják, hiszen kisebbségi irodalmunk (és egyben az egyetemes magyar irodalom) irányjelző életműveinek legjavához tartoznak.

Kereskényi Sándor
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
kereskenyis@yahoo.com

---

[13] Márkus Béla, Páskándi Géza „második születése". Újrakezdés az Utunkban. In: Pécsi Györgyi (szerk.), *im.*, 27-32 o.

[14] Pécsi Györgyi, Az értelmezés zavara. In: *Forrás*, 2008/6, 27 o.

Páskándi Géza és Szilágyi Domokos[15]

Ők ketten egymással szavak nélkül is szenvedélyesen vitatkoztak. Páskándi ugyanis divatosan elegáns, kifogástalan modorú és szándékoltan szellemes ember volt, Szilágyi viszont magányos nonkonformista, ráadásul a rongyosságig rosszul öltözött. Páskándiból mindig áradt valami fennkölt, már-már mitikus szertartásosság, Szilágyi pedig afféle szertartás nélküli egyszerűséggel tudott cinikus, goromba és főleg őszinte lenni. 1970 őszén az Igaz Szó a szatmárnémeti színház nagytermében irodalmi estet szervezett (anyaga nem sokkal később a folyóirat decemberi számában jelent meg). A rendezvényen Páskándi alkalmasnak vélte versben hódolni Szatmárnak, míg Szilágyi, igaz szóban, kifejtette, mi az, amit nem köszönhet ennek a szép, kispolgári városnak.

A szövegben idézett versek helye:

Páskándi Géza: *Piros madár.* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1956.
Holdbumeráng. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966.
A tű foka. Kriterion, Bukarest, 1972.
A papírrepülő eltérítése. Magvető, Budapest, 1976.

Szilágyi Domokos: *Álom a repülőtéren.* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1962.
Emeletek avagy a láz enciklopédiája. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.
Búcsú a trópusoktól. Kriterion, Bukarest, 1969.
Felezőidő. Kriterion., Bukarest, 1974.

[15] Forrás: http://pim.hu/object.2EEA2ABB-C270-42B3-813A-06ADC8508E91.ivy?page=2.

Könyvészet:

Belohorszky Pál, Mítosz, allegória, szimbólum. In: *A mulandóság lovagrendje.* Szépirodalmi, Budapest, 1982, 5-56 o.

Benjamin, Walter, A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In: *Kommentár és profécia.* Gondolat, Budapest, 1969, 301-334 o.

Cs. Gyimesi Éva, *Álom az értelemről. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése.* Kriterion, Bukarest, 1990.

Foucault, Michel, A kívüliség gondolata. In: *Athenaeum*, 1991/1, 81-104 o.

Kerényi Károly, Ember és maszk. In: *Az égei ünnep.* Kráter, Budapest, 1995, 83-103 o.

Kulcsár Szabó Ernő, Kelet-európai „différance". In: *Az új kritika dilemmái.* Balassi, Budapest, 1994, 242-253 o.

Láng Gusztáv, A töredék-líra elmélete és gyakorlata. In: Pécsi Györgyi (szerk.): *Páskándi Géza-emlékkonferencia.* Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2012, 35-42 o.

Magány és árnyék. Egy Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálójában. Selyem Zsuzsa (szerk.), Láthatatlan Kollégium – Tranzit Alapítvány, Kolozsvár, 2008.

Márkus Béla, Páskándi Géza „második születése". Újrakezdés az Utunkban. In: Pécsi Györgyi (szerk.): *Páskándi Géza-emlékkonferencia.* Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2012, 19-34 o.

Páskándi Géza-emlékkonferencia. Pécsi Györgyi (szerk.), MMA, Budapest, 2012.

Páskándi Géza, Gondolatok líráról, művészetről. In: *A szabadság színeváltozásai.* Magvető, Budapest, 1984, 147-149 o.

Pécsi Györgyi, Az értelmezés zavara. In: *Forrás*, 2008/6, 19-35 o.

Pomogáts Béla, *Magyar irodalom Erdélyben (1968-1989). Irodalmi dokumentumok.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2010.

Szász László, A bűntudat újrafelosztása avagy az elvesztett identitás. In: Pécsi Györgyi (szerk.), *Páskándi Géza-emlékkonferencia*, MMA, Budapest, 2012, 99-122 o.

T. Szabó Levente, A Szilágyi Domokos körüli vita mint az irodalomtörténet provokációja. In: *Irodalomtörténet,* 2008/1, 121-128 o.

Visszavont remény. Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez. Ágoston Vilmos (szerk.), Szépirodalmi, Budapest, 1990.

ISSN 2067-6948

editura muzeului sătmărean